Muller & Co.
Amsterdam.
May 19/89.

25 fl. 11,62

79 | JVL

De Lery a bien escrit & veritablement
en son Amerique c'est un beau livre.
Scaligerana p. 199

HISTORIA NAVIGATIONIS IN BRASILIAM QVÆ ET AMERICA DICITVR.

***

QVA DESCRIBITVR AVTHORIS nauigatio, quæque in mari vidit memoriæ prodenda: Villagagnonis in America gesta: Brasiliensium victus & mores, à nostris admodum alieni, cum eorum linguæ dialogo: animalia etiam, arbores, atque herbæ, reliquáque singularia & nobis penitus incognita.

A JOANNE LERIO BVRGVNDO Gallicè scripta. Nunc verò primùm Latinitate donata, & varijs figuris illustrata.

SECVNDA EDITIO.

GENEVÆ.

Apud hæredes Eustathij Vignon.

CIƆ IƆ XCIIII.

1594

ILLVSTRISSIMO ET POTENTISSIMO PRINCIPI AC DOMINO D. VVILLELMO LANDGRAVIO HASSIAE, Comiti in KATZENELBOGEN, DIETZ, ZIGENHAIM & NIDDA, &c. Domino suo clementissimo.

SEXTVS *iam ferè, opinor, agitur annus, Princeps Illustrißime, ex quo doctißmus vir Caßiodorus Reinius mihi ex vrbe Fråcofurto scripsit, se aliquãto antè cùm apud Celsitudinem tuam Castellis esset, ex te audiuisse, gratißimum tibi fore, si liber quem de Americana peregrinatione mea Gallicè scripseram, amplificatus & Latinè conuersus tibi legendus offerretur. Eũ enim semel à C. V. Gallicè perlectum propter nouitatem rerum, & historiæ mirabilitatem vehemẽter placuisse. Ac mihi qui-*

dem audita iampridem erat incredibilis illa benignitas & mãsuetudo animi tui summa eruditione ac præsertim naturalis philosophiæ, & historiarũ cognitione cõiuncta. Nã cũ illius libri mei capita, & memorialia quædã annis ab hinc sexdecim clarissimo Iurisconsulto doctori Hotomano Celsitudinis tuæ studiosissimo in oppido Caritea ostendissem (quò propter furiales Galliæ tempestates confugeramus) memoria teneo illum sæpenumero mirificũ quoddam tuum in hoc literarum genere studium prædicasse: neque se Principem vllum nosse, qui vehementiùs harum rerum cognitione delectaretur. Quod idẽ nuper à me de Reinÿ literis consultus multis verbis confirmauit. Ac sanè acceptis illis literis si per tempus locúmque in quo tum eram (eram autem in Burgundia, vbi sacro verbi fungebar ministerio, ad quod summa Dei misericordia sũ vocatus) mihi licuisset manus operi admouere breui tempore negotium confecissem. Magnopere enim cupiebam aliquid præstare, quod Cels. V. probaretur. Nunc verò in hoc nouo exilio meo, vt animi dolorem, quem ex renouata patriæ nostræ laceratione concipio, lenirem, operam dedi vt meus ille liber Latinè conuersus & multis partibus

bus auctus, atque amplificatus ſub Illuſtriſſimi tui nominis auſpiciis euulgaretur.

Videbit autem celſitudo veſtra narrationem prodigiorum, & monſtrorũ admirabilem, ac ne mihi quidem, niſi oculatus teſtis ipſe ac ſpectator fuiſſem, credibilem: ſed verè ac liquidò confirmare hoc poſſum, cùm multa in illa vaſtitate Oceani monſtra viderim tum nulla vnquam æquè prodigioſa vidiſſe, vt illa ſunt, quæ hodie terram olim omnium amœniſſimã ac florẽtiſſimam infeſtant. Ita ſunt omnia perfidia, periurio, ac ſceleribus oppleta. Annus iam agitur triceſimus, cùm Eccleſiæ noſtræ, buſtis atque incendijs Galliæ vſtulatæ, refrigerij aliquid ſeſe in mari medio & ſolis terris, locíſque deſertis reperturas ſperabant. Inde Villagagnonis cuiuſdam perfidia reiectæ, rurſum ſe in portum, vnde exierant, contulerunt. Hic dici vix poteſt, in quàm immanes beluas inciderint. Ac ſanè quis eſt qui audito cæſorum numero non perhorreſcat? numerantur autem ad quaterdecies centena hominũ millia, qui per hos viginti quatuor annos bellis ciuilibus interierunt. Sempérne igitur, vt ille apud Salluſtium dicebat, in fuga, in ſanguine, in cruore verſabimur? Verùm hac perpetua Eccleſiæ Chriſtianæ conditio

est, vt semper à Satana, & Satanæ ministris quamcunque se in partem conferat, vexetur. Animaduerti cùm sub ea cæli plaga nauigaremus, quæ vulgò Zona torrida dicitur, genus esse quoddam piscium volatilium, quorum mihi naturam & conditionem Ecclesiarum nostrarum calamitas in memoriam reuocat. Nam siue in aquam se immergerent, confestim à piscibus qui Albacoræ dicuntur, & magnitudine sunt vegrandi, crudeliter infestabantur: siue illius periculi vitandi caussa, ex aquis euolarent, tum à diris volucribus, quæ per illa spatia volitant, laniabātur. Simillima nostrarum

2. Cor. 4. 8. 9. *Ecclesiarum conditio est. Sed tamen, vt Paulus ad nostrā consolationē scripsit, dum premimur, non opprimimur, dum ærumnis af-*

2. Cor. 1. 5. *ficimur, non deserimur: dum deiicimur, nō interimus. Quin potiùs prout abundant ærumnæ & perpessiones Christi in nobis, ita per Christum abundat etiam consolatio no-*

1. Cor. 4. 10. *stra. Fugamur quidem & plagis cædimur, atque incertis sedibus vagamur: propter Christum interficimur totos dies: habiti su-*

Rom. 8. 35. *mus quasi oues destinatæ mactationi. Sed hoc certissimo solatio nos sustētamus: idcir-*

1. Tim. 4. 10. *co laboramus & contumeliis afficimur, quia speramus in Deo viuo, qui fidelium suorum*

con-

conseruator est.

Atque optamus quidem ex animo, & Deum toto pectore obtestamur, vt vestras Ecclesias Germanicas, & pios earum Pastores pari consolatione ac Spiritu suo Paracleto sustentet. Sed cùm diuturnum istud quorundam otium & tranquillitatem consideramus, vereri nobis interdum subit, ne vetus illud Poetæ aliquando vsurpare possint:

Nunc patimur longæ pacis mala: sæuior armis
Luxuria incubuit, victúmque vlciscitur orbem.

Nam vt ferrum, si non vtare, rubigine contaminatur: ita vera religio plerũque nimio otio & diuturnitate pacis, & quasi torpore corrumpitur. Quod ne vnquã in Hassicis Ecclesiis accidat, quas Deus tuæ, Princeps Illustrißime, fidei credidit, atque commendauit, spero Celsitudinem vestram pro sua perenni & cõstanti pietate curaturam: præsertim cùm illam semper audiuerimus Ecclesiarum nostrarum studiosißimã fuisse: tantámque doctrinæ cõcordiam, quãta inter omnes earum pastores elucet, semper adamasse. Quò lubentiùs in hac præfatiõne Illustrißimo tuo nomini dicata, sum adductus, vt earum omnium nomine Celsitudi-

nem tuam obsecrarem, ne curam earũ primũ ab Illustrissimo, & beatæ memoriæ Principe parente tuo PHILIPPO *susceptã: deinde tibi tanquam hæreditariam ab ipso traditam, & commissam desertam esse patiare: sed eam & pietati tuæ commendatã memineris, & illustrissimo principi* MAVRITIO *Celsitudinis tuæ filio, spei heroicæ adolescenti, commendes. Pro mea verò virili parte, Princeps Illustrissime, à tua Celsitudine peto, quæsóque primùm, vt hoc meum munusculum qualecunque meæ erga te beneuolentiæ pignus, hilari fronte bonámque in partem accipias. Deinde vt me patiare in tuorum tuæque Celsitudini addictorum numero locum aliquẽ obtinere, quo ne vnquam indignus videar, sedulò quãdiu vita suppetet, operam ac studium adhibebo. Vale Illustrissime ac potentissime Princeps. Cal. Febr. 1586.*

Illustriss. Celsit. vestræ

addictissimus.

I. LERIVS.

Εἰς Λεραῖον.

Ἔνδοιη μάλα θυμὸς ἐμοὶ φίλε, πῶς σ' ὀνομήνω,
Ἠὲ Λαερτιάδην, ἠὲ Μελησιγένην.
Πρὶν γὰρ πολλὰ πάθες τ' εἶδές τ', ἰδὲ πόλλ' ἐπαληθεὶς
Ὄψ' ἀπενόστησας, ἄλλος ἐὼν Ὀδυσεύς
Οὐ μέντοι πτολίπορθος ἐών. μὲν δὲ πολίσσων.
Ἄνων ἀγρίων γὰρ ἄπολιν τὸ πάρος.
Νῦν δ' αὖ Ὠκεανόν τε λέγων καὶ πείρατα γαίης,
Καὶ Λαιστρυγονίην, ὀλομένους τε ἀνέμους.
Κύματά τ' ὀκριόεντα, ἀπολλυμένους τε ἑταίρους,
Πῶς οὐκ ἄλλος ἔφυς φίλε Μελησιγενής,

Is. Caſ.

AD IOANNEM LERIVM
AMERICANÆ HISTO-
riæ Scriptorem.

IGNOTAS *quondam & nostro procul orbe remotas*
Gentes, monstrosa Barbariéque feras,
Stridentésque sonos linguæ, vẽtrésque nefandos,
Humanis saturos carnibus, ecce, refers.
Credo equidẽ, Leræe: Doces nã visa. Sed euge,
Te dignum nodum vindice solue precor.
Taliæ, dic, portenta hominum, tam rara benigni
Temperies cœli num generare queat?
Et quos inculta mites creat arbore fructus,
Mite solum indomita fertilitate nitens?
Horrida Monstra hominum, quæris, nũ gignat amœna
Temperies cœli, fertilitásque soli?
Gignit, Sed causas doceant qui semina rerum,
Quíque arcana tenent interiora viri.
Num maiora vides hominum portenta creari,
Qua cœlum multò mitius atque solum?
Testis culta nouem studijs Europa sororum,
Quæ toto, princeps, erigit orbe caput.
Hîc quàm horrenda vigent pudeat memorare, libellis
Vt possit nostris maior adesse fides.

I. I. B.

IN

IN HISTORIAM AMERICANAM AB IOANNE Lerio conſcriptam.

IMmanes mores tu qui audis & effera mōſtra,
Quæ fert terra orbis nomine dicta noui:
Miraris pectus pluſquàm geſtare ferinum
Humanos vultus, oráque ſueta polo.
Primorum ſunt hæc noxæ monimenta parentum,
Infecit triſti quæ genus omne labe.
Hinc veri quondā ſimulachrum numinis, amēs,
In ſæuas meruit degeneraſſe feras.
Sunt quibus indulſit cœli clementia larga,
Vnde foret cultu mitius ingenium.
Cultior his mores, ni vitæ temperet vſus,
Omnes conſimilis barbaries teneat.

ST. T.

IN IOANNEM LERIVM EIVSQVE DE AMERICANA PEREGRINATIONE historiam.

TAnta noui Leræe refers miracula mundi,
Támque nouas rerũ, támque hominũ facies,
Vt cupiam lustrare oculis iam singula, ni me
Terreat vnda furens, Barbariésque virum.
Atqui tolle moras, cupidum pérque omnia deduc:
Nobis Oceano sat via tuta patet.
Tutò inter sæuos, humanáque viscera flammis
Torrentes, fas est viuere læstrigonas.
Oceanum rabie superat gens Galla furentem,
Et superat sæuos, barbara, læstrigonas.

G. M. N.

TOTIVS HISTORIÆ SVMMA CAPITA.

Cap.

AVTHORES IN HAC Hiſtoria citati.

Biblia ſacra.
Ioſephus.
Euſebius.
Nicephorus.
Plutarchus.
Cicero.
Ouidius.
Appianus.
Oſorius.
Gomara.
Benzo.
Calchondilus.
Viretus.
Hiſt. Eccleſ. Gallica.
Matthiolus.
Bodinus.
Popelinerius.
Theuetus refutatus.

IOHANNIS LERII IN HISTORIAM SVAM PRAEFATIO,

Qua Theueti errores ac fraudes præcipue coarguit.

MIRABVNTVR fortasse nonnulli, quòd cùm annus hic sit decimus octauus, ex quo ab America, quæ & Brasilia, redij, tandiu historiam hanc in lucem edere distulerim. Idcirco operæpretium facturum me existimaui, si statim quibus fuerim causis prępeditus exponã. Cùm primùm in Galliam remigraui, & eos quos in ipsa America Brasilica Rubrica conscripseram cõmentariolos (quibus quicquid obseruatu dignum fuerat visum annotatum erat) cũ quibusdam cõmunicaui, vlteriùs progredi animus non erat. At illi crebris flagitationibus vrgere, vt ea quæ tumultuariè & paucis exarraueram, fusiùs & ordine conscriberem: ne, inquiebant, tot & tanta memoratu digna, obliuione sepulta interirent. Anno itaque 1563. in paulò ampliorem excreuerunt

commentarium: cuius exemplar vnicum vir quidam bonus, cui à me cõmiſſum erat, cùm ad me mitteret, ecce, Lugduni à cuſtodibus portę eſt interceptũ, vt de eo recuperãdo quã tumuis diligenter perquiſito ſpes nulla eſſet relicta. Inde factum eſt vt aliquantò poſt repetito ab exſcriptore autographo, maculis lituríſque obſito, ipſe (excepto Americano Colloquio quod exſtat huius libri capite 20. cuius exemplum ſupererat nullum) de integro deſcripſerim. Quod opus vbi ad finem eſt perductũ in Charitẽſi oppido, vbi tũ degebam, bellicis tumultibus denuò imminentibus, fuga ſaluti conſulere, libris chartíſque relictis ſum coactus. Quibus non multò poſt direptis, periit hic quoque alter Americanus commentarius: itaque ſum labore meo & ſpe rurſum fraudatus. Tandẽ cùm de priori illa iactura queſtus eſſem apud nobilem quẽdam nec infimæ authoritatis virum, deſignato illius quoque nomine cuius in manus commentariũ illum incidiſſe nunciatum fuerat, vſque adeò diligentem huic negotio nauauit operam, vt recuperatum Anno 1576. mihi apud ſe benignè excepto reddiderit. Sic factum eſt vt hiſtoriam hanc manus meas veluti fugientem adhuc edere nõ potuerim. Sed, vt ingenuè dicam quod res eſt, accedebant & alia quæ me ab editione deterrebant, Quòd nimirum tenuitatis meæ mihi probè conſcius eram, vtpote qui iis quæ in graui ſcriptore requiruntur inſtructus non eſſem: tum

tum etiam quòd eodẽ quo ab America remigrãui Anno videlicet 1558, inciderat in manus meas Liber Singul. America. à Portæo ex breuioribus Theueti cõmentariis seu potiùs commentis scriptus. Ac sanè quãuis non me latebat (quod Fumæus præfatione in Gener. Indic. Histor. apertè est professus) librum illum singulariter mendaciis esse refertum: Si eo contentus author vlteriùs non esset progressus, nunc etiam fortasse quicquid est huius opellæ à me fuisset suppressum.

At verò hoc Anno 1577. in Theueti Cosinographiam incidens (is forsitan nos omnes qui eò nauigassemus è viuis sublatos, aut si qui essent superstites aduersum se in arenam descendere non ausuros credebat) hominem animaduerti non modò pristinos errores renouare, sed etiam in nos fictis criminibus conuitiisque non ferendis digredi. Quod cur faceret, nõ alia est inductus occasione quàm ea qua feruet in Ministros, atque adeò nos omnes vnà cum illis in Americam deuectos maledicta congerendi libidine. Hęc me propè inuitum, vt integram nauigationis nostræ historiam ederem pertraxerũt. Ne cui autem dubium sit iurene an iniuria de nouo isto Cosmographo conquerar, calumnias quibus nos Cosmographiæ suæ Tom. 2. lib. 21. cap. 2. fol. 908. inspersit describere placet.

Cæterùm (inquit) *penè mihi exciderat, seditionem paulò antè ex dissidijs quatuor Ministrorum quos eò Caluinus miserat vt cruẽtum suum Euan-*

gelium plantarent exortam esse. Horum primarius nomine Richerius, ante annis non ita multis, Carmelita & doctor Sorbonicus Lutetiæ fuerat. Egregij isti Concionatores cùm eo demum studio tenerentur, vt diuitias ex re qualibet facerent, & quicquid ad manum esset raperent, clandestinis consilijs & factionibus effecerunt vt ex nostris quidam trucidarentur. Verùm capti sontium nonnulli, pœnas dedere, quorum cadauera piscibus obiecta sunt. Alij verò fuga saluti consuluere, in quibus erat ipse Richerius, qui paulò post Rupellam, (quo in loco etiamnum agere existimo) Ministerio operam daturus appulit. Non multùm verò abfuit, quin hac tragœdia irritati Barbari impetum in nos facerent, reliquósque interficerent.

Hæc sunt Theueti verba quàm potuimus fideliter reddita: Ad quæ lectorem diligenter attendere velim. Cùm enim, neque ille à nobis, neque nos ab illo in America conspecti fuerimus, nedum vt nostri caussa in vitæ discrimen adductus sit, eum hac in parte non minùs mendacem quàm impudentem egisse calumniatorem, indicabo. Priùs autem, quò viam præcludamus excusationi quam prætexere posset, narrationem institutam nō ad illud demum tempus quo in America vixit, sed ad consequens etiam referri, in primis quæro, an possint illius tam expressa verba alia ratione exponi, nisi vt particula (*nos*) qua se in illo quoque numero fuisse satis indicat, eodem fuisse irretitum periculo affirmet? Si verò instet, in mentem sibi nunquam venisse

vt

vt Miniſtros, de quibus agitur, in America à ſe viſos affirmaret, quid alio ipſe ſcribat loco videamus.

Cæterùm (inquit) *ſi diutiùs illic manſiſſem, populi illius miſeri animas lucrifacere conatus fuiſſem potiùs quàm in fodienda terra eruendis à natura recõditis theſauris operam poſuiſſem: verùntamen tum quia eorum linguæ non ſatis eram peritus, tum etiã quòd Miniſtri à Caluino miſsi iſtud onus in ſe receperant, inſtituto deceſsi.* Apage hominem mendaciſsimum. Si autem bonus iſte Catholicus Romanus contempti à ſe ſeculi ex Franciſci Regula quã profitetur, aliud ſpecimen non edidit præterquam quòd Theſauros imis terræ viſceribus reconditos parui fecit: miraculúmque aliud nullum præter Barbarorum conuerſionem, quam niſi à Miniſtris fuiſſet impeditus erat tentaturus, poſtquam luce clarius falſum id eſſe demonſtrauero, metuendum ſanè eſt ei ne in Calendarium Papæ poſt mortem non referatur, néue Sancti Theueti nomine non decoretur. Cæterùm vt quicquid iſte garrit meras eſſe nugas commonſtrem, nolim diſputationem inſtitui an veriſimile ſit necne, iſtum (qui nihil non congerit vt ſuis ineptiis colorem inducat) Miniſtros ſilentio prætermiſſurum edito Sing. Americ. libro, ſi eos in America vidiſſet, ne dum vt crimina patraſſent, quorũ nomine eos tandem accuſat edita Coſmographia annis pòſt minimum 16. Conuincetur enim ſuo ipſius teſtimonio libr. Sing. Amer.

tom. 2. lib. 21. cap. 8. pag. 925.

Lib. Sing. Amer. c. 1. 24. 25. & 60.

ad Friense promõtorium 4. Idus Nouembr. Anno 1555. quatriduo verò post ad Ganabaræ sinum appulisse: vnde excessit Anno consequente prid. Cal. Febr. Nos verò, vt in historiæ progressu docebo, ad Castellum Collignium nonnisi Nonis Mart. Anno 1557. appulimus. Quæ cùm ita sint constétque satis annum & eo ampliùs à Theueti discessu ad nostrum aduentum intercessisse, qua fronte conspectu se nostro illic vsum fuisse ausus est asserere? Annon potuit intercapedo 400000. passuum tam graue periculum ab eius capite remouere? Potuit sanè, at iste Cosmographicè mentiri (hoc est vniuerso orbi) gestiebat. Iam verò, postquam primum hoc caput in illum retorsimus, nihil superest quod responsione indigeat. Attamen vt vno verbo quod ab isto afferri potest expediam, ad seditionem illam quod attinet de qua sermonem instituere voluit: Primum quidem, quamdiu in America viximus vllam subortam esse pernego, tantum abest vt nostrûm quisquã morte sit affectus: si verò instet negari non posse quin à Villagagnonis domesticis facta fuerit in eum cõiuratio, cuius inuidiã in nos deriuare conetur: Respondeo ante aduentum nostrum contigisse. Quod vt constet euidentissimè, non defensorem, non testem aliũ quàm ipsum Villagagnonem appello. Quapropter Epistolam, qua ad D. Ioannis Caluini literas à nobis in Americam perlatas respondit, licèt iampridem fuerit excusa, & ad fidem facien-

dam

dam, exemplar Brasilica Rubrica cõscriptum diligenter asseruetur, in vsum duplicem, hoc loco adscribere visum est: Primò, quòd ea refutatur Theuetus, deinde quòd cuiuis religionis professionem tum temporis simularet Villagagno, luculenter indicat.

Villagagnonis ad Caluinum epistola.

EXprimi non posse puto, quo me affecerint gaudio tuæ literæ, & qui ad me vnà venere fratres: huc me redactum inuenerunt, vt mihi magistratus gerendus esset & munus Ecclesiasticum subeundũ. Quæ mihi res maximam anxietatem obtulerat. Ozias ab hac vitę ratione me auertebat. Sed præstandum erat ne operarij nostri, quos mercede traduxeram, gentis adducti consuetudine, eius se vitiis contaminarent: aut religionis desuetudine, in ἀποστασίαν deuoluerentur. Quam mihi solicitudinem ademit fratrum aduentus. Adiecit hoc etiam commodi, quod si qua ex causa posthac erit nobis laborandum, aut periculum incurrendum, non deerunt qui sint mihi solatio, & me consilio iuuent. Cuius rei facultatem abstulerat periculi nostri suspicio. Qui enim fratres mecum è Francia traiecerant, rerum nostrarum iniquitate permoti, alius alia causa illata Ægyptum repetiuerunt. Qui fuerunt reliqui, homines egentes, mercede conducti quos pro tempore nancisci potueram: eorum hęc erat conditio, vt

ab eis mihi potius esset metuendum quàm petendum solatium. Hæc autē huius rei causa est, vbi appulimus, simul omnis generis se nobis opposuere difficultates, vt vix inirem rationem quid potissimum esset agendum. Regio erat incultissima, nulla erant tecta, rei frumentariæ nulla copia. Sed aderant homines feri, ab omni cultu & humanitate alieni, moribus & disciplina penitus à nobis discrepantes, sine religione, honoris, virtutis, recti aut iniusti nulla notitia, vt me subiret dubitatio an in bestias humana specie præditas incidissemus. Contra hæc incommoda, erat summo studio & celeritate nobis prospiciendum, & comparandum remedium, dum naues ad reditum instruebantur, ne eo subsidio destitutos indigenæ rerum nostrarum cupiditate capti nos imparatos opprimerent & interficerent. Huc quoque accedebat Lusitanorum infida vicinitas: qui etsi quam incolimus regionem tueri non potuerunt, huc tamen nos esse intromissos ferunt ægerrimè, & insano odio prosequuntur. Eam ob rem vno tempore hæc omnia se nobis agenda proponebant. Receptui nostro locus deligendus, expurgandus, & complanandus, munitiones circumducendæ, propugnacula excitanda, tecta ad impedimentorum custodiam extruenda, materia conquirenda, & aduerso colle, locis impeditissimis, humeris ob bestiarum penuriam comportanda. Præterea, quòd indigenæ in diem viuant & agriculturæ non

ſtudeant, nullo certo loco cibaria congeſta reperiebamus, ſed erat victus noſter è longinquo raptim petendus. Qua ex re manum noſtram (quantulacumque eſſet) diſtineri oportebat, & minui. His adducti difficultatibus, qui me amicitiæ cauſa ſecuti fuerant, rebus noſtris diffiſi (vt ſuprà demonſtrauimus) pedem retulerunt. Ego quoque nonnihil cõmotus ſum, ſed cùm mecum reputarem, amicis affirmaſſe me hac ratione è Francia mouere, vt quam curam rebus humanis impenderam, eius ſtudij comperta vanitate, regno Chriſti excolendo adhiberem, iudicaui me in voces & hominum reprehẽſionem incurſurum & nomini meo iniuriam facturum, ſi labor aut periculi opinio à cœpto me deterreret. Præterea cùm Chriſti negotium gerendum eſſet, credidi non defuturum ſed ad fœlicem exitum perducturum. Ergo me confirmaui, vimque omnem ingenij intendi in rationem eius rei perficiendæ, quam ſumma vitæ meæ deuotione ſuſceperam. hac autem via id aſſequi me poſſe exiſtimaui, ſi vitæ integritate hoc meum propoſitum comprobarem, & quam operariorum manum traduxeram, ab infidelium conſortio & familiaritate auerterem. In eam ſententiam animo meo inclinato non ſine Dei prouidentia factum eſſe viſum eſt, vt in hae negotia inuoluéremur: ſed ideò accidiſſe, ne otio corrupti libidini & laſciuiæ operam daremus. Prætereа ſuccurrit nihil eſſe tam arduum, quin conan-

do superari possit. Proinde ab animi fortitudine petendum esse auxilium, & continenti labore familiam exercēdam, huic nostro studio Dei beneficentiam non defuturam. Itaque in insulam, duabus millibus passuum à continenti remotam transmisimus; ibíque domicilio nostro locum delegi, vt adempta fugæ facultate manum nostram in officio continerem, & quòd fœminæ sine viris suis non essent ad nos commeaturæ, delinquendi occasionem præriperem. Accidit tamen vt ex mercenariis 26. voluptatis illecti cupiditate in meam necem conspirauerint: sed diè constituta consilio exequendo, re mihi per vnum ex consciis enunciata, eo ipso momētò quo ad me opprimendum armati admaturabant, hoc modo periculum effugimus. Quinque è meis domesticis ad arma conuocaui, & aduersum ire cœpi: tum tātus coniuratis incessit terror, tantáque perturbatio, vt nullo negotio facinoris authores quatuor qui mihi fuerāt designati corripuerimns, & in vincula coniecerimus. Eo casu reliqui consternati, positis armis delituerunt. Postridie vnū cathenis exoluimus vt causam suam diceret liberiùs: sed effuso cursu in mare se præcipitem egit, & suffocauit. Reliqui vt è vinculis causam dicerent adducti, sine quæstione vltrò exposuerunt quæ per indicem comperta habuimus. Vnus ex ipsis paulò antè à me castigatus, quòd se scorto cōiunxisset, iniquiore esse mente cognitus est, & ab se coniura-

tionis

tionis initium factum esse: atque scorti patrē muneribus deuinxisse, vt eum è nostra potestate eriperet, si scorti copulā prohibere contenderem. Hic suspendio sceleris pœnas luit. Duobus reliquis delicti gratiam fecimus: ita tamen vt, in cathenis terram exercerent. In aliis quid esset peccati exquirendum mihi esse non putaui, ne compertum scelus inultum omitterem, aut si supplicio castigare vellem, cùm facinus ad multitudinem pertineret, nō superessent qui opus à nobis institutum perficerent. Itaque dissimulata animi mei offensione, peccatum condonauimus, & omnes animo bono esse iussimus. Non ita tamen à solicitudine nos abduximus: quin quod in vnoquoque esset animi ex studio, curáque sua diligenter venaremur. Et cùm labori eorum non parcerem, sed assidua mea præsentia ad opus eos vrgerem, non solùm prauis consiliis viam præclusimus, sed breui tempore insulam nostram munitionibus & validissimis propugnaculis sepiuimis. Interim pro ingenii mei captu, eos monere & à vitiis deterrere non desistebam, atque mentes eorum Christiana imbuere religione, indictis à me manè & vesperi publicis & quotidianis precibus. Qua cautione & diligentia reliquam anni partem quietiorem habuimus. Cæterùm eam quam exposuimus curam, nobis ademit nauium nostrarum aduentus. hinc enim nactus sum viros, à quibus non solùm mihi sit minimè cauendum, sed quibus salutem meā

possim tutò committere. hac oblata mihi facultate, decem ex omni copia delegi, apud quos imperij nostri potestatem deposui, decernens vt nullæ res posthac nisi consilio gerantur. Adeo si quid in quenquam duriùs statuerem, nisi consilij authoritas & consensus accederet, infirmum esset & inane. Hoc tamen mihi reseruaui, vt lata sententia supplicij veniam dare mihi liceat: Sic omnibus prodesse, nemini nocere possē. Hæ demùm sunt artes quibus dignitatem nostram retinere, tueri & propugnare constitui. Dominus noster Iesus Christus ab omni malo te tuósque collegas protegat, Spiritu suo vos confirmet, vitámque vestrā ad opus Ecclesiæ suæ quam longissimè producat. Fratribus meis charissimis Cephæ, & De la fleche fidelibus plurimā salutem meis verbis velim impertias. Collignio è Francia Antarctica prid. Calend. April. 1557. Si ad Renatam Franciæ heram nostram quicquam literarum dederis, hanc, quæso, meo nomine diligentissimè saluta.

Addita est insuper ad calcem huius epistolę clausula Villagagnonis ipsius manu scripta, quam hoc loco præcidere non dubitaui, quia in sequentibus aduersus ipsum afferenda erit. Nihilominus tamen ex his quæ adscripsi constat satis debacchatum falsissimè Theuetum in nos, quos affirmat in Castello Collignio seditionis authores extitisse. Patet enim quo tempore exorta est, eò nondum nos appulisse. Quapropter mirari subit vsque adeò di-

digreſſionem hanc homini placere, vt præter ea quæ iam attigimus vbi de Scotorum fide verba facit quaſi libidinem non poſſit explere, ſic denuò ſcribat.

Quorum fides mihi quoque eſt perſpecta in quibuſdam tum nobilibus tum militibus, nobiſcum in Galliam Antarcticam tranſportatis, coniuratione contra nos facta à Neuſtrijs quibuſdam, qui ob barbaræ gentis illius ac propè rationis expertis linguæ peritiam, cum Regulis duobus ſpe prædæ adductis de nobis perimendis conuenerant: cuius cùm facti eſſent certiores Scoti, rem totã Villagagnoni mihíque indicarunt. Pro quo ſcelere meritas dederunt pœnas coniurati: quorum in numero cùm eſſent Miniſtri à Caluino miſsi, participes ſupplicij facti ſunt, in mare ſiquidem ſunt, demerſi. Tom. 2. li. 16. c. 8. fol. 665.

Rurſum Theuetus, hoc loco quid ſibi velit ignorat. Is enim tria facinora confundit quorum vnum ementitum, à me prius eſt refutatum. Quæ ſuperſunt duo, diuerſis temporibus contigerunt. Tantum igitur abeſt vt Scoti coniurationem ipſi indicarint : quin imò cùm ex eorum eſſet numero quos eo nomine accuſat Villagagnó quòd in Ægyptum, hoc eſt ad Papatum rediiſſent (ex quo etiam colligere licet eos omnes quos ſibi ſocios adiunxerat, de nomine religioni dando quam tum ſtabilire profitebatur fidem obſtrinxiſſe) non magis ſecundo hoc & vero quidem periculo, quàm priore fictitio & ementito eſt periclitatus. Ad tertium quod attinet, quo affirmat *nonnullos ſeditioſorum Ri-*

cherij sociorum extremo supplicio affectos, eorúmque cadauera piscibus obiecta fuisse. Respondeo nihil minùs veritati consentaneum, eo præsertim quo à Theueto narratur modo. Quanuis enim à Villagagnone postquã à veræ religionis professione defecit pessimè excepti fuimus: nihilominus tamen, quòd viribus nõ esset superior, in nostrûm nullum ante discessum Philippi & Richerii, quibuscum sum regressus manus iniecit: quin cùm vi retinere nos neque auderet nec posset, ipsius cum venia, fraudulenta tamen, dimissi sumus. Hoc quidem verum est, vt alibi dicetur, quinque ex nostris postquam octauo die naue afflicta ægrè naufragium euasimus, scapha vectos Americam repetiisse. Quorum tres in mare præcipites dedit: non quòd vllius essent seditionis rei, sed (vt testatur Martyrum historia) propter Euãgelii professionem quam abiecerat Villagagno. Porrò, si non malignè, saltem imprudẽter, in eo nõ minus peccat Theuetus quòd Ministros fuisse istos asserit, quã cùm quatuor Ministrorum missionem vni Caluino tribuit. In quo rursum dupliciter errat: Constat enim Pastorum electiones in Ecclesiis reformatis iuxta disciplinæ apud illas constitutæ normam fieri, nimirum consensu complurium ad hoc electorum populóque probatorum, ac proinde non vni cuiquam veluti Papæ permitti. Ad numerum quod attinet, plures duob' Richerio & Charterio tum temporis (nec vllos credo posteà)

eo

tò nauigasse dici non potest. Si tamen instet se vsque adeò de rebus istis scrupulosè non egisse quin eos omnes qui nauigarant facilè Ministros appellet: Respondeo, quemadmodum satis nouit in Ecclesia Romana non singulis hominibus vsuuenire vt Franciscani dicãtur, sic (absit verbo inuidia) nos reformatos quibus cõfusionem à nobis arcere est in votis, non omnes fungi Ministerio. Cæterùm quia non minus honorifico Ministri titulo quàm falso seditiosi Richeriũ ornauit, (concedo etiam liberaliter Sorbonicum doctoratum ab illo fuisse procul abiectum) mali fortasse consulet nullam sibi gratiam à me referri, Franciscaníque demùm decorari nomine: placet vt illi gratificer Cosmographũ nominare, nec eum vulgarem sed vsque adeò generalem vt, quasi in hoc orbe desint obseruatu digna, lunarem adire non dubitet, vnde nugas in suos libros transferat. Quæ me non mediocriter commouent, (Gallus enim sum, Regísq; mei famę studiosus) præsertim quòd hic non modò Cosmographi Regij nomine inflatus, stipendiísq; pessimè collocatis sit auctus: sed etiã quòd nugas ne epistola quidem dignas regia autoritate protectas in vulgus emittat. Ne quid autem eorum quæ ab illo dicta sunt intactum relinquam, quamuis id responsione indignum iudicem, quod, dũ alios omnes Francisci pede metitur, cuius fratres, cuiusmodi est Theuetus, in suas peras latiorésque manicas nihil

nõn coniiciunt, ſcripſit *Miniſtros in Americam appulſos, diuitiarum ſtudioſiſsimos, quicquid ad manum veniret, rapere ſolitos*: tamen quãdo iſtud (tam verum quàm Franciſcanorum Alcorani ementitæ fabulæ) aliud nihil eſt quàm vltrò ad certamen eos prouocare, quos in America nec vidit vnquam, nec ab illis vlla eſt contumelia affectus, ex eorum cùm ſim numerò, ſpicula quæ in nos vibrauit vt regerã, agè, alias hominis ineptias detegamus.

Atque vt illum non niſi ſuo iugulẽ gladio, Quid iam ad hęc reſpõdebit, quòd cùm Sing. Amer. lib. totidem ſcripſiſſet verbis, *ſe triduo tantùm in Frienſi promontorio manſiſſe*, tomo verò Coſmographiæ ſecũdo aſſerere nõ dubitet *ſe in eo loco aliquot menſes egiſſe*? Si ſaltem vnũ dixiſſet menſem, diéſque illic eſſe ſeptimana noſtrate paulò longiores, fidem adhibere ſi qui voluiſſent liberum fuiſſet: ſed nondum, (quod pace illius dictum ſit) dies ſub torrida Zona longiſſimos in menſes noſtrates tranſmutari didicimus. Cæterùm iſte lectoribus illudere perſeuerat: quanuis enim à me in ſuperioribus ſuo ipſius teſtimonio ſit conuictus non vltra duos menſes cum dimidio in America vixiſſe, nimirum à 3. Id. Nouembris Ann. 1555, ad prid. Cal. Februar. conſequentis anni, quo quidem tempore, quantum accepi, vix ac ne vix quidem ab ea inſula quæ à Villagagnone muniebatur, exceſſit, tamen tam longè latéque ſermonem diffundit, vt nõ modò eum vidiſſe, audiſſe ac obſeruaſſe tot populo-

Ca. 24. fol. 21.

lib. 21. cap. 4. fol. 913.

pulorum mores quartam illam Mundi partem incolentium, ſed etiam tractum omnem, Indiæ illius, Occidentalis ab ipſo pedibus menſuratum fuiſſe credas: cui tamen labori ne decem hominis ætates ſufficiant. Ac ſanè nullus erat ex Neuſtriis interpretibus, quorum tamen nonnulli iam nouem illic annos exegerant, qui ſe vltra 80. paſſuum millia progreſſum fuiſſe diceret: tum quòd deſerta loca & inacceſſa paſſim occurrant, tum ob *Margatium* metum(qui non procul Tonoupinambaulſiis abſunt) Nihilominus tamē Theuetus affirmare non veretur ſe 120. paſſuum millia & eò ampliùs iter feciſſe per ſyluas impeditiſsimas interdiu noctúque cum Barbaris, obuia tamen fera à qua læderentur nulla. Ego verò huic poſtremo de feris facilè fidē adhibeo: Eum enim tam fuiſſe à ferarum inſultibus ſecurum auſim affirmare, quàm ab ſpinarum rupiúmque incommodis immunem. Illud verò quis non miretur, quòd alicubi iactat, *ea quæ de Barbarorum moribus ſcribit compertiora ſibi fuiſſe, poſtquam eorum idioma didiciſſet.* Cuius tamen adeò obſcurum edit ſpecimen, vt vocem *Pa*, quæ ſonat, ita, interpretetur, *tu quoque*. Hoc igitur in pręſentia obſeruare libet, vt non minùs appareat quæ ſit iſtius, quoad idioma Barbarorum, peritia, ac in ſequentibus patebit quanto ſit pręditus iudicio: qui non dubitarit ſcribere ante ignis vſum fumo vti Barbaros conſueuiſſe. Viderit igitur ánnon potiori iurè ab eo irridebitur à

Ibid. cap. 1 pag. 916.

Bellefore-stius Epist. dedicat. Cosmograph. suae praefixa.

quo eo nomine accuſatur, quòd vbi duos aut tres menſes apud quoſdam populos egit horridas quas didicerat voces in medium afferat, quàm linguæ iſtius peritiã ſibi arrogauit. Ergo, quiſquis es, caue ne diligentiùs percõteris, ſed ijs indubitatam fidẽ adhibeto quæ confusè de Americanorum lingua effutiet Theuetus. Ille enim ſuum *Mair momen* & *Mair pochi* in medium afferens, ſtrenuè tibi imponet.

Quid verò dicẽdum, quòd adeò vehemẽter eos increpet, qui Americam Indiæ Occidentalis nomine vocant? vult enim Franciæ Antarcticæ nomen quod illi impoſuerit immutatum remanere, (quam tamen nominis impoſitionem ſibi cum Gallis omnibus qui eò cum Villagagnone eſſent trãſportati cõmunem facit) Ipſe verò eam multis in locis Indiam Americanam nominet? In ſumma etiamſi ſibi ipſi non conſtat, ſi quis caſtigationum & refutationum quas alienis laboribus adhibet rationem habere velit, dicat cæteros omnes rerũ omniũ ignaros, vnum verò Theuetum cucullatũ ſingula oculis perluſtraſſe.

Sing. ca. 1. pag. 2.

Iam enim preſagio, ſi quid, hec noſtra legens, animaduertat à ſe quoquo modo delibatum, ſtatim futurũ vt, pro ſuo more próque ſua arrogantia, in has voces erũpat, Heus tu, mihi hoc es furatus. Etenim ſi Belleforeſtius ille, non ſolùm ὁμότεχνος ipſi, ſed & qui iſtius Sing. Amer. librum Ode prolixa co honeſtarat, effugere non potuit quin à Theuetó,

ueto, infelix Philosophus, & miser tragicus, per contemptũ crebrò sit nominatus: Si, inquam, ferre non potest Theuetus vt Cosmographus alter, qui non raró, nihilò tamen aptiùs quàm ipse, inuehitur in miseros Huguonottos, secum conferatur, quid mihi, tenui meo calamo immanem hanc colossum aggredi auso? Dubium sanè non est, quin vbi se suis coloribus depictum à me videbit, instar Goliathi illius, diris deuouẽdo me, quasi deuoraturus inhiet, Papǽque fulmina iaculetur in me, meúmque hoc opusculum. Atqui licet aduersum me vi Patroni sui Francisci iunioris, ab inferis Quoniambecum suum excitare posset quem duobus tormẽtis æneis onustum quasi tutò hæc displodere posset in sua Cosmographia depingendum curauit, cœpto non desistam, quinimo in sequentibus, quibus potero modis insequar, quin confido fore vt pręclaram illam suam Henricopolin quam in mediis nubibus Americanis fundauit diruam deleámque. Sed dum ad certamẽ me instruo, dúmque monito per tempus licet vel ad impetus nostros sustinendos apparari, vel etiam si volet in deditionem venire, lectorem rogatum velim vt illud cõdonet quòd dum istius nugas, quæ huic nostro opusculo edendo occasionem præbuerunt suis ipsius scriptis refello, paulò fuerim prolixior. Ac sic tãdem finem impono: licet, ex quo primùm editus est hic liber, admonitus sim à quodam tum in Papatu degente, nunc verò, *Lib. 21. pag. 952.*

abiecta cuculla, ministerio in Ecclesia reformata fungēte, à Theueto in patriā meā se missum fuisse, quò in me vitámq; meā inquireret, nec defuisse quosdā veræ religionis professionem præ se ferentes qui ea in re suam operam præstare pollicerentur. Hinc fit vt, quod alias dixi, denuò repetā, cùm ne Theuetum viderim quidem, ne dum vt me priuatim offenderit vnquā, nullo alio studio nulláque alia de causa illi me obstitisse, nisi vt criminationes amouerem quibus Euangelium eiúsque primos in America præcones est insectatus. Idem dictum velim impuro illi Apostatæ Launoeo qui lib.2. quem vt Apostasiam suam confirmaret edidit, eò vsque impudentiæ deuenit, vt scribat Ministros, etiamsi de religione nulla esset mentio, in scriptis suis non abstinuisse quin doctissimos quosque viros in quibus Theuetum ponit, morderent. Atqui apparet quo loco à me est refutatus eum ex professo reformatam Religionem, quíque eam profitētur lacessiuisse. Quare impudentissimus omnium hominum Launoeus, qui me sibi (vt ait) probè notum (in quo à vero longissimè abest, neque enim Dei beneficio commercium mihi vnquam fuit cum illo) mendicum appellat, quíque ipse in Papali culina mendicus, Christo, vera aquarum perennium scaturigine relicto, ad putidas Papę cysternas potum rediit, de Papatu fortiter tuendo cogitet, donec ipse suíque similes, postquam inutilem suam operam

An-

Antichristo laboriosè nauarint, tandem debitam mercedem reportet, atque ita corā Deo & hominibus miserrimus euadat. Sed ad rem vt redeam. Respondeat, si libet, Theuetus quæ aduersus ipsū scripsi veráne sint an falsa, hic enim est rei cardo. Ne autem subterfugia captet ex inquisitione in me vitámque meam. Me autem non minùs atque ipse, Cosmographus sit licet, exerto capite incedere norit. Porrò si quid à vero alienū afferat expectet à me ex suis ipsius scriptis tam solidas refutationes, vt nō opus sit in Americā vsque excurrere quo cuius sint farinę iudicium fiat.

Hoc tandem loco prima huius libri editione refutandis Theueti nugis finē imposueram: Hoc tamē testatus, vt nuper dixi, si quid à vero alienum proferret, responsum à me portaturum. Atqui quemadmodum olim calumniæ impudentissimæ quibus nos iam antea insectatus fuerat, nimirum quòd illū perimere in Castello Collignio voluissemus, ex quo tamen vt antea demonstratum est, ante aduentum nostrum excesserat, me vt aduersus ipsum hæc scriberē pertraxerunt, ita vt si à mēdaciis illis & calumniis abstinuisset quęcunque in ipsum dicta sunt, à me fuissent vt πάρεργα omissa: sic etiam nunc postquam non modò non respondit prout erat admonitus sed & ita furiosè in me egit lib. virorum Illustrium ab eo nuper edito, vt arrepta ex eo occasione quod paucis à me de *Quoniambeco* suo dictum fuerat, nihil minùs quàm appo-

Prouer. 24.4. ſitè de me detraheret: Ex Salomonis pręſcripto, qui ſtulto ſecundum ſtultitiam ſuã reſpõderi iubet, perficiam vt hic qui vltrò me iterum laceſſiuit meritos audaciæ ſucceſſus experiatur. Ne autem prępoſtero ordine agam, quod illi omnibus in ſcriptis eſt familiare, & diſputationem hanc aduerſus ipſum recto ordine inſtituam, moréque meo iſtum continuò ſuo gladio iugulem, ipſius verba deſcribere pergã. Quandoquidem igitur Quoniambecus ille poſt mortem vſque adeò eſt à Theueto laudibus ornatus vt optimo iure felicior dici hac in parte poſſit quàm fuerit Alexander Magnus, qui tãto Homeri flagrabat deſiderio qui ſuarum laudum pręco eſſet: Agè alterum laudum eius pręconiũ à Theueto in libro Sing. Ameri. conſcriptũ, quod lepidiſſimè his verbis eſt exorſus audiamus. *Vt autem fidem faciã Americanos rariſsimis & exquiſitiſsimis tã animi quàm corporis, encauſto floribúſque ornatos eſſe, vnum horrendum illum Quoniambecum in mediũ proferre volo, de quo verba facere meritò poſſum: qui illum vidi, audiui, ſatiſque otioſè obſeruaui ad flumẽ Ianariũ quod eſt ad 23. gradũ vltra Æquatorẽ ſitum citráque polum Antarcticum ad gradũ 66. cum dimidio.* Ad hęc inprimis lectorem attendere velim, valeámne hæc conſecutio ánnon. Theuetus vidit, audiuit, ſatíſque otioſè obſeruauit horrendum ſuum Quoniambecũ: ergo Americani encauſto & floribus rariſſimis exquiſitiſſimiſque cùm animi tũ corporis ſunt ornati. Omitto

quod

quod hominibus encausti florúmque tribuit ornatum, qui aptiùs aruis, pratis, picturis, rebus denique metallicis arte affabrefactis tribueretur. Optimus itaque Dialecticus vix magno labore preclarum istud argumentũ Theueticum confirmaret, cui tamen mendacium conclusionis vice apposuit dum affirmat me voluisse flumẽ, quod ipse appellat Ianarium, ego Geneuram ad 23. gradũ citra polum Antarcticum collocare. Ex iis enim apparebit quæ 7. huius lib. cap. de hac re dicentur, nòn modò istud à me nõ scriptum esse, sed nusquã mihi in mentem venisse. Sed sicut optimè quidam obseruauit Theuetum Floridam regionem cum aliis cõiungere quæ interuallo plus quàm decies centenũ passuũ milliũ inter se distãt, & vice versa alias proximas ab ea remouere: Sic etiam in historiarum narratione mentiri illi est tam familiare vt nihil suprà. Quæ cùm ita sint pudeat censorẽ illũ eos insectari quos falsi cõuincere non potest. Addit *Quoniambecum statura non multum à Gigantibus aliena fuisse, corpore prægrãdi, nec minus crasso, viribus non vulgaribus, quibus etiam præcipuè ad hostes perdomandos inque suam potestatẽ redigendos vtebatur.* Huius historiæ cap. 8. qua sint statura Americani, è quibus fuit iste *Quoniambecus* demonstrabo: interim dicam obiter eã respectu nostri prodigiosam censeri non debere. De *Quoniambeco* quot attinet, etsi non eo inficias quin sæpe ab Interpretibus Neustriis, qui vnà nobiscũ erant in Castello Col-

vide Histor Flor. cap. 3.

lignio audierim istum *Quoniambecum* (quem frequentiùs quàm fecisset Theuetus viderãt) inter fortissimos recenseri solitum, tamen à nemine vnquam pro gigante, neque gigãtea stirpe prognato, est habitus. Nec sanè ad giganteam staturam propiùs accedebat, quàm solent grandiusculi qui circumspici inter nos solent, homines, in quibus ne prægrãdem illum & iam fama satis notum, Parisiensem fabrum ferrarium aliósque consimiles cõprehenderim. Itaque apparet Theuetum etiam hac in parte lectoribus imposuisse. Idẽ quoque facit cùm addit quæ sequũtur de Barbari istius *eminentia, qua præ cæteris omnibus conspicuus erat, quódque hostes suos sibi subijciebat.* De subiectione Barbarorum suo loco dicetur non nisi voluntariam esse, nullámque aliam præter cultum & honorem quo Iuniores solent eos prosequi qui prouecta sunt ætate, à quibus quòd rerum experientia sint præditi in bellum deducuntur, hostibus verò subiectionem aliam non imponunt prætérquam quòd, vt Cap. 15. dicetur, postquam in vinculis quantum temporis visum fuerit detinuerunt, eos mactatos vorant. De eo quod addit Theuetus *Quoniambecum vsque adeò viribus valuisse, vt dolio vini in vlnis comportando par esset,* vtrique istorum perforãdum & ebibendum relinquo, cùm vt tanto onere leuetur fictitius iste Vulcanus, cuius humeris cõtinuò imposita sunt ænea tormenta duo, tum vt, fugatis hac ratione hostibus, genio indulgeant,

geant. Quæ tamen fuga insciis Deo & hominibus contigit: ac proinde, quod tamen persuadere nititur Theuetus, nulli vnquam hominum risum commouit. Meritò itaque subiungit, *Historiam non profectò vulgarem*, (debuit addere nec veram) *nec cuiuis familiarem, ijs tamen qui bono naso fuerunt prædıti nō erit difficile persuadere rem istam ab eo perfici potuisse, habita præsertim ratione roboris tāti corporis*. Per me sanè, si qui sint qui naso credere aut velint aut possint, licet: at si pars illa olfactui est aptior, vulgóque apud nos bono esse naso de canibus dicatur, quibus nos comparare videtur Theuetus, dignus sanè est cuius naso plagæ infligantur. Atque hæc pro responsione sint ad ea quæ addit, *mihi non posse persuaderi Barbarum illum, eo modo humeris suis tormenta duo imponere potuisse, nihilò veritum, vt eorum repercußione læderetur*. Quibus assentior non inuitus: nam neque persuaderi istud mihi potest, nec fidem vllam habeo. Nec sanè habebunt ij omnes qui, meliùs quàm faciat Theuetus, norunt humanos humeros arcium muris duritie non esse pares, ac proinde ne minoribus quidem tormentis displodendis aptos. Quare *licet mihi non sit persuasum* (quod ineptissimo, hyperbolico sermone mihi impingit) *ostrei mei testis, vniuersa noui illius Orbis arcana recludi*: quod sanè glorioso & arroganti Theueto optimè conuenit, qui vt antè dictum est, sibi vni explorata omnia, reliquos verò rerum om-

nium ignaros esse existimat, admitto quod addit: *Nolle se experientia expugnare me*, (cuius nimirum prorsus est expers) *quamuis enim in meum conspectum non venerit is de quo sit sermo: rationi tamen obsequentem me non futurum, sine experientia stultorum magistra.* Inter quos (etsi longè aliter sentiat) non postremum locum obtinet Theuetus. Addit, *Non statim futurum vt causa vincam, quia non consequitur, si vel ego vel alij quipiam Quoniambeco similes non simus, à maximo illo regè* (putà regni experte) *ea non fuisse gesta quæ de eo narrauit fideliter.* Ego verò respondeo, nec etiam futurum vt causa cadam: cuius tamen controuersiæ lectori iudicium omne defero. Absit autem à me cæterísque, quos hoc loco innuit Theuetus, vt vllo modo bardum illum & ferum Quoniambecum referamus, cuius tamẽ gesta posteris tam sedulo mandauit Theuetus. Atqui me rursus lepida, sanè, hac inuectiua petit, *Ne autem diu multúmque in argumentis subtilioribus atque è Philosophiæ penu deprom ptis immorer, rem totam Lerius ipsemet confirmauit.* Tum claudicans vtroque pede subiungit argumentum. *Primò* (inquit) *dato nec tamen cõcesso, Libros quos sibi vendicat ab ipso fuisse conscriptos, nimirum de obsidione Sancerrana, déque in Americam profectione, quamuis ij omnes quibus est notus (in quibus est Spinæus qui duodecim annos in America eodem tempore quo Lerius vixit) non possunt adduci vt credant ab eo conscriptos fuisse.* Deus bone, quis est qui audita

ta tam acuta Philoſophia non obſtupeſcat! Theuetus Leriũ ſibi ipſi committit! Enimuerò ſi,ex vnguibus Leo,vt eſt in prouerbio, apparet profectò iſtum ingenio præditum eſſe incude obtuſiore. Quis enim iſthæc conuertat, *Non concedit libros, quos de Sancerrana obſidione, & de profectione in America edidi, à me ſcriptos fuiſſe.* Quid ita verò? *Quoniã*(inquit) *qui me probè norũt adduci nõ poſſunt vt credant, libros illos, induſtria mea fuiſſe elaboratos.* Notandũ itaque eſt imprimis, Theuetũ, qui ſuo marte, vix ac ne vix quidem, vnam aut alteram paginam accuratè ſcribere poteſt (vtitur enim quorundã iuuenum eruditorũ opera in ſcriptis ſuis ornãdis, quod mihi à iuuene quodã cuius opera vſus erat, eſt renunciatũ) quíq; ſine alieno labore expolitas narrationes ordine digerere neſcit, cęteros ſuo metitur pede. Quare hæc in Theuetum ipſum,cui optimè quadrãt, regero: teſtórque(quod ſine arrogantia dictum velim) ſcripta mea aliis expolienda nõ modò non dediſſe, ſed etiam eruditos quoſdam (quibuſcum ea communicaui, vt dignáne eſſent quæ ederẽtur ipſi diſpicerent) à grauioribus ſtudiis auocare religionem mihi fuiſſe. Quod verò addit *eorum qui me norunt nullos adduci poſſe vt credant tale quid à me ſcriptum fuiſſe,* in genere falſũ eſt. Ad Spinæum quod attinet (cuius mentionem aſſentatoriè facit Theuetus, prout ſuo virorum Illuſtriũ libro gratiam inire magnã à viris quibuſdam non obſcuri nominis ſpe-

rabat,quam tamen nō eſt conſequutus: quippe talia flocci faciunt) cōfido fore vt re bene perſpecta quod illi tribuit Theuetus abnuat, non minùs atque conſcius eſt Theuetus nobis crimen hoc impingentem vt ipſius & aliorum cędem ſimus moliti, impudentem agere calumniatorem.Sed bene eſt quod dum ſibi defenſionē quærit, arma quibus repellatur mihi ſubminiſtrat:ſiquidē meminit probè Spinæus, quem à noſtro ab America reditu non vidi, nihil niſi placidè & modeſtè illic à nobis geſtum fuiſſe. *Cæterùm* (inquit ille) *poſſem, veluti complures alij, eorum quæ ex alienis laboribus in vſum ſuum tranſtulit, non pauca mihi vendicare.* Authores quibus ſum vſus ad libri marginem annotaui: ad Theuetum verò quod attinet, aliūde ſua quàm à ſcriptis meis requirat, etenim ſi quid ineſſet, quòd reliqua conſpurcaret, non patienter ferrem. *Sed ne diuerticulum videar quærere, detur ei qua diximus conditione,* inquit Battologus iſte, *vt ij libri quos ſibi vendicat ab eo ſint ſcripti, dummodò agnoſcat (quod diffiteri non poteſt) ea conditione hominem qua fuit Lerius, adeò narrationibus inſtituendis non eſſe informatū, vt ea poſſit perficere quæ alieno labore edidit.* Mea ſanè refert parum, detne, an admittat quod impedire nequit Theuetus. De cōditione meà autē quod addit, duplici expediam reſponſione. Theuetum itaque, qui me ſibi ignotum mendicum dicit, in primis monitum velim, ſi qua ſim oriundus familia, fide dignis teſtibus eſſet

pro-

probandum, fore vt magno eum interuallo post me relinquerem. Non tamen quòd humanam nobilitatem pluris quàm par sit faciam, nisi adhibito Dei timore omnium virtutum fonte. Præterea si mecum esset iste comparandus, (quod absit) quid quæso sordidius Franciscano isto? qui quòd peram mendicus olim circumgestarit, in rei memoriam, vt est verisimile, Diogenem mendicorũ sordidissimum pera humero imposita, suo Virorum Illustri. libro depingendum curauit? Cæterùm habeo de quo mihi gaudeã, quandoquidem Theuetus eorum omniũ qui hac ætate aliquid scripserunt fastuosissimus spõte agnoscit, se hoc scriptorum genere à me superari: quamuis aliorum omnium respectu minimum me esse, non inuitus agnosco. Quãobrem suam ipsius confessionem veluti pro me facientem lubens admitto. Atqui odiosissimis suis repetitionibus delectatus, addit, *Ne autẽ existimet, obijci à me sibi nihil posse præter professionis imperitiam:* nõ parum sanè dolerem, si ego, non infimæ, per Dei gratiam, sortis homo, similis essem Theueto, in cujus scriptis nullo respectu habito Cosmographicæ professionis, quam regum nostrorum facilitate est adeptus, nihil est tam prophanum, tam ridiculum, tam puerile, tam denique à vero alienum quod non legatur: cùm tamen nonnisi grauia, seria, vera, tractare debuisset. Huius autem rei testes eos appello qui lectis Theueticis scriptis liberè & a-

pertè sententiã sunt dicturi: adulatores enim Theueto similes nihil moror, quippe suspectos: & fide indignos esse, res ipsa loquitur. Addit, *Videamus quæso annon quædam minus credibilia scripserit Lerius, quàm sit Quoniambeci historia.* Omnino sanè nulla. Quòd si secus erat, cur non exemplum saltem vnum in medium attulit? aures verò legentium obterere non cessauit his verbis? *Pudet me*, debuit addere quòd impudentissimè sim mentitus, *manum calamo admouere.* Etiamsi tota hęc narratio, quam paucissimis verbis expedire non erat difficile, Theueti ingenium referat, si tamen ingenuè quod res est fateri vellet, non dubito quin alii quicquid est ornatus acceptum ferret. *Vt pro meritis excipiam nugatorem istum, qui fabulis compleuit.* Bona verba Theuete: itáne cęteros tuo metiris pede? *paucula scripta.* Non omnia vidit, hęc tamen non moror: iste verò longè sibi melius consuluisset si aut pauciora, eóque meliora, aut sanè omnino nulla edidisset, *quæ sub illius exstant nomine.* Theuetum tamen, vsque adeò vrunt vt (quantum à fide dignissimo viro accepi) quę in eum emisi 500. coronatis redempta vellet. At crepet licet: Cur enim Euangelium infamans, eos à quibus ne tantillum quidem est læsus lacessiuit? Addit pręterea, *eos qui non omnino malè in me sunt affecti, pudore suffundi:* Ego verò respondeo me nulli vnquam (Dei beneficio) cur in me malè fuerit affectus occasionem præbuisse, nedum vt pudoris vlli cau-

li causa fuerim. Det igitur fideiussorem Theuetus, quandoquidem istud confinxit, si fidē sibi vult haberi. Ad sequentia quod attinet verba, *ineptias, nænias, gerras, fabulas quibus eorum*, inquit, *oculos pascere volo, qui in legendis meis libris*, quos itidem ineptias vocat, *operam ponunt*: video miserum hominem in me vehementer exacerbatum, quòd victum se sentiret hæc omnia mihi, tum in hac præfatione, tum in ipsa historia in se scripta surripuisse. Apparet igitur istum, qui paulò ante furti crimen mihi affingebat, plumis meis ornatum esse: quas tamen, tanquam ipsi accommodatissimas, non inuitus relinquo. Item de eo quod subiicit dictum velim *me eò impudentiæ deuenisse, vt subtilius in nominis mei significationem inquirendo, affirmarim, Leri, Barbarorum lingua ostreum sonare*. Quod equidem verissimum esse affirmo. Norūt enim nautę, cęterique qui eò nauigarunt Leri-pes dictionem compositam, ostreum ea lingua sonare. Impudentiam verò quam mihi impingit, ipsi relinquo. Nihilominus tamen mordere non desinit, ait enim, *Quamuis id mihi concedatur*, putà nomen meum Americanorum lingua ostreum sonare, *tantus tamen authoritate non erat, quantus videri cupit, quoniam*, inquit, *ostreum eram testis, non sanè meis, sed Collignii Castelli septo à Villagagnone reclusū*. Nonnihil hoc loco de balęnis interserit, de quibus, sicut etiam de testudinibus & crocodilis suo dicemus loco. Authoritas verò, de qua agit,

quid ad rem obſecro? Quid item reclufio illa in caſtelli Collignij ſepto? An iſte, qui bonam ætatis ſuæ partem in monaſterio tranſegit, vbi nonnullos ex ſuis fratribus *in pace* repoſitos vidit, ac forſitan ipſe repoſuit,nos veram religionem amplexos, inſtar monachorum, in illo caſtello recluſos fuiſſe autumat? Toto cœlo aberrat ſanè: quinimò Chriſtiana fruẽtes libertate, quócunque ferebat animus ire licebat: & eiuſmodi hominum hypocriſin palam faciebamus. Ne autem id mihi obiiciat quod alicubi à me dicetur, nos nonniſi venia impetrata ex illo loco egredi ſolitos, quod omnibus erat commune ſi ad me vnum reſtringere vult,tam clarum ſtultitiæ ſuæ edit ſpecimen, quàm luculenter ignorãtiam probauit ſuam cùm ſcripſit,*Sacras literas agricul-*

Sing. Am. cap. 58.

turæ Abelis mentionem facere:etenim ſi paulò attentiùs aduertat animum, intelliget Abelem paſtorem, Cainum verò terræ cultorem fuiſſe.Geneſ. 4. 2. Etenim fortè in typographum culpam reiiciet,cuius excuſationis ope euadere conabitur. Sed non ita ſuccedet in ſexcentis ſuorum operũ locis in quibus manifeſtè falſarius deprehẽditur.Tandem Theuetus quem ſatietas nunquam capit *Quoniãbecum* ſuum efferendi(quem etiam pro meritis excipio) ait, *haud dubiè illum Margaiatibus,Luſitanis & alijs hoſtibus maximo fuiſſe terrori*.Eſto ſanè: quemadmodum enim iam antè dixi peſſimè in eos fuiſſe animatum , ſic quàm crudeliter poſſet ab eo exceptos fuiſſe

non

non negarim. Tribuit autem *robur, & vires immani illius corpori* non minores , ac si tale fuisset monstrum quale fuit Athleta ille qui Anno 1582. mensibus Maio & Iunio; Constantinopoli in spectaculis à Sultano Solymano exhibitis admiranda perfecit. Quippe trabem in altum attollebat, quam deinde sine manuũ adminiculo humeris excipiebat, quam homines duodecim loco mouere vix potuissent. Præterea humi prostratus, cathenísque ferreis humeros femoráque vinctus, lapidem ab omnibus decem magno labore admotum pectore gestabat. Nec plus ex eo aborabat quàm cùm homines quatuor securibus & massis ligna oblonga ventri illius imposita diffindebant. Alia item prorsus admiranda præstabat quæ nota sunt ex historia hac de re nuper edita. Obsecro vos, si *Quoniambecus* Theueticus, qui statura fuit mediocri, ad istius monstrosum robur & proceritatem admirandam accessisset, num longè ab eo impensiùs fuisset celebratus quàm fuerit vnquã à Poetis Briareus ille? Quod verò affert de prudẽtia & pietate Barbari istius prætereo, neque enim est quòd immorer. Venio igitur ad ea quæ sequuntur. *Iactator*, inquit, *erat omnium de quibus vnquam audierim summus*. Excepto Theueto, qui fastu & arrogantia plenus, cùm Lutetiæ tum alibi ad libros à se scriptos coemendos neminem non solicitat. In quo Salomonis præcepto non paret

Prou,27.2.Laudet te alienus,& non os tuum: extraneus & non labia tua. Præterea quod addit, *Barbarum istum compluria hostium suorum millia à se perempta fuisse iactare solitum.* Sed perlepidum est quod sequitur. *Illius palatium hostium capitibus fuisse extrinsecus ornatū: ditionem verò admodum populosam, quámque flumina & montes ab alijs diuiderent.* Tantam verò tēporis iacturam quamuis me pigeat fecisse refutandis Theueti nugis, tamen hoc loco eos omnes qui eò tum appulerūt appellare iuuat, vt apertè dicant annō quo tempore illic degebat Villagagno ædificiorum genus aliud fuit, præter illud quod à me cap.16. his verbis describitur: instar pergularum hortensium nostratium sunt casæ, oblongę, humiles & rotundæ: lignis herbísque tectæ: quarum præstantissimam, vix ausim cum haris Europæis comparare.

Quid igitur de tam magnifico *Quoniambeci* palatio à Theueto confictо dicemus? nisi vt cū sua Herricopoli fictitia, de qua priùs, atque etiam in sequentibus nonnihil sumus dicturi, inter nubiū Chimęras collocemus? De *ditione* cuius meminit, iam est à nobis dictum, atque inferius dicetur: nō modò quoad *Quoniambecum*, sed quoad cæteros duces qui à Barbaris in singulis pagis eligi solēt. Igitur vt huic paraphrasi in Theueti caput hoc 149. libri Viror. Ill. tandem aliquando finem imponam, videamus quid nobis veluti pro bel-

larijs asseruauit. Ait eo loco quo de flumine vasorum déque illius in America situ agit, *perinde esse atque est locus ille inter Castilionem pagum & Colongaum, qui Ollarum pons ab indigenis nominatur: rupes enim in ollarum modũ excisæ efficiunt vt Rhodanus qui ad radices montis in eas se ingerit, ollæ bullientis speciem referat.* Ad quæ paucis respondeo: Ardelionem istum qui in illas rupes Rhodanum ingerit admodum esse impudentem: quandoquidem iis omnibus qui è Germania aut Heluetia Lugdunum commeant, notum est Rhodanum ab eo loco duobus passuum millibus esse remotum: quin rupes altissimæ, si illac flueret, essent superandæ è quibus torrens ille quem Valserinam indigenæ nominant, quíque ad Meridianum pagum, quà iter est Geneua Sãclaudium, originem habet. Theuetum igitur, vt hæc loca, nisi malit à describendo prorsus abstinere, verius describere discat ad præruptas hasce rupes, relinquo. Moneo tamen imprudenter immanem illam testudinem cui à nobis imponetur cap. huius libri 3. periculum esse ne præceps ruat non in Rhodanũ ipsum sed in torrentem illum rapidissimum, citissiméque submergatur. Hæc fuere opponenda iis quas in me non ita pridem emisit Theuetus ineptiis: Intelligit autem futurũ vt quotiescunque me lacesset experiatur, licét cucullam suam cum mitra cõmutarit, nihilo plus Abbatem se à nobis reformidari quàm olim

Credo

Franciſcanum: etiamſi *Parouaſtium* ſuum Floridæ Regem Leoninis exuuiis amictum *Quòniãbeco* vt in me impetũ faciat, eſſet adiũcturus. At ſanè efficiet fortaſſe vt viri quidam, quibus nullo modo ſum comparandus, calamo tandem manum admoueant, eúmque ita tractent vt notatis craſſis erroribus quæ paſſim in ipſius ſcriptis occurrunt, vniuerſa illius opera, ne excepta quidẽ Coſmographia nec viror. Illuſtr. libro ad aromatarios relegent. In quibus tamen peſſimè collocatam eſſe egregiam operarum tum typographicam tum cælaturæ operam, nemo non dolet.

Ad finem properanti mihi occurrit Genebrardus. Is Chronologiæ ſuæ editione poſtrema, poſtquam nos (quos hęreticos appellat, nec probat tamen) conuiciis proſcidit, ſcripturæque locum in nos detorſit, ſcripſit, *nauigationem noſtram infortuniũ ijs attuliſſe, qui ante nos eò nauigarant: infœlicitatem verò motibus à nobis excitatis auctã fuiſſe, vt proinde Villagagno nos partim ſtrangulauerit, partim in patriã puniendos præmiſerit, mox ipſe, nempe Anno* 1558. *inſecuturus.* Ego verò reſpondeo quoad *infœlicitatem* illam quam nobis tribuit, Præfationem hanc cæteróſque locos in quibus Theuetus à nobis refutatur iis ſatisfacere poſſe qui rectum de cauſſa noſtra iudicium ferre volent. Addit autẽ me vnum fuiſſe ex authoribus tragœdiarum quas nobis affingit. Atqui impurus ille Apoſtata Launoeus, atque adeò Theuetus ipſe longè humiliori me loco

collo-

collocãt, quàm vt vllius rei author essem, nec sanè tum eram. Videbit itaque Genebrardus quomodo cum sociis illis suis cõsentiat: quibus, si quando concilietur, responsum forsitam audiet. Interim testor tota illa nauigatione talem me (per Dei gratiam) præstitisse, vt nullus sit à Religione mea quantumuis alienus qui conqueri de me meritò possit.

Cæterùm lectores rogatos velim ne eo offendantur quòd, quasi mortuos excitaturus, Villagagnonis apud Americanos gesta in hac historia palam ediderim: præterquam enim quòd argumento quod mihi assumpsi necessariò cohærent, testor si superstes esset multò plura me adiecturum fuisse.

Tandem verò pauca quidem de meo instituto sunt dicẽda, Religionem inter ea quæ diligenti obseruatione digna censentur primum obtinere locum nemo vnquam negauit. Hinc fit vt (quamuis fusiùs quænam à Barbaris colatur huius libri cap. 16. sim dicturus) hoc loco nonnulla obiter attingere mihi videatur necesse: præsertim cùm narrationis initium à quęstione fecerim quam satis suspicere (meo quidem iudicio) nõ possum, nedum vt à me soluatur. Video igitur eos qui optimè ex sensu à natura indito de his rebus senserunt, dixisse quidem, notionem illam, quòd à supremo quodam pendeant res omnes hominum, animis ita naturaliter infixam

eſſe vt auelli nullo modo poſſit. Itaq; quãuis in cultus diuini ratione controuerſię nõ paucę exortæ ſint, fundamentum tamen hoc conuelli non poſſe, hominem inſtinctu quodam à natura indito eò pertrahi vt religionem aliquam, ſeu vera illa ſit ſeu falſa, profiteatur. Attamen iſtis ſapienter determinatis non diſſimularunt, vbi ad illud ventum eſt quò propenſiùs humanum fertur ingenium in negotio religionis illud frequenter vſuuęnire quod ait Poeta,

Æneid. 9. --*Sua cuique Deus fit dira cupido.*

Quæ duo vt Barbaris noſtris applicemus, conſtat eos homines cùm ſint, notione hac omnibus communi præditos eſſe, homine aliquid eſſe maius, à quo bonum malúmque pendeat, tale ſaltem quale ſibi fingunt. Quò referri debet cultus ille quem *Caraibibus* ſuis exhibent, à quibus ſtatis temporibus bonum malúmue omen ſibi adferri credunt. Summũ autem bonum in hoſtiũ vltione fortiter perſequenda (quod olim Romanis, hodie etiam Turcis vſuuenit) ponũt. Cultus verò ille qui apud alios populos Religionis nomen obtinet apud eos locum nullum habere dici poteſt: Quin & illud addi, eos (ſi quę gẽs in toto orbe terrarum) ſine Deo vitam hanc tranſigere. Attamẽ hac in parte minùs fortaſſe ſunt damnandi quòd & miſeriam ſuam excæcationémque aliquatenus agnoſcũt, (quamuis nec pœnitentiam agunt, nec remedio vtuntur

tur

tur oblato) ſuámque mentem non diſſimulant.

Ad reliqua quod attinet, ſummæ capitum quas ad libri initium appoſuimus quid in toto hiſtorię progreſſu tractetur ſatis indicant: vt & primum caput qua occaſione ad nauigationem iſtam ſuſcipiendam permoti ſimus cõmonſtrat. Præterea typos tres prout prima libri huius editiõe eram pollicitus addidi:plures etiam dare optabam: at typographus in cælatura ſumptibus faciendis negauit ſe ſuffecturum.

Cæterùm non me latet quod vulgò dici ſolet: Senes, eóſquę qui à longinquis peregrinationibus ſunt reduces, quòd nemo ſit qui obſiſtat,non rarò mentiendi licẽtiam ſibi arrogare. Ego verò teſtor me, qui & mendacia & mendaces odi, ſi qui ſint qui fidem adhibere nolint multis ſanè ante hæc tempora inauditis quæ à nobis commemorantur, non eo eſſe animo, quo in rem prętentem veniãt, vt ad ea loca deducam. Nec magis commouebor iſtis quàm adhuc commotus ſum poſtquam mihi renunciatum eſt non deeſſe qui fidem iis non haberent quæ à nobis de horrenda illa fame Sancerrana ſunt ſcripta,quam auſim affirmare minùs aſperam,quamuis diuturniorem, ea fuiſſe quam in mediis vndis remigrãtes perpeſſi ſumus. Enimuerò ſi iſti, de quibus fit ſermo, fidem iis derogare non verentur quæ in ipſius Galliæ veluti meditullio, plus 500. teſtibus ſuperſtitibus conti-

gerunt, quidni de his dubitent quæ in remotissimis regionibus visa sunt, maioribus verò nostris inaudita, ita vt nonnisi experientia ipsa hominum animis insidere possint? Me autem hoc loco fateri non pudebit, ex quo in Americam transportatus sum, quæ & incolarum viuendi ratione, & animantium forma ipsáque adeò terræ fœtura à nostris Europæis, Asiaticis, & Africanis prorsus alienis respectu nostri nouus Orbis meritò dici potest, opinionem abiecisse quam de Plinio nonnullísque aliis indueram. Vidi enim permulta non minùs prodigiosa quàm quæ in eorum scriptis fide indigna censentur. Siquidem ea quæ oculis cernuntur penitùs animum penetrant. Ad genus orationis quod attinet, iam ante, tenuitatem meam probè mihi perspectam esse testatus sum. Non dubito autem quin multorum iudicio phrasibus non sim vsus tum ad rem nauticam, tum alias satis accommodatis. Illis itaque satisfactum non esse certò scio: præsertim verò Gallis nostris quorum aures delicatissimæ nil nisi tersum sermonibúsque nouis ornatum admittunt. At verò multò minùs iis placebimus qui libros omnes vt pueriles & steriles damnant, nisi aliunde desumptis historiis luxurient: Quamuis enim ad ea quæ tractaui multas accommodare facile mihi erat, tamen excepta Gomaræ Ind. Occid. historia, qua ob rerum multarum cum his nostris affinitatem non

raro

rarò ſum vſus, vix vllas in medium afferre contigit: niſi quòd poſtrema hac editione nonnulla memoratu digna addidi. Ac ſanè (quantum mihi cernere datur) hiſtoria quæ proprio ſuo argumento ornatur repudiatis aliirum veluti alienis plumis, legentium animos à propoſito minùs remouet, efficit vt authoris ſcopũ lectores faciliùs poſſint aſſequi. Præterea ab iis quęro qui commentarios iſtius ætatis legunt ánnon tædium parit allegatio illa ſententiarum propè infinita quãtumuis ad rem accommodatarum? Ne autem mihi quis obiiciat quòd vt, Theuetum ante, nunc etiam alios reprehendens in eandem tamen incurram reprehenſionem: Si quis eſt, inquam, qui improbet (quaſi arrogantiùs dicta) quod vbi de vita & moribus Barbarorum verba facio, frequenter has vſurpem formulas, vidi, interfui, accidit mihi, atque alia eiuſdem generis. Reſpondeo res illas ad meum ipſius argumentum pertinere: deinde res deſignare non rumoribus auditas, ſed & oculis ipſis & experientia confirmatas: immò auſim dicere à nemine alio vſquã obſeruatas: multò minùs memoriæ proditas. Quod non de vniuerſa America dictum velim, ſed de illa plaga quã per annũ incolui nimirũ ſub tropico Capricorni apud Barbaros Americanos quos *Tououpinambaulſios* appellãt. Denique fidem de iis qui veritatem ſimplici ſermone prolatam mendacio verborum exquiſito ornatu fucato præferunt, fore vt ea quæ à me ſunt

in hac hiſtoria tractata veriſſima eſſe compe-
riant, quinetiam nonnulla eſſe quę, quòd ma-
ioribus noſtris fuerunt ignota, admiratione
digna ſint iudicanda. Dum orbis & tot prę-
ſtantiſſimarum rerum conditorem &
conſeruatorem oro, vt meum
hoc opuſculum ad nomi-
nis ipſius glo-
riam cedat.
Amen.

***

PLVS VIDERE QVAM HABERE.

HISTORIA

NAVIGATIONIS IN BRASILIAM,

QVÆ ET AMERICA dicta est,

QVA DESCRIBITVR AVtoris nauigatio, quæque in mari vidit memoriæ prodenda: Villagagnonis in America gesta: Brasiliensium victus & mores, à nostris admodum alieni, cum eorum linguæ dialogo: animalia etiam, arbores, atque herbæ, reliquáque singularia, & nobis penitùs incognita.

CAP. I.

Quæ causa tam longinquæ periculosæque, in Brasiliam expeditionis, fuerit.

QVONIAM, quæ sit amœnitas, amplitudóque & vbertas, quartæ orbis terrarum sectionis, quæ America Brasiliáque vulgò dicitur: quibúsque cingatur insulis, & regionibus conti-

neatur: quas antiqui penitus ignorarunt: quamque multis petita nauigationibus, annis abhinc octoginta, ex quo primùm innotuit: pleríque nostra memoria Cosmographi, in explicandísque rebus gestis versati homines docuerunt: illo omni argumento, lõgè latéque diffuso liberati, hac quidem historia, complecti decreuimus ea duntaxat, quæ inter eundum & redeundum, & apud feros Americanos, quibuscum circiter annum vixi, experiendo & obseruando, visu auditúque percepimus. Quòd vt planiùs exponam, ab initio quænam adeò longinquæ, difficilísq; expeditionis, causa fuerit, breuiter, explicabo.

Autoris scopus.

Conatus Villagnanonis.

Anno 1555. Nicolaus Durãtius, eques Melitensis, cui cognomen additum est Villagagno, suam in Gallia conditionem ægrè ferens, maximè quòd apud Nannetes, vbi tunc agebat, offẽdisset: compluribus in locis, cũ honestis omniũ ordinum hominibus cõmunicat, se iamdiu decreuisse, nõ modò lõginquã in terrã discedere, vbi puritatẽ Euangelicã liberè amplexus Deum coleret: verùm etiã esse in animo, iis sedem ponere omnib. qui vt proscriptiones (quę tũc tẽporis erant acerbissimę, adeò vt multi quotidie mortales nulla neq; sexus neq; dignitatis habita ratione, regio passim edicto, senatoriísque sententiis, bonis fisco addictis, religionis ergò viui cremarẽtur) euitarent, eò cõfugere vellẽt.

Addebat, tũ iis quibuscum ageret, colloquẽdo: tum absentibus per literas se mira cùm audisset, de eius partis Americę, quę Brasilia dicitur

tur, pulchritudine atque vbertate, libẽter, vt & sedem poneret, votique compos esset, eò profecturum esse. Qua dissimulatione, hominum quorundam illustrium, qui veræ pietati nomen dederant, conciliatis animis, quòd ea voluntate, quam ille fingeret, istiusmodi receptum desiderabant: maximéque Gasparis Colinii, beatæ memoriæ, qui maris pręfectus cùm esset, regíque Henrico, eius nominis secundo, charissimus: docuissétque si Villagagno expeditionẽ suscepisset, magnas opes inueniri posse, multáque alia, quę toti regno prodessent: autor fuit, vt duabus instructis nauibus, & armatis, & CCXXVI M. HS. à rege donatus, mari se committeret.

Gaspar Colinius, in Galllia mari pręfectus nauigationis autor.

Adhęc, antequã è Gallia Villagagno excederet, data fide, honestis hominibus, qui ea de causa sequebantur, cõfirmarat, se, quo in loco cõsisteret, vt sincerè Deus coleretur, operã esse daturũ. Quibus ita constitutis, cõparatáque nautarũ & opificum manu, quã secum abduceret, anno 1555. mense Maio, mare ingressus, variéque iactatus, tandem difficultatibus superatis omnibus, Americã Nouembri tenuit.

Cùm suos in terram exposuisset, de munienda rupe, quę ad ostiũ sinus, qui ab Americanis *Ganabara* dicitur, cogitauit. ille vt postea exponã, trib⁹ & viginti gradib⁹, vltra Aequinoctialẽ circulũ, porrectus est: nimirũ sub Capricorni Tropico, vnde nostri fluctib. repulsi, necessariò duo millia passuũ progrediẽtes terrã versus, insulã antè desertã tenuêre: quò tormẽtis

expoſitis, impedimentiſque omnibus, vt ſeſe cùm à feris gentibus, tum à Luſitanis defenderent, qui iam in continenti multa communierant, aggerem comportare cœperunt.

Villagagno Geneuam ſcribit.

Interea Villagagno, mira ſe propagandi Euangelii cupiditate ardere ſimulabat, ſuiſque perſuadere nitebatur, ita vt nauibus onuſtis, & ad reditum in Galliam paratis, nũcium literáſque Geneuam mitteret ab Eccleſiáq; peteret, vt ſibi, quoad eius fieri poſſet, in re tam pia auxilio eſſe vellet: vrgebátq;, vt quod in animo habuiſſet, quódq; totis viribus deſideraſſet, perficeretur, nõ miniſtros modò Verbi diuini mittendos eſſe: verùm etiam, qui ſe ſuóſque in diſciplina continerent, feráſque nationes ad cognitionem ſalutis adducerent, homines in fide Chriſtiana bene fundatos, comites paſtoribus adiungendos.

Philippus Corguillerius, ſe ad Villagagnonẽ iturum profitetur.

Quibus literis Eccleſiæ Geneuenſi redditis, primùm actæ Deo ſunt gratiæ, de amplificato Chriſti regno, in tam diſſita regione atque immani, populóque qui in maxima veri Dei ignoratione verſabatur. Deinde, vt iſtiuſmodi poſtulatis ſatisfieret, poſteaquam Colinius apud Gallos Thalaſſiarcha, ad quem Villagagno ea de cauſa ſcripſerat, Philippum Corguillerium, qui ſe prope Geneuam contuliſſet, eiúſq; fuiſſet iuxta Caſtillionẽ in Gallia vicinus, per literas hortatus eſſet, vt eos qui ad Villagagnonẽ ire vellẽt, deducendos ſuſciperet: is & paſtorũ Geneuenſiũ quotidianis vocibus excitatus, & ſingulari erga opus tam pium voluntate, non ſene-

ſenectutem neque valetudinem excuſans, negotiáque & liberos, qui tot regionibus interpoſitis eſſent relinquendi, ſe profecturum eſſe pollicetur.

Reſtabat omninò, vt de paſtoribus eligẽdis ageretur: itaque Philippus amicíque cum quibuſdam, qui tum Geneuæ, ſanctioribus literis operam dabant, communicat: præcipuè cum Petro Richierio, quinquaginta tũ annis nato, Gulielmóque Charterio. Ii communi ſententia reſpondent, ſi Eccleſia ſe legitimè vocaſſet non recuſaturos eſſe. Quibus à collegio paſtorum Geneuenſium, cùm eſſent interpretati de ſumptas è ſacris voluminibus periodos, de more approbatis, ſuóque vt fungerẽtur officio ad monitis, duce Philippo ſe nauigaturos ad Villagagnonem, ſponte ſua profeſſi ſunt, vt Euangelium in America publicarent. Richierius & Charterius miniſtri, in Americam miſſi.

Adiungendi erant etiam comites, qui ſumma religionis Chriſtianæ capita probè tenerẽt, ex literíſq; Villagagnonis periti artifices: nihilò ſecius neminẽ circũuenire Philippus: demonſtrare, longo difficilíque itinere, terra trecentis, mari quadragies centenis millibus paſſuum ſuperandis, elaborandũ eſſe: delatíſq; Braſiliam, panis loco farinã ex radicibus apponendam, vinóque abſtinendũ, quòd eo Braſilieſes careãt: vtque nouo in orbe, quod & literę Villagagnonis declarabant, nouo victui, dapibúſq; à noſtra Europa penitus alienis, aſſueſcendũ eſſe. Qua de cauſa, qui res incognitas audire quã experiri mallent, neque ſolũ vertere cuperẽt, Quæ in Braſilia viuendi ratio.

vt & maris tempeſtates, Zonámque Torridam paterentur, & Polum viderēt Antarcticum; de nominibus dandis non admodùm fuere ſolliciti.

Eorum nomina, qui Geneua profecti, nauigarūt in Americam.

Attamen multùm appellando & conquirendo, cæteri, vt videtur, melius animati, Philippo ſe, Richerióque & Charterio dant comites Petrus Bordonius, Matthæus Verneuilius, Ioannes Bordelius, Andræas Fontius, Nicolaus Dionyſius, Ioannes Gardienus, Martinus Dauid, Nicolaus Rauiquetus, Nicolaus Carmulus, Iacobus Ruffus, egóque Ioannes Lerius, duos & viginti annos natus, qui tum vt Dei gloriæ, pro ſua erga me miſericordia ſeruirem: tum vt nouum orbem cognoſcerem, illis tredecim ſuccēturiatus, anno 1556. 4. Id. Septemb. Geneua ſum egreſſus.

Caſtillionem petimus ex itinere, ibíque Colinium, quem mari prefectum fuiſſe demonſtraui, conuenimus. Is non vt incœpto tantùm inſiſteremus adhortatur, verùm etiam pollicitus ſe, in iis quidem rebus, quę ad nauigationē pertinerent, auxilio futurum: in ſpem nos erigit fore, vt permagnas vtilitates, Deo fauente, noſtri labores afferrent. Inde Lutetiam profecti, dum menſem integrum in vrbe commoramur, tùm nobiles aliquot tùm plebeij, cùm de nauigatione audiuiſſent, ſe nobis adiunxêre: Rhotomagóque tandē pręteruecta, Iuliobonę, qui portus in Neuſtria obtigerat, in apparādis rebus ad profectionem neceſſariis, armandáque claſſe, menſem alterum conſedimus.

CAP.

CAP. II.

Ascensus in naues Iuliobonæ: itémque occursus nauium & expugnatio: tempestates, littoráque & insulæ primum obuiæ.

ITAQVE cùm Boisius Villagagnonis nepos, qui antè Iuliobonam aduenerat, pecunia regia tribus instructis nauibus, prouisáque re frumentaria, pro imperio iuberet: 13. Cal. Decembr. in naues conscendimus. Ipse Boisius, ex nauibus vna quę Roberga minor appellabatur, octoginta nautis militibúsque occupata, legati nomen imperiúmque habuit. Alterā, duce Mario, Robergæ maioris titulū præferentem, gubernatore autē Ioanne Humberto Harefloriē-si, vt res ipsa docuit, experientia in nauigando singulari centum & viginti mortalibus, quo in numero censebar, attribuit. Tertia quæ Rosea, cēturionis nomine vocabatur, annumeratis sex puerulis, ad linguam Americanorum addiscē-dam, transportandis: quinque autem, vnà cum moderatrice, virginib. (quę primū è Gallia mulieres, magna Barbarorum admiratione, qui tā-tum nudas antè vidissent in Brasiliam delatæ sunt) nonaginta circiter hominibus completa est. — Boisius classi præficitur.

Eo die ipso, cùm è portu solueremus, tormē-torū strepitus atq; tympanorū, buccinarúmq; — Ex portu naues soluunt.

ſoni, cæteráque eiuſmodi, quę nauibus in expeditionem euntibus, ſolemnia eſſe conſueuere, circa meridiem audita ſunt. Primùm in mari Cauxio, duobus à portu ſalutari milibus, anchoræ iactę. quo in loco, vt aſſolet, nautis militibúſque recognitis, & profectione imperata: eius nauis quam conſcenderam funis anchorarius abrumpitur, anchoráque labore maximo recuperata, profectio in craſtinum indicta eſt.

Itaque 12. Cal. Decemb. è terra prouectis, & Britãniam ſub dextra relinquentibus, duodecim dierum tempeſtate coorta: pleríque metu & nauſea vehementer conflictati pręcipuè qui mare nunquam viderant, ſingulis ſe momentis abſorbendos eſſe cogitabant. Réſque profectò eſt admiratione digniſſima, nauẽ è ligno quantumuis magnam atque firmam Oceani vim pati poſſe. Nam vt è craſſiſſimis trabibus naues fiant, arctéque fibulis vinciantur: quemadmodum qua eram delatus, circiter centũ pedes in longitudinem, in latitudinem verò viginti patebat, quænam eſt cum altiſſimo latiſſimóque Occidentali Oceano, magnitudinis tantulæ collatio? Qua de caaſa cùm nauigandi artem vniuerſam, tùm ſigillatim acum nauticam, ad moderandos curſus maritimos excogitatam, nemo ſatis vnquam laudauerit: quam tamen antè annis ducentis & quinquaginta eſſe in vſu, quidã memoriæ prodidere. Igitur, cùm dies tredecim, magnis difficultatibus, nobis eſſet nauigatum, Deo fauente, tranquillitas reddita eſt.

Nauigationis, acúſq; adeò maritimæ præſtantia.

Con-

Consequenti pòst die Dominico, duabus onerariis nauibus Britãnicis, ex Hispania redeuntibus occurrimus: parúmque abfuit, quin nautæ nostri, cùm esse quæ eripere possent, intellexissent, eas penitus expilarent. Quemadmodum enim demonstraui, tormentis cæteróque omni apparatu bellico instructi, confidebant, neque si infirmioribus occurrisset, ab iniuria facilè temperabant.

Et quoniam in hunc sermonem incidimus, quæ nautarum sit rapacitas, hoc primo nauiũ occursu declarare visum est. Qui enim robore & armis præstant, quod etiam in continente nimium sæpè accidit, reliquos prædę habent. Asserunt tamen, cùm vela obuios contrahere iubent, se iamdiu tempestate aut malacia terrã non attigisse, rebus egere omnibus, orántque vt pecunia redimere liceat: qua in colloquutione nauibus occupatis, ne scilicet onere pessum eant, præstantissima quæque extorquent. Obiicientibus (quod sæpè nobis erat vsitatum) iniquissimum esse hostes iuxtà sociósque prædari, solennia terrestribus etiam copiis verba reponunt: more belli accidere, sibi vt quisque prouideat. Nautarum rapacitas.

Addam, quod exemplis posteà comprobabitur, cùm Hispani Lusitaníque, se Brasiliã adiisse primos, omnémque adeò continentẽ, quæ à freto Magellanico, qui meridiem versus quinquagita gradibus extenditur, ad Perusium, citráque Æquinoxialem lineam glorientur: eáque de causa possidere affirment, Gallos verò

se in iure suo interpellare: si mari vincant, crudelissimè interficiunt, in eamque feritatem aliquando deuenêre, cutem vt viuentibus detraherent, teterrimóve genere mortis afficerent. Galli contrà, se Americæ participes esse demonstrant: neque ab Hispanis Lusitanísque vinci facilè patiuntur, séque acerrimè tuentes par pari hostibus referunt, qui eadē certè classe manum conferre non audent.

Mirè Deus mari, pro arbitrio imperat.

Vt ad nos redeam, iterum tempestate coorta, sex septēve dies mare adeò intumuit, plerique vt fluctus non tantùm foros superarent: verùm etiam, cùm eius rei periculum faceremus, de qua Psalmus 107. meminit, sensibus penè orbati, ebriorum more vacillabamus: nauis autem ita fluctuabat, nemo vt ex nautis stare posset. Vt eodemque Psalmo continetur, cùm supra montes aquarum altissimos, maximéque timendos erecti: è vestigio infra profundissimos hiatus demersi, tamen inter tot fata conseruamur: sentimus profectò admirandam Dei optimi maximi potentiam. Itaque, cùm periculo tam sint affines, qui nauigant: Poeta qui latitudine lignorum, quibus nauigia facta sunt, eos à morte separat, videtur, quàm par sit longius seiungere. cuius, quòd sint elegantissimi versus adscribere visum est.

I nunc, & ventis animam committe, doloso
Confisus ligno, digitis à morte remotus
Quattuor, aut septem, si sit latißima tæda.

Tempestate sedata, cùm Deus qui mari pro arbitrio imperat, ventum secundum excitasset,

ſet,ad mare Hiſpanum peruenimus, Noníſque Decembr. obiectum habuimus promontoriũ Sacrum. quo in loco, Hibernica naui obuiam facta,arte, de qua paulò antè diximus, noſtri epibatæ ſex ſeptémve Hiſpanienſis vini dolia, ficus,maláque Aurantia exportarunt.

Sacrũ Promõtoriũ.

Septimo pòſt die, ad tres inſulas delati ſumus ex Fortunatis: has qui è Neuſtria nauigant, Gratioſam,& Lancilotam, & Fortauenturam nominant, antiquis autem appellabantur, Aproſitus & Iunonia, Ombrióſque: ſeptémque numero ſunt, quas nunc, vt opinor, omnes, Hiſpani occupant. Et quamuis in orbe deſcribendo,quidam Fortunatas inſulas,ſub vndecimo citra æquatorem gradu collocent: cùm me præſente, Aſtrolabus litem diiudicaret, inuenimus, ad viceſimum octauum Arcticum verſus ſitas eſſe: idcirco fatendum eſt, ſuo aliorúmque periculo,decem & ſeptem gradibus,iſtiuſmodi Coſmographos aberrare quibus eas inſulas à nobis remouent longiùs.

Fortunatæ inſulæ.

Hîc ſcaphis eductis, viginti ex noſtris bene armati ad populandũque progredientes, conſpicati ab Hiſpanis,& repulſi,fuga naues petiêre.Attamẽ cùm ſe in omnes partes conuerterent,nauigiolo piſcatorio metu ab ſuis derelicto facti obuiã,cùm maximã vim marinorũ canum,circinorúmque nauticorum abſtulêre, nihilque omninò,ne velis quidem exceptis reliquêre:tùm quòd de Hiſpanis peius mereri nõ poſſent,quos vlciſci percupiebant,ſcapham vnà cum lintre ſecuribus depreſſerunt.

Dum tres dies, ob malaciam, propè Fortunatas insulas commoramur, hamis retibúsque ingẽtẽ piscium copiam cepimus: ideóque veriti, quòd aqua dulcis non suppetebat, ne siti premeremur, plus dimidia parte, in mare coniecimus. Genera, canes marini, Auratæ, piscésque alij quorum ignorabamus nomina, erant etiam Trichides, corpore tam paruo, vt caput cum cauda (quæ nihilò minus lata est) cohærere videatur: capite autem galeæ cristatę persimili, satis prodigiosę. Decimo septimo cal. Ian. mari tertiò intumescente, scapham quæ vni ex nauibus adherebat, fluctus tam citò compleuit, vt pessum iret: víxque duo nautæ, qui asseruabant, demissis è naui funibus periculum effugerent. Illud etiã cõmemorandum videtur quod accidit, tẽpestate dies quatuor desæuiente: coquus quidam laridum in cado ligneo temperans, fluctu supra foros elato, cùm cibum in mare longè proiectum amisisset: fluctus alter oppositus, eundem in locum vi magna retulit, neque cadum subuertit, veréque prandiũ restituit, quod vt aiunt, præter casam fugerat.

Trichides prodigiosę.

Admirabilis fluctuũ reciprocatio.

Canaria.

Ad 15. Cal. Ian. die Veneris Canariam in cõspectu habuimus. consequenti autem Dominico propius facti, erat constitutum ibi cõmeatũ expedire: aduerso tamen vento insulam nõ tenuimus. Hæc amœna est admodum, quam & incolunt Hispani, gignítque saccharũ in arũdinibus, & vina præstantissima. Cæterùm tanta est latitudine, vt LX passuum milibus interiectis conspici possit. A quibusdam Taneriffe dicitur

citur, opinantibus antiquorum Atlãtem esse, à quo m̃are vocatur Atlanticum. Alij contrà, autumant duas esse insulas, Canariam & Taneriffen. quæ lis, quòd ad me attinet, manebit sub iudice.

Eo die ipso sumus conspicati myoparonem Lusitanum: qui cùm neque fugere posset, quòd vento ferebatur aduerso, neque armis confideret: contractis de more velis, Boisio se tradit in manus. Nec morati centuriones, vt qui iandiu decreuissent, suæ classi nauem adiungere, quã Hispanis Lusitanísve sperabant se erepturos: in myoparonem, ne aufugere posset, quosdam ex suis imponunt. Veruntamen, cùm nescio quibus de causis, Lusitano gratificari vellent, si confestim myoparonem alterũ inuenisset adduxissétque, quem eripuissent, redditum iri promisêre. Ille, vt qui sibi melius esse vellet, quàm alteri, accepta, vt postularat, vnà cum armis scapha, viginti autem ex nostris, cũ quibusdam ex militibus suis: prædonis more, pyraticam enim, vt opinor factitabat: vt de improuiso fortunam experiretur: longè classem contendit anteuertere. Myroparonis deditio.

Tum legebamus oram Africæ, à Mauritanis occupatam, ab ea ferè disiuncti quatuor milia passuum: estque, vt à multis tunc fuit obseruatum, terra valdè plana, humilísque adeò, vt quantum oculi valebant, montibus nullis officientibus, ea nobis viderentur altiores, ita vt, breui submergenda crederetur, nauibusque superanda. Et quamuis, oculo iudice, se ad hunc Mauritania.

modum res habeat in omnibus ferè littoribus, tamen cùm illustrius apparêret hoc in littore; cùm tantam ego planiciem, quæ vallis haberi poterat:cõtrà, mare tranquillissimum, quod altissimi montis effigiẽ præferebat, intuerer: memoria repetens quæ hac de re, sacræ docent literæ: illud excellentissimum Dei opus, magna cum admiratione, contemplabar.

Iob.38.3. 10.11. Psal. 104.9.

Vt ad piratam redeam, qui vt diximus, scapha erat antegressus, ad 8. Cal. Ian. quo die natus est Christus, in Liburnicam incidit, quã tormentis petere, vique retinere contendit, & ad nos adducere. Quæ res valdè nostris cẽturionibus placuit. nauis erat enim eximia, & plena sale candido: quam, vt decreuerant, in Brasiliã ad Villagnonem deduxêre. At in fide Lusitanis præstanda, de restituẽdo myoparone, crudeles adeò extitere: vt Hispanis & Lusitanis, in vnum idemque nauigium coniectis, ne frusto quidẽ nautici panis relicto, velis dilaceratis, scapha etiam ablata, qua destituti terrã tenêre nõ possent: mitiore consilio vsi esse viderentur, miseros si depressissent, quàm si ita dimisissent. Nã nisi aliunde scapha laborantibus opitulata sit, certũ est, aut naufragio tandẽ, aut fame perisse.

Myoparonis expugnatio.

Nautarum crudelitas.

Hoc facinore, compluribus inuitis, perpetrato: longè sumus in altum prouecti, secundo flante Vulturno. Ne autem lectori fastidiũ pariam, si tot naues expugnatas, sigillatim commemorẽ: crastino, tertióque pòst die, cùm resisteret nemo, duas in potestatẽ redegimus. Cũ Liburnicam, quę prius occurrit, epibatę nostri

Duarum nauium deditio.

præ-

precipuè qui myoparonem Hiſpanicũ aſcenderant prędę habere cuperent: eaque de cauſa eſſent minoribus tormẽtis aggreſſi: ducibus tamẽ vltrò citroq; colloquutis ab iniuria tẽperarũt. Ex Hiſpaniẽſi altera, vinũ, panis nauticus, aliáque cibaria direpta. Nullius ramẽ rei iacturã magis conquerebatur Hiſpanus quàm gallinę. hãc aiebat, cùm procelloſo mari ponere nõ intermitteret, ouũ ſibi quotidie in naui ſufficere.

Die dominico, qui proximè ſequutus eſt: cũ is, qui ſpeculabatur ſignũ de more dediſſet, animaduerſis quinque nauibus (de quarũ magnitudine atq; forma diiudicare nequiuimus) nautæ noſtri, quibus fortaſſe non ſum placiturus, eorũ virtutibus prędicãdis, expediti & ante victoriã pæana concinẽtes, ſe cõſequi poſſe arbitrabantur. Sed cùm nos aduerſo, illi ſecundo vento delati, velis, vt aiunt, remíſque fugerẽt: quãuis magno ne claſſis euerteretur periculo, pedẽ vndique faceremus, ad prędamdúmq; milites incumberent: fruſtra defatigati manũ cõſerere non potuerunt.

Ne quis autem quæ cõmemoraui hactenus, falſitatis accuſet: nos videlicet, cùm Braſiliã peteremus, mare infectum habuiſſe: obuiis aut fuga ſaluti conſulentibus aut vela demittentibus: affirmabo tribus omnino nauibus, quæ tormẽtis erãt inſtructiſſimæ, adeò vt quæ me accepiſſet, maiora octodecim ex ære tormẽta, minora è ferro plus triginta ſuſtineret: nautas militéſq; decreuiſſe, vt qui omnes ferè eſſent Neuſtrij (gens in naumachiis omniũ quæ Occidẽtẽ verſus nauigant, bellicoſiſſima) ſi Luſitatę claſſi

Neuſtrii in naumachiis excellunt.

occurriſſent confligere, magna ſpe victoriç. Animoſum certè conſilium, ſi ab iis qui res geſtas memoriæ prodiderunt, nominatímque ab Oſorio repetamus, quantum armis Luſitani excelluerint, quas nationes, quámque varias deuicerint: cùm & bello contra Mauritanos in Africa contenderunt, & Orientem verſus contra Indos dimicarent, opponi tamen poſſet Gallos Barbaris dexteritate præſtare (ex quibus cùm initio peterentur, extitêre, qui aluearibus apum in hoſtes coniectis ſe defenderent) neque ſine ſanguine & ſudore, tam fortes viros vnquam poſſe ſuperari.

Oſor. in Hiſtor. Luſ. li. 8. & 9.

CAP. III.

Bonitæ, Albacoræ, Auratæque, & ſues marini piſcéſque volatiles, aliique: quos tum vidimus, tum cepimus ſub Zona Torrida.

EX illo tempore, tranquillitate vſi ventóque accommodatiſſimo, ad tertium ferè gradũ citra Æquinoctialem peruenimus. ibi maximam ſuum Marinorum copiam & Auratarum, eorúmque piſcium cepimus quos Albacoras & Bonitas, qui è Neuſtria nauigant, appellare cõſueuêre: ex aliiſque generibus quamplurimos. Quo in numero erant & piſcium volantiũ. de

Piſces volantes.

qui

quibus cùm nautæ mentionem facerẽt, existimabam nobis imponere velle:donec ita se rem habere comprobauit experientia. Tum è mari emergere, & sublimè volãdo gregatim petere pisces vidimus, in morem alaudarum sturnorúmque: volatus verò altitudine hastam æquabat, lõgitudine centum passus. Sæpenumerò ad malum nauium impingentes cadebant, & manu facilè capiebantur. Piscis est vt eundo & redeundo animaduerti multoties, haleci valdè similis: paulò tamen & longior & rotundior: habéntque sub gutture paleolam, alis ad modum vespertilionis toto corpore contextis porrectísque: sapore autem suauissimo & probatissimo. Cæterùm, quoniam huius generis nullum citra Tropicum Cancri videram, primò existimabam quòd calore gauderent, sub Torridâ Zona degere, in neutrámq; partẽ Polos versus excedere. Sed cùm quidam scripserit marinas hirundines, propè Magellanicum fretũ videri: quas opinor easdem esse, rem in medio relinquere visum est. Obseruaui etiã istiusmodi pisces nusquam tutò agere posse. Nam cùm in mari degunt, albacoras prædonésque alios è piscibus habent inimicissimos: si subuolando periculum effugere tentant, aues sunt marinæ, à quibus capti vorantur. Aues marinæ.

Dicẽdũ quoque aliquid videtur de his auibus quę prędã è mari pro victu habẽt. Hæ sunt adeò cicures, vt supra foros funésq; nauiũ sidẽtes, capi manu patiãtur. quarũ certissima, vt qui de iis gustauerim, penitúsque cognouerim, hæc

est descriptio, pluma sunt, vt accipitres, leucophæata magnitudine cornicum esse videntur, nudati paulò plus carnis habent passere: vt mirum sit corpore tam paruo capere posse, atque in vsum vertere pisces multo se maiores, atque crassiores. Denique vno sunt intestino, pedibúsque planis, vt anates.

Bonita piscis. Quod ad cæteros pisces attinet, de quibus paulò ante diximus: Bonita nulli sapore cedit. Cyprinis communibus assimilis, cùm squamis tamen careat: illas maximo vidi numero, circiter quadraginta dies quibus ferè nostris nauibus adhęserunt, ídque accidere verisimile est, quòd pice naues vnctæ sint.

Albacoræ. Albacoræ autem à Bonitis forma non admodum alienæ, tamen cùm & viderim, & comederim Albacoras, quinque pedum longitudine, crassitudine corporis humani, quod ad earum magnitudinem, nulla esse potest cum Bonitis collatio. Deinde cùm nullo modo sint Albacoræ viscosæ, sed carne vt salar friabili, nullis aculeis, paucis visceribus, inter pisces optimos sunt annumerandæ. Et quamuis quæ ad condiendam Albacoram, necessaria videbantur, præstò nō essent (vt accidit peregrè nauigantibus,) ideóque sale cōtenti, latis orbibus, igne tostam ederemus: tantillo tamen apparatu erat nobis gratissima. Quamobrem si Cupidiariorum natio, quæ mare tentare non audet: nihilóq; secius (vt de fele vulgò dicitur) siccis pedibus, abligurire pisces percupit, Albacorā in cōtinenti tam facilè mercaretur, quàm reliqua genera,

genera: ecquid dubitatis quin vnà cũ piſce digitos ſæpe circumlamberet? vt enim dixi de hirũdinibus marinis, cùm Albacoræ degant inter Tropicos, in altóque mari verſentur, nõ ita littoribus appropinquant, vt à piſcatoribus integrę ad nos peruenire poſſint. Quod verò ad Africanos attinet, qui mare ad Orientẽ accolũt, Peruſióſque qui Occidentem verſus, tum & Albacoras facilè piſcari: tum incorruptè ſuis apponere, credibile eſt.

Aurata, quæ meo iudicio ita vocatur, quòd in aqua luteo eſſe colore videatur, & auro quã ſimillima, figura Sulmoni proxima eſt: differt tamẽ dorſo depreſſiore. expertus ita pronũcio: Auratã nõ tantũ cęteris de quib' mentionẽ fecimus, bonitate prȩſtare: verũ etiã nego, in mari fluminibúſq; quicquam inueniri poſſe ſuauius. Aurata.

Suum autem marinorũ duo ſunt genera, vnũ roſtro acuto, vt anſeres, alterũ tã obtuſo, vt cũ è mari attollit, ſphæra eſſe videatur. Idcirco ab ea ſimilitudine, quæ eſt illi cũ cucullatis, capita monachorũ appellabamus. Ex iis animaduerti lõgos circiter ſenûm pedũ, cauda lata, biffidáq; in capite omnib. erat foramẽ, quo ſpiritũ ducere, & vndã vibrare ſolebant. Cùm incipit mare commoueri, ſuper aquam eminentes, præcipuè nocte tempeſtate conflictati, virides apparent, viridémque reddunt maris effigiem. præterea in morem ſuũ terreſtriũ, altè anhelant ſtertũtque. Quamobrem nautæ illos vagari & reſpirare conſpicati, tempeſtatem certiſſimè prȩſagiunt, quod & ſæpe ſum expertus. Et quan- Sues marini.

Ingens suũ marinorũ copia.

uis, cùm tranquillitas esset, pelago modò crispante, vndique suum marinorum circumiecta multitudine, quoad prospici posset, totum mare illis constratum videretur: tamen cũ non tàm faciles captu essent, quàm pisces reliqui esse cõsueuissent, prout collibuisset in promptu non erant. Itaque, vt lectori satisfaciam cumulatius, qua tandẽ arte capiantur, explicabo. Qui probè inter eos, piscandi modum callet, cõspicatus è prora, harpagonémque ferreum manu tenens longurio reuinctũ longo crassóque vt hasta dimidiata: qui etiã funi alligatur viginti circiter pedum: gregatim accedentibus, quẽ ferire possit eligens, tanta vi harpagonem iaculatur, vt si rectè percutiat, ferro sus adunco teneatur: tum relaxato fune quo ad fieri potest, dum se dolore saucius in omnes partes cõuertit, ferróque magis induit, sanguis eum paulatim virésque deficiunt. Nec morati nautæ cęteri, manu ferrea, quæ & ipsa longurio adhæret captum in nauem pertrahunt. Hac ratione viginti quinque in itinere cepimus.

Modus piscãdi sues marinos.

Suum marinorũ intestina.

Quo ad intestina, si vt porco, ita & sui marino quatuor tanquam pernæ demantur diuidatúrque, & visceribus, spina etiam dorsi, costísque ablatis eundem in modum pendeat, hic illi valdè similis erit. Iecur eodem sapore. Caro tamen recens dulcior & deterior. Pinguedo in omnibus quos vidi, pollicis crassitudinem non excedebat, nullámque puto inueniri quæ duos superet digitos. Itaque, ne nobis amplius imponat id, quod Lutetiæ alibíque laridũ quadragesimæ

ſimæ piſcatores appellant, ſuíſque marini pinguedinẽ eſſe arbitrãtur: Nam ea cùm plus quatuor digitûm craſſitudine pateat, Balænæ cenſenda eſt. Cæterùm quoniam in quarundã aluo quas venati ſumus paruuli ſunt reperti, quos vt lactentes aſſos apponebamus, nulla contrariæ opinionis habita ratione, magis exiſtimo ſues marinas vt ſcrophas, viuos quàm oua parere. Qua de re ſi accuſer, ad arbitrium eorũ qui experti ſunt potius, quàm qui ſcripta tantum legêre prouocans: vt rem diiudicare mei non eſt inſtituti, ita nemo, quin ea quæ viderim certa eſſe credam, iure interdicturus eſt.

Permultos etiam Requienes, vt à Neuſtrijs appellantur, cepimus. Ij quoque mari ſedato virides apparent: quibuſdam longitudine quatuor pedes ſuperantibus, craſſis pro magnitudine corporis. Tamẽ quòd eorũ caro minus probetur, neceſſitate cõpulſi & meliorum inopia, nautæ Requienẽ attingunt. Pelle ſunt aſpera ſerratáque, capite plano atq; lato, ore patulo tanquã lupi Moloſsíue Britannici. Cũ hac de cauſa monſtroſi ſunt, tũ dentibus acutiſſimis damnoſi, quemq́ue ſemel corripuerint, aut dilacerant, aut in mare deprimunt. Qui lauant in Oceano ſibi à Requienibus valdè timere coguntur. Nec cùm eſſent educti ſupra foros nauium, quod ſæpe accidit, hamis è ferro digitali craſſitudine minus ab iis cauendum erat quàm à feris canibus. Quapropter cùm neque capti neq; liberi ab iniuria tẽperarent: parũque ad veſcẽdum accommodati cenſerentur: quos eramus

Requienes

Requienes damnoſi.

piſcati lancinantes, atque cruciantes, vt damnoſis animantibus dignum erat, claua ferrea mactabamus. Deciſis aliquando branchiis, doliíque circulo per caudam traiecto, in mare proiiciebamus: tum ſe ipſi iactantes quòd diu non mergebantur, ingenti nos voluptate perfundebant. Cæterùm, etſi ſub Zona Torrida, non ſint ea magnitudine teſtudines, qua in Rubro Indicóve mari Plinius eſſe dicit, vt ſingularum ſuperficies contegendis habitabilibus caſis, parandíſque cimibus accõmodentur: tamen cùm tantæ ibi exiſtant, vt parum ſit credibile, breuiter attingere viſum eſt. Proponam igitur ſpecimen, quo de magnitudine lector iudicare poterit, vnam videlicet in naui Boiſiana captam, adeò grandem extitiſſe, vt octoginta hominibus, quos nauis acceperat, more nautico prandentibus, largè ſuffecerit: ſuperior teſta ouali effigie, lata duos pedes cum dimidio, & iuſta craſſitudine centurioni Mario ad clypeũ data eſt. carne tam proximè ad vitulinam accedunt, vt lardo traiectæ, toſtæque, eodem ſapore videãtur. Hic quoque vt animaduerti, earum eſt piſcatus. Tranquillo mari, aliâs enim rarò apparent, in ſumma pelagi euectis, Sol teſtam accendit, vt pati non poſſint: itaque ſe inuertunt ad reparandũ calorem, diúque in gyrũ verſant: hoc conſpicati, manu ferrea cõmiſſuræ teſtarũ impacta, vi magna nautæ quatuor aut quinque connitentes, in phaſelum pertrahunt.

Marinę testudines. Plinius li. 9. cap. 10.

Modus piscandi marinas testudines.

Hactenus de marinis teſtudinibus ſcripſerã. At Theuetus in ſua virorum illuſtrium Hiſtoria, Quoniambeci mentione facta gigantis fi-

ctitiis graphicè ostendit perculsum ingenium. Quemadmodum enim patet huiusce Cōmentarij exordio in me inuectus ineptissimè tandē exclamat. *Quid dicemus de prodigiosis testudinibus illis, quas iam horrenda magnitudine sub Torrida Zona finxit, vt octoginta homines vna impleuerit (qui fortasse non esuriebant) testa autē superior contegendæ habitabili casæ suffecerit, quā destinasse hominibus nō arbitror sed insectorum generi.* Cū igitur Theuetus plagis se denuò induerit, cadat sanè in foueam, vnde nunquam poterit emergere. Itaque audiamus quę scribat cap.14. Singular. Amer. de testudinibus loquens, quas dicit esse in insulis pertinētibus ad viride promontorium. cuius quidem hæc sunt verba, *Inter illas testudines*, ait, *quædam reperiuntur tam ingenti magnitudine, vt homines quatuor vnā retinere non poßint: quod tum vidi, tum ab explorata fidei auctoribus didici. Plinius etiam tradit, tam immanes in mari Indico testudines existere, vt casam testa integat, interque insulas Rubri maris eisdem testis ad cymbas vtantur. In mari Persico fretóque Carmania similes inueniri Plinius idē author est. Deinde Theuetus, quot modis capiātur explicatis, cogitandū relinquo, ait, quāta testæ sit craßitudo si cū amplitudine cōferatur. Nā qui & fretū Magellanicum incolunt Barbari & qui flumen Argenteum iis ad excipiendos ictus hostium pro scutis vtūtur: Similiter & pro vallo Amazones (has commentus est Theuetus, nusquam enim apparent) mare Pacificum accolentes, cùm oppugnata tuguriola defendunt, testámque asseuerare ausim* Plinius. li. 9. cap. 10.

adeò esse firmam vt minusculi tormenti, quod manugestatur, glande traiici non poßit: Insulani circa viride promontorium affatim vescuntur testudine, vt apud nos bubula aut veruecina: Nam & vitulinæ similis est, eiusdemque saporis. Hæc ille: quę vt cætera prætermittam, per se satis apertè accusationem qua me iocando aspergere conabatur, in autorem retorquent. Et quoniam, parum de prouerbio cogitauit, quo fecit mendacem esse memorem oportere, quàm perfricta fronte calumniatorem agat, demonstrandum est clariùs. Ac primùm lectoribus animaduertendum est, quod Theuetus accusat, nempe testudinis testa posse casam contegi, non à me sed à Plinio quem laudaui esse dictum: Hunc etiam locum citauit prolixius, bonus ille reprehẽsor. Et si vitio vertẽda est authoris prolatio, primus peccauit Theuetus scilicet. quamobrẽ vno verbo tùm ego à culpa liberor, cũ ille conuincitur. Restat vt purgem id, quod insimulat esse commemoratum elatiùs, nimirum testudinem in naui Boisiana captã octoginta mortalibus largè cibum præbuisse. Quid tum? An magis vero est simile Theuetũ vidisse tã magnas testudines, vt à quatuor piscatoribus retineri nõ possent: qui nõ modò porcũ retinerent, tãta corporis mole: verùm etiam bouem, vnde homines plus mille quingenti lautè prandérẽt. Si tamen robore cum celebri Quoniambeco essent comparandi, quem ineptissimus ille cẽsor cõmẽtus est. Alias enim vt iocãdo ait, se nõ arbitrari, casas testudinis coclea intectas, me homini-

minib. ſed inſectorũ generi deſtinaſſe: (quãuis Plinium accuſet) ſi aut Pigmæi, aut deplorata valetudine homines piſcarẽtur, magnũ eſſet periculũ ſcilicet ne prodigioſa illa teſtudo effugeret. Itaque vt coerceatur preſſiùs, dandum eſt homini conſilium, vt aſcendat beſtiam, aſſumpto etiã è teſta clypeo, qui minuſculi tormenti glande tranſuerberari non poſſit, accerſat quoque Amazonas (quæ nuſquam ſunt) infinita multitudine ad opem ferendam conuocata, ſi monſtrum illud ſæuiat. Denique ſibi egregiè prouidebit, euocato nominatim Quoniambeco, qui permagnum vini doliũ vlnis amplexus, & facillimè ſuſtinens, ſinguláque humeris maiora ex ære tormenta, miniſtris comitantibus, ad præbendos calices, ignémque tormentis admouendum, ita primam firmet aciem. Quare, quoniam in confutationibus pręſtigiatorem illi agere viſum eſt hac veſte indutum, decreui hominem dimittere. Hęc habui de teſtudinibus breuiter explicanda & aliis piſcibus, poſtea mentio fiet de Delphinis, atque etiam Balænis, pluribúſque Cetaceis.

Theuetus ſuis coloribus depingitur.

CAP. IIII.

De Æquinoctiali circulo, tempestatibus, ventorum inconstantia, pluuijs corruptis, caloribus, siti aliisque incommoditatibus, quas circa illam mundi plagam sustinuimus.

Ventorum incõstãtia circa Æquatorem.

VT de nauigatione absoluam, tribus aut quatuor citra Æquinoctialem lineam gradibus, vento destituti tempestate aduersa non modò vsi sumus pluuia malaciáque inuicẽ succedentib. verũ etiã (vt nauigatio difficilis atq; periculosa est circa Æquatorẽ) obseruaui ventorum inconstantia sæpe accidisse, vt tribus nostris coniunctim hærentibus nauigiis, vnumquodque subito peculiari flatu raperetur, figurámque trianguli Orientem Occidentémque versus & Septentrionem delata, efficerent: nulla nautarum industria prohibente. Illa ventorum conflictatio, erat momentanea, erumpebántque vortices, qui & subitò cursum remorabantur, & è vestigio vela tam impotẽter inflabant, vt mirum sit nauem non inuertisse millies.

Pluuia fœda & contagiosa. Æstus maximus.

Prẹterea quæ sub Æquinoctiali circulo decidit pluuia, fœda cõtagiosáque est, vt si collapsa corpus attigerit, enascantur pustulæ, vestésque maculentur. Sol autem mirè feruet, qua de causa caloribus pressi maximis, ingẽti quoque siti la-

laborabamus:quòd aqua dulcis,poculētáve alia (si prādioli tempus demas & cœnulę)nos omnino deficeret. Vnde accidebat, quod mihi vsu venisse memini,halitu consūpto, vt hora plus obmutescerem.Hac necessitate cōpulsi nautę, nihil magis habent in votis,quàm vt aqua salsa cū dulci cōmutetur. Si quis opponat (repudiato in vndis pereunte siti Tantalo)fieri posse vt aqua marina bibatur,aut humectando saltē palato inseruiat:Respondeo nullis omninò remediis aquæ salsæ per ceram colandæ,alitérve distillandæ (præterea quàm fluctuationes nauiū instituendis fornacibus,lagæníſque conseruandis minimè conueniunt)effectum esse,nisi quis vellet,simulátque ori admouisset,ipsa etiā euomere viscera,vt ea degustationi accommodaretur,& potui multò minus.Attamen vitro infusa splēdore & puritate nulli cedit. postremò aqua marina(quod & sum admiratus & Philosophis examinandum relinquo)si lardum,halecem, aliáve carniū & piscium genera valde salita temperes, & magis dulcia fient, & citius quàm si fontana.

Nautarum desideriū. Aqua marina minimè potabilis.

Vt vnde sum digressus eò redeam, fastigium nostræ, sub Zòna Torrida, miseriæ fuit, quòd maximis & continuis imbribus ad carinam vsque permeantibus nautico pane corrupto & mucido, quo tamen vtebamur admodùm exiguè,vermes vnà cum pane,tot inerant enim,quot micæ, nihil abominati, ne siti conficeremur, edebamus: vitiata quoque aqua dulci oppletáque vermibus

Nauticus panis corruptus.

cùm è vasis effunderetur stomacho nullus erat tam firmo quin expueret. Qui autem bibebãt, vna manu tenêre poculum, altera ob fœtorem nares comprimere cogebantur.

Aduersus delicatos inuehitur.

Interea quid vobis in mentem venit, hominum delicatissimi, calorem exiguum ferre non potestis tunicáque interiori, commutata, benè tersi, opaco in conclaui & splẽdido, cathedra lectulóve impositi, otium agitis? vobis cordi non est ad mensam accumbere, si lances nitidissimæ, vitra benè lota, candidiora niue ipsa mantilia, dapes conquisitissimæ apparatissimęque, vinum deest Smaragdo clarius? Vultis nauigare vt ad hunc modum vitam traducatis? vt autor vobis nequaquam sum futurus, eáque de re minus cogitabitis, cùm quid in reditu acciderit audietis: ita cùm de mari mentio incidit, & nauigationibus tam longis, vos vellem oratos qui ex libris tantum sapitis, quódque multò est deterius, ex eorum fabulis, qui mare nunquam viderint vt elato supercilio Mineruam non doceretis: hoc est vt interpretor, iis paululum cederetis, qui tot incõmoda perferendo ea sunt experti, quæ nullo certè modo in animum irrepunt, nisi periculum ipse fecerit.

Gubernator nauis egregius sine literis.

Addam cùm ad ea quæ antè commemoraui de varietate ventorum atque tempestatum, imbribus fœtidis & caloribus: tum quæ in Oceano generaliter fiunt, præsertim sub Æquatore: vidisse me Ioãnem Meunium Hareflориensem, ex nostris gubernatoribus, qui cũ literas nesciret, cognoscendo Astrolabo, chartísq; nauticis

&

& Baculi Iacob assequutus est tantam nauigãdi peritiam, vt sæpenumerò, maximéque cum esset tempestas, silentium imponeret viro benè docto, quem nominare non habeo necesse: cùm iste tamen pacato mari explicãdis Theorematis excelleret. Nec interea propositum est, quicquam detrahere de iis artibus, quæ in scholis docentur, & literarum monumentis conseruatæ sunt. Sed magnopere vellem, nulla vt hominum autoritas, & ratio cum experientia contenderet. Veniam igitur à lectoribus efflagito, si in memoriam reuocans nos aqua putri, & mucido pane vixisse, permultásque rerum incommoditates perpessos esse: misera illa conditione, cum lautis censorum istorum dapibus comparanda, sum ab incœpto sermone paululùm digressus, & in eos inuectus. Accidit sæpè ob eas de quibus antè diximus difficultates, quę posteà demõstrabuntur fusiùs, absũpto omni cõmeatu citra Zonã torridã, retrò naues abiisse quòd æquatorẽ supare nõ possẽt.

Cùm hac miseria conflictati, circumeundo, & paulatim appropinquando, trigintaquinque diebus transmittere tentassemus, pridiè Nouembr. Febr. Deo propitio, Æquatorem attigimus. Æquator autem dicitur, non tantum quòd sub hac linea, dies noctibus perpetuò sunt æquales: verùm etiãm quòd cùm Sol ad eam redit, quod in anno bis accidit, nimirum ad 5. Cal. April. & Id. Septembr. eadem toto in orbe dierum & noctium existit æqualitas, ita vt qui sub Arctico & Antarctico degũnt, duob. illis demũ in anno dieb. lucẽ noc- Æquator quare dictus.

Eleuatio Poli Antarctici.

témque participent, euestigiò Sole ab eorum conspectu alternatim recedēte ad sex omninò menses.

Quo igitur die mūdi Zonam sumus prætervecti nautę solēnia vsurpauere: Etenim ad memoriam eius rei conseruandam, qui nunquam sub Æquatore fuerunt, eos funibus alligatos in mare demittunt:aut panniculis cacabo affricatis atro vultum inficiunt, vectoribus tamen se pecunia redimere licet, quod & mihi contigit.

Historia vniuer.Ind. lib. 3. cap. 98.

Itaque Iapyge secūdo delati sumus ad quartum gradum vltra Æquinoctialem. Hic Polus Antarcticus primùm à nobis est visus (quem Neustrij Stellam Su appellabāt)quibusdam stellis,vt ab illo tempore animaduerti, in modum crucis depictū:ideóq; sydus integrū in stellam Su nominãt.Retulêre, vt quidā scribit,qui hoc primū iter sunt aggressi,albidā circa Polū Antarcticum nubeculā perpetuò videri quatuórque stellas,crucis forma,cum tribus aliis, quæ Septētriones valdè referunt.Iamdiu Polus Arcticus à conspectu nostro aberat: obitérque dicam, non modò sub Æquinoctiali Polum vtrumque non apparere, quemadmodum plerique arbitrantur,sed neutrū,nisi duobus emēsis vltrà citráve gradibus.

Sol pro Zenith.

Id.Feb.cùm sudum esset, nautæque Solis altitudinem Astrolabo depræhendissent, affirmant ad perpendiculum radiare. Idcirco, quamuis periculi faciendi gratia, pugiones, cultellos, aliáque id genus supra foros defigere

mus,

mus,noſtris in celocibus eo die,meridiano prę ſertim tempore,vmbra nuſquam eſt viſa.Duodecim ferè gradus prouectis tẽpeſtas tres qua tuórve dies aduerſa extitit: paulò poſt è cõtrario tanta malacia facta eſt, vt interea celocibus immotis perpetuò hic manſiſſemus,niſi ventus flauiſſet.

Toto itinere noſtro nondum Balęnæ obuiam erãt factæ,tum verò propè vidimus. Quo in numero vna,quæ facillimè potuit conſpici, iuxta nauim emergens,quoad ſe commoueret, ſcopulus credita eſt, vt metuerem ne impacti, fracta celoce periremus: obſeruaui cùm ſe in mare abſconderet,antè caput exerentem, ore plus doliis aquæ duobus eieciſſe, demergentémque tantum excitaſſe fluctum,denuò vt vererer ne in gurgitẽ nos ad ſe pertraheret. Eſtque profectò res horrenda,vt in Pſalmis,Iobóque legimus, eiuſmodi monſtra tam facilè in Oceano ludere.

Balænæ,

Pſ.104.26.

Iob.40.26.

Vidimus etiam Delphinas compluribus piſcium generibus comitatos, & militari ordinè incedentes:in mari ſubrubido eſſe colore putantur.Ex iſtis vnus ſexies ſeptiéſve tanquam gratulari vellet,celocem qua eram vectus circundedit:nos inuicem nihil non tentauimus,is vt caperetur,ſed cautè cùm refugeret capi nunquam potuit.

Delphinas piſces alij comitãtur.

CAP. V.

De primo Indiæ Occidentalis conſpectu, & incolentium Barbarorum: déque ijs quæ in mari acciderunt ad tropicum vſque Capricorni.

Dies quo primùm America nobis detecta eſt.

INDE ſecundo die flante Fauonio, ad v. Cal. Mart. anno 1557. manè circiter octauam horam, in conſpectu Occidentalem Indiam habuimus: quæ & Braſilia, & quarta orbis ſectio antiquis penitus incognita & America dicitur: eius nomine, qui circiter annum 1497. primus eam detexit. Explicare ſuperuacaneum eſt, quàm læti quámque alacriter Deo egimus gratias, tam propè intuentes continentem optatiſſimam, breuíque adeundam. Explorato igitur, quod eramus conſpicati terram eſſe (decipi enim facile eſt nubibus in aërem abeuntibus) eo die ipſo, flatu ſecundo, & prora in altum conſtituta, cùm Boiſius eſſet antegreſſus, anchoræ iactæ ſunt mille paſſibus interiectis, à regione aſpera *Huuaſſou* Barbaris appellata: tum educta è naui ſcapha, & tormentis aduentu ſignificato, vt aſſolent, qui illas regiones adeunt: virorum mulierúmque ſtatim manus ingens viſa eſt ſtare in littore. Hi omnes, vt à quibuſdam ex noſtris, qui loca illa iam antè cognouerant, eſt animaduerſum: erant natione *Margaiates* Luſitanis confœderata, Gallis autē inimiciſſi-

Americus Veſpuſius in Americā primus noſtra memoria nauigauit.

Huuaſſou locus aſper.

Margaiates Gallis inimiciſſimi.

cissima: vt captis nulla liberationis merces sol uẽda esset alia, quàm vt mactati concisiq; barbaros saginarẽt. Tũ quoque vidimus mense Februario (qui ferè tota in Europa est frigidissimus, gelúque impedit, ne quid è terra prodeat) nemora & lucos herbásque tam esse virides, quàm sunt in Gallia, Maio & Iunio mẽsibus, quo vere perpetuò fruuntur Brasilienses.

Nemora, herbæque semper virent in America.

Hostilis *Ouetacatium* atque Gallorum inter se animus, quem vtrique vehementer dissimulabant impedimento non fuit, quominùs è naucleris vnus, qui eorum linguam mediocriter nouerat, cum nautis aliquot scapha conscensa, littus peteret, vbi magna multitudine Barbari constiterant. Nec tamen intra teli iactum accedere, sed vereri ne à feris hominibus capti interfectíque torrerentur. Ita eminus ostendere cœperunt cultellos, specula, pectines, aliáque id genus cum quibus ad victum pertinẽtia commutare si vellẽt, petebant. Qua re à quibusdam qui propius accesserant, intellecta, nec rogati pluribus, mira celeritate quæsitum excurrêre. Mox redeunte Nauclero farina quapiam ex radice, qua panis loco vtuntur Brasilienses, pernæ carnesque ex aprorum genere, aliáque ad victum necessaria, fructus etiam magna copia, quales gignit regio, allati. Præterea vt & dona offerrent, & aduentum gratularentur, sex, vna comitãte fœmina, Barbari scapham ingressi, sponte sua nos inuisêre. Quos cùm primùm vidissem, lectoribus cogitandum relinquo, quàm eos sim

Farina ex radice, aliáque Barbarorum cibaria.

Primi Barbari ab autore visi, & descripti.

attentè contemplatus, de quibus etsi commodius & fusius agendum est suo loco, hîc tamen attingere obiter nonnulla decreuimus. Principio tum viri, tum fœminæ nudi æquè agunt, atque quum ex vtero prodiêre, ad ornatum toto corpore atrati. Cæterùm viris est familiare sinciput attondere in formam coronæ monasticæ, occipitis verò crines demittere, quos tamen vt hi solent qui apud nos alunt comam circa collum resecant. Ad hæc pertuso inferiori labro, viridi colore politulum lapidem, capitati argentei latitudine atque crassitudine insertum gestant, quo dextræ foramen illud aperiunt claudúntque. Hunc ad venustatem vsurpant: quo tamen auulso, & in labro inferiori, tanquam ore altero hiante apparent turpissimi: fœminæ labrum minimè perforant, sed vt nostrates crinem valdè summittunt, auriculas autem adeò traiiciunt, vt digitum accipiant: vnde candida ossa pendêre & supra humeros fluctuare solent. Aliò reiicienda videtur eorum confutatio qui Americanos esse villosos falsò sunt opinati. Antequam autem Barbari à nobis discederent, duo senes qui authoritate præstabant, demonstrant, illa in regione maximam esse vim Brasilii optimi, cui & secando, & exportando suam operam pollicentur, résque ad victum necessarias: nihílque prætermittit, quò persuadeant, vt manere vellemus. Prætereà quàm aliò tendebamus, manendi ratio non erat: quod cùm inimici essent, & multitudine vin-

Astutia Barbarorũ ad decipiẽdos Gallos.

vincerent, hoc consilio inuitabant, vt si terrã tenuissemus, more suo, vulneribus confectos deuorarent. At cùm *Margaites* tormenta & quicquid adeò naues nostræ aduexerant, valde essent admirati: neque (maximis de causis, prҫcipuè ne Gallorum periculo fieret, si fortè illuc appellerent) in animo haberemus vim facere, ad suos qui expectabant in littore, veniam redeundi postulant. Itaque, quoniam nullus est apud eos pecuniæ locus, cũ rebus quas attulerant, hamos, indusia, cultellos, specula, ídque genus quamplurima commutauimus, quæ quidem sunt ad negotiandum apud Brasilienses accommodatissima. Ad extremum vt quum nos adiêre Barbari, pudenda liberaliter ostenderant, ita, quum exire, & in scapha sedere vellent, indusia quæ à nobis accepissent, ad vmbilicum vsque colligentes, atque ne macularent veriti, in natibus demonstrandis nequaquam parci fuerunt, mira certè vrbanitas & digna quæ legatione fungatur. Nam etsi prouerbio feratur apud nos pellem indusio esse chariorem: illi contrà, excellenti erga nos magnificentia fortasse, nates aperiendo, pelli arbitrantur indusium esse præferendum.

Pecunia Barbari carent.

Vrbanitas verè barbara.

Hoc in loco paululùm immorati, quamuis noua illa cibaria primùm aliena viderẽtur, necessitate coacti, tamen auidè comedebamus. At postridie eius diei, qui Dominicus erat, sublatis anchoris, vela fecimus. Terram legentes viginti ferè millibus passuum interpositis, obiectum habuimus Castellum Lu-

Spiritus Sãctus Castellũ Lusitanorũ. sitanorum, quod illi Spiritum Sanctum, Barbari *Moab* appellant. Hi celoces nostras, myoparonémque adeò conspicati, quem suis ereptum esse facilè coniecerunt, tormentis vtrimque ter aut quater displosis: quòd extra iactũ essemus pilæ abierunt innoxiæ.

Tapemiry. Igitur littoribus appropinquante cursu continuato, plagam prçteruecti sumus quam *Tapemiry* appellant: hîc quâ in continentem mare influit, paruæ sunt insulæ, quíque has incolunt Barbari, vt mea quidem fert opinio, Gallorum socii fœderatíque sunt.

Paraibæ. Vlteriùs paulò circiter gradus viginti, habitant *Paraibæ* quorum in regione, quemadmodum prӕternauigando animaduerti, tumuli eminent in caminorum figuram abeuntes.

Breuia & Syrtes. Calendis Martiis Breuia & Syrtes legimus, scopulis & lingulis intermixtas, quæ loca, ne illisæ naues pereant, maximoperè nautæ solẽt effugere.

Ouetacates. Ex aduerso Breuium planiciem sumus conspicati, amplitudine triginta miliarium: hanc incolunt *Ouetacates* homines adeò feri, vt neque pacem inter se colant, & cum finitimis omnibus aduenísque bellum gerant. Cùm verò ab hostibus premuntur (à quibus tamen nunquam iugum excepêre) mira pernicitate morti se eripiunt, qua & inter venandum, feras ex ceruorum genere quodam assequuntur. Omnium Brasiliensium more, nudi penitus agunt, nihilo tamen seciùs ad nates vsque comam demittunt, contrà quàm reliquorum fert cõsuetudo

tudo, qui, vt paulò antè diximus, dicemúsque postea fusiùs cùm sinciput attondent, tum circa collum crinem resecant. Denique efferati *Ouetacates* illi, regiunculam inuicti habitantes cruda carne vescuntur in morem canum, luporúmque, lingua etiam dissidēt à finitimis, vt inter Occidentalis Indiæ populos immanitate ac sæuitia insignes meritò censendi esse videantur. Cæterùm quòd nullum cum Gallis, Hispanis, Lusitanísque commercium habeant, aliísque transmarinis, carent nostris omnino mercibus. Attamen vt postea audiui à quodam interprete Neustrio, si eas finitimi cũ *Ouetacatibus* communicare desiderant, hac vtuntur permutatione, *Margaias*, *Caraias*, aut *Tououpinambaultius* (quæ gentes sunt vicinæ) aliíve Barbari, seipsi *Ouetacati* non credentes, ostentant eminus falcem, cultellum, pectinémve, aut speculum, aut alia eiusmodi, nutúque conquirunt an permutationem velit facere. Tum si consentiat, vicissim plumas depromit, aut virides lapides, qui, vt demonstrauimus, labris includuntur, aut quædam non absimilia. Deinde locum designant ab hinc trecentis quadringentísve passibus : hic alter in lapidem stipitémve quæ putat esse commutanda reponens, longè abit. Nec moratus *Ouetacas* ad tollendũ accedit, quę ille deposuerat eodemque in loco relinquendũ, quæ ipse ostenderat. Fidem hactenus seruant, permutatione verò facta, cùm alter eò rediit, vnde primò visus est, violatis induciis magna cõtentione certatur, quis cuique permutatum eripiat. Nec

dubium est quin *Ouetacas*, venatici canis leuitate, primas ferat. Itaque nostris hominibus qui arthridite laborant, claudis, tardísque sunt pedibus, nequaquam censeo, si de conseruandis mercibus cogitant cum *Ouetacatibus* negotiationem instituendam esse. Cantabri tamen, quorum etiam lingua differt à cæteris, vtq; notum est, agilitate præstant, optiméque ambulare videntur: cum duobus his rationibus cum *Ouetacatibus* comparandi sunt, tum eos quis meritò dignissimos existimet, qui vnà discurrerent. Quin & annumerari possent, qui Palmarum flumen accolunt, quadam in regione Floridæ. Hi (vt memoriæ proditum est) ceruum assequi, totúmque diem irrequieti solent currere. Præterea Gigantes ad flumen Platam (eodem authore) tanta velocitate, vt fugientes capreas sæpe manu retineant. Sed age dum relaxatis habenis, veredos bipedes illos dimittentes. Sed vt si libet, Euro citius euolent, interdum etiam vt est verisimile non sine graui lapsu, tribus in plagis Americæ (distantibus inter se tamen Platensi præsertim & Florida plus tricies centenis passuum milibus) & in quarta Europæ, niue stipatiùs concidant, ad institutum sermonem reuertamur.

Histo. vniuer. Ind. libro 2. cap. 46. & 84.

Ouetacatium transmissa regione, aliã in conspectu statim habuimus, quam *Maq-he* appellabãt, incolitúrq; à Barbaris, quos tãtùm dicã, ob eas rationes quæ modò explicatæ sunt, minimè in vtramq;, vt aiunt, aurẽ dormire: cùm ad incursionẽ faciendã, paratissimos habeant finitimos.

Maq-hé.

mos.Hoc in littore,magna rupes in turris modum se attollit:quæ sole tacta lucet adeò & radiat,vt quibusdam Smaragdi genus esse credatur.Idcirco à Gallis & Lusitanis hanc prænauigantibus *Mag-hensis* Smaragdi nomen habuit.Ferunt hanc rupem nauibus adiri nõ posse,quòd ad libellam summæ aquę scopuli eminentes, plus quatuor millibus passuum excurrant in pelagus:terra etiam negant vllam inueniri semitam,qua rupes ascendatur.

Rupes Smaragdus credita.

Paruę ibi sunt tres insulæ, *Mag-henses* appellatæ,quarum ex aduerso cùm iactis anchoris noctem quieuissemus,postridie sublatis dolonibus Friense Promontorium tenêre contendebamus. Vento tamen reiecti, eò vnde manè profecti essemus,reuertimur:quo in loco ad Iouis diem in anchoris stetimus, parúmque,vt audietis,abfuimus à naufragio. Etenim postridie eius diei ad VI.Non.Mar.quo Bachanalia celebrantur ab hominibus malè feriatis, ante ieiunium Quadragesimæ, hora vndecima pomeridiana, cùm primùm acquiesceremus, adeò repentè procella extitit, vt cùm tempestatem ferre non posset funis anchorarius abrumperetur,nauis autem fluctuans,& vi vndarum littus petens eò delapsa sit,vt cũ aqua duabus vlnis & dimidia non esset altior(qua breuiore ne parua quidẽ nauis sustineri poterat) nihil própius fuerit quã vt in vado adhæresceret.Tũ gubernator iacta bolide,cùm eò rẽ deuenisse intelligeret,quãquã illi munus incũbebat, vt bono essemus animo iubêre, bis aut ter

Proximũ discrimen ex quo euasimus.

exclamauit, Actum est, Actum est. Nautæ verò cùm diligentissimè alteram iecissent anchoram, quæ Deo fauente, substitit, ne in scopulos vnius ex Maghensibus insulis (profligata salute, si id quidem accidisset, quòd mare commotius illisam nauem confregisset) deferremur impedimento fuêre. Hoc periculo trium ferè horarum spatio sumus defuncti, nec interea proderant nautica keleusmata, quæ commodiùs in alto vsurpantur, quàm propè littora, vbi tempestates maximè sunt timendæ. Cùm autem, sedato mari dies illuxisset, proptereà quòd, vt diximus, aqua dulci vtebamur vitiata: quidam ex nostris aquatum profecti in desertas *Maghenses* insulas, non modò terram ouis auibúsque multigenis (& tamen ab iis, quæ sunt apud nos valde forma diffidentibus) constratam inuenêre, sed quòd non essent hominibus assueti tam erant cicures, vt manu capi fustibúsque interfici sustinerent, ita vt à nostris aquatoribus in scapham constipatæ magna copia exportarentur. Ea de causa, cùm superiori nocte laboribus extrahendæ, nautæ famem excitassent (quamuis in diem, qui à cineribus nomen habet incidissemus) ne Catholicis quidem Romanensibus exceptis, aues illas promiscuè comedêre. Ac profectò qui contra veritatem Euangelicam, Christianis, stato tẽpore, carnis vsu interdicit: cùm signa in regiones illas nondum intulisset, in quibus etiam nulla erat mentio de superstitiosæ abstinentiæ legibus conseruandis: locus ipse ab eis solutos esse

Auiũ multitudo in Maghẽsib. insulis.

esse nautas plus satis admonebat. Die Iouis quo *Maghenses* insulas reliquimus, vento vsi secundo, postridie quarta pomeridiana Friense Promontorium attigimus, qui portus est oræ totius, ob Gallorum nauigationes, nobilissimus. Hîc anchora iacta, tormentísque aduentu significato, centurio & nauis magister, cum aliquot militibus in terram egressi, obuios habuere, magna multitudine, Barbaros, ij vocabantur *Tououpinambaultij* Gallorum socij atque fœderati. A quibus cùm accepti sumus comiter, tum quid ageret *Paycolas* (sic enim Villagagnonem appellabant) didicimus, quæ res nobis quidem longè accidit gratissima. Eodem in loco, hamis retibúsque pisces multos cepimus, complurium generum, & ab iis qui in nostro mari degunt, valde forma dissimiles. In quibus maximè varium, atque prodigiosum genus erat, quod ea de causa describam. Hornũ magnitudine vitulum ferè æquabat, rostro quinque pedes longo, lato sesquipede, vtrinque dentes acuti, tanquam serræ prominebãt. Quum verò eductus in terram, rostrum adeò ingens, huc & illuc vibraret, mutuò alter alterum appellans, admonebat, tibias vt remoueret. Cæterùm carne est durissima, vt enim essemus famelici, ea tamen, quatuor & viginti horas, cocta vesci nunquam potuimus. Hic etiam primũ vidimus, non tantùm sublime volantes Psittacos, & gregatim, vt in Gallia cornices, columbęque: verùm etiam vt ex illo tempore obseruaui binos in aëre sibi cohęrentes, quẽ-

Friése Promontoriũ

Tououpinãbaultij cum Gallis fœderati.

Prodigiosus piscis.

Agmen Psitacorũ volantiũ.

admodũ apud nos turtures ſolẽt. Cũ igitur ſexaginta fere millia paſſuum itineris ſupereſſent, quámq. citiſſimè fieri poſſet, cõtenderemus: ad Frienſe Promontorium, breuior quàm erat in votis, mora facta eſt. It aque eo die ipſo ſublatis veſperi dolonibus, tam proſperè nauigatum vt ſequenti Dominico, Non. Mart. anno 1557.

Sinus Ganabaræ.

Oceanum ſub dextra relinquentes, in ſinum ingrederemur, à Barbaris *Ganabara* nuncupatum, à Luſitanis verò Geneurenſis, quòd Calend. Ianu. quem ita vocant, eum primò ſinum adierant. Poſteaquam honoris Villagagnonis cauſa, quingẽtûm ferè paſſuum interuallo, tormenta diſploſimus, & nobis ille reſpõdit: (Caſtra enim fecerat in parua quadam huiuſce ſinus inſula, vt antè demonſtrauimus:) anchoræ ſunt in propinquo iactæ. Hæc igitur ſumma eſt corum, quę inter nauigandum in Braſiliam, tum paſſi ſumus, tum vidimus.

CAP. VI.

Qui noſter fuerit aditus Caſtelli Coliniĳ apud Braſilienſes: quemadmodum à Villagagnone accepti: ſeque ille geſſerit, tum in negotio religionis, tum in reliquis imperĳ ſui partibus.

Appulſus in Caſtellum Colinium.

ITAQVE cũ naues in portu ſtarẽt, ſinus *Ganabaræ*, nõ lõgè à cõtinẽti, quiſq; impedimẽtis in ſcapha collocatis caſtellũ Coliniũ petimus.

Egreſſi,

Egreßi,quòd non tantum à frequentibus periculis ereptos,ſed etiam feliciſſimè deductos in terram optatiſſimam cogitaremus: primùm Deo egimus gratias, deinde Villagagnonem adimus,expectantem nos in platea. Quē cùm ſingillatim ſalutaſſemus, ille vultu ſereno, vt videbatur,vnumquémq; amplexus, perhumaniter appellauit. Tum qui nos deduxerat, Philippo,Richerióque & Chartierio miniſtris,breuiter cùm demõſtraſſent,quænam cauſa nos ad nauigationem tantis difficultatibus ſuſcipiendam excitaſſet:nempe, vt ex literis quas Geneuam ſcripſerat, Eccleſiam ad verbum diuinum exactam in Braſilia conderemus: excipiēs ille ad hunc modum loquutus eſt: Ego certè cùm diu tutóque animo illud ipſum deſiderarim, vos iſtis conditionibus accipio libētiſſimè,quódque noſtram Eccleſiam, puritate velim antecellere,ab eo die ipſo vitia coerceri,ſumptuoſa veſtimenta & quicquid adeo nos à Dei cultu reuocare poſſet, tolli iubeo. Tum ſublatis in cœlum oculis & manibus:Habeo tibi grates,ait,ſumme Deus, quòd ea nunc mihi,quæ à te tandiu,támque ardenter expectaui, dederis.Móxque cœtũ alloquēs,filij,ait,(vobis enim ſum pater)quemadmodumChriſtus nihil ſua cauſa fecit:ſed omnia pro nobis, ita enim ſperoDeũ me in viuis conſeruaturũ eſſe,donec munitione perfecta, me carêre poſſitis: quicquid nũc agere decreui,tũ veſtra tum eorũ gratia molior,qui huc,eadem,qua vos,mēte vēturi ſunt. Conſtitui enim ſedem ponere fidelibus

Quemadmodú nos Villagagno acceperit.

Quibus nos primũ verbis affatus eſt Villagagno.

expulsis Gallia, Hispaniis, & transmarinis regionibus: quo metu Regísque ac Cęsaris, reliquorúmque principum liberati, purè Deum colere possint. Ita nos primùm Villagagno affatus est die Mercurij ad VI. Id. Mart. 1557.

Prima concio in America.

Quò sermone peracto, imperat vt cum suis paruo in conclaui, quod construxerat in meditullio insulæ conueniremus, ad rem sacram. Tum precibus ad Deum fusis, quintóque Psalmo in cœtu modulato: verba illa XXVII. Psalmi interpretans, *Vnum petij à Domino, illud requiram vt habitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ*, primam concionem in America Richerius habuit. At Villagagno, dum ille con textus exponebatur, frequenter manus iungere, ad cœlum tollere oculos, altè crebrò suspirare, aliáque eiusmodi facere, quæ in admirationem vnumquemque raperent. Ad extremum, Gallicarum Ecclesiarum formula, quæ quidem reformatæ sunt & dicuntur, precibus conceptis cœtus dimissus est. Nos tamen qui nouissimè adueneramus, eodem in conclaui prandimus: dapes appositæ farina ex radicibus, *Boucanatus* piscis, hoc est assus in morem Barbarorum aliæque radices in cineribus coctæ (de quibus rebus omnibus, earúmque natura ne orationis confundatur series alio loco dicemus) potus autem (quod fons tota insula nullus, neque puteus: aut aquæ dulcis flumen existat) è cisterna aut colluuione potius decidentis pluuiæ, tam subuiridis atque fœdæ, quàm illa est quæ in veteri fossa, oppletáque ranunculis

Villagagnonis gestus inter audiendũ concioné.

Quàm bene prãdio simus à Villagagnone accepti.

culis ſtagnare conſueuit. Nihilo tamen ſecius, ad ſtomachum facere videbatur, quod in nauib. peſſimam corruptiſſimámq; biberamus. Bellaria fuêre, otiúmque à laboribus tantæ nauigationis: ſtatim à prandio, ad communiendum Caſtellum, quod de nomine Colinij vocabatur deducti ſumus. Ita nos perhumaniter accepit Villagagno, primo aduentus die. Veſperi cùm ad quietem domicilia quærerentur, Philippus & Paſtores duo vile cubiculum nacti ſunt in vmbilico inſulæ, vtque pietati fauere crederetur caſa nobis attributa: hâc è Villagagnonis mancipiis Barbarus porrò herbis contegere, atque in littore extruere ſatagebat. Tum, vt Americani ſolent, ſuſpenſis è xylino culcitris in ſublime quieuimus. Poſtridie cùm neceſſe non haberet Villagagno tam longa nauigatioue debilitatos atque æſtu, qui eſt ferè ſemper in Baſilia maximus, adeò vehementer vrgere: ad hæc malignè cibum præbere, videlicet bina in diem acetabula ex crudę farinæ radicibus (quam partim aqua putri è ciſterna ſubigentes, vt puticulam edebamus, partim crudam, vt Barbari) labor idem, vt & diebus, qui poſtea conſequuti ſunt, renouatur. Ea certè diligentia, vt tot incommoditatibus conflictatos, atque à mane ad veſperam in operę eſſe coactos, paulò inclementius accipere videbatur, quàm officium boni patris (qualem ſe nobis aduenientibus demonſtrarat eſſe futurum) poſtulabat. Deſiderio tamen arcis illius muniendæ, quam ſe fidelibus extruere præ

ſe ferebat: quódq; Richerius è miniſtris ætate prouectior ad excitandos omnium animos demonſtraret, in Villagagnone nos alterum habere Paulum (qui tum profectò de Chriſtiana pietate propaganda excellentiſſimè diſſerebat) nemo eſt inuentus quin vltra vires mẽſem integrum in opere verſaretur aſſiduè, quod tamen præter conſuetudinem accidiſſet. Itaque Villagagnonem pernego iure cõqueri potuiſſe, quandiu ad Euangelij præſcriptum vitam compoſuit: vnquam illi pro arbitrio noſtram operam defuiſſe.

Diſciplina Eccleſiaſtica primũ à Villagagnone conſtituta.

Vt autem ad rem redeam, prima noſtri aduentus hebdomade, non tantùm Villagagno ſuffragatus eſt, verùm etiam inſtituit, vt ad publicas preces, quę opere, ſingulis diebus, abſoluto, fiebant: binę Dominico, ſingulæ diebus reliquis horariæ conciones adderentur, ſéque omnino velle docuit, purè vt ſacramẽta ex Dei verbo adminiſtrarentur, nulláque additione humana violata: vigere præterea diſciplinam Eccleſiaſticam contra eos, qui delinquerent. Quibus Eccleſiaſticis tanquam legibus die dominico ad 12. Cal. April. cùm ſacra Ieſu Chriſti Cœna eſſet primùm celebranda, in Caſtello Braſilienſi Colinio, eóſque miniſtri antè interrogaſſent, qui admitti debebant: quòd in ſuſpicionem veniſſet quidam Ioannes Cointas qui Hector etiam vocabatur, quondam è Sorbonę doctoribus, ab eo petiêre, vt antequam ad Cœnam accederet, publicè fidem edere vellet. Ac obſequutus ille coram omnibus

Dies quo cœna Domini primũ in America celebrata eſt.

Papiſmum Cointas eiurat.

bus Papismum eiurauit.

Villagagno etiam concione peracta, zelo se ardere simulans, erectus in pedes docuit, centuriones, magistros nauium, nautas, reliquósq. qui concioni cùm interfuissent, Religioni tamen puræ nomina nondum dederant, huiusce mysterij nō esse capaces, ideo egredi iussos sustinere non potuit vt administrationē panis, atque vini cernerent. Præterea vt Castellum sicuti aiebat, Deo dedicaret: fidémque coram Ecclesia ederet, genibus in puluinum è bombyce (quē illi perpetuò ferebat minister) positis, alta voce duas preces pronuntiauit, quarum exemplum nactus, quò quisque intelligat certiùs, quàm istius hominis difficile fuerit ingenium pernoscere, hîc ascribere fideliter visum est, ne immutata quidem literula.

Deus oculos aperi, ósque mentis meæ dirige, te vt laudent, precentur, tibíque agant gratias, pro bonis quæ tu in nos excellenter effudisti. Deus omnipotens, viuus, immortalis, pater æterne Filij tui Domini nostri Iesu Christi, qui tua prouidentia, omnia in cœlo & in terra cum Filio gubernas: quemadmodum infinita bonitate tua, Electis à condito mundo patefecisti: & nominatim per Filium tuum, quem in terram misisti, & per quem nobiscum te communicas, vt qui alta voce dixeris, Illum audite, ac post eius ascensionem per Sanctum Spiritum in Apostolos effusum: tuæ maiestati corde cōfiteor coram Ecclesia tua quam hîc ædificasti, me omnibus externis viribus meis & pruden-

Preces Villagagnonis antequam Domini cœnā perciperet.

tia cognouiſſe, quicquid inde boni emanare videtur, mera tenebrarum eſſe opera, ſapientia carnis, zelo vanitatis polluta, ſolius corporis cōmodo atque vtilitati ſeruiens. Quare ſpōte mea profiteor me adēpta tui Spiritus lampade ad peccandum modò eſſe idoneū, remotáque omni gloria, prædico, ſi qua luce ac ſcintilla virtutis commendari poteſt, illud à me opus inceptum, ad ſolum te bonorū omniū autorem pertinere. Hac fide præditus, toto corde, Deus meus, tibi ago gratias, quòd me à negotiis huiuſce mundi auocato, in quibus vitam ambitioſè traducebam, me tamen illuminatione tui ſpiritus hîc conſtituere dignatus ſis, vbi totis viribus palam tibi ſeruiam, ſanctúmque regnum tuum adaugeā. Præterea mihi ſedē pacatā iis optare liceat, qui nomē tuū publicè inuocare non poſſunt, te vt ſanctificēt atque adorēt in ſpiritu & veritate agnito Filio tuo Domino noſtro Ieſu Chriſto, qui vnus eſt mediator, vita noſtra atque dux, ſolúmq; noſtrę ſalutis meritum. Tibi etiam ago gratias Deus optime, quòd me in loca iſta deductum, inter eos qui de nominis tui excellentia nunquam audierāt, à Satana autem tanquam illius hæreditas poſſidębantur, ab eorum tamen improbitate conſeruáris, quamuis humanæ vires deficerent, atque etiam vt noſtro tantùm audito nomine timerent, effeceris: nóſque palātium & diſperſorum laboribus educaris. Ad ferinóſque impetus coercendos, immiſſis atrocibus morbis, eos qui erant magis cauendi è medio abſtule-

Hoc additum eſt, quòd eo anno Barbari extra ordinem peſtilériali febre laborantes multos ex ſuis amiſêre.

ris, cæteris ad eam paucitatem redactis, vt res nouas moliri non audeant. Qua de causa, cùm sedẽ nobis huc rectà, duce te appulsis, tutò ponere licuit: tum Ecclesiam inter nos ædificare, vt in vnitate ac timore sancti nominis aut ambulantes, ad vitam æternam deduceremur. Itaque quoniam tibi complacitum est, Domine, regnum tuum in nobis stabilire, oro te per Filium tuum Iesum Christum, quem hostiam esse voluisti, nos vt in tua charitate confirmet, adauge tua dona in nobis, in primis verò fidem, nósque tuo Spiritu sanctificatos illumina, vt toto animi affectu tuæ gloriæ seruiamus, Benedic etiam Domine & Pater, huic castello Colinio Galliæque Antarcticæ, quò inuictum sit iis receptaculum qui citra omnem hypocrisim, vt te glorificent, huc sunt appulsuri: Itaque ab hæreticorum perturbationibus liberati te vnum verè colamus. Fac etiam vt Euangelium hoc in loco vigeat, tuósque seruos erige ne in errores cùm Epicureorum tum aliorum Apostatarum labantur, sed in vero tuæ veritatis cultu ad verbi tui normam constanter perseuerent. Tu quoque Deus Optime Regem nostrum (qui quod ad hanc vitam supremum in nos habet imperium) eiúsque vxorem & familiam protege, eósque quibus vtitur à consiliis, Gasparem item Colinium cum vxore ac liberis, eiúsque studium iuuandæ huius Ecclesiæ magis ac magis inflammato. Mihi verò seruo tuo humillimo prudentiam quæ me regat

largire, ne à recta via deflectam, ſed omnibus Satanæ auocamentis tua gratia adiutus poſſim occurrere, téque Deum miſericordem perpetuò agnoſcere cum Filio tuo Ieſu Chriſto, qui tecũ regnat cum Spiritu Sancto in Apoſtolos effuſo. Creato igitur cor rectum in nobis, mortifica nos peccato, regenera in hominem interiorem vt iuſtitiæ viuamus, carnem domito vt actionibus animæ à te inſpiratæ apta ſit, tuæ vt voluntati in terra pareamus quemadmodum in cœlo Angeli. Ne autem eorum penuria quæ ad vitam ſunt neceſſaria in bonitatem tuam diffidentia peccemus, tua prouidentia & victum largire, & ſanitati prouide. Ac veluti cibus terrenus calore ventriculi coctus abit in ſanguinem & alimentum corporis: ſic noſtrum omnium animas Filij tui carne & ſanguine paſcito, cúmque nobis nos in illo forma, denique expulſa omni malicia (qui à Satana eſt cibus) ſubſtitutis autem charitate ac fide, nos in filiorum loco habeas. Cùm autem in te peccauerimus, pro tua miſericordia, ſanguine Filij tui peccata ablue: noſti enim naturaliter in nobis Adami rebellione hærere peccatum, nec poſſe animam tibi ſanctè parere imperfecto repugnanti corporis organo. Quamobrem tui Filij merito ne peccata nobis, imò ſacrificium mortis eius imputato, quam fide cum illo perpeſsi ſumus, in illo nempe inſiti perceptione corporis eius in Euchariſtiæ myſterio. Præterea concede, vt exemplo Chriſti qui

qui pro *interfectoribus* precatus est, si qui in nos deliquerunt, eis parcamus, simúsque nō vindictæ, sed ac si amici essent de eorum commodis soliciti. Si quando autem felicitatis mundanæ splendoris & honorum recordatione perculsi fuerimus: contrà verò paupertate atque onere crucis fermè oppressi, quandoquidem nos ita exercere tibi visum est, ne mundanis saginati deliciis in te rebellionem moliamur: erige nos, & afflictionum acerbitatem tempera, ne quam seuisti in cordibus nostris sementem suffocent. Te oramus etiam, Pater cœlestis, vt à conatibus Satanæ nos custodias, quos à te abalienare molitur. Serua nos ab eius ministris, atque infesta barbarie, cuius in medio nos collocasti: abige etiam qui fidei Christianæ Apostatæ huc & illuc vagantur, ad tuam obedientiam illos reuoca, datóque vt tandem resipiscant. Euangelium salutare tuum per orbem vniuersum publicetur, Qui viuis & regnas cum Filio tuo, & Spiritu Sancto in æternum. Amen.

ALTERA PRECATIO AD *Dominum nostrum Iesum Christum, quam continuò Villagagno pronuntiauit.*

IESV Christe Fili Dei viui, æterne, consubstantialis, splendor glorię Dei & imago viua, per quem omnia condita sunt, qui genus humanum rato Dei decreto damnatū quòd rebellasset Adā-

mus, (is enim vt vita æterna frueretur, à Deo è terra desumptus; nequaquam virili semine contaminata vnde peccandi necessitatem hauriret, omni virtute libero etiam arbitrio prędi tus ad perfectionem conseruandam, carnis tamen concupiscentia iactatus telísque Satanæ inflammatis excitatus, peccato inferior in se iram Dei prouocauit:) vnde certissima consequebatur hominum perditio nisi te pro immensa tua & inenarrabili charitate, Deo patri obtulisses, te enim pro Adamo substituisti, atque vt nos purgares, fluctus omnes maris illius indignationis paternæ tulisti. Quemadmodum autem Adamus è terra minimè quidem corrupta eductus est abque vllo virili semine: ita conceptus es è Sancto in vtero virginis, ad similitudinem carnis Adami tentationibus obnoxiæ assiduéque vexatæ supra omnes homines absque peccato: denique tuo corpori voluisti Adamum, eiúsque posteros inserere dum pascis eorum animas carne tua & sanguine tuo, mortémque subiisti vt tanquam corporis tui membra in te alantur, Deóque Patri tuo sint accepti, tuam enim mortem ac si perpessi essent perinde satisfacientem pro eorum peccatis offers. Quemadmodum autem diffusum est in posteros Adami peccatum, & per ipsum mors: sic à Patre impetrasti vt credentibus iustitia tua imputaretur, quos manducatione carnis ac sanguinis tui tecum vniuisti, ac in te ipsum transformasti tanquam nutritos carne tua, quæ ve-

rus est ad vitam æternam cibus, quò filij sint iustitiæ non autem iræ. Quandoquidem igitur tot bonis nos cumulasti, ad dextrámque Patris sedens æternùm pro nobis intercedis, summóque sacerdotio fungeris secundùm ordinem Melchísedech, miserere nostri, serua nos, fideíque incrementum dato, Patri offer confessionem quam corde non minùs ac ore coram Ecclesia tua edo, sanctifica me tuo Spiritu, quemadmodum his verbis es pollicitus, Non relinquam vos orphanos, hîc etiam Ecclesiam promoue vt tranquillè degentes purè te colamus qui viuis & regnas cum patre & Spiritu Sancto in secula seculorum. Amen.

His duabus recitatis precationibus, ad mensam Domini primus accedit Villagagno, genibúsque in terram positis, è Ministri manu panem & vinum recipit. Atque vt paucis expediam, non multò pòst cuiusdam ex antiquis dictum comprobauit, difficile esse diu virum bonum simulare. Illi enim & Cointæ, quamuis vterque Papismum eiurasset, (ac sanè iam tum nemini non patebat quicquid ab illis factum esset, ostentationem redolere,) litigare quàm doceri magis erat in votis. Quo factum est vt breui spatio interiecto de nonnullis doctrinæ capitibus, præsertim verò de Cœna Domini, disceptare cœperint. Quamuis enim Transsubstantiationem Papisticam repudiabant, commentúmque illud crassissimum, & absurdissimum esse prædicabant, Consubstantiationem verò minimè proba-

Ad Cœnã Domini accedit Villagagno.

Disputatio Villagagnonis & Cointæ aduersus Ministros.

bant, ab iis tamen erant lōgè alieni, quæ à Ministris ex Dei verbo docebantur: nimirum panem & vinum, in corpus & ſanguinem Domini nullo poſſe mutari modo, nec rurſum hæc illis includi: ſed in cœlis Chriſti corpus eſſe, vnde ſeipſum vi Spiritus Sancti ſigna percipientibus fide in alimentum ſpiritale communicat. Quicquid ſit (aiebat vterque) hæc verba, *Hoc eſt corpus meum*, *hic eſt ſanguis meus*, non alium admittunt ſenſum, niſi vt corpus & ſanguis Chriſti ſignis contineantur. Quòd ſi quærat quiſpiam, quo tandem ſenſu Tranſubſtantiatione & Conſubſtantiatione repudiata? Illud equidem neſcire me non diffitebor: ac ſanè ipſos non minùs ignoraſſe exiſtimo. Etenim, cùm euincerent noſtri ex complurium Scripturæ locorum collatione, huiuſmodi loquendi formulas non niſi figuratè accipi, Scripturámque conſueuiſſe Sacramentorum ſigna pro rebus ſignatis vſurpare: illi verò quid contra afferrent ſolidi nihil haberent, nihilò tamen ſecius obſtinatis animis in hęreſi permanebant: ignoratáque qua id fieret ratione non tantùm carnali modo Chriſti carnem, ſed etiam in Ouetacatium morem crudam deglubere volebant. Interim Villagagno animum ſuum diſſimulabat diligenter. Itaque ſibi optatius nihil eſſe, quàm vt rectè doceretur, teſtatus, Charterium è Paſtoribus alterum, naui Braſilio, Americaníſque mercibus onuſtæ impoſitum (quæ prid. Non. Iun. ſoluit) in Galliam eo conſilio remittit, vt ſuper quæſtione de Cœna Domini, ſenten-

Charteriū Paſtorē in Galliam remittit Villagagno.

ſententias noſtrorum afferret Doctorum, in primis verò clariſſimi viri Ioannis Caluini, cuius arbitrio acquieſcere ſe dicebat omnino velle. Ac ſanè ab eo non ſemel verba hæc audiui, D. Caluinus ex iis eſt vnus qui ab Apoſtolis extitere doctiſſimi, nec vllum legi Doctorem, qui meo iudicio rectiùs, puriúſve Scripturam eo expoſuerit. Vt autem ſe reuerentia in Caluinum duci teſtaretur, nõ modò prolixè quo in ſtatu eſſet iis narrauit literis quas ad Caluinum reſcripſit, ſed etiam peculiariter manu propria (quod à me in Præfatione eſt commemoratum, atque ex epiſtola data prid. Cal. Apri. 1557. videre eſt) Braſilico pigmento quæ ſubiecimus verba adſcripſit. *Addam conſilium quod literis tuis adhibuiſti: ſumma animi contentione operam daturus vt ne vel tãtillum ab eo deflectamus: hoc enim certè nec ſanctius, nec rectius, nec ſanius vllum eſſe perſuaſum habeo. Quamobrem etiam literas tuas in Senatu noſtro legendas, deinde in acta trãſcribendas curauimus: vt ſi quando à curſu aberrare contigerit, eorum lectio ab errore reuocet.* Quinetiam Nicolaus quidam Carneus, cui literæ illæ erant commiſſæ, cùm ad Cal. April. profecturus, valediceret, nobis renunciauit ſe in mandatis à Villagagnone habere, vt Caluino ſignificaret, conſilium quod dediſſet in perpetuum monmentum in æs inciſum iri. Itémque vt aliiquot ex Francia viros & mulieres, & pueros ſecum rediens adduceret, ſumpti-

Pueri decẽ Barbari in Galliam missi.

bus se suffecturum. Priusquam verò vlterius progrediar, prætermittendum minimè existimo puerulos decem Barbaros nouem circiter annorum in Galliam missos. Hi ab hospitibus nostris bello capti, à Villagagnone verò empti, postquam Richerius pastor à cõcione manus illis imposuisset, precésque simul omnes ad Deum fudissemus, vt essent tanquam primitię miseri illius populi, nauibus impositi ad Nonas Iun. tandem in Galliam deuecti, Henrico tum Regi oblati sunt, qui primariæ autoritatis viris bonam partem donauit, nominatim verò Passio vnum, quem Baptismo quoque initiandum curauit, eúmque ego post meum in Galliam reditũ apud illum agnoui. Præterea ex Villagagnonis domesticis iuuenes duo ad 3. Non. April. iuxta Ecclesiarum reformatarum ritum vxores duxerunt puellas duas, ex earum numero, quæ nobiscum transportatæ fuerant. Quæ à me propterea commemorantur, quòd non modò nuptiæ Christiano ritu tum primum in America sunt celebratæ: sed etiam quòd è Barbaris plerique, qui ad nos eo die accesserant, mulieres indutas (cuiusmodi nullas ante id tempus conspexerant) maiori cum admiratione contemplabantur, quàm Ecclesiasticas ceremonias, ipsis alioqui planè incognitas. Cointa itidem ad 16. Cal. Mai. matrimonium contraxit cum adolescentula, Rothomagensis cuiusdam cognata, cui nomen Ro-

Nuptię primò in Brasilia Christiano ritu celebratę.

queto:

queto:hic non multò poſt noſtrum in Americam appulſum puellam hanc mercium omnium quas aduexerat teſtamento hærede facta, vita functus erat, merces verò erant cutelli, pectines, ſpecula, panni criſpati, hami, aliáque id genus commercio cum Barbaris habendo accommoda. Quæ quidem hæreditas commodum Cointæ obuenit: quippe vniuerſam in vſus ſuos tranſtulit.

Reliquę duæ (nam quinque numero fuiſſe, in deſcribenda nauigatione noſtra, à me antè demonſtratum eſt) non multò pòſt duobus è Neuſtriis interpretibus nupſere: atque ita nullę inter nos puellę mulieréſve Chriſtianæ ſuperfuerunt innuptæ.

Porrò, cùm hîc de matrimoniis mentio incederit, ne id duntaxat videar, quod in Villagagnone vituperandum eſt, attingere, quod verò laudandum, ſilentio præterire: aliquid obiter in eius commẽdationem dicam. Neuſtrij quidã naufragi inter Barbaros agebant, multò antè quàm illuc appuliſſemus: hi abiecto Dei timore, ſeſe cum indigenis mulieribus & puellis crebris ſcortationibus cõtaminabant: de quibus liberos quos ſuſceperãt annos iam quinquè natos vidi. Itaque Villagagno, cùm, vt iſtorum profligatam libidinem coërceret, tum etiam vt eorum omniũ, qui noſtram inſulam incolebant, à tanto facinore patrando animos auerteret: ex totius Senatus ſententia legem tulit, qua Chriſtianis omnibus ſcortationem cum Barbaris mulie- Optima lex à Villagagnone lata,

ribus capitalem fecit: addita legi exceptione, tum demum licere cum illis matrimonium contrahere, si ad Dei cognitionem vocarentur, Baptismóque initiarentur. Sed vt nulla extitit, quæ ferinis moribus exutis Seruatorem Christum vellet agnoscere, licet crebris cohortationibus Barbaræ illius gentis aures quotidie personarent, ita tantisper dum ego in terris illis sum versatus, Gallorum nemo exstitit qui vllam in vxorem duxerit. Ac quemadmodum lex illa verbo Diuino dupliciter nitebatur: ita etiam, cùm ab omni Villagagnonis familia, tum à nobis vniuersis studiosissimè fuit obseruata. Quinetiam, etsi post meum in Galliam reditum, acceperim solitum esse Villagagnonem in America stupris & libidinibus cum Barbaris mulieribus se inquinare: nihilò tamen seciùs ingenuè profiteor eum ne in minimam quidem huius criminis suspicionem quamdiu ibi viximus, incurrisse. Quinetiam legem à se latam adeò inuiolatè obseruandam curauit, vt ex interpretibus quendam suspendio adiudicare voluerit, quòd scortationis cum muliere, quam antè compresserat reus peractus esset. Verùm amicis apud eum intercedentibus, capitali pœna liberatus, pede catena vinctus est, ac pro mancipio habitus. Itaque quantum cernere mihi datum est, hac in parte laude dignus est Villagagno. Vtinam verò in cæteris eodem se gessisset modo. Ecclesiæ magno cessisset emolumento, quo boni com-

plures

plures hodie fruerentur. Sed ille tanto veluti œstro contradicendi transuersus agebatur, nunquam vt in ea simplicitate acquiesceret, quam accuratè retinendam esse quibuslibet verè Christianis Sacræ docent literæ, cùm de administratione Sacramentorum disseritur. Is enim, quæ consequuta est, Pentecostes die, qua Cœnam secundò celebrauimus, palinodiam recinens, apertè iis est refragatus, quæ ipse proposuerat, cùm Ecclesiasticam instituerct disciplinam: (quo tempore, quemadmodum in superioribus dictum est, volebat humana omnia procul amoueri figmenta, & facessere: Asseuerabat enim ex authoritate Cypriani, atque Clementis, aquam in Cœnæ celebratione vino infundendam esse, nec, vt id modò fieret, præfractè, ac necessariè iubebat: verùm etiam credendum esse, impudenter affirmabat, panem consecratum æquè corpori, atque animæ prodesse. Sal præterea, & oleum Baptismi aquæ immiscendum censebat: neque licere Ministris ad secundas nuptias conuolare: ad cuius sententiæ confirmationem, locum diui Pauli ad Timoth. detorquebat. *Episcopum oportet vnius vxoris virum esse.* Tandem consilio alieno penitus repudiato, à se vno duntaxat in posterum pendere voluit, nullóque fundamento nitens, in iis quæ perperam ex Scriptura proferret, omnia sus déque inuertere pro arbitrio aggressus est. Atque vt cuilibet patefiat, quàm validis vtebatur argumentis, ad ea, quæ semel pro-

Cœna secundo à nobis in propugnaculo Colinio celebrata, obiectionésque Villagagnonis.

1. Tim. 3. 2.

barc instituerat, confirmanda: è Scripturę pluribus, à me vna duntaxat in medium proferetur sententia. Id igitur quod ex ipsius ore audiui aliquando, cùm quendam è suis ad hũc modum erudiret.

Locus Scripturæ à Villagagnone adaptatus.

Nunquámne legisti in Euangelio historiam illius leprosi, qui Christo dixit, Domine, si velis, potes me purgare: cui simul ac Iesus respondit, Volo, purgator, statim purgatus est? ita etiam (aiebat insignis ille Scripturæ interpres) cùm Christus de pane dixit, Hoc est corpus meum, nulla adhibita interpretatione alia, credẽdum est illud in ipso pane inclusum esse: neque est quod moremur Geneuenses illos. Præclara scilicet vnius Scripturæ loci ex alio interpretatio. Tam sanè acuta, atque illius qui in Concilio quodam, ex illo Geneseos, vbi docemur Deum creasse hominem ad imaginem suam, neruosissimè concludebat, habendas igitur esse imagines. Itaque sententia feratur ex isto Villagagnonis (qui tantum posteà de se sermonem excitauit) festiuæ Theologiæ præclaro specimine, an nõ præstantissimus ille Theologus (quod de se, repudiata Religione vera thrasonicè prædicare non erubuit) Caluino silentium imponere, quíque illius partes tueri vellent, vincere disserendo facilè potuisset. Alia insuper ex illo quamplurima de Sacramentis audiui non minùs ridicula, quibus tamen commemorandis supersedeo: proptereà quòd, post reditum eius in Galliam, non modò Petrus Richerius suis eum coloribus depinxit

sed &

ſed & alij deinceps ita deterſum, depexúmque dedêre, vt palmam, idipſum in poſterum præſtare cupientibus, præripuiſſe videantur.

Duo iſta depectẽdi & detergendi verba libellos duos aduerſus Villagagnoné deſignant.

Eodem tempore ad eruditionis venditationem publicè prælegere Cointas cœpit: ac Euangelium ſecundum Ioannem exorſus, (cuius quàm difficilis & ardua ſit explicatio, iis eſt cognitum, qui Theologiam profitentur) tãto cũ iudicio enarrabat, vt tertio quoque verbo extra oleas (vt aiũt) vagaretur, nihilque fermè niſi alienum afferret: quo tamen vno adminiſtro tunc vtebatur Villagagno ad veram Euangelij doctrinam oppugnandam. Quid ergo? obiiciet aliquis, Franciſcanus ille Andreas Theuetus, qui grauiſſimè conqueritur in ſua Coſmographia, *cùm miniſtri à Caluino in Braſiliam miſſi, ſumma erga ſe inuidia flagrarent, munerique ſuo ſe interponerent, impedimento ſibi fuiſſe, quominùs miſerorum Barbarorum errantes animas Chriſto lucrifaceret*: (hęc enim ſunt illius verba) obmuteſcebátne tũc temporis? An ſaluti Barbarorum animoſiùs incumbebat, quàm Eccleſiæ Romanæ defenſioni, cuius ſe veluti fulcrum, & columnam iactitat? Hanc Theueti vanitatem refellere procliue eſt. Superiùs enim demonſtrauimus, eum in Galliam ante noſtrum in eas terras appulſum rediiſſe. Itaque monitos iterùm lectores velim, vt quemadmodum in explicandis noſtris cum Villagagnone, Cointáque diſputationibus, ad caſtellum Coligniũ in Braſilia habitis, nulla Theueti mentio fa-

Tom. 2. li. 21. cap. 4.

Theueti vanitas.

cta est, neque posteà fiet: ita Theuetum à Ministris, de quibus tamen loquitur, conspectũ fuisse, neque Ministros ab illo. Quamobrem veluti præfatione in hunc librum, à me demonstratum est, cùm egregius iste Catholicus Romanus à nobis abesset eo tempore, maríque quadragies centenis millibus passuum interiecto vallaretur: quò tutior esset à Barbaris, quos in suam necem à nobis excitatos fuisse, non erubuit falsò prodere: nugis omnibus valere iussis, zeli, quo se erga Barbaros flagrasse profitetur, cùm interpellatus est à Ministris, exemplum afferat multò certius. denuò enim affirmare libet, tam illud esse falsum, quàm quòd maximè.

Cosmograp. tom. 2. li. 2. ca. 8.

Villagagno Caluinum vituperat, quẽ antea laudauerat.

Verùm, vt vnde sum digressus, eò redeam: statim post Cœnam Pentecostes die celebratam, Villagagno se opinionem, quam antea de Caluino conceperat, prorsus exuisse demonstrat: eum teterrimum hæreticum à fide aberrantem pronuntiat, nec responsum sibi expectandũ arbitratur, quod ab eo per Charterium Pastorem postularat. Exinde nos toruè intueri, animúmque à nobis abalienare, cõcionibus interesse raró, quas etiã sub Maij mensis exitum vltra dimidiam horam prorogari vetabat. Ita Villagagnonis simulatio & hypocrisis quæ diu in pectore latuerat, tandem foras erupit, vt eum planè (vt aiunt) intus, & in cute nosceremus. Ac si quæratur quænam horrenda istius defectionis causa fuerit: non ita planè constat. Quidam enim

Defectio Villagagnonis à Religione reformata, illiúsq; defectionis occasiones.

nostrûm

noſtrûm ſibi omnino perſuadebant, inde id accidiſſe quòd à Cardinali Lotharingo, aliiſque qui ad eum è Gallia ſcripſerant per quẽdam nauarchum qui circa id tempus ad Frienſe promontorium ſexaginta millibus citra inſulam, in qua morabamur, appulerat, grauiter fuiſſet reprehenſus, quòd à Catholica Romanenſi Eccleſia deſciuiſſet: hiſque literis eũ ita perterritum fuiſſe, vt ſententiam repentè mutauerit. Poſt meum tamen reditum accepi, Villagagnonem cum Cardinali Lotharingo conſilium iam iniuiſſe, antequam è Gallia excederet, de vera Religione ſimulanda, vt facilius authoritate Colinij maris præfecti abuteretur, Eccleſiæque Geneuenſi, & Caluino præſertim imponeret: quemadmodum initiò diximus, ad manum colligendam, vtriſque ſcripſiſſe. Vtcunque res ſe habeat, id verè affirmo, eum poſt defectionẽ, conſcientia, veluti à carnifice quodam excruciata, ita tetricum, & moroſum euaſiſſe, nemo vt ad eum vellet accedere. Ac identidem per corpus Diui Iacobi (hanc ſiquidem deierandi formulam crebrò vſurpabat) deierans ſe caput ei brachiáque, & crura comminuturum eſſe minabatur, qui vel tantillum ſibi ſtomachum moueret. Verùm enim verò cùm ſe hic locus offerat, vt de eius crudelitate aliquid commemorem, inſigne eius exemplum demonſtrabo, quod præſente me tunc edidit in quendam Gallum Rochæum nomine, quem catena vinctum tenebat. Huic reſupino, at-

Villagagnonis cõ ſcientia excruciata, eiúſque ordinaria deierandi formula.

que humi abiecto prælongis fustibus ventrem adeò per satellitem cecidit, vt miser ille spiritum ægrè duceret. Quibus minimè contentus, altera corporis parte contusa ictibus, ita truculentus ille miserum compellabat per corpus D. Iacobi, sceleste, alterum porrige latus: præterea infelici homine sorte, abiectum humi, confectum plagis, mortíque proximum, coëgit arti operam nihilo dare seciùs, quàm antè consueuisset: faber autem erat lignarius operis intestini. Eadem animi lenitate, ac mansuetudine erga plerosque vtebatur, qui etiam erant in vinculis, quòd eandem cum infelici Rochæo illo causam sustinerent. Causa porrò erat, quòd cùm eos indignis modis antequàm appulissemus, Villagagno tractaret, communi consilio decreuerant eum in mare præcipitē dare, vt qui grauiùs multò premerentur, quàm si ad triremes amandandi fuissent. Ex quibus fabri quidam lignarij, ob eius crudelitatem, se cum Barbaris in continentem recipere maluerunt (à quibus etiam benigniùs habebantur) quàm cum eo versari diutiùs. Eum etiam crudeliorem triginta, quadragintâve, tum viri, tum mulieres Barbari sunt experti, lingua ipsorum Margaiates appellati. Ii à confœderatis Tououpinambaulsiis bello capti erant, ac Villagagnoni pro mancipiis traditi. Cuius in Barbaros feritatis exemplum proferre visum est. *Mingantius* quidam ex iis vnus erat: hunc præsente me, tormentum vlnis complecti

Barbari Villagagnonis mācipia malè ab ipso tractati.

plecti

plecti cum adegiſſet, lardo igne liquefacto, ac in clunes guttatim diſtillante cruciauit, cùm ne culpam quidem obiurgatione dignã admiſiſſet. Tot, ac tantis calamitatibus Barbari conflictati, ad hunc ſæpe modum querebantur. Si tot ærumnis nos ab iſto *Paycola* (hoc enim nomine Villagagnonem compellabant) expoſitum iri duxiſſemus, longè ab hoſtibus dilaniari, deuorarique maluiſſemus, quàm ad iſtum abduci. En obiter humanitatis eius particulam paucis attigi. Hæc verò ſatis eſſet attigiſſe, niſi, vt ſuprà commemoraui, primo aduentu noſtro, velle ſe diffluentem in veſtibus coërcere luxum diſertè denuntiaſſet.

Itaque neceſſariò dicendum videtur, quã egregio cæteris exemplo hac in re præluxerit: nempe vt, cùm non ſolùm è bombyce, lanáque pannis, verùm etiam vndulatis complurium colorum abundaret: in arculis tamẽ à teredinibus, ac tineis corrũpi mallet, quàm veſtiendæ familiæ diſtribuere, cuius pleriq; nudi ferè incedebant. Sibi verò diebus hebdomadæ ſingulis, mutanda comparauit ſena veſtimenta: ſuo ſingulis colore attributo: rubro, luteo, ceruino, albo, cæruleo, viridi, congruentibus inter ſe perpetuò tunica, & femoralibus: quæ quàm bene tum ipſius ætati, tùm dignitati quadrarent, cuiuis exiſtimandum relinquo. Inde tamen id commodi capiebatur, quòd ex colore illius veſtimenti, quo indutus erat, facilè conijciebamus, qua-

Villagagnonis habitus.

lis eo die futurus esset: adeò vt viridis & luteus color mali perpetuò quiddam portēderent. Imprimis verò cùm talari vndulata veste, nigro è bombyce limbo circundata, indutus esset, mirum dictu quantam de se ridendi materiam præberet:ita vt non illepidè à suis histrionis effigiem præferre diceretur. Proinde, si de hac veste quicquam audiuissent, qui ad summum maximè illius ruentis ollæ labrum Barbari cuiusdam instar, nudum delinearunt: minimè dubium est, quin pro insigni ornamento vestem illam ei imposuisset,vt & suam ei crucem,fistulámq; collo appensam reliquerunt.

Ac si quis reprehendat nimis me curiosè isthæc rimari (prout etiam fateor, quæ attigi postremò, esse indigna quæ memoriæ prodantur) facilis est responsio.Etenim cùm Villagagno furētis Herculis, maximè postquàm in Galliam reuersus est, personam induerit, aduersus eos, qui Religionem ex verbo Dei reformatam profitentur: demonstrandū existimaui, in singulis quas ille amplexus est religionibus, quàm inculpatè se gesserit: maximè cùm ob eas,de quibus in præfatione dixi, rationes, pauca elegerim è multis.

Causa nostri à Villagagnone discessus.

Internuntio tandem Philippo, ei denuntiauimus, quòd Euangelicam professionem exuisset, neque vlla conditione alia eius imperio essemus obnoxii:nos in posterum operam, in muniendo præsertim Castello denegaturos esse. Qua audita re,interdixit, ne bi-

nà

na illa farinæ ex radicibus confectæ acetabula, quæ (vt à me commemoratum est) diebus singulis dabantur, nobis amplius præberentur: sperans hac ratione futurum vt in summum discrimen adduceremur, aut fame etiã necaremur: tantum verò absuit, vt nostrûm quisquam id ægrè tulerit, vt contrà lætaremur: multò enim plus farinæ à Barbaris falce vna, vel duobus, tribúsve cultellis mercabamur, quàm sex ille mensibus distribueret. (Ii siquidem nostram sæpe insulam lintribus adibant: vt & nos ipsi mutuò Barbarorum pagos ad commeatum expediendum, petebamus.) Itaque quòd cibaria non essent attributa, nos ab eius sacramento penitus esse liberos duximus. Ac certissimum est rem vi aggressurum fuisse, nisi vehementer suis diffisus esset, quorum primarii nobis apertè fauebant. Tamen rem tentare voluit: cùm enim ego, Ioannésque Gardienus è continente reuerteremur: (vbi tũc circiter quindecim dies inter Barbaros egeramus) is veniæ ignorationem simulauit, quam impetraueramus à Barreo ipsius Legato, antequam ex insula egrederemur. Itaque arcessit legis, quam ipse tulerat, violatæ: hac cauebatur, ne absque venia Castello quis excederet. Quare nõ modò eam ob rem nobis manus iniici volebat, verùm etiam eò crudelitatis procedebat, vt pedibus, tanquam mancipiis catenam aptari iuberet. Cui pœnæ eò magis fuimus affines, quòd qui nos deduxerat Philippus, quíque,

Villagagno nititur nos in seruitutẽ redigere.

vt nõnulli afferebant, demiſſiùs Villagagnoni, quàm eius ferret dignitas obtemperabat, non modò non opitularetur: verùm etiam oraret, vt ſupplicium illud vnum, alterúmue diem ſuſtineremus, à vinculíſque nos liberatum iri polliceretur, vbi primùm ira Villagagnonis paululùm deferbuiſſet. Attamen nos id nunquam eſſe paſſuros diſertè reſpondimus: tum quòd lege non teneremur, tum verò præcipuè quòd, (vt diximus) cùm fidẽ fregiſſet, qua receperat, ſe inter nos religionis veræ diſciplinam conſeruaturum eſſe, addicti eius eſſe imperio in poſterum recuſaremus. Accedebant eorum exempla, qui catena vincti, indigniſſimè, crudeliſſiméque palàm accipiebantur. Quo ille reſponſo ceſſit: animaduertebat enim quindecim eſſe, aut ſexdecim è noſtris tanto amicitiæ vinculo inter ſe coniunctos, alter vt alteri iniuriam fieri ægrè pateretur: adeò vt difficillimè, ſi vlteriùs progrederetur, in ſuam nos poteſtatem redigeret. Præcipui etiam inter ipſius milites (quemadmodum ſuperiùs attigi) quòd religionem veram profitebantur, iniquo animo illius defectionem ferebant. Ita vt niſi eſſent veriti, ne Colignius qui authoritate regia fretus eum miſiſſet, neque qualis poſteà extitit cognouiſſet, offenderetur, quidam ex noſtris hac occaſione oblata hominem in mare præcipitem dediſſent. Eius carnem, & latos humeros piſcibus nutriendis aptos eſſe iocabantur. Maxima tamen pars benigniùs cum eo agen-

agendum satiùs esse duxit. Conciones etsi publicè semper haberentur, (quas vel non audebat, vel non poterat interturbare :) attamen ne ampliùs nobis offendiculo esset Cœnam celebrãtibus, ab eo tempore noctu eo inscio celebrabamus.

Et quoniam in postrema in illis terris Cœnæ celebratione, nobis ex vino illo quod ex Gallia aduectum fuerat, cyathus tantùm superfuit, cúmque aliunde habere minimè possemus, exorta fuit quæstio inter nos, vtrùm scilicet, vino deficiente, posset alio potus genere celebrari. Quidam præter cæteros Scripturę locos, hunc etiam afferentes, quo Christus in Cœna instituenda, post gratiarum actionem, Apostolis expressè testatus est, se *non amplius ex vineæ fructu bibiturum esse*: censebant deficiente vino, satiùs fore abstinere à signo, quàm illud ipsum mutare. Alij contrà asserebant, cùm Christus in Iudęa versaretur, eum mentionem vsitati potus fecisse : credi verò par esse, si inter Barbaros versatus fuisset, non modò Americanã ceruisiam : verùm etiam farinam ex radicibus, qua illi pro pane vtuntur, Cœnæ Sacramento adhibiturum fuisse. Ac proinde concludebant, vt, quemadmodum signa panis, ac vini mutare nollent, quandiu ea præstò esse possent : ita minimè dubitaturos, pane, ac vino deficiẽtibus, Cœnam celebrare iis rebus adhibitis, quæ ad vitam hominum fulciendam, panis, ac vini locum vsúmque obtinerent. Et quamuis pleri-

Quæstio vtrum Cœna sine vino posset celebrari.

Matt. 26. 26 Marc. 14. 25.

que in poſtremam ſententiam inclinabant, quia tanta rerum penuria non fuit, quæſtio illa remanſit ſub iudice. Verùm enimuerò hæc placida diſputatio nullius inter nos diſſidij cauſa fuit, qui per Dei gratiam perpetuò fuimus animis coniunctiſſimi, vt libentiſſimè optarem, inter eos omnes, qui religionẽ verè Chriſtianam profitẽtur, tam bellè conuenire, quàm eo tempore inter nos conueniebat.

Cauſa ob quam Villagagno in munitione ſua nos diutiùs manere non permiſerit.

Vt verò finem imponã iis quæ de Villagagnone dicenda fuerunt, ſub exitũ Octobris, iuxta tritum illud prouerbium, quo fertur, In amicitia diſſuenda, debere homines fucum facere: magis ac magis nos Euangelicámque doctrinam execratus, apertéque ſignificans ſibi ampliùs in animo non eſſe, vt in ſua Inſula, Caſtellóque moraremur, ſtatim egredi iuſſit. At ſi collibuiſſet, quemadmodum ſuprà demonſtrauimus, à nobis Villagagno pelli inſula facilè poterat. Verumtamen, tum vt de nobis omnem conquerendi materiam præcideremus: tum ne nota Euangelio inureretur, ad cuius præſcriptum nos vitam inſtituere velle, eáque de cauſa in Americam veniſſe, iam antè Gallia, cæteræque nationes audierant, ſine vlla contentione ei loco ceſſimus. Itaque cùm octo circiter menſes apud Inſulam, Caſtellúmque Colinium manſiſſemus: cui etiam muniendo vehementer noſtræ deſudauerant operæ: in continẽtem exacti progredimur, ibíque expectauimus mẽſes duos, dum

dum è portu Salutari appulſa nauis, (cuius cũ magiſtro conuenimus, in Galliã nos vt trãſportaret) onuſtáque Braſilio vela faceret. Interim Ganabaram *ſinum* ingredientes ſiniſtro in litore, locóque à Gallis Laterana dicto conſedimus; mille paſſibus à Caſtello Colignio. Quemadmodum verò frequẽter, & familiariter inde apud Barbaros commeabamus, inita cum Barbaris conſuetudine, vnà conuiuari, agere, ambulare: illi ſe humaniſſimos præbere, (vt eũ benignitate facilè ſuperarent, qui ne dicto quidem violatus à ſe nos expuliſſet) hoſpites inuiſere, cibariis etiam, rebúſque neceſſariis adiuuare cœperunt. Hactenus quæ Villagagnonis fuit in religione inconſtantia, quàm crudeliter ſub religionis ſpecie nos accepit, quæ eius diſputationes, ad Euangeliúmque repudiãdum extitêre cauſæ, qui ſermones quotidiani, quæ ſæuitia in domeſticos, qui cultus corporis, breuiter dictũ ſit: quem autem dedit nobis commeatum, quámque proditoriè nos dimiſerit, in tempus illud reiicio, quo ad reditum in Galliam naues aſcendemus. Interea Villagagnonem ſuos in Caſtello miſerè affligtantem paululùm relinquens, primò eius propugnaculum deſcribam, ſinúmque cui imminet.

Locus quẽ in cõtinẽtẽ Americæ incoluimus.

CAP. VII.

Deſcriptio ſinus Ganabaræ, qui & Geneurenſis appellatur: Inſulæ, Caſtellique Coligny, atque inſularum adiacentium.

CVm ſinus iſte à Barbaris Ganabara dictus, eo tempore, quo illic agebamus, inter cæteros eius regionis portus, nauibus Gallicis notiſſimus fuerit: abs re non exiſtimaui alienum, ſi peculiarem eius deſcriptionem hoc loco proponerem. Ille à Luſitanis Geneurenſis appellatur, quod Calẽd. Ianuar. primò eum intraſſe credatur: tribúſque viginti gradibus iacentem vltra Æquinoctialem lineam, ſub Capricorni tropico. Cuius rei meminiſſe lectorem cupio, vt Theueti agnoſcat impudentiam. Is in libro vir. Illuſtr. *Quoniambecum* laudans, ait, me aut alium impoſtorem, hunc ſinum ad tres & viginti gradus, prope polum Antarcticum collocaſſe, quum tamen nunquam aliter, quàm hîc ſcripſerim. Quæ alij de ſinu iſto ſcripſerunt, prætermitto, eúmque quatuor & viginti paſſuum millibus patêre affirmo. In quibuſdam verò locis in latitudinẽ creſcere, donec 14. aut 16. conficiat. Et quãuis ij mõtes, quibus iũgitur, non adeò ſint excelſi, atque ij ſunt quos Geneuenſis lacus alluit, rectè tamen cum eo cõparari

Comparatio lacus Geneuenſis cum fluuio Ganabara in Braſilia.

parari poteſt ob vicinitatē vndique terrarū.

Oſtium eius periculoſum eſt, quia relicto mari trium Inſularum incultarum oræ legendæ ſunt: vnde magnum nauibus periculum imminet, ne ſcopulis alliſæ penitus frangantur. Deinde præternauigandum eſt fretum, quod cùm trecentos in latitudinem paſſus non habeat, enaſcitur ſiniſtrorſum è monte, ac rupe pyramidis formam imitante: quæ nō modò eſt immenſę magnitudinis, verùm etiam eminùs artificio quodam elaborata videtur. Propter eius autem rotunditatem, & quòd ingenti turri perſimilis eſſet, hyperbolicè à Gallis *le Pot de beurre*, appellata fuerat. Paulò vlteriùs intra ſinum ipſum rupes extat ſatis plana, quæ in circuitu patet circiter centum & viginti paſſus. Hæc à nobis *Le Ratier* dicebatur, quam Villagagno cùm primùm appuliſſet, impoſita primùm ſupellectile, ac impedimentis, muniri poſſe ſperabat: vi tamen vndarum inde pulſus eſt. Ea porrò, quam incolebamus inſula, duobus eſt paſſuum millibus vlterior: hęc (vt commemoraui) erat inculta ante Villagagnonis aduentum. In circuitu circiter paſſus mille complectitur, latitudinem ſexies ſuperante lōgitudine: ſcopulíſque ad libellam ſummæ aquæ extantibus cingitur, qua de cauſa naues citra tormēti iactum accedere non poſſunt: eſtque ideò naturâ munitiſſima, vt adiri ne nauigiolis quidem poſſit, niſi è portus latere ex aduerſo ingregientis Oceani. Hæc ſi diligen-

Rupes vocata vas butyraceum. Muſcipula.

Deſcriptio Inſulæ & propugnaculi in quo Villagagno habitabat.

ter custodita fuisset, nec expugnari, nec intercipi potuisset, quemadmodū à reditu nostro fuit à Lusitanis occupata, eorū qui relicti essent culpa: ab vtraque parte eminebat colliculus, cuius in fastigio tuguriolum Villagagno extruxerat: rupi verò quinquaginta, aut sexaginta pedes in altitudinē porrectę, & ad insulæ cētrum sitæ, suū imposuit prætorium. Reliqua in planiciem redacta, domiciliis continebantur, quæ, annumerata omni Villagagnonis familia, octoginta circiter homines incolebant. Illa omnia si prætorium excipias aliquot fabrilibus lignis ædificatum & propugnacula qualicunque cæmento superinducta, parua erant tuguriola, prout Americani solent lignis extructa rotundis, herbáque contecta, dum paucis artificium munitionis illius, quam Villagagno nuncupauit Coligniū in Gallia erectum Antarctica. Id autem ab eo factū est, vt Gaspari Collignio Galliæ Thalassiarchę gratularetur: neque immeritò. Nunquam enim sine illius fauore, ac ope (vt anteà commemoraui) cùm iter illud agere, tum vllam in Brasilia munitionē exædificare potuisset. At cùm illius viri longè nobilissimi memoriam immortalitati commēdare velle, præ se ferret, (Nam, vt eius defectionem taceam, violatámque fidem qua receperat, antequam è Gallia excederet, se verum Dei cultum in Brasiliensi ora instauraturum esse:) quantam quæso ansam Lusitanis, arcem à se desertam nunc obtinentibus, præbuisse

buisse putatis erigendi trophæa de nomine Collignio, Galliæque Antarcticæ, quod illi tractui fuerat impositum?

In quibus commemorandis satis mirari nequeo, Theuetum Anno 1558. biennio post suum in Galliam reditum, vt Henrico secundo adularetur, qui regnum tunc temporis administrabat, in describendo sinu isto, & propugnaculo Colignij, ad dextrum latus in continente vrbem depinxisse, quam Henricopolin nominat. Et quamuis tempus ei satis superfuerat ad illius erroris emendationẽ, nihilominus in sua eum Cosmographia extare voluit. At ego vehementer affirmo, cùm è Brasilia migraremus, id quod contigit plus octodecim post Theueti profectionem mẽsibus, pagum nullum, vrbem verò multò minus, eo vnquam in loco fuisse, vbi suam falsò Henricopolin collocat. Atque etiam fluctuans vrbis sæpe nomen inuertit, quam primò vernaculo sermone Ville-Henry, secũdò Henry-ville nominat, idẽ etiam tertiò facturus, si ea de re loquatur in posterum. Inde apertè liquet, hominem somnia tantùm afferre, ac vanam quandam picturam. Cæterùm quis non animaduertit, multò magis Theuetum nomine Regis Henrici abusum esse, quàm Villagagnonem Colignij, quod imposuit propugnaculo suo? Errore autem denuò repetito, videtur Principis memoriã prorsus conspurcare voluisse. Rectè, Plutarchus, Augustum Cæsarem excandescere, ait,

Vrbs imaginaria in operibus Theueti.

ſolitum, ſi quid de ſe niſi grauiter, & à viris præſtãtibus memoriæ proderetur: eum quoque magiſtratibus in mandatis dediſſe, ne paterentur nomen ſuum à morionibus, hiſtrionibúſque haberi ludibrio. Alexander publico edicto cauit,ne ab alio,quàm Apelle pingeretur:regium quippe nomen in pretio eſſe debet. Vt autem obuiam reſpondenti Theueto eam, locum cuius meminit, eum eſſe nego quem nos Laterariam vocabamus, in quo operarij noſtri tuguriola quædã ædificauerãt. Attamen fateor, vbi primùm Galli conſedere, montem extare, quem de Regis nomine, Henricum appellarunt: vt alterum etiam poſteà Corquillercum diximus, de cognomine Philippi Corquillerci, cuius ductu illuc appuleramus.Sed ſi tanta eſt inter mõtem,& vrbem diſcrepantia, quãta inter templum,& vaccam, Theuetum in deſcribenda Vrbenrica, aut Henricurbe deliraſſe quis dubitet,aut impónere lectoribus voluiſſe? Ego autem, ne de his prẹter veritatem loqui videar, eorum appello teſtimonium, qui iter illud confecerunt:ſedeãt etiam inter iudices, qui Villagagnonẽ ſimul comitati ſũt, quorũ adhuc nonnulli ſuperſunt, an in eo loco extiterit quoddam vrbis veſtigium:& non potius totum illud figmentum poẽtarum ſomniis valde ſit affine. Quoniam autem (vt in præfatione dixi)Theuetus,me, ſociόſque ſine cauſa eſt adortus, moleſtè ferre nõ debet, ſi vnius facere iacturam vrbis hac mea defen-

ſione

ſione cogatur. Cæterùm multos in eo præterea errores notaui, quos ſingillatim exponam, niſi ſe his contentum eſſe demonſtret. Malè me certè habet quòd interrupta ſermonis ſerie, huc delapſus ſum, ſed cùm id veritatis tuendæ gratia fecerim, liberum facti mei iudicium Lectoribus relinquo.

Vt igitur quæ reſtant de Ganabara perſequamur, ſciendum eſt vltra propugnaculum, decem ferè millibus pulcherrimam, fertiliſſimámque inſulam iacêre: ea cùm in circuitu duodecim paſſuum millibus pateret, Magnæ inſulæ nomen à nobis ſortita eſt. Quinetiam quòd à Tououpinambaulſiis fœderatis incoleretur, eam frequenter petebamus, ad exportandam farinam, aliáque neceſſaria. Magna inſula.

Sunt præterea in illo ſinu maris multæ inſulæ incultæ, in quibus præſtantiſſima oſtrea reperiuntur. Barbari quidem in litoribus ſe ſubmergentes, manibus inferunt lapides ingentes exiguis oſtreis (illi *Leripes* vocant) circumdatos, quæ ſic petris adhærent, vt vi ſint auellenda. Horum plenos lebetes coquebamus, & in quibuſdam exiguas gemmas reperiebamus. Leripes oſtrea.

Hic fluuius multorum piſcium genere abundat, in primis mulis quàm optimis, ſuibus marinis, & mediocribus aliis, quorum nonnullos, in capite de Piſcibus, deſcribam. Hîc verò ingentes, ac monſtroſas Balenas ſilentio præterire nolo, quæ pinnis aquam Balenæ.

ſuperantibus,nobis ita fiebant obuiæ,vt tormentulis facilè peterẽtur. Verũtamen iſtiuſmodi globis ea valde lædi non exiſtimo,tantum abeſt,vt interfici poſſint: eáque de cauſa recedebant à nobis innoxiæ, quòd pelle ſint duriſſima,craſſáque pinguedine.Harum vna, quatuor,& viginti à Caſtello miliaribus Friẽſe promontorium verſus in vadis adhæreſcens,Oceanum repetere,quòd eã aqua profundior defecerat,non potuit: ad quam tamẽ accedere auſus eſt nemo, antequàm expiraret,quippe cùm ſuis conatibus vicinam terrã concuteret, & à quatuor millibus paſſuũ exaudiretur. Poſtquam verò vitam exhalauit, multi ex Barbaris, & noſtris fruſta quædam carnium deciſarum abſtulerunt: reliquum autem eo in loco remanſit. Eas verò carnes parui faciebamus,propter inſipidum guſtum: pinguedinem verò colliquabamus, vt oleo expreſſo ad lucernas vteremur. Lingua verò,quę pars exiſtimatur præſtantiſſima, ſale condita fuit,Thalaſſiarchæ in Galliam tranſmiſſa.

Balæna in vadis.

Duo ſunt etiam flumina, quæ ad extremitatem ſinus terra vndique circundata, cum eo coniunguntur, In iis ego aliquoties cum Gallis nauigaui,& multos Barbarorum vicos in vtroque littore ſitos inuiſi. Hæc ſunt quæ in hoc ſinu præcipua cognoui, atque etiam arcis poſſeſſionem Gallis ereptam eſſe, tanto magis doleo, quanto hæc rectè cuſtodita, vt erat facillimum, tutum nobis perfugium, &

Fluuij dulces.

Gallis commodissimam nauigandi occasionem præbere potuissent. Vltra quadraginta, aut sexaginta passuum millia Platam versus, & fretum Magellanicum, alter est ingens maris sinus, à Gallis Vasarum dictus, ad quem appellunt, illuc qui nauigant, sicut & ad Friẽse Promontorium, quod & primùm tenuimus cùm Brasiliam peteremus.

CAP. VIII.

De ingenio, robore, statura, nuditate, ornamentis corporis virorum, & fœminarum Brasiliensium, apud quos annum ferè sum commoratus.

HACTENVS ea quæ in mari vidimus, dũ Brasiliẽsiũ regiões petiimus, descripsi: quis fuerit in Insula, & Colignio Castello rerum status, tantisper dũ illic viximus: qualis denique sit Ganabara sinus demõstraui: Nunc antequàm naui conscensa reditum in Galliã parẽ, vitę genus, & alia hîc à nostris incognita, paucis describere volo.

Vt autem ordine cuncta exequar, Barbari Americani, qui terrã Brasilij incolũt, *Tououpinãbaulsij* nominãtur, quibuscũ ego circiter annũ familiariter sum versatus. Ii corpus nec ꝓdigiosũ, nec mõstrosũ habẽt, sed nostro, qui in Europa viuimus, persimile, quod ad staturã spectat. Sunt quidẽ fortiores, robustiores, sa- Statura, ac dispositio Barbarorum.

niores,& minùs obnoxij morbis. Pauci apud

Ætas Barbarorum.

eos sũt claudi:pauci altero priuati oculo: deformes ferè nulli:licet etiam cẽtesimũ, ac vigesimum ætatis annũ sæpe attingant, (per lunas enim annos numerare norunt) pauci tamen canescunt. Id verò regionis illius temperiem indicat, quæ quum nullis frigoribus, aut pruinis torreatur, virides herbas, agros, & arbores semper habet: ipsi quoque molestiis, ac curis omnino vacui, iuuentutis in fonte labra rigasse videntur. Et quoniam fontes lutosos, & scaturigines pestilentes non adeũt, è quibus mala omnis generis oriuntur, quæ nos ante tempus attenuant, macerant corpus, animum excruciant, denique perimunt: vtrumque nihil eorum ad illos pertinet: diffidentia, auaritia, litibus, inuidia, ambitione denique non laborant. Colore prorsus nigro non sunt, sed tamen ad nigredinẽ accedente, propter solis vehementiã, quemadmodũ Hispanis, ac Prouincialibus vsuuenire videmus.

Barbari rerũ mundanarũ neglectores.

Nuditas Barbarorũ in genere.

Cæterùm viri, fœminæ, infantes nudi prorsus incedunt, nec vllas corporis partes vnquam tegunt, nullo eius nuditatis pudore. Attamen villosi non sunt vt quibusdam visum est, imò simul atque pili in corpore apparent, aut vnguibus, aut forcipibus paruulis, quas à Christianis accipiunt, euellunt: barbam ipsam, palpebras, supercilia eradicant, vnde lusci, toruóque aspectu fiũt. Idem legimus in insula Cumana vsurpari à Peruensibus. Caput quidem illi capillis vestitum

In eos qui Barbaros villosos esse putant.

Hist. gen. Ind. li. 2. c. 79.

ſtitum habent, qui maribus ab ineunte ætate à vertice ad ſinciput raduntur, vt monachorum coronam dicas: ad occiput verò comam nutriunt noſtrorum more maiorum, quam, vbi ad collum vſque fluctuat, reſecant. Hîc, ne (ſi fieri poſſit) aliquid à me prætermittatur, quod ad hanc tractationem pertineat: illud addam, eſſe nimirum in illis terris herbas quaſdam duorum digitorum latitudine: hæ paululum incuruæ, in orbem & longitudinem excreſcunt, veluti calamus, qui contegit ſpicam millij illius prægrādis, quod apud Gallos triticum Sarracenum nuncupatur. Vidi aliquando ſenes (non tamen omnes, nunquam adoleſcentes, multò minùs pueros) qui duobus illius herbæ foliis acceptis, filóque xylino virilia contegerent, atque etiam faſciis, ac linteolis, quæ à nobis habebāt, obuoluerent. Qua in re primo aſpectu elucere videretur ſcintilla quædam naturalis verecundiæ, ſi modò id ea de cauſa facerent. Etſi enim id penitiùs nunquam ſum ſcrutatus: nihilominùs tamen arbitror id ab illis fieri tegendi alicuius morbi gratia, quo in ſenectute partes illæ conflictantur.

Quare ſenes Americani interdū virilia tegant.

Hoc inſuper de more habent, vt ab infantia pueris omnibus labium inferius pertundant, eóque in foramine os quoddam perpolitum, ac inſtar eboris candidum inſeratur, minimarum figura pyramidum, quæ ſupra menſam in quincuncem ordinatæ, verticillo petuntur. Pars faſtigiata pollice vno, duobúſ-

Labiū perforatum & eius perforationis ratio.

ve digitis extrinſecus porrecta, inter gingiuas, & labium retinaculo adhæret: ídque pro arbitrio auferunt, reponúntque. Os verò illud faſtigiatum, ac candidum, in adoleſcentia tantùm geſtant. Cùm verò ad grandiorem ætatem peruenêre, cúmque lingua ſua *Coromi ouaſſou* vocari incipiunt, (quod grandem, aut craſſum adoleſcentem ſonat) foramini labiorum inſerunt lapillum viridem, ex genere pſeudoſmaragdi, qui ſimiliter obice quodam intrinſecus retentus extrinſecus apparet, capitati argentei rotunditate, ac latitudine, craſſitudine autem duplici. Atque etiã nonnulli reperiuntur, qui digiti longitudine geſtent, eúmque teretem. Cuius poſtremi generis vnius à me in Galliam allatus eſt. His lapidibus interdum ſublatis, Tououpinambaultii, linguam foras per rimam illam labiorum, animi gratia egerunt, ita vt gemini oris effigiem ſpectantibus præbeant. Vtrùm verò ſpectaculum iſtiuſmodi placeat, an deformes admodum hac ratione fiant, facile eſt iudicatu. Alios inſuper vidi, qui lapillos eiuſmodi virides in labiis geſtare non contenti, vtriſque malis eundem ad vſum perforatis, includebant.

Lapilli virides labiis inſerti.

Malę perforatę ad lapillos inſerendos.

Quod ad illorum naſos attinet, cùm apud nos obſtetrices ſoleant ab ipſo puerorũ ortu, vt formoſiores, ac productiores efficiant, digitis extendere: contrarium prorſus inſtitutum apud Americanos noſtros obtinuit. Puerorum enim pulchritudinem naſi depreſſione

ſione metiuntur. Itaque ſimul ac ex vtero matris prodiêre, pollice naſus eis deprimitur, perinde atque catellis in Gallia quibuſdam fieri ſolet. A quibus longè illi diſſident qui quodam in Paruani regni tractu, ferũtur tanto eſſe naſo præditi, vt ex eo ſmaragdi, cyanii, aliíque lapilluli, cùm candidi, tum rubri, filo aureo ſuſpendantur.

Hiſt. vniu. Ind. lib. 4. cap. 108

Noſtri præterea Braſilienſes cõpluribus pigmentis ac coloribus ſibi corpus variegãt: imprimis verò crura, ac tibias adeò inficiunt atro colore, ex ſucco fructus cuiuſdã, ab illis *Genipat* dicti, vt eminùs animaduerſa, femoralibus ſacerdotalitiis induti eſſe videãtur. Ea porro nigredo expreſſa ex illo *Genipat* fructu, ita illorum cuti adhæreſcit, vt decem aut quindecim diebus elui nequeat, quamuis ſe frequenter abluant.

Barbari nigro colore infecti, & variis coloribus picti.

Adhæc meniſcos etiam habent octo digitis longiores, ex oſſibus apprimè læuatis, ac inſtar alabaſtri candidis (quæ *Yaci* appellãt) mutuato à Luna nomine, quam ita vocant: hos funiculo xylino ad pectus è collo appenſos demittunt.

Meniſci ex oſſibus cãdidis.

Similiter fruſtula complura teſtę prægrandis lapide quodam diu multúmque attrita perpoliunt. Rotunda deinde, ac inſtar denarii tenuia efficiunt, & vmbilico pertuſa, filóque xylino traiecta, pro torquibus collo inſerunt: (hæc *Boü-re* ipſorum lingua vocantur) vt apud nos catenulæ ſolent aureæ. Id porrò, quod à multis buccinum appellatur

esse crediderim, ex quo plerasque mulieres, zonas apud nos gestare videmus: cuius & quidem præstantissimi, plusquàm tres vlnas habebam, cùm in Galliam appulissem. Barbari præterea torques (quos ab illis *Boü-re* dici, anteà commemorauimus) conficiunt ex quodam genere ligni nigri, ac solidi, cuiusmodi sycomorum esse Matheolus testatur, quod ad eam rem valde accommodatum est: quoniam ad grauitatem, ac splendorem gagatis accedit. Maximam pręterea vulgatarũ gallinarum copiam habẽt Americani: quarũ progeniem à Lusitanis acceperunt. Albis sępenumero plumas detrahunt, ac ferramentis quę nunc habent: anteà verò cùm illis carerent, lapidibus peracutis molliores plumulas minutatim concidebant. Illis aquæ feruidæ, ac bullienti impositis, ac rubro coloris brasilico tinctis: postquam se gummi quodã ad id accommodato, illeuerunt, contegunt, atque ornant corpus, brachia, tibias, variísq; depingunt coloribus: ita vt instar pipionis, aliarúmve auium recens exclusarum, lanuginem quandam habere videantur. Vnde verisimile est, vt, cùm quidam nostrates in eas terras peruenissent, eósque ita initio ornatos prospexissent, nihil penitius de eis perscrutati, hunc rumorem sparserint, Barbaros scilicet prorsus esse villosos. Res tamen longè secus sese habet, vt qui tales naturâ nõ existãt. Proinde rumor ille ex rei ignoratione manauit, cui deinde nimiùm leuiter fides adhi-

Boü-re torques.

Barbari plumis ornati crediti sunt villosi.

bita eſt. Quidam etiam memoriæ prodidit Cumanos ſeſe vngere ſolitos gummi quodã, vnguẽtóue glutinoſo ac deinde ſe plumis variorum colorum conueſtire. Hiſto.gen. Ind. lib. 2. cap. 79.

Ornatus verò capitis *Tououpinamkiorum* noſtrorũ hęc eſt ratio: pręter ſincipitis abraſionem in coronæ monaſticæ formã, crinéſque occipitis quos ad collum ſummitti diximus, ſolent inſuper auiũ plumas, roſei, rubei, cuiuſuis denique coloris aptiſſimè compoſitas colligare, eáſque ad frontalium vſum adhibere. Hæc non malè galericula referunt nõ ita pridem à nobilioribus fœminis noſtratibus vſurpata: Quę proinde à Barbaris noſtris accepiſſe non immeritò dicantur. Frontale autem iſtud vernacula lingua eſt *Yempenambi*. Frontalia ex plumis contexta.

Inaurium quoque ex oſſibus albiſſimis apud eos magnus eſt vſus, oſſibus illis non abſimilium quæ perforatis ſuis labiis adoleſcẽtes imponere diximus. Apud eos auis eſt *Toucan* nomine, atra, toto corpore ceu coruus, circa ingluuiẽ plumis tenuiſſimis fuluo colore, torque miniato ab imo circundatis. Partis iſtius pellem detrahunt, detractam ſiccant, (auis nomen retinet) ſiccatam vtrique genæ applicant cera agglutinatam, quã *Trayetic* nuncupant. Quibus ita aptatis, dicas vmbones lupatarios ex ære, inauratos ab illis geſtari. Inaures.

Præterea ſi ad bellum ſeſe accingant, aut pro more, de quo alibi, & ſolenni pompa ca-

ptiuum deuorandum ſunt mactaturi, vt ad ornatum & elegantiam nihil deſit, veſtes induunt,pileos aptant, armillas brachiis imponunt ex plumis viridis, rubei, cærulei,& cuiuſcunque alîus coloris compactas, eximiæ pulchritudinis. Quibus artificioſiſſimè aptatis & interſertis atque adeò calamo tenui arundineo filóque xylino admodum concinnè compactis & connexis, vt vix vllum credam in Gallia eſſe phrigionē qui maiori induſtria plumas illas tractare & aptare poſſit, dicas veſtes hac ratione contextas è villoſo ſerico confectas eſſe. Eundem ornatum ligneis ſuis clauis adhibent quibus ad hunc modum ornatis elegantius dici nihil poteſt.

Ornamentorum poſtremum genus eſt, quod Struthiocamelorum pennis leucophæi coloris, quas ab accolis accipiunt (ex quo licet colligere grandiſſimas illas aues in regionibus illis verſari, quas tamen illic me non vidiſſe ingenuè fateor) hoc modo conficiunt: caules ordine ab vna parte diſponunt, plumæ ab altera eminent, atque in orbem circumflectuntur in modum conopæi vel roſæ. Itaque fit pennarum faſciculus quē ſua lingua *Araroye* appellant. Hunc tergo imponunt, filóque xylino alligant, caulibus cutem eorum contingentibus. Quo cùm ſunt ornati, caueam pullis includendis tergo impoſitam geſtare videntur. Fuſiùs alibi à nobis dicetur, eos, qui bellicoſiſſimi volunt haberi, quo fortitudinem ſuam palam faciant,

Pennatum faſciculus.

multóſ-

multósque à se interfectos hostes esse demõstrent, captiuos denique vorãdos multos mactasse iactent, pectus, lacertos & femora incidere, incisuras verò illas atro quodam puluere inficere, quo, ad mortem vsque earum vestigia conseruantur, itaque aspicientibus thoraces & femoralia Heluetico more incisa repręsentant. Barbarorũ incisuræ.

Compotationibus autem seu *Caouinationibus* & saltationibus illis si sit indulgendum; in quibus certè vt plurimùm occupãtur, quo magis animum excitent, præter horrendos clamores & eiulatus quos emittere cõsueuere, fructus colligũt; corticis duri satis, echinũ forma & magnitudine referentes, cuius exsiccati nucleum auellunt, atque in eius locum lapillos immittunt: huius generis multos filo attexunt, tibiísque apponunt: non minorem concitati, strepitum ederẽt, ac testę limacum, si eo aptarẽtur modo, quin à saltatoriis crepitaculis non longè absunt. Quę quidem cupidissimè exoptant Barbari cùm ad eos comportantur. Crepitacula è fructibus.

Fert insuper ea regio arborem, cuius fructus Struthiocameli ouum crassitie adæquat, formáque refert. Hunc perforatum (eo quo à puerulis nuces apud nos perforantur modo) lapillísque aut milij crassioris (de quo suo loco) granis immissis, baculóque sesquipedali traiecto, instrumentum *Maraca* nominè fabricant. Strepitum edit ingentem, adeò vt *Maraca* instrumẽtũ.

ſuillas veſicas piſis plenas ſuperet: quò fit vt à Barbaris nuſquam non manu geſtetur. Quę ſit Barbarorum de iſto *Maraca* atque eius ſtrepitu opinio, præſertim cùm plumis egregiè ornatum, certóque deſtinatum vſui fuerit, tum à nobis dicetur cùm de eorum religione agemus. Hactenus de natura, veſtitu, & ornatu quo *Tououpinambaultij* noſtri vti conſueuere, paucis dictum eſto. Veruntamen appendicis vice addam, criſpatum pánnum, rubri, viridis, flauíque coloris à nobis magnâ copiâ aduectum fuiſſe, ex eo veſtes omnis generis cõficiebamus: quas deinde permutatione facta cum cibariis, cercopithecis, pſittacis, braſilio, goſſypio, pipere Indico, aliiſque id genus quę à mercatorib. aſportari ſolent, Barbaris dabamus. At plerique nuda corporis parte reliqua, laxa & vndãtia femoralia ſolùm induebant. Alij contrà femoralibus contemptis, tunicam nates pertingẽtem iuduebant. Mox autem emenſis aliquot paſſibus, & in ſeipſos oculis identidem conuerſis, non ſine noſtrorum riſu & cachinnis, exutas illas veſtes domi reponebant, quoad rurſus eas inducere in animum inducerent. De induſiis quoque & pileis idem iudicium.

Barbari ex parte nudi, ex parte vetô induti.

Epilog. 1.

Quæ de externo corporis habitu cùm virorum tum puerorum dicenda fuerunt, ſatis fuſè perſecuti nobis videmur. Itaque ſi ex hac noſtra deſcriptione Barbarum animo ſibi repręſentare quis cupiat: in primis nudũ virum imaginetur, cuius membra aptè & cõ-

cinnè

cinnè fuerint composita, pili euulsi, capilli ad sinciput abrasi, labia, geneque perforatę, quibus ossa præacuta aut viridis lapilli fuerint inserti, auriculæ in auribus traiectæ, corpus variis fucatum coloribus, femora & tibię atro illo fuco è *Genipat* infectæ, collum torque ex minutis cochleæ *vignol* frustulis ornatum talem certè habebis qualem in ea regione cōspeximus, atque in hac tabella depictū, conspiciendum exhibemus, torque tantùm osseo ornatum lapillóque labio inserto, in cuius altera manu arcum remissum, in altera sagittas imposuimus.

Præterea ad hanc tabellam implendam, huic *Tououpinambaultio* vnam ex vxoribus suis apposuimus puerulum suum pro more, mitellæ xylinæ impositum in vlnis gerentem, qui vicissim vtraque tibia matris latus amplexatur. Lectum etiam è gossipio retis ad formam in aere suspensum adiunximus: fructúmque eorum optimũ *Ananas*, de quo postea, depinximus.

Iam verò si alia forma Barbarum animo informare placet, ridiculo illo amictu detracto gummi viscosa vniuersum corpus erit perliniendum, deinde plumæ minutim concisæ superiniiciendæ. Hac verò artificiali lanugine indutus vbi fuerit, quàm lepidus sit futurus non necesse est dicere. Epilog.2.

Deinde siue naturalem retineat colorem, seu variis colorib. aut plumis fucatus fuerit, vestes illas, pileos, armillas plumaceas quas descripsimus adhibeto. Tum maximè ornatum esse constabit. Descriptio 3.

At si vestes illas crispati panni admouere visum fuerit, eísque (quemadmodum facere eos demonstrauimus) alia ex parte nudis tunicam imposueris, cuius altera manica sit luteo altera viridi colore, ad certissimas morionis notas parparum deerit. Denique instrumentum *Maraca* his adiungere si lubet, pennarúmque fasciculum *Araroye* tergo aptarum, crepitacula quoque ex fructibus tibiis alligata, eam referet formam quam saltaturus aut compotaturus obtinet. Descriptio 4. Barbarorũ inter saltãdum & potandũ ornatus.

Reliquam Barbarorum in ornandis corporibus induſtriã, iuxta integram quam antè edidimus deſcriptionem, vix multi exprimerent typi, qui etiam niſi adhibitis coloribus rem totam commodè haud repręſentarent: veruntamen prętcr ea quæ iam antè cõmemorauimus, cùm ad arma & prælia eorum ventum fuerit, toto corpore inciſos, clauis ligneis inſtructos truculento aſpectu homines dabo. Attamen hos in præſentia omittamus, ornatúque ſuo & voluptatibus (quibus non imperitè indulgent) frui ſinamus. Cultus verò fœminarum quas illi *Quoniam*, & quibuſdam in locis ex quo commercium cum Luſitanis habent *Maria* nominant, quantò ſit præſtantior diſpiciamus.

Americanę fœminę nudę incedunt. Nuditas in primis, ſicut initio huius capitis monuimus, cum viris illis eſt communis, pilos quoque conſimiliter omnes euellunt, ne palpebris quidem & ſupercilis exceptis. Ad comam quod attinet, ab illis differunt: viri enim, vti dictum eſt, ad ſinciput abradunt, ad occiput verò demittunt: fœminæ contra non modò alunt: ſed etiam more noſtratium frequenter pectere & abluere ſolent. Quinetiam xylina vitta rubro colore infecta conſtringere & cõplicare illis eſt familiare. Paſſis tamen & oberrantibus capillis vt plurimum incedunt, quippe iis circa humeros circumfluentibus & volitantibus delectantur.

Inaures mõſtroſæ. Alterum quoque diſcrimen in eo poſitum eſt, quòd perinde vt viri, labia non perforãt: ac

ac proinde gemmis siue lapillis faciem non exornant. Auriculas tamen adeò traiiciunt, vt detractis inauribus digitum capiant: inaures istæ ex prægrandi illa cochlea *vignol* candore & longitudine candelam mediocrem adęquant: quo fit vt humeros, atque adeò pectus ipsum pertingentes si eminus conspiciantur, vestigatoris canis pendulas aures referant.

Faciei verò hunc adhibent cultum. Accersita ad hoc ministerium socia vel vicina circulum penicillo in media gena delineat, in cochleæ verò formam fucum cæruleum, flauum, rubrum tantisper circunducit dum vniuersam faciem coloribus illis distinxerit ac variarit: Quinetiam palpebrarum ac superciliorum locum (quod fœminas parum pudicas in Gallia factitare audio) penicillo oblinit.

Mira Americ. fœmi. fucandarũ ratio.

Armillas etiam ex compluribus candidissimis ossium frustulis in squamæ modum incisis contexunt. ea tamen adeò aptè & concinnè cera gummi permixta iungunt, vt nihil suprà. Hæ longitudinem palmi obtinent: ac non malè brachiale illud referunt quo folliculo pellendo vtuntur apud nos. Torques quoque candidissimos quos *Bou-re* nuncupant gestare illis est familiare: collo tamen non appendunt, qui mos est virorum, sed iis in armillarum modũ brachia inuoluunt. Hũc in vsum vitreos globulos flaui, cærulei, viridisque coloris quos filio traiectos habeba-

Armillæ prægrãdes ex compluribus ossiũ frustulis cõpositæ.

mus ſummè exoptabant, *Maurobi* appellant. Hos,ſiue ad earum pagos accederemus, ſiue ipſæ Caſtellum noſtrum adirent, vt à nobis extorquerent oblatis fructibus aut aliis quibuſdam,crebrò blandiſſimis his verbis vrgebant, *Mair,deagatorem,amabé Mauroubi.* hoc eſt, Galle, bonus es, da mihi armillas ex vitreis globulis. Eadem prorſus ratione pectines quos *Guap* aut *Kuap* vocãt, ſpecula quoque *Aroua* reliquaſque merces quibus delectantur flagitabant.

Mirum verò mihi præ cæteris hoc videbatur, quòd licet corpus, brachia, femora, tibiáſque variis coloribus non ita frequenter diſtinguant, nec plumarum ornamentis vtantur, veſtes tamen ex criſpato panno, à nobis ſæpiùs vnà cum induſiis oblatas, vt induerẽt nunquam impetrauimus. Etenim in ea pertinacia permanebant, à qua nondum demotas eſſe exiſtimo. Excuſationem ex recepta ab omnibus accolis conſuetudine captabant, Solere omnes ad obuia quæuis flumina & fontes ſubſidere, vt hauſta manibus aqua, caput aſpergant: contingere nonnunquam vt (anatum more) vno die decies immergantur: veſtes ſi toties ſint exuendæ, moleſtiſſimum fore. Pręclarã certè & ſpecioſam cauſam. Atqui, quã neceſſe erat admittere, quippe cum illis diſceptando nihil promouebamus. Adeò autem nuditas eſt illis cordi, vt non modò *Tououpinambaultiorum* fœminæ liberæ quæ in continente verſabantur,

Certũ fœminar. Am. de veſtibus reiiciendis cõſilium.

Barbararũ fœm. de crebra ablutione cõſuetudo.

veſtes

veſtes omnes pertinaciter reiicerent, ſed etiam captiuæ pretio à nobis emptæ, quibus pro mācipiis ad Caſtellum noſtrum muniendum vtebamur, cohiberi non poterant quin animi gratia, noctu, induſiis reliquíque panniculamentis depoſitis ante ſomnum per inſulā nudæ oberrarēt. Denique ſi penes eas accipiendarum aut reiiciendarum veſtium fuiſſet poteſtas, à nobis verò ad eas induendas flagris adactæ non fuiſſent, æſtum ſolis perferre, lacertóſque & humeros lapidibus & humo comportandis lædere maluiſſent.

Captiua fœmina mirū in modū nuditate delectatur.

Hæc de ornamentis, armillis, reliquóque Americanarum fœminarum mundo paucis fuere dicenda. Itaque nullo addito epilogo prout cuique viſum fuerit, animo concipiendas relinquo.

Quis ſit infantium ab vtero matris ornatus tum à me dicetur cùm de Barbarorū coniugiis agemus. Hic locus poſtulat vt aliquid de maiuſculis, hoc eſt tertium aut quartum annum excedentibus, quos vulgò *Canomimiri* nuncupant dicamus. His certè non parum delectabamur: ſiquidem, præ noſtratibus puerulis, corpore præpingui, oſſe candido, labio inſerto, circumtonſis capillis, copore nonnunquam depicto nobis ad pagum accedentibus, gregatim choreas agitantes obviam veniebant. Vt autem aliquid præmij à nobis referrent, ſæpius blanda iſta verba repetebant *Coutouaſſat*, *amabé pinda*. hoc eſt, Socie da mihi hamos hos. ſi quando à nobis im-

Canomi-miri pueruli.

petrabant (quod non rarò contingebat) hamósque decem vel duodecim minores arenæ aut pulueri imponebamus, tum illi confestim exultare, & humi fusi terram instar cuniculorum radebant. Quæ res non minimæ erat voluptatis.

Barbari cur exactè exprimi non possint.

Denique quanuis Barbaros cuiusuis ætatis per annum integrũ quo apud eos vixi sollicitè admodum sim contemplatus, adeò vt idea quædam etiamnum animo meo inhæreat: fateor tamen ob varios gestus à nostris prorsus alienos, literis eos picturáve exactè referre difficillimum esse. Si quis igitur plenã voluptatem ex illis capere cupit, vt ipsam Americam adeat autor fuerim. At verò, dices, non vnius esse iter diei. Id quidem ego confirmo: ac proinde nonnisi cautè suscipiendum esse suadeo. De illorum casis, supellectile, cubandi ratione, aliísque non paucis, prout res tulerit, posthac dicturi sumus. Priusquam autem huic capiti finis imponatur, in eos aliquid dicendum videtur qui aut opinantur tacitè, aut etiam scriptis mandarunt commercium illud adeò frequens cum Barbaris nudis ac præsertim cum fœminis, ad lasciuiam & libidinem prouocare: dico igitur, quamuis in speciem nuditas illa concupiscentiæ esca non immeritò censeatur, tamen, vt res ipsa comprobauit, inculta illa nuditate certũ est, multò minùs opinione viros ad libidinem pellici. Itaque ausim asseuerare splendidum illum cultum, fucos, suppositítias comas, ca-

Americanarum nuditas cultu nostrarum fœminarum minùs noxia.

pillos calamistratos, ampla illa & tanto artificio complicata, amictoria pretiosa, mammillaria, laciniatas & vndantes vestes, cæteráque huiusmodi, quibus fœminæ nostrates tam sedulò formam mentiuntur, plura incommoda & mala parere, quàm faciat Barbararũ nuditas, tametsi forma ab illis non vincãtur. Ita vt si pluribus seruato decoro hæc persequi liceret, efficacissimas huic sententiæ meæ subiicerem rationes refutatis omnibus argumentis quæ in contrariam partem afferri possint. Ac ne diutiùs immorer, eorum testimonium hîc appello qui mecum in Brasiliam nauigarunt quíque vtrasque conspexerunt. Hæc tamen ita accipi nolim, ac si nuditas illa mihi vllo modo contra Scripturæ autoritatẽ probaretur. Testatur enim Adam & Euam, post peccatum: agnita nuditate, pudore suffusos fuisse. Eorum etiam detestor heresim qui violata naturæ lege, non satis hac in parte à miseris nostris Americanis seruata, morem illum turpissimum inuehere moniti sunt.

De Barbarorum nuditate quid sentiat autor.

Sed quæ de Barbaris istis à me dicta sunt eò certè tendũt vt constet nos nihilo minùs culpandos esse, qui istis damnatis quòd abiecto pudore nudi incedãt, in aliud extremũ peccamus, cultu nimirum nostro nimio. Atque vtinam nostrûm quisque modesto cultu habita necessitatis & honesti ratione potiùs quàm fastus, & vanitatis, vtatur.

CAP. IX.

De crassis radicibus, & crasso milio, ex quibus Barbari farinam conficiunt, qua in panis vtuntur locum: déque eorum potione quam Caou-in *appellant.*

QVANDOQVIDEM externum ornatum habitúmque Barbarorum superiori capite accepimus, à recto ordine alienum non videtur, si de eorũ cibariis hoc loco disseramus. Hoc autem in primis est notandum, licet frumentum nec habeant nec serant, vitésque minimè colant, nihilominus tamen, (quod experientia non semel sum edoctus) lautè admodum eos viuere quantumuis pane & vino carentes.

Sine pane & vino lautè viuunt Barbari.

Duorum generum radices habent quibus *Aypi* & *Maniot*, nomina indidere: Hæc intra tres quatuórue menses adeò crescunt, vt sint longitudine sesquipedales, femoris crassitudine. Erutas fœminæ (neque enim circa isthæc occupãtur viri) igne exsiccatas, *Boucano* nimirùm impositas nonnunquam etiam recentes acutis silicibus posti infixis atterunt, prout caseum & odoratas nuces corradere solemus, farinámque candidissimam ex ea conficiunt. Tum verò cruda illa farina, atque adeo succus albus, de quo mox, qui ab ea expri

Aypi & *Maniot* radices.

primitur recentis & liquidi amyli triticei, aquâ diu madefacti, saporem prorsus refert. Adeo vt cùm post meum in Galliã reditum alicubi me pręsente fieret odor ille memoriam refricauit eius quo Barbarorum casæ, tantisperdum ex radicibus farina conficitur perfundi solent.

Ad farinæ istius apparatum fœminæ Brasilienses, vasa fictilia prægrandia vtpote quę singula capiant modia, satis commodè effingunt. Quibus ad ignem positis farinam immittunt, continuóque dum coquitur dissectę cucurbitę altera parte, qua pultarii loco vtũtur, permouent. Cocta tragematis minoris formam habet.

Duplex istius farinæ genus ab illis conficitur: Alia enim percocta est & dura *Ouy-entan* appellant, quam in militiam profecturi secũ ferunt quod diutiùs conseruetur: Alia verò minùs est cocta & mollior, *Ouy-pou* nominant: hæc priore est eò præstantior, quòd dũ recèns ori admouetur ac manditur, panis cãdidi medullæ saporem refert. Prior verò ille sapor, de quo egi, inter coquendum, in gratiorem & suauiorem mutatur.

Ouy-entan durior farina.

Ouy-pou mollior farina.

Quamuis autem hæ farinæ, præsertim recentes saporis sint optimi, summam alendi habeant facultatem, ac facilis earum sit concoctio, nihilominùs tamen pani conficiendo vt (ipse sum expertus) nullo modo sunt aptæ. Massa quidem conficitur, quæ non dissimili à triticea modo intumescit, speciéque est op-

Farina ex radicib. ad panem cõficiendum minus apta.

tima ac instar similaceæ candida: inter coquendum tamen adeò exsiccatur & aduritur crusta, vt pane scisso fractóue interior pars sicca & ad pristinam farinæ formam redacta reperiatur. Quibus adducor vt credam eum qui primus retulit (cùm non satis diligenter quod à me dictum est perpendisset) eos qui viginti duobus, aut tribus gradibus vltra Æquatorē porrecti sunt (quos *Tououpinambaultios* esse planè cōstat) pane ex lignis attritis confecto vesci solitos, quod de radicibus istis de quibus agimus est intelligendū, hallucinatum fuisse.

Hist. Gen. Ind. libr. 2. cap. 92.

Mingant pulmentū & radicum farina.

Vtraque verò farina pulmento conficiendo, quod à Barbaris *Mingant* nuncupatur, pręsertim si pingui quodā iure diluatur: tunc enim orizam refert, atque eo condita modo optimi est saporis.

Cæterum *Tououpinambaultij* nostri cùm viri tum mulieres, nec non ipsi pueruli ab ineunte ætate huiusmodi farinam siccā panis vice edere consueuerunt. Cui rei adeo apti frequenti vsu sunt facti, vt summis digitis è figulinis vasis desumptā certa manu ne minima quidam excepta mica, eminùs in os coniiciant. Hunc morem imitari aliquoties tentauimus, at farina illa vultum inspergebamus, in hoc nimirum negotio minùs exercitāti, ac proinde, nisi mimicos moriones referre volebamus, cochlearibus vti necesse erat.

Barbari peritissimè farinā in os cōiiciunt.

Galli ad farinā in os iniiciendā inepti.

Porro radices illæ *Aypi* & *Maniot* interdum recentes frustatim conciduntur ex quarum

rum farina humida quidem illa, pilæ amplę à mulieribus compinguntur, è quibus intra manus compressis succum, lactis instar, candidum ac liquidum exprimunt. Eum vasis figulinis exceptum soli exponunt, cuius calore ad modum lactis coagulatur. Edendus verò in patellis testaceis infunditur, ac deinde, prout solemus oua frigere, excoquitur. Succus ex humida radice expressus esculētus.

Præterea radix *Aypi* non modo ex farina vsu probatur, sed etiam sub cinere cocta vtiliter comeditur: quippe & tenerascit, & diffinditur, castaneæque in prunis coctæ, cuius saporem refert, est persimilis: ac proinde ita parata edulis est maximè. At radicis quæ *Maniot* dicitur, longè alia est ratio, nisi enim in farinam redacta erit atque percocta, pero culosissimè editur. Radix cinere cocta.

Vtriusque caulis, quæ forma inter se sunt persimiles, Iuniperi humilis magnitudinem æquat foliísque Pæoniæ similitudine. Quod verò in hisce Brasilicis radicibus, *Aypi & Maniot* maximè est admirandum, totum in copia positum est, earum rami qui calamos cannabinos fragilitate adæquant, quanta copia perfringi ac in terram quam altissimè defigi possunt nulla adhibita alia cultura bimestri aut trimestri spatio radicũ copiã gignunt. Quę sit radicum istarum caulis & foliorũ forma. Mira ratio radices illas propagandi.

Mulieres quoque amplum illud milium, de quo dictum est, quódque vulgò à nobis triticum Saracenum, à Barbaris *Auati* dicitur, præacuto baculo in terram defixo serunt: ex eo item farina ab illis conficitur, *Auati*, milium amplum.

quam eodē prorſus modo coquunt & comedunt quo ſuperiorem diximus. At verò crediderim (contra quàm à me dictum fuerat prima huiuſce hiſtorię editione. duo enim diſtinguebam quę vbi penitius perſpexi, vnū idémque eſſe iam comperio) hoc *Auati* noſtrorum Braſilienſium idem eſſe cū eo quod Indorum Hiſtoriographus *Mais* nominat, quod, vti ipſe teſtatur, Indis frumenti vſum præbet. Illud his verbis deſcribit:

Mais Peruanū triticum.

Hiſt. Gen. Ind. lib. 5. cap. 215.

Harundo *Mais* inquit, in hominis altitudinem, ac nonnunquam ampliùs adoleſcit, ſatis craſſa eſt, foliis paluſtrium arundinum perſimilis, ſpica nuci pinaſtrio ſimili, grano amplo, nec rotundo, nec quadrato, nec longitudine cum noſtro tritico comparanda, à ſemente menſibus tribus metitur: imò irriguis locis XLV. diebus. Ex vno grano 100. 200. 300. 400. 500. nonnunquam etiam 600. gignuntur. His abundè docetur quæ ſit illius regionis fertilitas, quam nunc Hiſpani occupant. Quidam ſcriptis mandauit adeo fertile eſſe in Occidentali India ſolum, vt frumentum, hordeum, miliū denique ad cubitos quindecim adoleſcat. Hęc ſunt quæ panis vicem apud Americos ſupplere animaduerti.

Calco ndilus de bello Tur. lib. 3. cap. 24.

Hiſpani ac Luſitani qui ſedes in illis terris fixerunt, magna frumenti ac vini copia abundant, ex quo apparet Braſilienſium oram horum eſſe maximè feracem. Quòd autem iis rebus Barbari carent, ipſorum inſcitiæ tribuendum eſſe. Nos verò frumētum & vinea-

Americanum ſolū tritico & vino accōmodatum.

rum palmites eò comportauimus, expertíque ſumus vtrumque illic optimè prouenire poſſe, ſi modò agri eo labore quo apud nos colerentur. Vitis enim à nobis plantatæ rami fluxerunt, maximo feraciſſimi ſoli argumento. Quod ad fructus attinet, primo anno racemi nati ſunt acidi, qui non modò non matureſcerẽt, ſed etiam in dies indureſcerẽt. At verò quantum à peritis vinitoribus, non ita pridem edoctus ſum, conſtat nouelleta primo & ſecundo anno labruſcas nullius pretij plerumque producere. At veriſimile eſt Gallos ſi vitem illam colere perrexerunt, optimas ex ea vuas collegiſſe.

Frumentum verò & ſecale à nobis ſata folia quidem emiſerunt, ínque ſtipulam ſunt faſtigiata, ac ſpem fecerũt, in ſpicis nulla grana extiterũt. Hordeum grana permulta produxit, & ad iuſtam maturitatem peruenit: vnde credibile illud ſolum nimium celeriter extruſiſſe frumentum, & ſecale, quę diutius in terra foueri expetunt, quàm hordeum, ita vt nec florere, nec grana proferre potuerint. Eam ob cauſam, quemadmodum in Gallia agros, vt ſint fertiliores, ſtercoramus, contrà illam terram aſſiduo cultu, ac verſatione defatigandam eſſe arbitror, vt eo modo ferẽdis frugibus ſit aptior.

Americanũ ſolĩ ob pinguedinẽ frumẽto noſtro ferendo ineptum.

Quis verò dubitat eadem commoda ex illis terris quæ Luſitani iam percipiũt, Gallos ſi diutius manſiſſent, percipere potuiſſe? Quod certè feciſſent, ac frequenter, niſi Vil-

Apoſtaſi à Villagagnonis in cauſa quòd Galli non ſint in America.

lagagno puriorem Religionem deseruisset, eò commeassent. Ac sanè cùm tellus lõgè plures quàm facit, incolas alere possit: vt ego verè affirmauerim millena me tum præstantissimi totius Galliæ agri iugera possidere potuisse. Atque hoc obiter dictum sit, vt iis satisfiat, qui curiosiùs inquirunt, an apud Brasilienses frumentum, ac vinum prouenire possint, si modò excolantur.

Vt autem eò redeam vnde digressus sum, priusquam de carnibus, fructibus, piscibus, & aliis Barbarorum cibis, nostris prorsus absimilibus, loquar, vt meliùs quæ dicenda proposui distinguam, quæ sit ipsorum potio, quáque conficiatur ratione, edisseram.

Brasil. fœminæ potum conficiunt.

Hîc primò notandum est, viros, vt in paranda farina operam non ponunt, sed curam illam mulieribus relinquunt, illud idem hoc in negotio illis vsuuenire. Quin à conficiẽda potione multò religiosiùs cauent, præterquã quòd radices *Aypi*, *& Maniot* eo modo quo diximus, paratæ, præcipuum ipsis cibum subministrent, potionem quoque ex illis hac ratione conficiunt. Eas in primis postquam minutatim consciderunt, quomodo hîc rapas ollæ iniiciendas solent, ínque vasis luteis suffseruefaciunt, quoad mollescant, emollitas ab igne remouent, ac deferuescere sinunt. His ita expeditis, earum pleræque circa ingentia illa vasa sedentes frusta illa mollita mandendo comminuũt, deinde singula manu ab ore excipientes in aliud vas igni impositum deiiciunt,

ciunt, vt ibi rurſus ferueāt: baculo autem continuò agitant donec ſatis ferbuiſſe iudicent: tum ſecundò à flammis ablatum in alia vaſa è cannis, quorum ſingula cadum minorem Burgundium æquant, minimè colatum reponunt: vbi verò rurſus ferbuerit, deſpumatúmque fuerit, cannas illas operiunt quoad, eo quo dicemus modo, ebibant. Vaſa porrò illa de quibus vltimo loco dixi, figuram earum cuparum imitantur, quibus ad lixiuiũ paſſim vtuntur Borbonij, & Auerni, ore tamen aliquantò anguſtiore.

Eædem quoque Braſilienſes fœminæ feruefacientes, ac ore mandentes milium illud quod *Auati* nominãt, potum eadem prorſus ratione conficiunt cum ſuperiori. Nominatim verò fœminas eã artem exercere repeto. Nam quamuis diſtinctionem inter virgines & mulieres, quæ propterea non abſtinent à virorum conſortio (vt malè Theuetus ſcripſit) ea in re nõ viderim: nihilominus hoc ſibi firmiter perſuadent Barbari, potionẽ nullius ſaporis futurã, ſi radices aut milium ipſi mandant. Deinde tam hoc indignum arbitrantur, quàm ineptum eſt quod à ruſticis Seguſianis factitatur, qui & nent, & colum geſtant. Hanc potionem Barbari vocant *Caouin* quæ ſubturbida & ſpiſſa eſt, ac ferè lactis ſaporem imitatur: rubeam etiam habent, & albam, vt & nos vinum.

Potus ex milio.

Sing. A- mer. c. 24.

Quoniam autem radices iſtæ, ac milium quolibet tempore in eorum regione proue-

niunt, ideo quotiescunque visum est potum eiusmodi conficiunt tanta copia, vt semel plusquam triginta cados sexagenûm sextariorum Parisiensium in ipsorum ædibus dispositos viderim: vbi pleni opertíque remanent donec illi ad compotandum conueniāt. Priusquam verò quæ sit compotandi ratio referam, exclamando præfari liceat: Procul estote Germani, Flandri, Heluetij, omnésque adeò qui strenuè potando palmā petitis. Vos enim audito Barbarorū potandi modo sponte illis cessuros esse video.

Americani potatores eximij.

Ergo cùm potationem aggrediuntur, præsertim cùm captiuum mactare adhibitis solemnibus ceremoniis, de quibus postea fœminę lentum ignem circa vasa accendunt, vt potus ille tepescat. tepido enim delectantur, contrario prorsus à nostro more, qui vinum frigidissimum expetimus. Id vbi factum est, primùm aperiunt cadum, & poculorum loco cucurbitæ amplę altera parte, quæ tres Parisienses sextarios capiat, hauriunt. Tum viri saltando ad illas accedunt, plenósque cyathos ab ipsarum manibus accipiunt, illæque identidem bibunt, & vno haustu plena pocula absorbent. Haustus verò tantisper repetunt, dum in cadis omnibus vel vna *Caou-in* gutta restat. Ego quidem ipsos tres dies & noctes continuè bibentes conspexi: quin etiam cùm vsqueadeo essent expleti, potúque oppressi, vt oneri ferendo impares essent, operi sese denuò applicabāt, quia incepti certami-

Caou-in antequā bibant calefaciunt.

tami-

taminis defectio ignauiam argueret.

Illud quoque est obseruandũ, Tououpinãbaultios inter bibendum nihil edere, atque inter comedendum omnino non bibere: quo fiebat vt nostrum viuendi morem valde mirarentur, cùm nos alternatim bibere, ac edere conspicerent. Ac siquis eos hac in re cum equis comparet, faceti cuiusdam responsum afferam, qui dicere solebat discrimen in eo esse, quòd Barbari aquatum minimè essent deducendi, quódque periculum non esset ne postilenas abrumpere cogerentur. Et quamuis ad cibum sumendum horam statutã non habeant, sed ad libitum vrgente fame, vel de media nocte comedant, neque vllum in bibendo modum seruent, in cibo tamen maximè sunt sobrij. nonnulli os manúsque ante, ac post pastum abluunt: quod ad os spectat, id fieri puto, quod alioqui viscoso humore impeditum illis esset futurum, propter eas farinas quibus panis loco, vt diximus, vtũtur. Mirum illi silentium tempore cibi obseruãt, ita vt in aliud tempus referãt ea de quibus colloquuturi sunt. Nos autem cùm violato ipsorum instituto, vt in Gallia vsuuenit, inter prãdendum sermones misceremus, ab illis irridebamur.

Tououpinãbaultij inter edẽdum non bibunt.

Barbari quoties esuriunt edunt.

Itaque tantisper dum hæc celebratur compotatio, Americani hilares canunt, saltant, choreas agitant: quin etiam se mutuò hortãtur vt in bello sint strenui, & quamplurimos hostes capiant: deinde instar gruum ordine

dispositi saltant per domum in quam conuenerant, cursitant, donec cados penitus exhauserint.

Ebrietatis Barbarorũ argumentum.

At certè quòd ebrietatis palmam referant non infirmum hoc est argumẽtum, quòd nõnulli in istis symposiis 4. Caouini sextarios exhauriant: sed tum maximè sunt, quum plumis instructi (vti antea diximus) captiuũ aliquem mactànt & deuorant: tunc enim Ethnicorum more Bacchanalia sua celebrãt. Parcius quidem vicini inter se in pendulis illis lectis è gossypio contextis sedentes compotant: sed cùm singuli alicuius pagi incolæ conueniant sæpius ad compotationes immodicas, nunquam ad cibos, hoc fit vt rarò mediocres illæ & modestæ compotationes locum habeant.

Nusquam verò, ad compotationes seu mediocres, seu immensas accedunt, quin (vt antea diximus) ad expellendas solicitudines ad choreas conueniant. Sed præterea peculiare hoc est iunioribus nondum coniugatis vt pennarum fasciculis tergo annexis, & *Maraca* manibus admoto, nec nõ aridis illis fructibus traiectis filo, tibiísque aptatis strepitũ edentibus, (vt antea dictum est) totam noctẽ huc & illuc circumcursent ostiatim saltantes: ita vt iis visis & auditis sæpius in mentem veniret eorum insania, qui in quibusdam Galliæ locis vernaculè Famuli dicuntur. Solent isti tempore constituto sanctis & patronis vniuscuiusque parœciæ summa cum pompa decernendis

nendis ſtultorũ amictu incedere, tibiis multis tintinnabulis reſonãtibus, atque adeo per ædes & plateas choreas agitantes, ac maximè Pyrricham illam ſaltationem, huc & illuc diuagari.

Hîc verò quiddam notatu dignum ſuccurrit, in omnibus Barbarorum choreis, ſiue alij alios conſectentur, ſiue in circulum diſponantur, vt pluribus alibi dicturi ſumus, nuſquam tamẽ mulieres aut puellas viris interſeri: quin potiùs ſeorſim ſaltare ſolitas. Mulieres filiæque à Barbarorũ choreis ſeiunctæ.

Priuſquam verò narrationẽ inſtitutam de compotationibus noſtrorum Americ. cõcludamus, facetam admodum hiſtoriam, tragicam tamen recitare placet, vt à nemine ignoretur quàm largè eſſent vinum hauſturi ſi copia illis ſuppeteret. Quidam *Mouſſacat*, id eſt paterfamiliâs mihi narrauit.

Contigit nobis non ita pridem (inquit vernacula lingua) vt dromadem *Peros* (ſic illi Luſitanos cum quibus inimicitias gerunt, nuncupant) opprimeremus, mactatis & deuoratis quos in ea nacti ſumus hominibus, cùm merces eorum à nobis expilarentur, prægrandes offendimus *Caramemos* ligneos (quo nomine dolia, & reliqua vaſa ſignificant) potione quadam oppletos: Quibus ab altera parte apertis ecquid rei ineſſet periculum facere placuit. Ego verò (inquiebat vetulus ille) quodnam eſſet genus illud ignoro, nec ſatis ſcio an etiam apud vos tale exſtet. Hoc tamẽ ſcio nos vbi ad ſatietatem potauimus, totos tres Faceta Braſilienſis *Mouſſacat* de vino narratio.

dies adeò sopitos fuisse, vt ægrè excitati tertio die fuerimus. Plena nimirum fuisse vasa illa conijcio generoso Hispanico vino, quo imprudentes Barbari Bacchi festum celebrarint. Mirum proinde non est vini illius vaporibus correptos, cõfestim sopitos fuisse prout ab illo vetulo referebatur.

Nos verò commanducatum illum fœminarum in suo *Caou-in* conficiendo initiò abhorrebamus: quem vt vitaremus, radices aliquot *Aypi* & *Maniot* cum quadam milii copia contusas feruefecimus gratiorem potum confecturos nos esse opinantes: sed experiẽtia edocti sumus rationẽ hanc nõ succedere. Quo factũ est vt paulatim Barbarico *Caouin* assueuerimus: Attamen illius vsus nobis non fuit perpetuus. Nam saccari cannis, quarum copia nobis suppetebat in aquam refrigeratã ob perpetuum regionum illarum æstum, per aliquot dies madefactis, potum parabamus gratissimi saporis. Frigidam quoque nonnũquam bibebamus. Illic enim fontes sunt limpidissimi, flumina quoque aquæ dulcis, ob aeris temperiem ita probatæ & salubris, vt nemini quantumuis largè pota periculum crearet. Hîc mihi succurrit, aquam dulcem à Barbaris *vhete*, salsam verò *vheen* appellari. In qua dictione efferenda prę cæteris laborabamus: ab illis enim imo gutture pronuntiatur, quo modo suas gutturales Hebræi solent efferre. Denique quia non dubito quin ea quæ radicibus & milio fœminarum dentibus attritis

Aquæ Brasiliensium optimæ.

tritis ad *Caou-in* parandum diximus ſtomachum multis ad nauſeam vſque mouerit, quò faſtidium illud abſtergant, peto ab illis vt rationem qua muſtum apud nos exprimitur animo repetant. Enimverò ſi vinitores, vindemiarũ tẽpore, in iis pręſertim locis quę vina generoſiſſima gignũt, nudis pedibus, nõnunquam calceis induti labra vinaria ingredi vuáſque calcare, inque ipſis torcularibus immundiſſimè tractare meminerint, multa cõperient non mundiora illo radicum commãducatu. Si verò quis inſtet feruendo ac deſpumando vinum purgari, reſpõdeo *Caou-in* quoq; eadem penitus ratione ſordes omnes abiicere, ac proinde parem vtriuſque eſſe hac in parte rationem.

Caou-in cũ vino collatio.

CAP. X.

De feris, prægrandibus lacertis, ſerpentibus aliiſque Americæ monſtruoſis animantibus.

PRIVSQVAM vlteriùs progrediar, ſtatim ab initio huiuſce capitis lectorem breuiter admonere viſum eſt, nullas è quadrupedum genere animantes, figura noſtratibus omnino ſimiles in toto Braſilienſi orbe reperiri, neque ſolere *Tououpinambaultios* ex iſtis aliquas niſi

Animalia in America naſcuntur à noſtris prorſus diſſimilia.

perquam rarò cicuratas domi educare. Vt autem generatim deſcribam animantes feras, quæ à Barbaris *Soo* appellantur, ab iis quæ vſui humano accommodatæ ſunt facere initium decreui. Primo illa videtur loco eſſe ponenda, quæ & vulgaris eſt maximè: hanc *Tapiroussou* appellant, pilo ſubrubeſcenti atque promiſſo, vaccam magnitudine ac forma valde referentem. Attamen quum cornibus careat, ſitque contractiore collo, auriculis longioribus & pendulis, ſiccioribúſque tibiis atque gracilioribus, vngula continua & aſini vngulæ perſimili, meritò quis eam vaccæ aſiníque naturæ participem eſſe diceret. differt nihilominus ab vtroque plurimùm, quòd & breuiſſimam gerat caudam, (obitérque hîc monendus eſt Lector, permulta in America gigni animantia, quæ omnino ſine cauda ſint) & dentes habeat multò acutiores. nec hominibus propterea quidquam periculi ab ea poteſt creari, quum in fuga potiùs, quàm in viribus ſalutem ponere conſueuerit. Eam Barbari ſagittis confixam, vt & alias pleraſque interficiunt, aut foſſa excauata, decipulíſve alîus modi ingenioſè fabrefactis, venari ſolent.

Tapiroussou fera quæ aſinũ & vaccam refert.

Cęterùm fera illa, magno eſt in pretio apud Barbaros, pellis gratia quam ſimulátque illi detraxerint, dorſi corium in orbẽ circumcidentes, ad ſolem exſiccant, in parmáſque fundi mediocris cadi magnitudine conformant, quibus in bello tela hoſtium excepta repel-

Parmæ ex corio *Tapiroussou*.

repellunt. Tantam verò duritiem pellis ad so lem siccata cōtrahit, vt nullius ictu teli quā-tumuis magno impetu vibrati, transigi posse, facilè credam. In Galliam duas eiusmodi parmas studiosè afferebam: redeuntibus verò fames ita molesta fuit, vt omni commeatu cōsumpto, ne Cercopithecis quidem & psittacis, eiusdémque generis animantibus exceptis, quæ ex regione illa nobiscum adue hebamus, parmę illæ duæ, carbonibus impositæ, fuerint etiam ad depellendā famē comedendæ: quibus reliquæ pelles, quæ, vt suo dicam loco, in naui erant, additæ sunt.

Porrò *Tapiroussou* caro ad bubulæ gustū ferè accedit. Hanc suo Barbari more coquunt, *Boucanare* patria lingua appellant. At quoniam vocabulum illud iam vsurpaui, & posteà sæpius repetendum erit ne diutius lector hæreat, oblata occasione, quid hoc rei sit exponam.

Tapiroussou carnium sapor.

Americani defixis in terra ligneis quatuor furcis crassitudine brachij trium pedum interuallo, quadrati figura, æquali verò trium ferè pedum altitudine, baculos in transuersum duobus à se inuicem distantes digitis superimponunt, itaque ligneam cratem comparant: hanc sua lingua *Boucan* nominant. In ædibus permultas huiusmodi crates habent, quibus carnes in frusta concisas imponunt & lento igne siccis è lignis excitato, vt ferè nullus exiltat fumus, quandiu fert voluntas coqui hunc in modūm patiuntur bis horario

Boucan & Barbarorū culina.

Conseruandorū ciborum apud Amer. ratio.

ſpatio inuerſas. Et quoniam ſale cibos minimè condiunt, quemadmodum hîc mos eſt, vno tantùm coquendi remedio vtuntur ad eorũ conſeruationem. itaque etiamſi 30. vno die feras quales hoc capite deſcribemns eſſẽt venati, omnes fruſtatim conciſas illis cratibus ingererent, quàm citiſſimè fieri poſſet, ne corrumperentur: ibi ſæpiùs circumactę aliquando plus quatuor & viginti horis torrẽtur, dònec pars interior carnium æquè cocta ſit atque exterior, eáque ratione omnes ſint à corruptione tutæ. Nec in piſcibus apparãdis & conſeruandis alia eſt ratio, quos quũ nacti ſunt, magna copia ad farinam conficiendam exſiccant, eos præſertim quos patria ipſi lingua *Piraparati* vocant, qui germaniſſimi ſunt muli, de quibus dabitur aliàs dicendi locus. Iſtæ autem crates apud Barbaros carnaria & promptuaria meritò habenda ſunt: ideóque vix eorum pagos adire licet, quin ferarũ piſciúmque carnibus onuſta conſpiciantur: ſæpiùs etiã vſuuenire ſolet, vt poſtea dicemus, ſi adeas Barbaros, vt iſtiuſmodi crates humana carne refertas, quam ſcilicet de victis hoſtibus interficiendis & comedendis, vt opima ſpolia reportant, intueare. Hactenus de Americana *Boucanatione* dictum ſit, cui cùm Barbaris placet elixæ carnes ſuccedunt, quod cum bona Theueti venia ſcribã, qui hoc negare auſus eſt.

Farina è piſcibus.

Humanæ carnes Boucã impoſitæ.

Vt autem inceptã ferarum deſcriptionem perſequar, ſecundæ magnitudinis partes deferen-

ferendæ videntur cuidam ceruorum generi, quod illi *Seouaſſou* nominat, ſed cùm hoc differunt à noſtris, quòd multò ſint humilióres, quódque minora geſtent cornua, tum etiam illo, quòd æquè pilos demittant, atque noſtrates capræ. Aper autem Americanus, quem illi *Taiaſſou* vocant, corporis mole, auriculis, capite, pedibus, atque iis quæ apud nos gignuntur forma valdè ſimilis eſt, dentibus etiam & prolixis & acutis, vehementer damnoſus: tamen cùm & macilentior exiſtat & gracilior, frendeátque terribiliter, illa quoque deformitate inſignis eſt. Habet à natura foramen in dorſo, quemadmodum in capite ſuem marinum habere dixi, quo ſpiritum emittit admittítque. Ne quis verò iſtud prodigioſum exiſtimet, Autor Gener. Indic. Hiſt. memoriæ prodidit apud Nicaraguenſes qui non multum à noua Hiſpania diſtant, ſues naſci quibus vmbilicus in dorſo eſt: qui procul dubio, ad idem genus cum iis de quibus hîc trado, reuocandi ſunt. Cæterùm *Tapirouſſou* & *Seouaſſou*, & *Taiaſſou* reliquas Braſilienſis ore feras magnitudine ſuperant.

Seouaſſou genus ceruorum.

Taiaſſou aper.

Sues quibus foramẽ eſt in dorſo.

Libr. 5. cap. 204.

Maxima Amer. animantia.

Eſt quoque apud Americanos fera quædã rufa quam *Agouti* nominant nefrendis triginta dierum nati altitudine, pede bifido, breuiſſima cauda, roſtro & auriculis ferè leporinis, palato gratiſſima. Sunt & aliæ duorũ aut trium generum quas *Tapitis* appellant, noſtratibus non abſimiles leporibus, ſubrubeſcenti autem pilo.

Agouti nefrendis ceruus.

Tapitis leporis genus

In ſyluis quoque magnas venantur ſorices ſciurorum pilo & magnitudine, quæ ad cuniculorum delicias accedunt.

Mures sub rufi.

Pag aut *Pague* (quonã enim modo id pronuncient, vix ac ne vix quidem intelligas) fera eſt altitudine mediocri venatici canis, capite deformi, carne ad vitulinæ guſtũ accedente, pelle pulcherrima, & maculis albis, leucopęis, nigríſque diſtincta, vt maximi apud nos pretii futura eſſet, ſi modò nanciſceremur.

Pag animal maculis diſtinctum.

Alia etiam inuenitur, quam *Sarigoy* appellant, quæ ob fœtorem à Barbaris non comeditur: Nos autem quibuſdam excoriatis, & detracta renum pinguedine, vnde fœtor ille manabat, ſine faſtidio edimus: carne enim cùm tenera, tum optima eſt.

Sarigoy fœtidum animal.

Eſt etiam illa quam *Tatou* vocant. Hæc non adeò curſu valet, veruntamen (vt apud nos hermalei) per dumeta reptans, duriſſimis eſt armata ſquamis, ita vt gladio tranſuerberari nequeat, pellem etiam illi detractam, ex qua Barbari permultas compingunt ciſtas. Caramenos ipſis nominatas, ſi complicaueris, digitalia eſſe militaria diceres. Carne candida eſt, optimíque ſaporis. Quod autem ad figuram attinet, tantæ proceritatis nullam videre licuit, quantam expreſſit Belouius ſuarum obſeruationum extremo libro tertio, vbi tamen Braſilienſem *Tatou* nominatum deſignat.

Tatou armata ſquamis.

His etiam animalibus, quæ apud Americanos

nos frequentissima sunt, adduntur Crocodili *Iacare* dicti, instar humanæ coxæ, longitudine iusta. At tantùm abest vt noceāt, vt plenæ istis Iacaris Barbarorum sint domus, puerique sine vllo periculo cum iis lusitent. Nihilominus audiebam senes commemorantes, dum peregrinarentur, se à nescio quo Iacararum genere peti, à quo se magna difficultate sagittis tuerentur. Illud cùm appropinquare homines persentisceret ex arūdinibus erumpere dicebant, & impetum in obuium quemque facere.

Iacare Crocodili.

Cæterùm vt illa omittam quæ Plinius & alii de Crocodilis, qui in Nilo degunt, memoriæ prodidêre, vniuersalis Indiarum Hist. scriptor illis in regionibus infestos fuisse Crocodilos, ad vrbē Pamana refert, qui plus centum pedes in longitudinem patebant: quod mihi quidem mirabile & portentosum videtur, tantùm abest vt affirmem, quemadmodum falsò Theuetus obiecit, eo in libro quē de viris Illustrib. edidit, de suo fabulari Quoniābeco verba faciens: à qua calumnia quem margini adscripsi, author me vindicabit. Eis autem Crocodilis quos mihi videre cōtigit, os erat valde patulum, alta crura, cauda verò nec rotunda, nec acuta, sed ad extremum tenuissima. Vtrùm autem, vt quidam scripsêre, superiorem mandibulam moueant, ingenuè fateor me non obseruasse. Venantur insuper Americani lacertas, *Tonous* illi appellant, nō virides verùm leucopeas & pelle variega-

Lib. 5. cap. 196.

Crocodili portentosæ magnitudinis.

Tonous lacertæ.

ta, vt noſtrates paruæ lacertæ. Et quãuis longę ſint quatuor, aut quinque pedes, iuſta craſſitudine, ideóque forma terribili, nihilominus in ranarum morem flumina paludéſque incolunt, nemini noxiæ. Addam pelle illis detracta exenteratæ ſi coquantur ſummè delicatas eſſe, nihil vt in America guſtauerim ſuauius. Carne enim ſunt, vt apud nos capones alba, delicata, tenera, ſuaui, vt nihil ſupra. Initio tamen ab iſtarum guſtu abhorrebam, poſteà verò quàm primum attigi, quod ad cibos attinet, ferebãt apud me primas lacertę

Maximę in America edules lacertæ.

Bufones quoque permagnos habẽt Tououpinambaultij, quibus minimè exenteratis, toſtis veſcũtur. Quũ verò & medici doceãt & vulgo etiam notum ſit, & perſpectum carnẽ, atque ſaniem, & quicquid adeò bufonis eſt, lethale eſſe, facile quilibet me tacente propter illius regionis temperiem, aliáue de cauſa, quæ me lateat, vſu venire vt illic bufones, vt ſunt apud nos, minimè ſint venenati atque periculoſi.

Edules in America Bufones.

Comedunt etiam ſerpentes craſſitudine brachij, quinque ferè pedum longitudine, quinetiam animaduerti Barbaros, vt de Crocodilis commemoraui genus quoddã ex nigro & rubeo diſcolor, domum afferre intérque vxores & liberos proiicere, ita ſecuros vt manibus cõtrectarent. Has immanes anguillas terreſtres fruſtatim conſcindunt apparántque. Inſipidæ tamen ſunt & perquàm exigui ſaporis.

Americani permagnos ſerpẽtes comedere ſolent.

Di-

Diuersi etiam generis serpentes apud eos gignuntur, & in fluuiis præsertim, vbi olerum instar virides apparent: longi atque graciles, quorum ictus maximè noxius est. nec non in syluis existunt lacertæ, præter eas de quibus supra mentionem fecimus valde periculosę, vt ex narratione quam subñciam patebit. Itaque quum aliquando duobus Gallis comitantibus iter facerem visendæ regionis gratia, neque vt mos erat, vię duces Barbaros haberemus, ideóque oberraremus in syluis, vallémque profundam pedibus metiremur, audito strepitu venientis animalis ad nos cuiusdam, imbellem esse feram opinati, non secus iter incœptum persequentes securo eramus animo. Statim verò ad dextram triginta ferè passuum interuallo, in colle lacertum conspicimus: corpore humano crassiorem quinum aut senum pedum. Ille in modum Ostrei squamis albicantibus & asperis totus, altero pede anteriori erecto, capite sublimi, collucētibus oculis nos intueri cœpit. Quare attoniti (nemo enim fortè nostrûm sclopettam tum ferebat, gladiis tantùm eramus accincti, arcúsque nobis suppetebāt & sagittæ. quæ tela illi monstro tam duris armato squamis nocere non admodum poterant, nihilominus veriti, ne si fuga nobis consulere vellemus celeritate superius nos vnà conficeret) alter alterū trepidè quum intueretur, eodem in loco stetimus. At postqnam ille ꝓdigiosus & formidabilis lacertus, ore aper-

Autoris de ꝓdigiosa lacerta cōmemoratio.

to,& quòd æſtus magnus eſſet (ſudum enim erat meridiano ferè tempore) altè anhelans, vt facilè exaudiremus, per quadrantem horæ nos eſſet intuitus, derepentè mõtis verticem petiuit tanto fragore virgultorum, atque ramorum, quantum ceruus ſyluam curſu pererrans vix ederet. Itaque nos, qui tum valdè timueramus, de illo inſequendo non admodum ſolliciti, Deo liberatori gratias egimus, & inſtitutum iter denuo ſumus aggreſſi. Mihi autem eorum opinionem recolenti, qui affirmãt lacertum aſpectu hominis delectari, viſum eſt illi monſtro tantùm placuiſſe intuitum noſtrum, quantùm eius angebamur præſentia. Nec non apud eos fera gignitur è præda victum quærens, quam appellant, *Ianouare*. Ea ferè tibiarum altitudine & velocitate canem æquat venaticum, circa mentum verò pilo eſt promiſſo, pelle variegata, pulcráque inſtar lyncis, ac in reliquis vehemẽter illi ſimilis. Barbari non immeritò feram illã valdè reformidant. Nam cùm prędæ ſit aſſueta quemadmodum & leo, ſi quem eorum aſſequitur in fruſta conciſum deuorat. Illi verò vt ſunt vindictæ appetentes, nec quid eorum quæ moleſta ſunt inultum eſſe patiũtur ſi quã excauatis ea de cauſſa foueis alióue decipulorum genere intercipiant, ſagittis confixam pluribus, quo diutius lãgueat, lentè interficiunt: vtque faciliùs pateat, quàm malè fera illa cum Barbaris agat, cùm aliquando quinque aut ſex Gallorũ de comitatu, hâc trã

Ian-ouare fera hominibus infeſta.

ſirent

ſirent, monebant Americani vt nobis à *Ian-ouare* caueremus, quòd illa ipſa hebdomade tres crudeliter mortales in quodam eorum pago aſſumpſiſſet.

Addendum verò huic editioni Latinę exiſtimaui, Americanos ante Villagagnonis expeditionem canes nunquam vidiſſe: ideóque cùm permagnum ex venaticorum genere canem intuerentur, quem cum aliquot paruulis eò aduexeramus, nobíſque ille applauderet, propterea quòd vt antea commemoraui, ad *Jan-ouare* formam accedit, obſtupeſcebãt, ab illóque refugiebant. Ea de cauſa etiam Gomara in generali ſua Indiarum hiſtoria teſtatur, anno 1509. cùm Chriſtophorus Columbus primùm ad Inſulam Beringuam appulit, quæ & S. Ioannis nomine inſignitur, huiuſce regionis Indos, qui cum Hiſpanis bellũ gerebant, vehementer canem ſubrubidum timuiſſe, qui etiam duorum ferè ſclopetariorũ erat loco: propterea quòd non modò in Barbaros ferociter impetum faciebat, verùm etiam ſocios ab hoſtibus diſcernens quãtumuis prouocatus minimè illis erat moleſtus, quin etiam Caribas recognoſcens (peſſima & maximè deteſtanda illarum omnium regionum natio) fugientes perſequebatur in mediam vſque hoſtium aciem, qui etiam tantùm excitatus, nulla quiete fruebatur, quouſque arreptum hoſtem dilaniaſſet: pro Hiſpanis tam dextrè præliabatur, vt illo comitati tam alacriter aduerſus Indos pugnarent quàm ſi

Canes primũ ab Americanis conſpecti.

Cap. 44.

tres in suo numero habuissent equites. hic tamen canis dum nescio quem Caribam nãdo persequitur, venenata sagitta ictus oppetiit, dominúmque tristem admodum reddidit, lætantésque Indos. Sic & Vallouas Hispanorum centurio fortissimus cùm primũ Australẽ patefecit Oceanum, emissis quos habebat canibus in Indos, qui aditu illum arcebant, Barbari tanto timore sunt perculsi, vt fuga sibi cõsulere cogerẽtur, Vallouęque canes tam profuerint quàm milites omnium præstantissimi. Insuper multi reperiuntur in Brasiliensium ora Cercopitheci, paruuli atq; nigri, quos illi *Cay* vocant, quibus describendis supersedebo, proptereà quòd nobis sunt notissimi. Vnum hoc tantùm dicam, quum in arborum cacuminibus, quòd fructu quodam silicis vestitò, instar fabarum nostratiũ viuant, procelloso præsertim tempore aceruatim garriant atque clamitent, iucundissimos esse tum aspectu tùm auditu. Cæterùm, cùm vno tantùm partu vnicum edat fœtum, Cercopithecus simul atque editus est in lucẽ, ea naturali præditus est industria, vt à collò patris matrísve firmissimè pendeat: itaque si venatores ingruant, parẽtibus per ramos desilientibus via etiam fuga abripitur: Quod certè incredibile videri non debet cùm Mathæolus Cõmẽtariis in Dioscoridẽ editis, Plinio atque Aristotele authoribus affirmet, tam amãtes prolis esse mustelas, vt teneram adhuc ore comprehensam, huc & illuc circũ-

ge-

Cap. 62.

Cay cerco pitheci.

Cercopithecorum in paruulis è periculo eripiendis industria.

gestent. Quin etiam animantibus est omnibus illud à natura tributum, vt non modò conseruandæ prolis studio teneantur, sed etiam ad id efficiendum sagacitate mira sint præditæ. Qua de causa non facilè Barbari Cercopithecos quacunque sint ætate venari possunt: sagittis tamen vulneratos deiiciunt de arboribus,ac deinde sanatos, & aliquãtisper domi cicuratos cum mercibus commutant. Verùm initio adeò sunt feri vt attrectantium digitos dentibus conuulnerẽt,adeò vt morsi dolore cogantur illos sępissimè ictibus conficere.

Modus capiendorũ Cercopithecorũ.

Est quoque apud Americanos alterius generis Cercopithecus, quem ipsi *Sagouin* nominant, crassitudine Sciuri, eodémque pilo rufo: Quod verò ad formam attinet,rostro, pectore,collo,reliquísque ferè partibus leoni persimilis, audax etiam, nulli paruulorum animalium pulchritudine cedit, quos quidem illic viderim. Et si tam facilè mare trãsmitteretur quàm cætera, multò maioris esset pretij.Sed cùm tam infirmo sit corpusculo,vt vacillantem nauem ferre non possit,ea etiam est superbia,vt vel minimùm offensus,tædio vitam cùm morte commutet. Hîc tamẽ quidam reperiuntur,mihíque fit verisimile eam esse bestiolam, de qua Mirotus suum induxit loquentem seruulum, cuidam zoilo cui nomẽ erat Sago:alludens enimCercopitheci nomen esse dicit Sagonem. Vt autem fatear ingenuè quod res est,quámuis fuerim curiosus

Sagouin pulchrum animalculum.

me omnibus animantibus Americanis obſeruandis non ita fuiſſe diligentem, quàm optarem, nihilominus vt ſemel finem faciam, duo adhuc deſcribam genera, quæ figura ſũt prodigioſa vt quę maximè.

Hay deforme animal.

Vnum quod Barbari *Hay* vocant, magnitudine canis eſt, facie Cercopitheci, vẽtre pẽdulo, quemadmodum Scrofæ parturientis, pilo leucopeato valde diluto, longiſſima cauda, pedibus in morem Vrſi villoſis, prolixis vnguibus: vt autem dum in ſyluis agit valde ſit ferum, captum nihilominus cicuratur facillimè. Nudi autẽ Tououpinambaultij non libenter cum illo colludunt, propterea quòd tum longos habeat vngues, tum acutos. Cæterùm (quæ res fortaſſe videbitur incredibilis) audiui & à Barbaris, & à quibuſdam interpretibus qui diu in America ſunt cõmorati, neminẽ vnquam vidiſſe tum in ſyluis tũ domi animal illud cibo frui, vt quidam aura illud viuere opinentur.

Coati roſtro prodigioſo largo.

Alterum, de quo etiam mihi dicẽdum eſt, à Barbaris *Coaty* appellatum, altitudine leporis eſt, breui pilo & maculoſo, auriculis paruulis & acutis, capite cùm paruo, tum ab oculis eminente roſtro, plus pede vno longo, ſcipionis inſtar tereti, ſubitò ad extremum decreſcente, ita vt æquè ſit omnino craſſus, ore ita anguſto, vt vix auricularem digitum recipiat. nullũ prodigioſius inueniri poteſt: deinde cùm hæc eſt capta fera collectis quatuor pedibus, aut in alterum vergit latus, aut con-

concidit,neque vnquã erigi, neque cogi potest vt vescatur nisi præbeantur formicę,vnde etiam in syluis sibi victum parat. Octauo ferè die,quo ad Villagagnonem venimus ,Barbari eius generis ferã ad nos intulerunt, quę ob nouitatem omnes magna impleuit admiratione.Nam,vt commemoraui , cùm si cum nostratibus conferatur sit valde prodigiosa, sæpe à quodam ex nostris familiaribus excellenti pictore summopere contendi, vt tum illam,tum plerasque cęteras, non tantum admirabiles verùm etiam nobis incognitas, penicillo reprę sentare vellet,quod maximo dolore meo nunquam ab illo impetraui.

CAP. XI.

De varietate Americanarum auium. De vespertilionibus,apibus,muscis,aliisque regionis illius insectis.

HOc etiam caput , quo de auibus agam , ab iis ordiri placuit,quæ victui humano sunt accommodatæ , generalíque vocabulo à Tououpinambaultiis *Oura* nominantur: maximam illi habent earum copiam gallinarum, quibus ab India cognomen addimus eásque *Oura* aues.

Arignau-ousou Gallinæ Indicæ. *Arignau-miri* Gallinæ nostrates.

Arignau-ousou appellant: me non ab eo tempore quo Lusitani apud Barbaros agunt, gallinas etiam nostrates alere solent, ipsis *Arignau-miri* dictas. Quamuis autem vt aliàs commemoraui, candidas plurimi faciant, vt plumis auulsis, rubróque inféctis exornẽt se atque vestiant, ab vtroque tamen genere plerumque abstinent, quod ad vescendum attinet. At hæc quum sibi persuadeant oua quæ *Arignau-ropia* nominant, esse instar veneni, non modò stupescebãt, si oua coram illis sorberemus, verùm etiam nos increpantes addebant, non ferendũ esse dum pullationẽ anteuerteremus nos gallinam in ouo comedere. Itaque de suis gallinis æquè ferè sunt solliciti, atque de auibus quæ vitam in syluis agũt. Illas vbicunque fert impetus ponere patiuntur. At gallinæ vicissim, pullos & dumis & vepribus domum deducũt, ita vt ea molestia careant Americanæ mulieres, qua nostrates, in pullis Indicis educandis, quibus etiã ouorum præbent vitellos, fatigantur. Ac tanta fit apud eos pullatio, vt iis in pagis, qui minùs sæpe ab extraneis inuisuntur, gallina Indica gladiolo veneat, qui quidem apud nos vix sestertio nummo æstimaretur: altero autem duorum obolûm quinque aut sex gallinę nostrates constent.

Arignau-ropia ouũ.

Gallinarũ magna copia in America.

Vpec Anates Indiæ.

Vnà cum gallinis Barbari alunt etiam domi anates Indicas, *Vpec* ipsi nominãt. Quoniam verò ea imbuti sunt superstitione Tou-

oupi-

oupinambaultij, fore vt ſi animali tã tardo veſcerentur, eandem tarditatem contraherent, ita vt ſi hoſtes imminerent, fuga ſibi ſalutem quærere non poſſent, vt vel tantillum de iis deguſtent non facilè quiſquam perſuaſerit, eaque de cauſa ſibi tẽperant ab omnibus eis animãtibus quę tardè incedũt, piſcib. etiã vt raiis aliiſque, qui nõ celeriter nare poſſũt. Quod ad illas aues attinet, quæ degunt in ſyluis, magnæ, caponum inſtar, capiuntur, illæque trium generum, quod Barbari *Iacoutin, Iacoupen* & *Iacou-ouaſſou* appellant. Pluma eſt omnibus nigra & leucopeata, guſtu ad phaſianos accedunt: veréque poſſũ affirmare, nihil *Iacous* illis edi vnquam ſuauius.

Iacous phaſianorum genus.

Præterea duo ſunt genera exquiſitiſſimarum auium, quibus nomen eſt *Mouton* Pauonúm magnitudine, iiſdem plumis quibus ſuperiores, raróque admodum inueniuntur.

Mouton auis rara.

Macacoua & *Ynambou-ouaſſou*, duo ſunt genera perdicum, anſerum noſtratium magnitudine non abſimile, quo *Mouton* guſtu. Idẽ eſt ferè trium ſequentium ſapor *Ynambourmiri* perdicum altitudine: *Pegaſſou*, palumbi, *Paicacu* turturis.

Magnarũ perdicum genus.

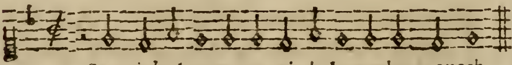
Vt autem breuiter de auibus, quæ magna copia reperiuntur, tum in ſyluis, fluminibus, tum etiam in littoribus finiam, ad eas veniam quæ non ita ſunt ad victum accommodatæ. Inter cæteras duo ſunt genera eadem magnitudine, ad corui craſſitudinẽ ac-

cedentia: quæ vt reliquæ aues Americanæ rostro ſunt atque vnguibus incuruis, quemadmodum & pſittaci quorum in numero cenſeri poſſent. Quod verò ad plumam attinet, vt facile eſt indicatu, vix crediderim in toto terrarum orbe aues inueniri tam excellenti pulchritudine, in quibus contemplãdis abundè non naturam vt profani, ſed creatorem laudandi ſuppetit materia: vtque res pateat, prima, cui nomen apud Barbaros eſt *Arat*, plumis caudæ, atque alarum ſeſquipede porrectis, partim purpuræ inſtar rubeis, partim cęruleo colore, vehementer ſplendenti, cui & reliquæ partes corporis reſpondent. cùm in ſole agit hæc auis vbi plurimum verſatur, nemo vnquam illius aſpectu ſatiari poteſt.

Arat auis excellenti pluma.

Altera *Canide* dicta plumis inferioribus, quęque collum circumagũt auri colore micãtibus, quæ verò dorſum, alis, caudámque veſtiunt excellenti cæruleo cum textili aureo infernè induta eſſe videntur, ſupernè autem holoſerico pallio eos qui intuentur ſumma perfundit admiratione. In ſuis verſibus Barbari huius perſępe meminerunt ad numerum cantillantes.

Canide pluma cęrulea.

hoc eſt, auis flaua, auis flaua, &c. nam *Iouue* aut *Ioup* apud eos flauum ſonat. Quamuis autem domeſticæ non ſint hæ aues, frequentiùs tamen in arborum quæ in mediis Vicis

ſunt

ſunt cacuminibus nidificant, quàm in ſyluis, quò fit vt ter quatérve in anno à Barbaris deplumentur, è quibus plumis pileos, veſtes, armillas compingunt, clauarum ſuarũ capulos exornant, corpúſque ſuum cohoneſtant. Huiuſmodi ego pennas non paucas mecum in Galliam afferebam, earum præſertim quas flauo & cęruleo colore eſſe dixi, ſed vbi Lutetiam veni, aulicus quidam cui vidéndas exhibui, priùs importunus mihi eſſe non deſtitit quàm eas à me extorſit.

Plumę è quibus pilei, veſtes &c. cõponuntur.

De pſittacis, trium aut quatuor generum illic capiuntur, maximos, & pulcherrimos *Aiourou* Barbari nominãt. His rubeo, luteo, ac violaceo colore caput eſt diſtinctum: extremis alis eſt coccineus: cauda, quæ eſt prælonga, lutea: reliquo corpore viridis. Huiuſmodi perpauci ad nos adferuntur. Præter plumarum elegantiam eo commendantur nomine quòd edocti, optimè humanum imitantur ſermonem. Vnum ab interprete quodam accepi, ab ipſo iam per tres annos educatum, qui Gallicas, & Americanas voces tã genuinè pronunciabat, vt ſi non eſſet in conſpectu, eius vocem ab humana diſcernere vix quiſquam potuiſſet.

Aiourou pſittaci maximi & pulcherrimi.

Longè admirabilius erat, Mulierem in vico quodam qui ab Inſula noſtra IV. paſſuum millia diſtabat, huius generis vnum educaſſe, qui non ſecus ac ſi ratione præditus eſſet ea quæ iubebatur, caperet. Illac quoties nobis iter erat, ſtatim ab auis illius hera audieba-

Psittaci mira Historia.

mus, vultísne mihi dare pectinem aut speculum, ego verò iamiam coram vobis psittacũ meum iubebo canere & saltare? Si fortè postulatis illius annuebamus, psittacus confestim auditis quibusdam heræ verbis, non modò saltabat in pertica cui insidebat, sed & garriebat, & sibilabat, Barbaros denique in bellum euntes mirabiliter referebat. In summa si heræ visum erat imperare vt caneret, canebat: saltaret, saltabat: Contrà si indonata paulò acerbiori sermone illi suum *Auge* hoc est consiste, imperasset, tum ille obmutescebat, nec vllis verbis efficere poteramus vt vel linguam vel pedem motitaret. Quare reputandũ Lectoribus relinquo annon Romani, qui Plinio autore, coruo à quo omnibus matutinis nominatim ad Rostra salutabantur, funus innumeris exequiis olim celebrarunt, eúmque à quo esset interfectus morte multarunt, si huiusmodi psittacum habuissent, per quàm maximi fecissent. Illum barbara mulier *Cherimbaué* hoc est dilectissimum appellabat. Ei sanè adeò charus erat, vt quærentibus nobis, quo pretio mercari possemus, illa *Mocaouassou* hoc est tormentũ æneum maius, per irrisionem respondebat, itaque nullo pretio ab ea extorqueri à nobis potuit.

Lib. 10. ca. 43.

Marganas psittaci apud nos frequétes.

Psittacorum alterum genus est eorum qui in Galliam aduehi solent, quos *Marganas* Barbari appellant, & minimi faciunt. At verò tam sunt illic frequentes quàm apud nos columbi: quo fiebat, vt licet carnibus essent paulò durioribus, quòd ad perdicis saporẽ acce-

derent, illis non rarò vesceremur.

Tertium genus psittacorum *Touis* Barbari, nautæ verò Neustrii *Moissons* vocāt: sturnorum magnitudine, caudam prælongā croceis pennis distinguētibus, cætera viridis est. Priusquam autem sermoni de psittacis instituto finem imponam, succurrit nonnihil à Cosmographo quodam relatum, Psittacos nimirum in arborum ramis pendulos nidos construere, ne à serpentibus oua absorbeantur, quod quidem meras esse fabulas existimo, siquidem in arborum cauatarum antris nidos construere eos deprehendi.

Touis psittacorū genus minimum.

Inter reliquas aues Americanorū, primus locus cuidam *Toucan* nomine dabitur, cuius antè meminimus: Is columbi est magnitudine, colore atro ceu coruus, excepto pectore, quod crocei est coloris, torque miniato ab inferiori parte circunducto, detracto Barbari ad genarū aliarúmque corporis partium ornatum vtuntur. Tum verò maximè apud illos est in pretio quòd saltaturi eo vtuntur. Nomen inde est sortitum *Toucan-tabouracé* hoc est pluma ad saltandum. Nihilominus tamē, tāta illis earū suppetit copia, vt cū mercibus nostratibus permutare eas non grauētur. Auis istius rostrum reliquum corpus longitudine superat, cum quo gruis rostrum minimè est comparandum, itaque pro monstrosissimo totius orbis rostro est habendum, ergo non immeritò Bellonius, vnum cùm nactus esset, sub finem tertii libri descriptionis

Toucan auis columbi magnitudine.

Rostrū auis monstrosum.

auium depingendum curauit: nomẽ quidem non edit, at ea omnia quæ ab illo narrantur de isto rostro necessariò sunt intelligenda.

Panou cui pectus rubrum.

Alia est merulæ magnitudine, & colore, excepto pectore quod bubuli sãguinis ruborem adæquat, à Barbaris eodem quo superius detrahitur modo, Auem verò *Panou* nominant.

Quampian auis coccinea.

Est & alia turdi magnitudine, plumis omnibus coccineis, hanc illi *Quampian* vocant.

Gonambuch auis minima.

Minimè verò est prætermittenda auicula non minoris admirationis quàm subtilitatis, quam Barbari *Gonambuch* appellant, plumis albicantibus, & fulgentibus, fucum, aut scarabeum magnitudine non superat, miros tamen cantando edit cõcentus. Milio illi crasso quem Americani *Auati* nomĩnãt, aut alijs altioribus herbis insidens, tam editum edit cantum, vt, nisi cõspiciatur vix credas ab illo corpusculo tantum támque suauem edi posse. Lusciniæ nostræ minimè cedit.

Amer. auiũ varietas.

Cæterum, quia sigillatim Americanas aues omnes, quæ à nostris nõ modò genere, sed & coloris varietate, putà rubei, rosei, violacei, albi, leucopæi, purpurei, &c. à nostris non parũ differunt, describere non possum, vnam tandem descripturus sum quam adeò obseruant Barbari, vt eam non modò afficere damno nolint, sed afficientes inultos abire non patiantur. Columbi est magnitudine, colore cinericio, lugubri voce: eam *Tououpinambaultij* noctu frequentiùs quàm interdiu exaudi-

audiunt, atque ab amicis & cognatis mortuis ad se mitti credunt, tum vt bonum omē renunciet, tū præcipuè vt animos addat, moneátque vt se aduersus hostes fortiter in bello gerant. Existimant præterea si rectè istæc auguria obseruent futurū vt hostes, hac quidem in vita superent, sed & post mortem ad maiores suos animas post montes conuolaturas, vt illic perpetuas agitent choreas.

Contigit mihi semel vt in pago à Gallis *Vpec* denominato diuerterem. Ibi de nocte aues illas non quidem canentes sed gementes audio. Barbaros attentissimos video. Rei totius gnarus, stultitiam illā increpo. Sed vbi Gallo mihi adstanti arrisi paululùm, vetulus quidam seuerè satis me compescuit his verbis: Tace, ne nos audiendis faustis nuntiis auorum nostrorum intentos auertas. Quoties enim hasce aues audimus, toties & exhilaramur, & vires nostræ augmentum capiūt. Cui ego ne gry quidem, frustra enim cum illo contendissem. In mentem tamen mihi tum veniebat eorum opinio qui asserunt animas è purgatorio igne ad suos officii monendos deuolare, Barbarorúmque nostrorum figmentum ea tolerabilius esse iudicabam: Etenim, vt suo dicetur loco, quamuis animas credant immortales, eò tamen dementiæ non veniunt, vt è corporibus semel egressas ad patrios lares redire dicant, aues istas earum esse nuntias tantummodo fingūt. Hæc sunt quæ de auibus Americanis dicenda mihi fuêre.

Barbarorū deliratio qui auis cātum obseruant.

Habent tamen preterea terræ illæ vespertiliones cornicularum nostrarum magnitudine: hi noctu non rarò in casas veniunt, si verò quem apertis pedibus dormientem offendant, summum eius articulum adoriuntur, sanguinémque exugunt tanta copia, vt duos sextarios nostrates plerumque antequam perspiciantur ebibant. Experrecti, manè cubile xylinum cruentatum admirantur. Barbari, siue suis siue nostris id contingebat in ludibria vertebant. Mihi semel istud accidit, preterquam verò quòd sannis sum exceptus, accessit & illud quòd extremo illo (licet non infestissimus erat dolor) summi articuli leso, triduum in tibialibus induendis nō parum laboraui. Cumanenses quoque qui cis Æquatorem decē gradibus iacent, grandibus istis & infestis vespertilionibus infestantur. Gener. Indic. histor. scriptor de his rem & facetam & notatu dignam memoriæ prodidit. Monachi cuiusdam puer pleuretide laborabat, ad Sanfidem Ciribici, cuius cùm vena aperienda reperiri non potuisset, mortuus verò ipse haberetur, accedit ad eū noctu vespertilio, talúmque momordit, tantámque copiam sanguinis hausit, apertáque vena sponte emisit æger, quanta ad valetudinem sufficiebat. Ego verò cum historiæ illius Scriptore dico, opportunissimū & faustissimū ægro illi fuisse istum Chirurgum. Itaque præter eam quam vespertiliones istos afferre dixi molestiam, satis docet exemplum istud postremum, non adeo

Lib. 2. cap. 80.

De vespertilione faceta historia.

adeo noxios esse,ac fuerunt olim Græcorum striges, quæ vt inquit Ouid.fast.6.

Nocte volant puerósque petũt nutricis egẽtes,
Et vitiant cunis corpora rapta suis.
Carpere dicuntur lactentia viscera rostris,
Et plenum poto sanguine guttur habent.

quam ob causam nomen illud veneficis est attributum.

Apes Americanæ à nostris sunt absimiles, ad minores muscas atras quibus æstatis tempore infestamur accedunt, fauósque suos in exesæ arboris antro condunt. Barbari mel ceràmque colligere norunt. Mixtim collecta, *Yra-ietic* vocant,*yra* enim mel sonat,*yetic* verò ceram. Seorsim positum mel, nostro more comedunt, ceram verò picis nigredinem imitantem, asseruant, massis brachij magnitudine compositis. Non tamen quòd faces vel candelas ea conficiant, lucernæ enim alius apud eos vsus non est præterquam ligni cuiusdam flammam lucidissimam emittentis. Præcipuè verò ea cera vtuntur ad obturãdas ingentes illas cannas quibus plumas suas imponunt,ne à papilionibus exedantur,quos etiam hoc loco describemus. Americanæ apes. *Yra* mel *yetic* cera nigra.

A Barbaris *Arauers* appellantur, gryllorũ magnitudine, gregatim quoque ad focum vt & grylli accedunt, si quid autem offendant, exedũt,præsertim verò thoraces coriaceos & calceos ita corradunt vt superficiem penitus absumant. Si verò gallinas aut alia id genus cibaria, negligentius recondebamus, manè à *Arauers* papiliones.

nobis ossa carnibus nudata reperiuntur.

Ton insecti genus infestissimum.

Barbaros præterea infestat exiguum insecti genus, quod *Ton* nuncupāt. In puluere nascitur, pulicis magnitudine. At vbi sub pedū & manuum vngulis sese insinuauit, prurigo statim oritur, acyri modo, nisi verò confestim euellatur breui spatio, ad pisi magnitudinem accrescit, extrahíque nisi magno cruciatu non potest. Non solùm autem Barbari qui nudi toto corpore incedunt, sed & nos quoque, quantumuis bene induti hoc insecto infestabamur. Ego pro mea parte, licet diligentissimè mihi ab illis cauebam, ita fui infestatus vt vno die vltra viginti è variis mei corporis partibus sint euulsi.

Nonnullos etiam vidi minus sibi prospicientes, quibus non modò manus & pedes ab illis infestabantur, sed & axillæ reliquęque molliores corporis partes pustulis istorum insectorum erant refertę. Hoc illud esse animalculum credo quod Ind. Occid. hist. Scriptor *Nigua* appellat, quod etiam apud Insulam Hispaniolam extat. Ab eo his describitur verbis. *Nigua* pulicis salientis speciem refert, puluere delectatur, nonnisi pedes infestat, quorum cuti sese insinuat, móxque lēdes maiori copia gignit, quàm sit credibile, habita subtilitatis ratione, hæ alias quoque generant. Ac nisi maturè obuiam eatur, nonnisi igni & ferro eiiciuntur: si verò tempestiuè extrahas, minimo dolore curantur. Quin & addit, Hispanos quosdam adeo illis fuisse infestatos

Li.1.ca.30.

statos

ſtatos vt multi articulorum, nõnulli verò pedum miniſterio caruerint.

Aduerſus ea incõmoda hoc remedio Barbari vtuntur: Eas partes, quæ huic lui ſunt obnoxię, oleo quodam inungunt, ſpiſſo, rubri coloris, ex fructibus quos illi *Couroq* nominant expreſſo. hoc etiã remedio nos Galli vtebamur. Addo oleum illud curandis vulneribus aliiſque corporis humani incommodis, adeò eſſe accommodatum, vt apud Barbaros non minoris ſit pretij atque eſt apud nos, cõfectio illa quam Sanctum oleum nuncupant. Chirurgus noſter, in Galliam remigraturus 12. ingentia vaſa iſtins olei aſportauit, totidẽque ſeui humani, quod dum ſuos captiuos torrebant Americani collegerat.

Gignit præterea Americanus aer ſubtiliſſimum culicum genus, quod Barbari *Yetin* nominant, adeò lancinat etiam leuiùs indutos vt mucrones acuum referant. Ex quo facile eſt colligere quàm ridiculè Barbari noſtri conſpiciantur vbi his culicibus infeſtantur, manibus enim ſua crura, nates, humeros, brachia ita plaudunt vt aurigam flagellum quatientem referant. *Yetin* culices.

In puluere quoque & ſub lapidibus latent in America Scorpiones, iis qui in Prouincia conſpiciuntur longè minores, non tamen, vt experientia edoctus ſum, ictu minùs venenato & mortifero. Hoc inſectum munditie delectatur. Cubile meum mundari curabam, Americani Scorpiones.

mundatum denuò appenderam, more solito, Scorpio in ruga quadam delituerat, qui mihi quidem incauto dum cubile ingredior, sinistræ manus pollicem perculit: Manus mirum in modum è vestigio intumuit, ita vt venenũ fuerit corpus totum inuasurũ nisi mihi præsto fuisset pharmacopola, ad quem confestim me recepi. Is mortuos Scorpiones cum oleo in phiala asseruabat, quorum vnum vulneri applicuit. Illud remedium etsi præsentissimum ab omnibus habetur, tanta fuit tamen vis veneni vt per 24. horarum spatium summo dolore laborauerim. Barbari quoque eodem vtuntur remedio, scorpiones nimirum, si eos assequi possint, vulneri attritos applicant. Præterea, prout alicubi à nobis dictum est, eos esse vindictæ cupidissimos, immò penè dixerim in noxia quęque furentes, ita vt si imprudentes in lapidem impingunt, rabidorum canum more eos mordeant; in animantia quæuis sibi noxia sedulò inquirunt, eáque quantum possunt penitus extirpant.

Remediũ aduersus Scorpionũ ictus.

Barbari vindictæ cupidissimi.

Terrestres Cancri.

Habet quoque Americana regio Cancros terrestres, eos *Oussa* nominant *Toüoupinambaulty*; turmatim locustarum more ad mari littus & palustria loca conueniunt, si quis ad ea loca accedat hac illac fugientes videat: In truncos arborum radicésque sese recipiunt, è quibus extrahi tutò non possũt, digitos quippe & manus capientium forcipibus comprimunt: Marinis longè sunt macriores, quoniã autem

autem iuniperinas redolent radices, palato minimè sunt grati.

CAP. XII.

De nonnullis piscibus apud Americanos maximè vulgaribus, déque eorum piscatu.

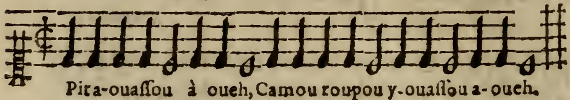
NE idem sæpius repetere cogar, à quo abstinere quoad eius fieri potest cupio: Lectorem tum ad capita 3.4.5.& 7. historiæ huius tũ ad loca alia in quibus de Balænis, marinis mõstris, piscibus volantibus, aliáque compluriũ generum egimus, remitto. Eos verò hoc capite describam qui maximè apud Brasilienses nostros sunt vulgares, de quibus nulla est hactenus facta mentio.

Ac primùm quidem pisces in genere Barbari *Pira* vocant. Mullorum genera duo habent: *Kurema*, & *Parati* appellant: optimi saporis tum elixa, tum tosta. Quoniam verò mulli gregatim oberrant, (quod non ita pridem in Ligeri aliisque fluminibus est obseruatum) Barbari eos vbi vident telis petunt, ac nonnunquam tam certa manu, vt duos tréſve vno iactu figant, transfixos natantes quæsitũ eunt Barbari, vt qui mergi nequeãt. *Pira* pisces. *Kurema* & Parati mulli. Sagittis mullos petunt Americ.

Horum piſcium caro eſt admodum friabilis, quo fit vt ſi magno capiantur numero, *Boucā* impoſiti exſiccētur, deinde friati in optimam farinam redigantur.

Camouroupouy ouaſſou piſcis prægrādis.

Camouroupouy-ouaſſou piſcis eſt prægrandis (*Ouaſſou* enim Americana lingua grandem autoaſſum ſonat, prout accentu diſcriminatur) Huius *Tououpinambaultij* in ſuis choreis & cantibus frequentem faciunt mentionem: hæc enim verba hoc modulātur modo:

edulíſque eſt maximè.

Ouara & *Acaraouaſſou* piſces optimi.

Duo inſuper ſunt illis piſcium genera, quæ *Ouara* & *Acara-ouaſſon* nominãt à ſuperiore non abſimilia, bonitate tamen vincunt: Immo affirmare auſim *Ouara* ſalari noſtro nullo cedere modo.

Acarapep planus piſcis.

Acarapep piſcis eſt planus, inter coquendū pinguedinem ſubflauam emittit quæ eis eſt pro condimento, eſtque carne optima.

Acarabouten piſcis ſubruber.

Acarabouten viſcoſus eſt, colore ceruino, aut ſubrubro, ſuperioribus bonitate cedit, minúſque palato ſapit.

Pira-ypochi piſcis oblongus.

Pira-ypochi longus eſt inſtar anguillæ, eſtque minimè edulis, quod etiam Americana lingua *ypochi* ſonat.

Raiæ à noſtratib. diſſimiles.

Raiæ quæ in Ganabaræ ſinu maríque vicino capiuntur, nō modò à Neuſtriis & Britānicis aliíſque noſtratibus magnitudine differūnt, ſed etiā eo quòd cornua duo oblonga

gerant, præterea quinque aut ſex fiſſuras in ventre habeant, quas minimè natura ſed arte factas, credas, cauda oblonga eſt & tenui, atque adeo venenata, cuius rei experimento ſum certior factus, vnum enim cepimus, inque ſcapham eduximus, quæ mox cuiuſdam è noſtris tibiam punxit, quæ ſtatim intumuit & inflammata eſt. Hæc ſunt quę paucis de piſcibus marinis Americanis, quorum tamen numerus eſt infinitus, habui dicenda. Raiarum caudæ venenatæ.

Ad hæc flumina aquæ dulcis, piſcibus mediocribus & minimis abundāt quos ſua lingua Barbari, *Para-miri* & *Acaramiri* nuncupant. *Miri* enim eorum lingua, paruulum ſonat. Huius generis duos monſtroſiſſimos paucis perſtringam. *Para-midi* & *Acaramiri*, piſces minores.

Vnum Barbari *Tamouata* appellant, palmi longitudine, capite ampliſſimo atque mōſtroſo, habita reliqui corporis ratione, pinnulas ſub branchis habet duas, dentibus lucio noſtrate eſt acutioribus, ariſtis quoque acutiſſimis, ſquamis quoque duriſſimis, adeo vt (quot de *Tatou* iam antè dixi,) gladio tranſuerberari nequeat. carne eſt probatiſſima, & ſaporis gratiſſimi. *Tamouata* piſcis mōſtroſus.

Alterum *Pana-pana* vocant, mediocris lōgitudinis, cuius hæc eſt forma, pelle eſt inſtar Requienis aſpera, corpore & cauda illius non abſimili, capite plano, atque admodum deformi, quod ab aqua elatum, in duas diuidit partes, ita vt caput piſcis deformius & monſtroſius conſpici minimè poſſit. *Pana-pana* piſcis capite deformi.

De Barbarorum piſcatu quod attinet, in

Viri, mulieres, puerique, peritissimè natant.

primis ad ea quæ dixi de mullis quos sagittis transfigunt (quod etiam de reliquis quoque piscibus est intelligendum, quos petere in aquis possunt) notandum est, non modò viros & mulieres, sed etiam puerulos natandi peritissimos esse. illi prædam natando more barbatulorum canum in medias petunt aquas. hi simulac ambulare dedicerunt, in flumina marísque littus se coniiciunt, atque anatum more huc illuc oberrant. Cuius rei ad fidem faciendam exemplum paucis commemorabo. Die quadam Dominica mane, in quodam Castelli nostri propugnaculo expatiabamur, lintrémque corticeam (quæ etiam suo loco à nobis describetur) qua, vltra triginta tũ virorum & mulierum tum puerorũ capita ad nos inuisendos vehebantur, in medio mari euersam. Confestim nauigium conscendentes opem laturi ad eos properamus, omnes ad vnum natantes & ridentes comperimus. Quidam verò eorum his nos compellauit verbis, Quónam ita festinantes tenditis vos *Mair?* (quo nomine Gallos appellant) Ad vos, (dicebamus) opem laturi. Magnam, inquit, habemus gratiam: Atqui existimatísne nos quamuis in mare delapsos, in discrimen vitæ adductos fuisse? Octo dies potiùs hoc modo in aquis versaremur, quàm vt mergeremur. magis verò metuimus ne magni quidam pisces in fundum nos pertrahãt: Cæteri verò qui instar piscium placidissimè natabant, audita ob quã ad eos accessissemus

causa

causa, sannis nos exceperunt, præque risu nimio eos suum marinorum more flantes videbamus. Ac sanè, licet 500 passibus à Castello nostro aberamus, perpauci eorum (idque potiùs garriendi caussa, quàm vllius periculi metu) nauigium conscenderunt. Ego obseruabam eos nonnunquam nobis præire, ad libitum modò tardè, modò celeriùs natantes, quotiésque visum esset ad aquæ summum quiescere. Lintrem verò cum quibusdam xylinis lectis, cibariis, nonnullísque aliis quæ ad nos auehebant submersum tantumdem curabant quantum solicitudinis afferret nobis pomi vnius iactura. Dicebant enim, An non sūt alia in terra.

Priusquàm verò ab hoc de piscatu sermoné digrediar, historiam à Barbaro acceptam prætermittere nolo. Cùm inquit die quadam vnà cum nonnullis aliis in summa maris malacia lintre quadam veherer ingens, quidam piscis manu nauigij oram apprehendit, meóque iudicio aut euertere aut conscendere volebat: Id ego conspicatus falce quam prę manibus habebam, manum illam abscidi quæ in lintrem decidit, digitos verò nostri persimiles quinque habebat, præterea præ dolore quo piscis ille fuit affectus exerto supra aquā capite, ad humanum accedente, aliquātulum concrepuit. Ego lectori dispiciendum relinquo vtrùm (iuxta vulgi opinionem, qua fertur mare in se singula animalium genera habere quæ in terra conspiciuntur, præsertim

Barbari narratio de pisce, manib. & vultu humanā formam referentet.

verò habita eorum ratione quæ de Tritonibus & Sirenibus à nonnullis ſunt ſcripta) Sireni an verò potiùs ſimiæ marinæ manus illa fuerit amputata: Tamen (non quod præiudicium iis quæ in hanc rem afferri poſſunt allatum velim) ingenuè fateor me, qui menſes nouem in alto mari verſatus ſum, quíque non rarò circa littora nauigans oberraui, piſcem vllum, in tanta tot generum copia quæ à nobis ſunt capta, non conſpexiſſe qui adeò ad humanam accederet formam.

Spinæ quibus ꝓ hamis vtuntur Barbari.

Atque vt tandem ſermoni de Americanorum piſcatu finem imponam, præter eum, de quo diximus, modum quo piſces ſagittis trãſfigunt, priſco etiam ſuo more, ſpinas in hamorum modum componunt, lineáſque herba quadam quam illi *Toucon* vocant conficiunt, quibus non modò in littore piſcantur: ſed etiam in medium mare, fluminàque progrediuntur, ratibus vecti, quas illi *Piperis* vocant, quáſque hoc modo componunt, longurios quinque aut ſex rotundos brachij craſſitudine, vinculis ligneis colligant, quibus, exporrectis cruribus, ac tibiis inſidentes, fuſte plano pro remo vtentes, quocunque fert animus errant: Attamen rates iſtę vlnæ longitudinem non ſuperant, latitudine pedes duos, quo fit vt neque procellarum fluctus ferant, neque plures vno homine capiant. Noctu itaque Barbari tranquillo mari ſinguli illis inſidentes ac ſolis radiis oppoſiti, ſimias optimè referunt, ſeu potiùs ranas eminùs conſpe-

Toucon herba.

Piperis rates earúmque vſus.

ſpecti. Attamē, quia hæ rates celeriter admodum componuntur, & mergi nunquam poſſunt, ſi apud nos in vſu eſſent, cõmodiſſimas fore autumo, tranandis tum fluminibus leniter fluentibus, tum ſtagnis & paludibus, quibus tranandis cùm vrget neceſſitas frequenter non parùm laboratur.

Ad hæc, Barbari noſtri non modò mirè delectabantur retiũ noſtrorũ quibus piſcabamur conſpectu, ſed & ipſi nos adiuuabant, atque adeo ſi per nos licebat peritè ipſi piſcabantur. Hæc illi ſua lingua *Puiſſa-ouaſſou* nuncupant. Præterea Gallos eo præcipuè laudant nomine, præter alia non pauca commoda quæ ex mercibus eorum percipiunt, quod cùm anteà ſpinas ad piſcandum lineis aptare neceſſe eſſet, eorum beneficio iam copia illis ſit vnculorum illorum ferreorũ quos adeo ad piſcandum accommodatos eſſe prædicant. Ac ſanè pueruli, (vt ante dictum eſt,) ab aduenis hamos flagitare probè ſunt edocti his verbis: *De agatorem, amabè pinda.* hoc eſt, tu bonus es, da mihi hamos. *Agatorem* enim eorum lingua bonum ſonat, *Amabè* da mihi, *pinda* verò hamum. Si verò repulſam patiantur, capite conuerſo in hæc verba ſtatim erumpunt *De engaipa-aiouca*, hoc eſt, tu es nequam, es occidendus.

Puiſſa-ouaſſou retia.

Hamos maximè probant Barbari.

Itaque ſi quis gratiam inire à parẽtibus & à liberis cupit, nihil illis eſt denegandum. Grati quidem ſunt, præcipuè verò ſenes tũ cùm minus de eo cogitaueris, muneris accepti me-

Barbari liberalibus hominib⁹ delectãtur morosos verò deteſtantur.

mores, aliquid dare solent. Hoc ergo obseruatum est à me, homines hilares, alacres, & liberales, summo apud illos esse loco: Cõtrà verò tristes, morosos, taciturnos, auaros, eósque qui sibi solis viuunt, vsque adeo detestãtur, vt author sim istius farinæ hominibus ne Barbaros nostros adeant.

CAP. XIII.

De Arboribus, herbis, radicibus, exquisitissimísque fructibus qui in Americano proueniunt solo.

QVANDOQVIDEM in superioribus de quadrupedibus, de auibus, piscibus, reptilibus, deniq; de omnibus Americanis animantibus, à nobis actum est, consentaneum videtur vt priusquam ad religionem bellum, politeian, alιósque Barbarorum mores accedamus, nõnihil de soli illius arboribus, herbis, plantis, fructibus, radicibus, omnibus denique iis quæ vegetante anima sunt prædita, agamus.

Primò autem, quia Brasilia arbor est totius soli illius celebratissima, (à qua etiam nomen est sortita regio illa) præcipuè ob fucum quẽ ex ea conficiunt infectores nostri, eam hoc loco describam. Hæc itaque arbor Barbaris *Araboutan* nuncupatur, quercum nõstram proceritate & ramorum copia adæquat. Quædam reperiũtur quarum crassitudo trium

Araboutã Brasilia arbor, eiúsque forma

trium hominum vlnas complectentium implet. Scriptor Hist. Occid. Ind. prodidit duas in illis regionibus visas esse arbores: quarum altera vltra octo vlnas, altera sexdecim in ambitu haberet: ita vt ad culmen prioris, quæ tanta erat altitudine, vt lapidis iactũ superaret, Cacicus quidam casulam cùm construxisset, Ciconię modo, Hispanis risum cõmouebat. Alteram admiratione dignissimam asserit. Idẽ quoque narrat in Nicaragua Prouincia arborem prouenire nomine Cerba cuius crassitudo quindecim hominum complectentium vlnas impleat. Sed vt ad Brasiliam nostram reuertamur, folijs est buxeis persimilibus. Fructum verò non fert. cap. 61. & 204. Arbores miræ crassitudinis.

Qua verò ratione materia illa in naues importari soleat, hoc loco describere visũ est. In primis verò sciẽdũ est, nisi ab incolis iuuarentur mercatores, intra annum vix nauem ea materia onerare posse, tum ob duritiem, ac proinde in secando difficultatem, tum verò præcipuè, quòd iumentis omnibus careat illa regio, ac proinde humeris humanis sit comportanda. Barbari igitur vestibus, indusiis, pileis, cultellis, aliisque mercibus conducti, non modò materiam illam securibus & cuneis secant & findunt & rotundãt, sed etiam humeris nudis impositam in naues comportant, nonnũquam verò locis impeditissimis, tribus aut quatuor passuum millibus à sylua ad littus intercedentibus. Nominatim verò dico Barbaros, ex quo Galli & Lusitani ad

Iumẽtis caret Americana regio.

Barbari materiã secãt, & in naues important.

eos accessere, suas Brasilias arbores secare, earum enim exscindendarum (quantum à senioribus accepi) ante illud tempus, ratio alia nō erat, nisi quòd igne admoto eas deturbabant. Præterea quoniam non nullos scio existimare materiam illam quæ ad nos aduehitur, arborum crassitudine obtinere: de industria addidi Barbaros eam rotundare, quo faciliùs comportari ab ipsis possit.

Priscus arbores excidendi modus apud Barbaros.

Ad hæc obseruatum est à me, tantisper dū in America vixi, caminóque luculento ligni istius beneficio vsus sum, minimè humidum hoc ligni genus esse quod plerisque aliis lignorum generibus vsuuenit: immo quasi natura siccum esse, accensum verò perparum fumi parere. Sycomorus verò cōtrà (vt ait Matthiolus,) prę cęteris lignorū generibus hoc habet peculiare, vt etiamsi excisa sit, humiditatem retineat, ac nisi in aquam demersa, non exsiccetur. Aliud insuper commemorabo. Quidam è nostris indusia nostra mūdare cupiebat, cineres brasilii ligni imprudens in lixiuium imposuerat, adeo tenaciter rubeo infecta sunt colore, vt quantumuis abluta illum nunquam mutarint, atque eo colore infecta fuerunt nobis induenda. Si verò delicati illi qui suas rugas dealbandas in Belgium mittunt, minùs fidem his adhibeant, per me licet illis non modò periculum facere, sed etiam si volēt, ingentes illas suas rugas viridi inficere colore.

Brasilicum lignū ferè ἄκαπνον.

Brasilici ligni cineres indusia rubro colore inficiunt.

Cæterùm quia non mediocriter mirantur

Tonon-

Tououpinambaultij nostri quum vident Gallos, aliósque aduenas è procul remotis terris uenientes, tantum laboris sumere vt Arabo utano suo(id est Brasilio seu coccineo ligno) naues onustas reuehant. Itaque magno natu quidam ex Barbaris hunc in modum me super ea re aliquando interrogauit: Quid sibi vult, inquit, quod vos *Mair* & *Paros* (id est Galli & Lusitani) tam procul petitum ligna veniatis? Nulláne vobis ligna ad focũ tellus vestra suppeditat? Tũ ego, Suppeditat verò, inquam, & quidem magna copia: sed non ex eo genere arborũ quales vestræ sunt: Brasilium imprimis, quod hinc nostri non ad vrendum, vt tu existimas, sed ad tingẽdum exportant: sicuti & vos & funiculos vestros bõbycinos, pennas aliáque rerum inficitis. Hîc ille protinus excipiens: Verùm tantáne eius ligni copia vobis opus est? Enimuerò inquã. quum enim (vt hominis animum admiratione suspenderem) apud nos vel vnus mercator plures coccineos pannos, plures cultellos, & forfices (nota ipsi & familiaria exempla subiiciens) plura specula possidet, quàm quanta huc ad vos vnquam allata sunt: solus ille omne Brasilium coëmet, quo plures hinc naues onustæ redeunt. Ah! (inquit Barbarus) mira mihi narras. Mox eorum quę audiuerat memor, percontari vltra perrexit: At, inquit, vir ille adeo locuples, quem tu refers, non moritur. Moritur, (inquam) vt & alii homines? Ibi tum ille (vt isti Barbari cõmentari amant

Barbari cu iusdam cũ authore colloquiũ.

& cœptum sermonem nullis interruptum diuerticulis ad finem vsque haud absurdè pertexunt) quęrere ex me, Ergo, inquit, eorũ quę iste moriens bona reliquit, quis hæres est? Liberi eius, inquam, si habet: si non habet, fratres, sorores, aut proximi eius agnati.

Quum hæc dixissem, Equidẽ (inquit meus ille haud sanè ineptus senex) facilè hinc animaduerto vos *Mair*, (id est Gallos) esse insigniter fatuos. Nam quid traiiciendo mari tãtopere vos fatigari necesse est, in quo superando (sicuti nobis quidem huc appulsi dicitis) tantum malorum exhauritis? Nempe vt liberis vestris aut superstitibus cognatis opes quæratis? Tellus quæ nos aluit, non illis quoque alendis sufficiet? Nos quidem, & liberos, & propinquos habemus, eósque vt tú vides, summa caritate amplectimur: sed quum confidamus fore vt post mortem nostram terra, quę nos aluit, eadem & illos quoque enutriat, in eo acquiescimus.

Sententia eximia à Barbaro ꝓlata.

Et certè in hanc sententiam, præclarè Socrates olim cuidam vehementi studio suadenti vt se liberis etiamnum paruulis seruaret incolumem, Liberi, inquit, Deo qui mihi eos dedit curæ erunt: Agesilaus verò Lacedæmoniorum rex amicos admonebat ne tam pecuniis quàm fortitudine, ac virtute studerẽt ditescere: quòd frustra parat opes, qui veris animi bonis vacat. Quæ sententiæ ab Ethnicis profectæ admirationem non paruam merentur. Prior enim conuenit cum eo quod scriptum est, Ero Deus tuus & seminis tui

post te. Altera verò respondet dicto illi Christi, Operimini non cibo qui perit, sed cibo illi qui permanet in vitam æternam, quam Filius hominis dabit vobis. Ioan. 6.27.

Hactenus paucis, sed fideliter narrationem ab Americani Barbari ore acceptam recitaui. Quamobrem, gens illa quæ adeò Barbara à nobis habetur, non modò lepidè eos irridet qui magno suo periculo Brasilio ligno quærendo ex quo quæstum faciant mare traijciunt: sed etiam quantũuis obcæcata (quandoquidem naturę & soli fertilitati plus quàm nos Dei potentiæ & prouidẽtię tribuit) aliquando cum raptoribus in iudicio surget qui Christianum nomen præ se ferunt, quorum tam est Europa ferax quàm Brasilia immunis, quoad incolas attinet. Quare, prout à me dictum est, immortale odium aduersus auaros à *Tououpinambaultijs* geri, vtinam auari omnes qui cùm satiari nusquam possint cõtinuò pauperum medullam & sanguinem exugũt, in illis terris essent relegati, vt ab iis iã furiis aut Dæmonibus exagitarentur. Necesse mihi fuit magno nostro pudore in Barbarorũ gratiã qui adeo res mũdanas cõtẽnũt, digredi. Addere autem uon incõmodè meo quidem iudicio possum rẽ ab Ind. Occid. histor. scriptore memoriæ proditã, de quadam Barbara gente Peruana, quæ cùm primùm Hispanos versantes in suis locis sunt cõspicati, tum quòd barbari essent, tum verò præcipuè quòd luxui indulgerẽt, verebantur ne ab

Lib. 4. cap 108.

In errores Barbarorũ accusatio.

illis ipsi corrũperentur aut auiti mores immutarentur, eos abeuntes increpabant, his nominibus, Spuma maris, sine partibus homines, inquieti, quíque nullibi consistere possunt ad laborandum, quo victum sibi parent.

Palmarũ in America 4. aut 5. genera.

Sed vt arborum Americanarum descriptionẽ persequar, Palmarũ quatuor aut quinque genera illic reperiuntur: inter quæ frequẽtissima numeratur ea, quam illi *Gerau*, alia quoq; quam *Yri* nominãt: Attamẽ quemadmodum fructus nulli à me sunt conspecti, credo etiã nullos edi. *Yri* quidem fructum rotũdũ producit instar spineorum prunorũ ad effigiem racemi amplioris tãti ponderis vt ægrè vna manu subleuetur, sed nucleus tantùm cerasei crassitudine, est edulis. Præterea in culmine harum palmarũ est turio quidam albus, qui à nobis vescẽdi gratia abscindebatur: Philippus verò qui hæmorrhoidibus laborabat, asseuerabat illi morbo remedium esse, cuius rei fides penes medicos esto.

Turio in capite palmarum edulis.

Ayri hebeni species spinosa.

Alia quoque est arbor, à Barbaris *Ayri* appellata, quæ licet foliis palmæ sit persimilis caudice spinis circumquaque armata acuum mucronum specie & aculeo. Fructus mediocri crassitudine, cuius in medio nucleus est niuali albedine, qui tamẽ edulis non est, quã hebeni genus esse credo: præterquam enim quod colore est nigro tantáq; duritie, vt Barbaris clauis suis & sagittis partim conficiendis, (quas fusiùs cùm de bellis eorum agetur describam) sit in vsu læuigatum est

quo-

quoq; ac lucidiſſimum, adeo denique graue vt in aquam deiectũ ad imum ſtatim feratur.

Compluria quoque lignorum multiplicis coloris in America reperiuntnr genera, quorum nomina ſigillatim edere non poſſum. Nonnulla vidi, buxi colorem imitantia, alia violacea, è quibus fruſtula quædam in Galliã aduexeram, alba vt charta, rubra, diuerſi à Braſilio generis, è quibus etiam clauas ſuas Barbari conficiunt: vnum quoque quod illi *Copau* nominant, cuius arbor nuci Iuglandi eſt perſimilis, nucibus tamen caret, materia quoque affabrefacta eaſdem cũ nuce maculas habet. Denique nonnulla reperiuntur, quorum folia ſunt capitati numi craſſitudine: alia, quorum etiam folia ſunt latitudine ſeſquipedali, atque adeo complurium generum quæ omnia ſigillatim recenſere longũ eſſet.

Ligna varij coloris

Copau arbor nuci perſimilis.

Arborũ folia craſſiſſima, alia quoque ampliſſima.

Ad hæc arbor in illis naſcitur terris pulchritudinis eximiæ, atque etiam, (quod eſt maximum) adeò ſuauis odoris, vt dum à fabris vel ſcinderetur, vel expoliretur fruſtula à nobis collecta vel flagrantiſſimam roſam referrent. Contra alia illic adoleſcit quam Barbari *Aou-ai* nominant allij teterrimo odore, quem dum ſecatur, aut vritur nemo eſt qui ferat: foliis eſt à pomis noſtris non abſimilibus: fructus verò eius (qui proximè ad echinũ formâ accedit) pręſertim verò nucleus adeo eſt venenatus vt comedẽti veneni pręſentiſſimi effectum referat. Nihilominus tamẽ Barbari noſtri, quòd ex eo crepitacula ſua

Lignũ ſoſei odoris.

Aou-ai lignũ teterrimi odoris.

Cōplures Americanę arbores fructus terunt venenatos.

componunt, fructum illum plurimi faciunt. Hic quoque animaduertendum est, Brasiliàm (vt mox dicemus) poma complurium generum optima ferentem, abundare etiam arboribus, quæ pulcherrimos quidem fructus edunt, ad vescendum tamen inutiles. In litore præsertim multæ sunt arbusculæ, quarum poma mespilis nostratibus valdè similia periculosè comeduntur. Idcirco Barbari cùm Gallos cæteróſque aduenas ad poma illa colligenda accedentes conspicantur, suo idiomate *Ypochi* crebrò vsurpantes, vt ab eis abstineant, admonent.

Hiuouraé guaiaci species.

Hiuouraé, cui cortex est semidigitali crassitudine, sapore gratus, præsertim recèns ab arbore extractus, genus est Guaiaci, quantum accepi à duobus Pharmacopolis, qui mare nobiscum transmiserant: eáque Barbari vtuntur ad morbum, quem *Pians* appellant, qui, vt postea dicam, æquè apud eos perniciosus est, atque apud nos lues Venerea.

Choyne arbor ex cuius fructu Barbari suum *Maraca* conficiunt.

Arbor *Choyne* Barbaris appellata, mediocri altitudine, foliis forma & viriditate lauri, pomis, magnitudine capitis infantis, ad figuram ouorum Struthiocameli accedentibus, quæ quidem non sunt edulia. Ex his *Tououpinambaultij* ob duritiē corticis integra quædam in longitudinem, latitudinémque perforantes, quibus *Maraca* conficiunt: (de quo iam antè mentio facta est, fiétque in sequentibus :) illa etiam ad calices, aliáque vascula excauant, dimidiántque.

Inter

Inter arbores quoque Brasilienses numeratur *Sabaucaie*, pugnis ambobus pomo ampliore, formámque calicis imitante: in cuius imo exigui quidam nuclei amygdalinis similes comperiuntur, eundem quoque ferè cum amygdalis saporem referunt. Cæterùm cùm pomi istius putamen vasis conficiendis sit aptissimum, arbitror illud esse quod vulgò nucum Indicarum nomine appellamus, aut certè ex illarum genere. Mathiolus enim suis in Dioscoridem commentariis aliarum nucum Indicarum meminit, quæ formâ sunt rotundæ, ac magnorum melonum instar ab arbore dependent: quarum ego in illis regionibus, prout sunt ab illo depictæ, ac descriptæ, putamina vidi, quæ torno expolita hîc solent à nostris hominibus argento includi. Præterea cùm in illis terris versaremur, quidam Petrus Bordonius nomine artis tornandi peritissimus, varia eáque pulcherrima vascula fabricauit, cùm ex istis *Sabaucaie* fructibus, tum ex aliis versicoloribus lignis, quorum partem Villagagnoni dedit, à quo plurimi fiebant. Verumtamen aliquanto post indignissimam reportauit mercedem: ex eorũ enim fuit numero (vt à me suo loco dicetur) quos Villagagno propter Euangelij professionem in mare demersos suffocauit.

Sabaucaie arbor cuius fructus vasis conficiẽdis est accommodatus.

Petrus Bordonius tornator peritus, quam mercedẽ à Villagagnone retulit.

Est præterea in illis terris arbor proceritate sorbi nostræ, cuius pomũ Barbari *Acaiou* nominant, amplitudine, & figura oui gal-

Acaiou fructus edulis.

linacci, quod vbi maturuit, colore ad aurum inclinato inſtar cotonei mali, non modò vtiliter comeditur, ſed etiam ſubacidum, nec minùs palato gratum ſuccum emittit, qui calore æſtuantes iucundiſſimè refrigerat. Attamen cùm difficulter è proceris illis arboribus decutiatur pomum illud, nonniſi à Cercopithecis qui illis veſcentur excuſſa habebamus.

Paco-aire frutex tenera.

Paco-aire frutex eſt decem aut duodecim pedum altitudine, caudice femorali nonnũquam craſſitudine, qui tamen adeo eſt tener vt gladio vno ictu ſecetur: pomum *Paco* vocant Barbari palmi longitudine, formâ cucumeri non abſimile, eiuſdem etiam coloris cùm ad maturitatem peruenit. Hæc autem poma naſcuntur vt plurimum viginti aut viginti quinque ſimul & confertim in ſingulis ramis, quæ Americani legentes in caſas ſuas important tanto pondere quantũ altera manu ferre poſſint. Ad pomi verò iſtius bonitatem quod attinet, vbi maturuit, calyce ad modum recentis ficus auulſo, grumoſum apparet: quo fit vt mandentibus ficum referat, vnde à nobis ficus nominabatur: ſapore verò vel delicatiſſimas Maſſilienſes ficus ſuperat: itaque non immeritò inter optimos totius oræ illius fructus recenſeatur. Memoriæ quidem eſt proditum, Catonẽ cùm Carthagine Romam rediiſſet, miræ magnitudinis ficus attuliſſe: verùm quoniam antiqui de his noſtris nullam mentionem fecerunt, credibile

Paco poma oblonga.

Paco ficus ſapore.

bile est aliûs fuisse generis ab istis de quibus sit sermo. Foliorum verò *Paco-aire* forma foliis lapathi aquatici non est absimilis: tanta tamen sunt magnitudine, vt vulgò longitudo ad sex pedes, latitudo vltra duos protendatur: quo fit vt nulla ratione adduci possim vt credam in Europa, Asia, & Africa tantæ longitudinis & latitudinis folia extare. Nam etsi Pharmacopolam quẽdam audiui asseuerantem se vidisse folium Petasitis latitudine vlnæ cum quadrante, hoc est (siquidem rotunda est hæc planta) cuius circumferentia tres vlnas cum quadrantibus tribus suo ambitu caperet: nusquam tamen accedebat hæc amplitudo ad nostri *Paco-aire* magnitudinem. Verum quidem est foliorum illorum crassitudinem longitudini non respondere, imò exilia maximè esse, assiduè tamen erecta, adeo vt venti paulò vehementioris, (quo regio illa frequentissimè vexatur) mediana tantùm costa impetum ferat reliquum verò ita dissecatur vt eminùs conspicienti hi frutices plumis struthiocamelinis ornati esse credantur.

Paco-aire folia immensæ magnitudinis.

Matheolus commentariis in Dioscoridem de palma & dactylis agens, scribit quandam esse plantam in Ægypto, Cypróque nascentem, quam Veneti inde redeuntes Musam appellant, & Musas similiter fructus: quámque optimè eo loco depinxit: cuius descriptionem, quia non parum ad nostrum *Paco-aire* accedit, hoc loco adscribere placet. Musa igitur, inquit ille, adolescit ad quinûm, se-

Musa arbor eiúsq; descriptio

nûmve cubitorum proceritatem è ſtolonibus alterius ſata: folio eſt arundineo, quod tamen perquàm longo, latóque ambitu ſe diffundit, adeò vt in longum trium cubitorum menſuram quandoque excedat, in latum verò ſeſquicubitum ſpatietur, lata craſſáque per medium excurrente coſta. Torreſcunt folia æſtate ſui nuturâ, vel etiam fortaſſe ſolis ardore, adeò vt menſe Septembri eorum coſtæ prorſus nudæ cernantur, decidente foliorum materia, quod admodum ſit tenuis. Caulis ſquaroſo foliorum cortice veſtitur, palmæ, vel arundinis modo. Ramos habet nullos, ſed caudice tantùm conſiſtit. E vertice germen emergit materie molli, longitudine ferè cubitali, à quo alia ab origine, ad ſummum prodeunt germina ternûm, quaternûmue digitorum inuicem diſtantia: è quibus circumueniunt fructus, parui cucumeris magnitudine, qui per maturitatem quadantenus flaueſcunt, cortice fici, qui eodem modo digitis detrahitur. Subſtantia pulpæ conſiſtit melopeponum modo, nullo intus oſſe, neque ſemine. Primum guſtantibus fructibus inſipiditatem quandam præ ſe ferre videntur, adeò vt primo ſtatim guſtu non placeant, verùm qui eſui aſſueſcunt, iis indies magis delectātur: quippe qui quadam occulta ſaporis ſuauitate allecti qui niſi tractu temporis cum palato init gratiam, nunquam ſaturi videantur. Ita Muſam (inquit Mathiolus) mihi deſcripſere qui ex Ægypto, & Cypro ad nos re-
uer-

uertuntur. Sed quænam antiquis Musa fuerit planta, quid referam non habeo. Fusiùs hoc ille persequitur allato Theophrasti, & Serapionis testimonio, vt videre cuiuis licet. Alibi quidem de ficu Indica (puta Oriẽtali) agit, cuius pictura quam eo loco exhibet, indicat arborem esse monstrosissimæ formæ: ac veritus ne Lectori tædium afferam, (præsertim cum minùs ad *Paco aire* nostri formam accedat) intermissam repetam historiæ meæ seriem: siqui verò plura nosse cupiant, eos ad 145. commentariorum illorum libri I. caput remitto.

Quod igitur attinet ad Xyla frutices, quæ in mediocrem proceritatem assurgunt, in Brasilia magno reperiuntur numero: flores instar campanularum lutearum citrullinarũ emittunt: vbi verò efformatum est pomum, non modò ad fageam glandem proximè accedit, sed etiam maturum in quatuor diuiditur partes, quæ per floccos pilæ magnitudine xylum emittunt, quod Barbari *Ameniiou* nuncupant. In floccorum illorum medio reperiuntur grana quædam nigra compacta, atque admodum compressa ad renis humani formam, cuius compacturæ magnitudo fabam non superat. Porrò Barbaræ fœminæ xyli illius colligendi, & nendi ignaræ non sunt, eo siquidem cubilia sua conficiunt ad eum qui à nobis dicetur modum. Xyla arbores. *Ameni-iou* Xylon.

Præterea quamuis olim (quantum accepi) in America nullæ crescerent aurei ac citrei Aurea & citrea mala.

mali,hodie tamen cùm Lusitani multas maritimis oris quas accolunt conseuerint, non modò indies propagantur, sed etiam poma ferunt aurea (quæ à Barbaris *Margou-ia* appellãtur) prædulcia, & amborum pugnorum crassitudine,citrea quoque & ampliora,& maiora numero.

Magna in America copia crescunt.

Saccari quoque cannæ optimè in illis terris crescunt in maxima copia: Attamen cùm nos Galli, & hominibus, & machinis ad eliciendum saccarum idoneis nondum essemus instructi(vt sunt Lusitani in iis quæ occupant apud Barbaros locis) in aqua cannas illas vt saccari saporem induerent,madefaciebamus: prout antè est à nobis dictum cap. 9. vbi de Barbarorum potu egimus:alij succum & medullam earum exsugebant. Hoc porrò loco rem multis fortasse admirandam narrabo, cannas huiusmodi nonnunquam mucescere sinebamus,& in aqua madefaciebamus, quæ contra saccari qualitatem, quam dulcissimam esse nemo ignorat,adeò acida fiebat, vt aceti nobis esset loco.

Saccari cãnæ in America nascuntur.

Acetum à cannis saccari.

Similiter in syluis non rarò arundines nascuntur crassitudine cruris humani:sed quemadmodum supra dixi de *Paco-aire*, adeo sunt teneræ vt singulæ earum vno ictu gladio secentur adhuc stantes, aridæ verò tanta duritie vt fissis illis, & in modum chirurgicorum scalprorũ efformatis sagittas suas ita arment Barbari vt vno iactu feras humi fundant. Sed quando de cannis & arundinibus incidit sermo,

Arũdines quibus Barbari sagittas suas armant.

mo, Calcondilus hiſt. de bello Turc. ſcribit in India Orientali arundines reperiri tantæ magnitudinis ac craſſitudinis vt nauigii vicem prẹſtent, non modò tranandis fluminibus, ſed ẹtiam ſingulæ quadraginta tritici medimnos capiant, medimno ſex modios Græcos continente. Lib. 3. cap 14.

Ad hæc Matthiolus ſuis in Dioſcoridem commentariis ait, arundinem quẹ magna copia in Italia naſcitur palis vitium apta ad decem cubitorum altitudinem exſurgere, lãceẹ craſſitudine, & pari firmitudine.

Maſtiche etiam in hac noſtra America in dumetis naſcitur, quæ vnà cum aliis propè infinitis herbis & floribus odoratis, terram ſuauiſſimo odore perfundit. Maſtiche.

Quamuis autem ea quam incolebamus regio, quẹ nimirum Capricorni tropico ſubeſt, à tonitruis horridis (quẹ Barbari *Toupan* vocant) imbribus vehementioribus, ventíſque rapidiſſimis non ſit immunis, tamen quia nuſquam in ea gelu, nix, nec grando conſpicitur, ac proinde ſuis nunquam ſpoliantur arbores frõdibus, vtpote quæ frigore non infectentur, per totum annum eo vigent modo, quo menſe Maio ſolent apud nos ſyluẹ. Præterea quando huc vſque ſum progreſſus, iuuat cõmemorare, cùm menſe Decembri non modò breuiſſimi ſint dies apud nos, ſed etiam frigore rigentes manus perflemus, glaciéſque naſo dependeat, tum temporis A- Americana regio à niue, gelu, & grãdine immunis. Arbores aſſiduè virentes in America.

mericanos diebus longiſſimis vti, tantóque æſtu torreri, vt ego ſociíq; ad 35. Decembris fluuiis illũ ardorẽ ſolari cogeretur. Verũtamẽ, qđ ſphęrę nõ ignaris facile eſt intelligere, cũ dies ſub tropicis nuſquã tã lõgi, neque rurſum tam breues atque in noſtro climate exoriantur, multò ſunt æquabiliores, multò clementiore cœlo vtuntur incolæ. Hæc mihi dicenda fuere de arboribus Americanis.

Cœlũ ſub tropicis clementiſſimum.

Plantarum, herbarúmque facturus mentionem, ab iis exordiar, quas tum fructibus, tum effectis aliis antecellere exiſtimo: ac primùm quidem planta quæ fructum *Ananas* edit, forma iri ſimilis, foliis incuruatis, in ambitu diuiſis, ad aloë accedentibus, eiuſdem cũ carduo maiore formæ, pomum verò melonis mediocris eſt craſſitudine, nucíſque pineæ forma, in nullam reclinatum partem ad cinaræ noſtræ modum creſcit.

Planta foliáque *Ananas*.

Cæterùm *Ananas* illa cùm ad iuſtam peruenerunt maturitatem, colore ſunt aureo cœruleum imitante, odorem Idei rubi fructus edit, adeo vt à nobis in ſyluis aliíſque locis, vbi naſcuntur, errantes ex odore facilè deprehenderentur: ſapore adeo dulci vt à nullis ſalgamis noſtris ſuperẽtur. Itaque optimum eſſe totius Americæ fructum exiſtimo. Ipſe vnum aliquando compreſſi, ex quo cyathum ſucci elicui qui maluatico vino nihilo cedere mihi videbatur: fœminæ verò Americanæ caniſtros iis plenos, quos *Panacous* nuncupant, vnà cum *Paßos* illis, de quibus paulò antè

Ananas optimus totius Americæ fructus.

antè mentionem feci, aliiſque fructibus ad nos afferabant, quos ſingulos ſingulis pectinibus aut ſpeculis mercabamur.

Inter ea quæ in America naſcuntur ſimplicia vnum eſt quod *Tououpinambaultij* noſtri *Petum* nominant: eodem cum lapatho maiori noſtro modo creſcit, altitudine nonnihil ſuperat foliis ad eo non abſimilibus, quæ tamen propius ad Conſolidam maiorem accedunt. Hæc herba ob inſignem, qua eſt prædita, vim magno apud Barbaros eſt in pretio. Hoc autem modo ea vtuntur: Collectam manipulatim in caſis appendunt, & exſiccãt, dein quatuor aut quinque folia alio ampliori folio inuoluta accendunt, oríque accenſa admouent, fumúmque retrahunt quo, licet naribus, labiiſque perforatis exeat, adeo ſuſtentantur, vt ſi ad bellum proficiſcantur, aut alia vrgeat neceſſitas, eo per triduũ, aut qua triduum alantur. Benzo quoque Noui Orb. hiſt. ait Indos Peruanos peregrè profecturos herbam (quam Coca ipſi appellant) ore clauſam, veluti panchreſtum quoddam pharmacum circumferre: quippe eius præſidio freti integrum diem nullius nec cibi, nec potus egentes iter faciunt. Matthiolus quoque poſt Theophraſtum ſcribit Scythas glyciriſſa cõtentos abſque alio alimẽtorum præſidio decem, duodecímque dies degere: Quæ *Petum* Barbarorum noſtrorum non malè reſpondent. Ea quoque in alium vtuntur vſum: nam quod è cerebro humores ſuperfluos eliciat,

Petũ admirãdę vires.

Fumus *Petũ* quomodo à Barbaris abſorbeatur.

Lib. 3. c. 20.

Fumus *Petum* cerebrũ purgat.

vix vllum ex Barbaris offendas, è cuius collo fasciculus istius herbæ non pendeat, cuius fumum cõtinuò absorbent, etiam cum familiaribus colloquẽtes: fumus verò(vt ante dictum est)per nares,labiáque pertusa exhalat, velut à turibulo: odor verò ille minimè est grauis.Benzonis itaque interpres magno errore credidit, hanc eam esse herbam, quam Mexicani *Tabacco*,Hispaniolę vero insulę incolæ *Cozobba* nominant, cuius odorem acutum, & tetrum, atque adeo Diabolicum esse Benzo affirmat. Mulieres hac herba vtentes nunquam animaduerti cuius quidem rei causam ignoro: assero autem fumũ illum (quem expertus sum) famem non mediocriter depellere.

Lib. *1*.cap. 26.

Ceterum Nicotiana, seu Reginæ herba,licèt apud nos *Petum* nominetur,tamen ea nõ est de qua iam ago: quin imo duæ istæ plãtę, neque in forma,neque in viribus vllo conueniunt modo. Villæ Rusticæ scriptor Gallicus lib.2.cap.79. asserit Nicotianam, quæ à Nicoto, qui primus eam è Lusitania in Galliam trãstulit, è Florida allatam esse,quæ 200000, passuum millibus ab America distat. tota enim torrida Zona inter vtrãque est interiecta. Preterea diligenter in plerisque hortis, quorũ domini vera *Petum* gloriabantur,perquisiui, nec tamen hactenus in Gallia nostra reperi. Ne autem Theuetus(qui non ita pridem Angolismensem suam herbam adeo celebrauit, vt veram esse *Petum* affirmet)credat

Nicotiana verum non est *Petum*.

à me

à me quod ſcripſi ignorari, de ea idem quod de Nicotiana iudico: ſiquidem effigies quam de ſua Coſmographia depingendam curauit, plantam referat. Itaque à me illi non conceditur quod ſibi aſſumit, ſe primum omnium veræ *Petum* ſemen in Galliam attuliſſe. Quin credo ob cœli inclementiam ægrè apud nos adoleſcere poſſe.

Braſſicarum quoque illic vidi genus à Barbaris *Caiou-a* nominatũ, quibus nonnunquã ius condiunt, foliis eſt latitudine & forma ad Nenufar accedentibus.

Caiou-a braſſicæ.

Quantum verò ad radices attinet, pręter *Maniot* & *Aypi*, ex quibus, vt dixi cap. 9. Barbaræ mulieres farinam ſuã cõficiunt alias etiã habent, quas *Hetich* appellant: quarũ nõ modò æquè ferax eſt Braſilienſe ſolum, atque Lemouicẽſe, & Sabaudicum eſt raparum, ſed etiam radices ipſæ ſunt craſſitudine amborũ pugnorum, longitudine ſeſquipedales plus minùs. Licèt autẽ primo aſpectu à terra auulſæ vnius generis eſſe videantur, quia tamen inter coquendum aliæ violaceum ceu paſtinacæ, aliæ aureum ceu cotonea mala, aliæ denique album colorem induũt, trium eſſe generum autumo. Vt vt ſit, verè poſſum affirmare has radices præſertim quæ aureo ſunt colore in cineribus coctas piris noſtris vel optimis bonitate non cedere. Earum folia quæ hederæ terreſtris more humi ſerpunt, foliis cucumerum, aut latiſſimorum ſpinaciorum ſimillima, colore tamen differunt, pro-

Hetich radices optimæ & magna copia.

Mira multiplicandarum Herich radicum ratio.

pius ad vitam albam accedente. Cæterùm quia ſemine carent Barbaræ mulieres quibus eſt curæ radicum iſtarum propagatio, minimo negotio (rem in agricultura inauditam) eas ſerunt minutatim: ſiquidem conciſas inſtar paſtinacarũ, quibus in acetariis vtimur, ſerunt: quæ fruſtula non multò poſt totidem gignunt craſſas radices *Hetich*, quot in terrã fuerunt iniecta. Tametſi quia cibarium eſt terræ illius præcipuum, paſſimque peregrinantibus occurrunt, eas etiam ſpõte naſci exiſtimo.

Manobi auellanarum nucũ genus ſub terra naſcentium.

Barbaris quoque fructuũ genus eſt quod illi *Manobi* vocant, qui ſub terra naſcuntur more tuberum, tenuibúſque filamentis inter ſe deuinciuntur, nucleum auellanę amplitudine & ſapore habent: colore tamen leucopæò, putamine piſi ſiliqua non firmiore. An verò folia, ſeménque proferat hic fructus, quamuis ſæpius eo veſci mihi contigerit, non tamen adeo eſt à me obſeruatum, vt à memoria repetere poſſim.

Matthiolus quarundam auellanarũ Indicarũ meminit, quæ à Serapione, inquit, Fauſel nominantur, nuci myriſticæ perſimilium, in quodam inuolucro creſcunt Bombycis non abſimili, quæ frequenter inter alia aromata, ex India aduehuntur.

Piper Indicum cornutum.

Præterea illic quoque magna eſt copia Indici piperis nõ oblongi (ſicut magno errore meo à Neuſtriis nautis accepto ſuperioribus editionibus ſcripſeram) ſed cornuti à quibuſdam,

dam, (inquit Matthiolus, à quo etiam eſt optimè depictum.) Siliquaſtrum appellat, quòd ſit guſtui acerrimum: foliis, vt idē ait, hortēſi Solano ſimilibus, paulò tamen amplioribus, caule cubiti magnitudine, viridi colore, albicante & geniculato: floribus albicantibus, fructu longo corniculorum inſtar, qui primo exortu vireſcat, maturus verò adeo refuſcat, ac lęuore quodam ita pelluceat vt corallum referat: & in quo concludatur pumilum ſemen lentium modo compreſſum, vſque adeo acre, præſertim antequam ſit exſiccatum, vt ſiquis manu attrectet, eámq; poſtea ori, aliíve corporis parti admoueat, puſtulæ ſtatim exſurgant, quod & ipſe experimēto didici. Quo fit vt mercatores noſtrates ad tincturam tantùm eo vtantur. Barbari verò noſtri cum ſale, quem conficere optimè norunt, aqua in foſſis ad id reſeruata, piper illud conterūt: compoſitionem illam *Ionquet* appellant qua eo modo, quo nos ſale in cibis vtuntur, non tamen quòd *Ionquet* buccellæ antequam in os ingerāt applicent, buccellam enim ante, poſt verò *Ionquet* ſummis digitis apprehenſum, vt cibo ſaporem addat, ori imponunt. *Ionquet* ſal Barbarorum.

Denique creſcit quoque in illis terris fabę genus pollicis craſſitudine, à Barbaris *Commenda-ouaſſou* appellata: piſa quoque alba, & leucopæa, quæ *Commanda-Miri* nuncupant: citrullæ quoque rotundæ nomine *Mauron-gaus* ſuauiſſimi cibi. *Commenda ouaſſou* faba amplę. *Commenda miri* piſa minora. *Maurongaus* citrulli.

Hęc ſunt nō quidem quę in vniuerſum de

arboribus,herbis,& fructibus Americanis dici possunt, sed quæ à me sunt obseruata per annum quo illic vixi.

Arbores, herbæ fructúsque omnes Americãi à nostris exceptis tribus differunt.

Denique sicut est à nobis dictum,apud Americanos,quadrupedes, nullas aues, pisces, nulla denique animantia per omnia Europæis nostris respondere: ita nunc assero,quantum per syluas,& agros errando experiri mihi datum est, nullas esse arbores, aut herbas, nullos denique fructus, qui à nostris nõ sint dissimiles,his tribus exceptis plantis, portulaca,ocymo,& filice, quæ in quibusdam locis nascuntur. Quapropter quotiescuuque noui illius Orbis imago ob oculos obuersatur, aërísque temperiem ,animantium multitudinẽ, auium varietatem,arborum & plãtarum elegantiam, fructuum denique bonitatem animo recolo,toties Prophetæ ista Psal. 104. exclamatio mihi in mentem venit.

O quæ vis fuit illa,quæ potestas,
Quæ prudentia multiplex,creandis
Tot rebus,simul,& simul regendis!
Nam quacunque patet globosa tellus,
Vis quoque imperij tui patescit.

Ergo beatos terrę illius incolas prædico, si verum istorum omnium Conditorem agnoscerent. Atqui ad res describẽdas me accingo,quæ plus æquo, quàm sint ab eo alieni,demonstrant.

CAP.

CAP. XIIII.

De bello, prælijs, fortitudine, & armis Barbarorum.

QVANQVAM *Tououpinambaultij Toupinenquin* nostri bellum immortale gerunt aduersus varias finitimas gentes pro more reliquorum omnium Barbarorum, quartam illam Orbis partem incolentium, quæ à Magellanico freto (quod ad 50. grad. vltra Antarcticũ Polum iacet, vsque ad terras Nouas, quarum situs est ad 60. grad. citra eundem Polum) latitudine citra quadragies centena passuum millia occupat: proximi tamen & infensissimi eorum hostes ij sunt qui *Margaiates* appellantur, quísque eorũ sunt socij Lusitani, quos *Peros* appellant. Sicut etiam *Margaiates*, non modò *Tououpinambaultijs*, sed etiam Gallis eorum sociis sunt capitales hostes. Non tamen quòd Barbari isti de finibus propagandis bello certent (plures enim agros quàm opus sit occupant) aut de diuitiis ex spoliis, redemptionibus, armísque deuictorum parandis, cogitẽt. Hæc, inquam, eos minimè mouent. Prout enim fatentur omnes, non alio permouentur affectu, quàm vt parentum, amicorúmque iam olim captorum, & ab ho-

Americæ amplitudo.

Americanis quæ causa belli.

ſtibus eo qui à nobis dicetur modo, deuoratorum, mortem quàm ſeueriſſimè vlciſcantur. Cui ſtudio tam pertinaciter adhærent, vt quiſquis eorum in hoſtium manus inciderit, eandem pœnam neceſſariò expectet, nimirùm fore vt mactetur, deinde deuoretur. Præterea, vbi primum inter quoſdam ex iſtis populis bellum eſt indictum, in eo conſentientibus omnibus hoſtem cui illata ſit iniuria in perpetuum de ea vlciſcenda cogitaturum, ac proinde ignauiæ tribuēdum eſſe, ſi in ſuam redactum poteſtatem impunè dimittant: eorum inimicitiæ adeo ſunt inueteratæ, vt in gratiam inter ſe reduci nunquam poſſint. Meritò itaque dicemus Machiauelem, eiúſque diſcipulos (quibus hodie magno ſuo malo ſcatet Gallia) Barbaras iſtorum actiones imitari. Cùm enim ἄθεοι iſti contra doctrinam Chriſtianam & docent, & ad praxim reuocant, recenti gratia veteres iniurias non eſſe abolendas: hoc eſt, homines Dæmonum ſimiles alios aliis parcere nunquam debere, annon ſatis declarant animos ſuos tygribus eſſe ferociores?

Barbari in gratiā cū inimicis reduci non poſſunt.

Ratio autem qua *Tououpinambaultij* noſtri ad bellum profecturi conueniunt, hæc eſt, quantum obſeruare mihi licuit. Etſi Reges aut principes inter ſe nullos habent, ſed pares ſunt fermè dignitate, tamen hoc illis à natura inditum eſt (quod etiam à Lacedæmoniis exactiſſimè olim eſt obſeruatum) vt ſeniores, quos *Peorerupicheh* nominant, propter

pter rerum experientiam ſuſpiciant & obſeruent: in ſingulis itaque pagis non aſpernandum illis præſtatur obſequium. Oblata hi occaſione, vel inambulantes, aut lectis ſuis penſilibus xylinis inſidentes, cæteros his aut ſimilibus hortantur verbis, Braſilieſes ſenioribus obſequiũ præſtant.

Ergóne (inquiunt alternatim loquentes, ſermone minimè interrupto) maiores noſtri, qui tot hoſtes non modò debellarũt, ſed etiã deuicerunt, & mactarunt, & deuorarunt, exẽplo nobis fuere vt perpetuò domi deliteſcamus? Gentémne noſtram, quæ tanto olim cęteris omnibus fuit terrori, vt eius conſpectũ ferre minimè potuerint, magno noſtro cum dedecore, tanto affici probro patiemur, vt in laribus ipſis noſtris ab hoſtibus bello petamur? Noſtráne ignauia committemus, vt *Margaiates* & *Peros-engaipa* (hoc eſt illę gentes nequam,) primi in nos impetum faciant? Tum orator ille manibus humeros, & nates plaudens cum exclamatione hæc addit verba, *Erima, Erima, Tououpinambaults, Conomiouaſſou Tan, Tan*, &c. hoc eſt, Nequaquam, populares mei, adoleſcẽtes fortiſſimi, ita nobis eſt agendum: quin potiùs ad certamẽ nos inſtruamus, mortíque & mactationi nos deuoueamus, aut noſtros vlciſcamur. Seniorum Americ. oratio.

His ergo ſeniorum orationibus, quæ aliquando in ſex horas producuntur, auditores, qui attentiſſimè audiunt, adeo vt ne ſyllaba quidem illis excidat, & animo & viribus aucti, in ſingulis pagis ſe inuicem compellãtes,

ad præfixum locum quàm celerrimè poſſunt magno numero conueniant. Verùm antequã *Tououpinambaultios* noſtros ad prælium deducamus, quibus ſint armis inſtructi dicendum eſt.

Tacapé genꝰ clauę ligneæ. Ac primùm quidèm *Tacapes* hoc eſt clauas, aut enſes rubro aliâs nigro ligno fabricatos habent: longitudine vulgò ſunt quinque aut ſex pedum, extrema parte orbiculatę, aut ouali figura, latitudine pedali, craſſitudine digiti pollicis in media ſui parte, orę verò commodiſſimè exacuatæ, ſiquidem ex grauiſſimo ligno, quale eſt buxum, ſunt confectæ: ſecuris acutiſſimæ aciei perparum cedunt. Adeo vt facilè credam vnicum *Tououpinambaultium* iſtiuſmodi claua armatum, ac furore percitũ, multum negotii duobus gladiatoribus noſtratibus exhibere poſſe.

O... ar-cus. Arcus inſuper habent quos *Orapats* nominant, ex eodem ligni genere rubro nimirum & atro fabricatos: ij longitudine & craſſitudine noſtros adeo ſuperant, vt eos nec lentare, nec adducere vllus noſtrûm poſſit: quin potiùs imò totis viribus puerorum decem annorum arcubus curuandis opus eſſe. Pro

Tocon herba arcubus neruorum loco. Sagittarũ lõgitudo. neruis ea eſt illis herba quam *Tocon* vocant, quæ licet admodum ſit exilis, tanta tamen eſt firmitudine vt equi vires ferat. Sagittæ ſunt vlnali longitudine: tribus iuncturis perficiuntur: media pars ex arundine, reliquæ verò duę è ligno ſunt nigro: ſegmina porrò illa adeo concinnè quibuſdam arborum corticibus colligan-

ligantur, vt firmiùs agglutinari nequeant. Plumulas duas illis applicant pedali longitudine, quas filo xylino: quòd gluten apud eos non ſit in vſu, conſtringunt: oſſa pręacuta mucronibus aptant: aliquando arundinis ſiccæ fruſtulum palmi longitudine in modum ſcalpri dolatum: nonnunquam raiæ piſcis caudæ extremum, quæ vt alibi dixi maximè eſt venenata. Ex quo verò Galli & Luſitani in eas regiones commeant, recepto eorum more Barbari ſagittas ferreis ſpiculis, aut ſaltem clauis acutioribus firmare aſſueuerunt.

Iam dictum eſt quæ ſit illorum in verſandis clauis illis ſuis dexteritas: ad arcus verò quod attinet, confido fore vt ij omnes à quibus ſunt conſpecti Barbari, confirment eos nudis brachiis tanta celeritate, támque certo ictu iaculari, vt (quod bona Anglorum pace, qui tamen peritiſſimi ſagittarij habentur, dictum ſit) ſagittis ſuis manui qua arcum tenent impoſitis, duodecim ab illis citiùs quàm ab Anglis ſex fuerint emiſſæ. Americani ſagittarij peritiſſimi.

Poſtremò parmas habent ex tergo *Tapiroussou*, cuius iam antè memini, latas, planas, & rotũdas ad modum fundi tympani germanici. His inter præliandum non obteguntur ad eum quo ſolent milites noſtri modum, ſed iis dimicando ſagittas hoſtium excipiunt. Hæc verò ſunt vniuerſa Americanorum arma: neque enim alijs armaturis corpus ſuum obtegunt: quin contra (exceptis plumaceis pileis, armillis, breuibúſque aliis indumentis Parmę coriaceæ.

quibus corpus suum, vt ante dictum est, exornant) si vel indusio essent induti ad prœliū profecturi, confestim illud exuerent, veriti ne illo intricarentur.

Ferreos enses Barbari parui faciunt.

Vt autem sermoni de armis Barbarorum finem imponam, illi siquando à nobis enses ferreos accipiebant sicut *Maussaca* cuidam ex meis vnum dono dedi, statim vaginas procul abiiciebant: idem quoq; acceptis cultris factitabant, eorum fulgore delectabantur, aut ad abscindendos arborum ramos vtiliores, quàm ad pugnam censebāt: ac sanè, vt à me dictum est, optimè suis versandis eos esse exercitatos, commodiùs illis vtuntur.

Cæterùm tormenta aliquot minimi pretij eò deuexeramus: hæc Barbari terni singula displodebant, vnus manibus impositum ad destinatum intentabat, alter collimabat, tertius ignem admouebat. Tamen quia cannam ad os vsque complebant, nisi carbo contusus pulueri tormentario à nobis fuisset admixtus, magno eorum periculo tormentum fuisset disruptum. Ad hæc nolo prætermittere Barbaros, cùm primùm tormentorum maiorum, & minorum strepitum audirent, quodammodo territos fuisse, præsertim cùm nōnullos ex nostris auem ab arbore deiicientes videbant, ferámve humi sternentes plumbea glande, quam ipsi non cernebant, tamen arte cognita, hæc reformidare desierunt: dicebant enim se celeriùs sagittas sex iaculari posse, quàm quis tormentum semel aptaret. Si quis

autem

autem abiiciat tormentum longè altiùs penetrare: Reſpondeo nec thoraces bucalinos, nec amis conſertos ſagittę à Barbaris emiſſæ impetum ferre, quin eâ æquè ac glande tormentularia traiiciantur. Veruntamen quia commodiori loco hæc à nobis dici poterũt, cùm ad barbarorum prælia ventum erit, ne confuſè agam, iam Barbarorum copias ad præliandum educo.

Ea qua dictum eſt ratione coacti ad octo, aut decem capitum millia, mulieribus non paucis, non ad præliandum quidem, ſed ad impedimenta, & cõmeatus comportandos, in caſtra cõ uenientibus, ex ſenioribus ij qui hoſtes maximo numero interfecerunt, & deuorarunt, copijs præficiuntur: quibus ducibus itineri ſe accingunt. Quamuis autem incedãt nullo ordine, tamen cùm iter faciunt conglobati, fortiſſimis primam aciem occupantibus, mirum eſt quàm commodè vniuerſa illa multitudo, ſine tribuno & menſore ſe recipiat, ita vt ſigno dato celerrimè in aciem conueniãt.

Seniores Barbari agminis duces.

Barbari ſine ordine, inconfuſè tamen incedant.

Cæterùm nonnulli ſunt qui cornibus quæ ipſi *Inubia* vocant, ſeſquiulnæ longitudine, & craſſitudine haſtæ noſtratis ab inferiori parte palmi latitudine, inſtar buccinæ milites cient, tum patriâ excedentes, tum etiam caſtra mouentes. Nonnullis etiam fiſtulas ex oſſibus hoſtium olim mactatorum & deuoratorum gerunt, quibus aſſiduè in itinere canunt, vt ſociorum animos excitent, ſtudiúmque hoſtes conſimiliter mactandi, augeant.

Inubia cornua ingentia.

Fiſtulę ex oſſibus humanis.

Si verò, quod frequenter contingit, nauigio expeditionem in hostes facere placeat, litora legunt, nec alto mari se committunt. In suis verò se lintribus disponunt, eos *Ygat* nominant, singuli constāt ex singularum arborum cortice detracto in hunc vsum destinato, tantæ tamen amplitudinis vt singuli quinquagena capiant hominum capita. Itaque stantes pro more suo nauigium agūt remo vtrinque plano, quem medium comprehendunt. Hi porrò lintres cùm plani sint, minimo negotio aguntur. Eorum tamen in alto mari, vel oborta tempestate vsus est nullus. Sed in summa malacia Barbaris nostris ad militiam proficiscentibus, classem sexaginta huiusmodi lintribus constantem conspicias. Hi tam celeri æquor percurrunt motu, vt mox oculos fugiāt. Atque hi sunt exercitus *Toupinenquin* terra maríque.

Ygat linter corticeus.

Hoc instructi modo quinquaginta nonnunquā passuum millia in hostium fines progrediuntur. Primóque hoc vtuntur stratagemate, fortissimi quique cæteros cum mulieribus, & impedimentis post se relinquunt itinere vnius, aut duorum dierum: summo cum silentio accedunt, syluásq; occupant insidias hostibus instruētes, quibus adeo sunt intēti vt non rarò per 24. horas illic delitescant. Hostes verò si ex improuiso fuerint adorti, quot quot viri, fœminæ, ac pueri occurrunt, non modò deducuntur, sed etiam mactantur ab hostibus in patriam reducibus, frustatímque

Primū Barbarorum stratagema.

Bou-

Boucan imponuntur, ac tandem deuorantur. Atque eò faciliùs incautos opprimunt, quòd pagi (nam vrbes nullæ ſunt illis) mœnibus non cinguntur, caſarúmque,(quæ tamen 80. aut 100 paſſus in longitudinem protenduntur) fores nullæ ſunt earum verò loco palmarum ramos aut herbæ *Pindo* caulē ad ianuas ſuas apponunt. Quoſdam tamen pagos, qui hoſtibus ſunt contermini, iam palis ex palmis longitudine 6. pedum munire & circumuallare didicerunt, prçterea ſtipitibus ligneis præacutis muricum loco aditus muniunt: itaque ſi hoſtes noctu aggredi pagos illos voluerint, quod illis eſt familiare, pagani tum in eos tuta via irrumpunt, quo fit vt ſiue pugnam, ſiue fugam capeſſant, nuſquam euadant, quin aliqui pedum vulneratorum dolore proſternantur, qui confeſtim à paganis torrentur & eduntur.

Si verò aperto Marte pugnare contendunt copiis vtrinque eductis, vix credibile eſt quàm atrox quámque horrendum ſit prælium: cuius ipſe ſpectator fui, ac proinde meritò de eo referre poſſum. Ego cum Gallo altero, paulò curioſiùs (magno noſtro periculo, ſi enim à *Margaiatibus* capti aut læſi fuiſſemus, deuorationi fuiſſemus deuoti) Barbaros noſtros in militiam euntes comitari volui. Hi numero 4000. capita cum hoſtibus ad littus decertarunt, tāta ferocitate vt vel rabidos & furioſos quoſque ſuperarent.

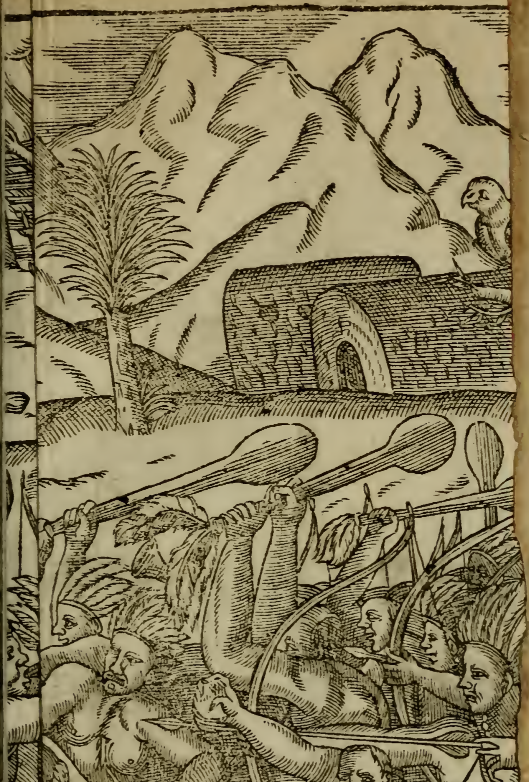
Tououpinambaultij, cùm primùm hostes conspexêre, in tantos tamque editos vlulatus perruperunt, vt qui lupos hîc venantur, cum illis vlulatibus comparandos minimè edant: clamor verò aërem adeo feriebat, vt tonitru vix exaudiri tum potuisset. Accedentes verò propiùs clamores ingeminabant, cornibúsque concrepabant, fistulis denique canebant minas alij in alios intentabant, ossáque mortuorum hostium ostentabant: dentes item quorum nonnulli filo traiectos vltra vlnas duas collo appensos gerebant: denique gestibus horrorem spectantibus incutiebant. Ad manus autem vbi ventum est, longè in peius res ruere: tanta enim sagittarum nubes est vtrinque emissa, vt muscas volantes multitudine imitarentur. Saucij verò non pauci strenuè tela à corpore auellebant, quæ rabidorum more canum mordebant nec tamen propterea prælio abstinebant. Hæc enim gens adeo fera est, & truculenta, vt tantisper dum virium vel tantillum restat, continuo dimicent fugámque nunquam capessant. Quod à natura illis inditum esse reor. Etenim à Nobili quodam accepi viro Gallo, qui militiam colit, bellorum ciuilium nostrorum tempore, in legionibus Gallicis Americanos milites duos fuisse, qui strenuè & fortiter se gerebant: quapropter à Centurionibus plurimi fiebant. Quod tamen in eam accipi partem nolim

Ad prçliũ venientiũ Barbarorum vlulatus.

Ossiũ mactatorum ostẽtatio.

Barbari ferocissimi.

nen.

Tououpinambaultiorum cum Margaiatibus certamen.

Pictura hac post paginam 178. est reponenda.

lim quasi affirmarem nullos in illis reperiri posse qui ignauiam Asianorum, mollitiem Europæorum aut Afrorum imitarentur: assidua enim exercitatio militẽ strenuum facit. Vtut sit, vbi manus cum hostibus *Toupinambaultij* conferre ceperunt, clauis illis suis vtrinque acerrimè ferierunt, adeo vt obuium quemque non modò humi sternerent (non secus ac lanij boues) sed etiam penitus mactarent.

Vtrùm generosis insideant equis annon, à me non quæritur: Lectorem enim memorem esse credo eorum quæ superius à me dicta sunt, equis aliisque iumentis Barbaros penitus carere, ac proinde pedites omnes incedere. Ego verò qui aliâs sæpe equũ mihi optarem quem Barbaris conspiciendum præberem, tum sanè optimum cui insiderẽ, præsentique me periculo liberarem, votis omnibus exoptabam: Quippe mihi fit verisimile Barbaros si cataphractum militem nostratem equo generoso insidentem, ignémque hinc è tormentulo erumpentem, illinc verò equum resilientẽ conspicerent, *Aignan*, hoc est cacodæmonem adesse credituros. Tametsi à quodam memoriæ est proditum, magnum illum Attabalipam Peruensium Regem, quamuis equum antè conspexisset nullum, tanta fuisse animi magnitudine, vt Pisarro (qui cùm vt sese ostentaret, tum vt Indos Attabalipam stipantes perterreface-

Barbari equos si viderẽt quid de illis sentirent.

Hist. Gen. Ind. lib. 4. cap. 113.

ret continuò equum ſuum glomerato greſſu ſolo inſultantem agitabat,) propius ad Regem accedente, ſpumaque ab equi ore in regis vultum deſiliente, minimè tamen commotum fuiſſe, quin morte plecti eos imperaſſe qui equi horrore ſtupefacti terga vertiſſent. Quæ res (inquit hiſtoriographus) Barbaris fuit terrori, noſtris verò admirationi.

Iam verò, vt narrationis ſeriem repetam, ſi quis quærat quid tu, comeſque tuus tantiſper dum prælium committebatur, annon vnà cũ Barbaris dimicabatis? Ingenuè fateor nos, qui adeò imprudenter Barbaros eſſemus comitati, imprudentiam illam altera cumulare noluiſſe: ſed paullũ à conflictu remotos, ſpectaculo illo contentos fuiſſe. Teſtor intereà me, qui non ſemel tum equitum, tum peditum copias ingentes in aciem inſtructas, hîc conſpexi, tanta nunquam voluptate videndis peditum legionibus armis fulgentibus, quanta tum pugnantibus iſtis *Tououpinambaultiis* perfuſum fuiſſe. Præterquàm enim quòd ſibilantes, ſaltantes, & celeriter admodum & dextrè ſeſe in orbem glomerantes, iucundiſſimè ſpectabantur, accedebat inſuper telorum nubes denſiſſima, quorum pennæ rubræ, cæruleæ, virides, roſeę, aliorúmque id genus colorum, ſoli obiectæ radiabant, veſtes item, pilei, armillæ, cęteráque ex plumis compacta ornamenta, quæ mirum in modum ſpectantium oculos fulgore feriebant.

Corpora teláq; Barbarorum plumis ornata.

Hoc prælio trium horarum ſpatio confecto

cto multis vtrinque cæsis & sauciis, *Tououpinambaultij* nostri victoriam reportarunt, captiuósque, cùm viros tum fœminas plus minùs triginta ad suos deduxerunt. Nos verò qui officium aliud præstiteramus nullum, nisi quòd strictis gladiis tormentulisque vt Barbaris animos adderemus, nonnunquàm displosis, præliantes spectaueramus, (quod maximè gratum sit illis si cum ipsis ad bellum proficiscantur hospites) tantam de nobis cõcitauimus opinionem, vt ab eo tempore seniores peculiari nos beneuolentia & amore sint complexi.

Captiuis itaque in medio agmine collocatis nonnullisque ex robustioribus funibus vinctis, ad Ganabaræ sinum tendimus, à quo passus circiter XXIV .M. aberamus. Vndique verò ex fœderatis permulti saltantes, tripudiantes, & plaudentes nobis gratulatum obuiam veniebant. Denique cùm ad locum insulæ nostræ oppositum peruenimus, ego coméſque meus scapham conscendimus, ad castellúmqne nostrum reuertimur, Barbari verò in continente pagos suos singuli repetiere. Paucis post diebus Barbari quidã ex iis qui captiuos apud se habebant, ad castellum nostrum a ccessere, quos per interpretes rogamus vt mancipia aliquod Villagagnoni vendant. Sic captiuorum pars magna ex Barbarorum faucibus est erepta: ægrè tamen, & inuitis Barbaris. Quod mihi non multo post est apertissimè indicatum. Mulierem quãdã

Captiui vincti.

Barbarorum obvi ctoriã reportatam plausus.

Captiui à Gallis empti.

cum puerulo suo vix dum bimulo emebam, pretium erant merces quædam, quarum æstimatio ad tres libellas Francicas accedebat, venditor autẽ meus ita conquerebatur, Quid in posterũ futurum sit nescio, ex quo autem *Paycolas* (sic Villagagnonem nominabant) huc appulit, vix dimidiam captiuorum nostrorum partem comedimus. Puerulũ illum mihi reseruare vehementer cupiebam, sed Villagagno, restitutis mercibus meis & matrem & filium vendicauit. Matri nonnunquam dicebam fore vt cùm mare transmitterem, puerulum huc transportarem. Illa verò (adeo vindictæ reposcendæ animis gentis illius hæret cupido) respondebat malle se vt à *Tououpinambaultijs* voraretur, quam vt in tã remotas terras deportaretur: sperare se vt grandior factus ad populares suos quoquo modo elapsus se reciperet, ac cognatorum suorum mortem vlcisceretur: Nihilominus tamen (vt antè est à me dictum) è quadraginta aut quinquaginta mancipiis quibus ad Castelli nostri munitionem vtebamur, decem pueros selegimus quos nauibus impositos ad Henricum secundum tum Galliarum regem misimus.

CAP

CAP. XV.

Captiuos suos quo tractent modo Barbari, quibúsque cæremonijs in iisdem mactandis & edendis vtantur: quibus per occasionem immanissimæ crudelitatis alia exempla adiecta sunt.

NVNC superest vt dicamus quonam modo captiui à victoribus excipiantur. Vbi primùm in victorum fines sunt deducti, non modò exquisitissimis aluntur cibis, sed etiam vxores viris dantur, (non autem viri fœminis) Immò non dubitabit is qui captiuũ apud se habet, filiam suam aut sororem in vxorem illi dare, quæ viro diligentissimè ministrabit. Cæterùm cùm mactationis tempus non sit præfixum, sed modò citiùs, modò tardiùs expediãtur prout fuerint vtiles, viri quidem aucupio, venationi, & piscatui: fœminæ verò hortis colendis, aut ostreis colligendis: omnes tandem suũm more saginatos mactant, vorántque his ritibus. Captiui quomodo excipiantur ab hostibus.

Primùm finitimis omnibus res denuntiatur, tum virorum, fœminarum, puerorum fit concursus ad locum vbi est futura mactatio. Ibi matutinum tempus potando transigunt. Inter quos captiuus ille, quem non latet eam in se cudi fabam, plumis ornatus, non modò Ad captiuum mactandũ omniũ conuentus.

mortem non horret: quin immò saltando, bibendo, ridendo reliquos superat. At postquã per sex aut septẽ horas vnà cum cæteris perbacchatus fuerit, duo trésve ex robustissimis eum arreptum funibus xylinis, aut ex arboris illius cortice (quam *Yuire* vocant, quęque tiliæ est persimilis) medium, minimè renuentem quamuis vtróque sit brachio soluto, cõstringũt: pérque pagum quasi in triumphum deducũt. At verò, num putas propterea eum caput demittere vt solent hîc sontes? Minimè verò id quidem. Quin contrà incredibili audacia res suas gestas apud eos à quibus constrictus detinetur enumerat, his verbis: Ego, ego ipse fortissimus, sic vestros olim cognatos vinxi, tum se laudibus magis ac magis euehens, modò in hanc, modò in illam conuersus partem, alium quidem ita compellat, Heus tu, patrem tuum ego voraui, alium verò ô bone, fratres tuos mactaui & *Boucanaui*. Tot denique viros, fœminas, puerulósque, ex vobis *Tououpinambaultijs* bello à me captos deuoraui vt numerum assequi non possim. Cæterùm ne ignorate populares meos *Margaiates* tot in posterum mactaturos esse quot è vobis intercipere poterunt: atque ita mortem vlciscantur meam.

Captiuus vinctus per vicum circumducitur.

Tandem, postquam omnium oculis satis supérque fuit expositus, duo illi lictores à quibus cõstrictus tenetur, circiter tres vlnas ab eo recedunt, funẽ tamen pari longitudine firmissimè vterque contrahit: adeo vt cap-

tiuus

tiuus gradū prȩcisè ſiſtere cogatur, progredi autem aut regredi minimè poſſit. Vincto lapides aut teſtæ confractæ adferuntur. Tum lictores parmis ex tergo *Tapirouſſou* (cuius antè memini,) ſeſe obtegunt, captiuūque his compellant verbis: Mortem tuam ante obitum vlciſcere. Ille confeſtim lapides in eos ſummo impetu contorquet qui ſe circumſtāt quorum numerus plerumque ad quatuor millia accedit. Ex his minimè eſt quærendum quàm multi vulnerētur. Equidē in vico quodam quem *Saricoy* appellant vidi captiuum eiuſmodi tanto impetu lapide mulieris crus pertigiſſe, vt confractum illud eſſe crederim. Porro lapidibus, ac ceſpitibus, quos potuit colligere abſumptis, prodit is qui mactationi ſe accingit, quique per totum diem latuerat, clauam ligneam plumis decoram manibus gerens, pileo quoque ac cæteris ornamētis plumeis ornatus: atque ad captiuum accedit, eúmque his compellat verbis. Annon ex *Margaiatū* es gente nobis infenſiſſima? Annon tu ipſe ex noſtris amicis & cognatis cōplures mactaſti, ac deuoraſti? Cui captiuus, animo quàm antea longè præſentiore, ſua ſic reſpondet lingua, (*Margaiates* enim à *Tououpinambaultijs* ſermone non ſunt diſſoni,) *Pa, che tan tan aiouca atoupanè.* hoc eſt, vtique ſū fortiſſimus, atque ex veſtris quàm plurimos mactaui & deuoraui.

Captiuus prȩcisè re uinct. mortem immi nentem vlciſcitur.

Mactatoris cum captiuo colloquium.

Deinde, quo magis hostes suos vrat, vtraque manu capiti imposita, in hæc erumpit verba: O quam strenuè in eo me gessi! O quàm gnauiter vestros bello lacessiui, cepique, quos penè innumeros voraui: aliáque id genus multa subiungit. Mactator verò addit, Idcircò tu qui in nostra es potestate, mox à me mactaberis, *Boucanóque* afflatus à nobis voraberis. Quid tum? (inquit ille, ne fractiori quidẽ animo pro sua gẽte mactationẽ subire paratus, ac Regulus ille quõdam pro Rep. Romana mortem oppetijt) mei quoque cognati mortem vlciscentur meam. Ad hæc, vt pateat istos mortem (quam tamẽ mirum in modum reformidant) prorsus cõtemnere, quòd beati se credant, publico illo & solenni supplicio, exemplo rem cõfirmabo. Fortè in pago quodam Insulæ maioris, quam *Pirani-iou* nuncupant, diuerti, mulierémque offendi mox isto supplicij genere interituram, ad hanc accedo propiùs, moneo vt se *Toupan* cõmendet (nam ad illius captum sermo erat accommodãdus. *Toupan* verò non Deum, sed tonitru sonat,) atque ad eum, prout à me docebatur, preces conciperet. Illa verò nutato capite me deridens respondit, Quid verò mihi es daturus si id quod vis exequar? Tum ego, Miserrima muliercula, mox rerum omnium istarũ vsus tibi nullus erit: Itaque de anima tua quã immortalem esse credis (quod faciũt Barbari omnes, vt mox sequenti capite dicemus) seriò cogitato. Illa verò rursum me irridens, est

Mira captiui confidẽtia mortẽ contemnẽtis.

Barbara mulier mortẽ contemnit.

mactata.

Sed vt ad rem redeam variis disceptationibus vltrò citróque habitis, nonnũquam inter colloquendum, mactator qui præsto adest, claua lignea vtraque manu in altum sublata, orbiculo extremo, captiui caput totis ferit viribus, adeo vt paucissimo sanguine effuso, altero ictu non sit opus. Hinc prouerbium illorum, quod iam apud Gallos nostros erat in vsu, Confringam tibi caput, pro eo quod solent altercantes milites aduersario minitari his verbis, Ego te confodiam.

Captiuus vno ictu mactatur.

Barbarorũ prouerbiũ à Gallis vsurpatum.

Captiuo in hunc modum mactato, si coniugatus erat, (vxores enim nonnunquam illis dari diximus) vxor illius cadaueri adhærens, aliquantulum luget, aliquantulum inquam, nã Crocodilum imitatur, quem ferunt, antequam hominis à se necati cadauer deuoret, lachrymas emittere solitum. Non absimili modo illa postquam lacrymis extortis luctum simulauit, viri sui carnibus omnium prima nisi quis anteuertat vescitur. His ita gestis reliquæ mulieres, præsertim verò anus, quæ cùm sint humanarum carnium appetentiores, iuniores continuò eos à quibus captiui detinentur hortari solent vt confestim morti addicant: aquam feruentem admouentes ad cadauer accedunt, quod adeo fricant, lauant & calida perfundunt, vt cute sublata pari sit cum nefrendibus assandis candore.

Luctũ simulat vxor captiui mactati.

Captiui cadauer nõ secus ac nefrẽs calida perfũditur.

Deinde captiui dominus assumptis secum quanto

quanto numero visum fuerit sociis, cadauer diuidit, ac tãta celeritate frustatim discerpit, vt lanius apud nos vix reperiatur vllus qui veruecem celeriùs in frusta secare possit. His accedit quod prout venatores, hîc cerui capti viscera canibus venaticis porrigunt, Barbari consimiliter hostium suorum mactatorũ sanguine liberos illinunt suos vt ad ferociam crudelitatémque animos illis addant.

Cadauer captiui incredibili celeritate in frusta secatur.

Hæc porrò immanis crudelitas, apud Barbaros frequentissima, per se est quidem abominanda. Atqui portentosius id esse videtur quod patratum à Iudęis fuisse legimus, (quos tamen humanitate cæteras gentes antecellere par erat, prohibito à Deo sanguinis esu) Illi enim tumultibus concitandis, vt tradunt historiæ, deditissimi, Traiani temporibus adeo horrendas seditiones excitarunt, eóque crudelitatis & immanitatis processerunt, vt cęsis quadraginta hominum millibus in Ægypto, Cyrene, & Cypro, eorum carnibus vesci, sanguinéque vultum oblinire suum sustinuerint. Quin multos à vertice transfixere medios, eorúmque pellibus induti immanissimam præ se ferentes rabiem obambulauere. Quæ historia si nõ absoluat, saltem extenuet Americanorum crudelitatem. Cæterùm ex quo Christiani ad eos accessere cum mactatorum corpora, tum animantia omnia, reliquósque cibos cultris secant. Antea verò, quantum à senioribus accepi, lapidibus præacutis ad eum vsum accommodatis vtebantur.

Barbarorũ pueri cur hostium sanguine illinantur.

Iudęorum immanis crudelitas.

Lapides cultrorum vsũ Americanis olim præbebant.

Captiui carnes *Boucano* impositæ.

Singula porrò cadaueris frusta, atque adeò ipsa viscera abluta & expurgata *Boucano* imponuntur. Hæc tantisper dum coquuntur, anus continuò *Boucano* adhærent, mirum enim in modum carnes humanas appetunt, adipémque à *Boucani* baculis diffluentem excipiunt. Adeo eorum sapit palato vt continuò adolescentes ad capiendos hostes hortentur, qui cibum eiusmodi suppeditent. Digitos quoque suos adipe illo consperfos lingentes, conclamant suum *Yguatou*, quod sonat, Bonus est. Habes, Lector, quantum obseruando assequi potui, qua ratione Barbari Americani captiuos suos assant, more nimirum penitus nobis ignoto, nimirum *Boucanando*.

Barbaræ anus adipem diffluentem lingunt.

At verò quoniam capite 10. de *Tapiro ussou* agens, *Boucani* formam fusè descripsi, ne tautologiâ laborare videar, ad locum illum Lectores remitto. Intereà verò eorũ error à me refutabitur qui suis chartis Barbaros nostros carnem humanam verubus perinde ac nos armos veruecinos assantes depinxerunt, duos etiam pręgrandibus cultris ferreis carnes dissectas ad speciem suspensas exponere sunt commenti, prout hîc bubula venalis exponitur. Sed ista tam vera, quàm ea quæ fabulosè de Panurgo Rabelesius refert, quòd lardo transfixus & semiassatus tandem euaserit, arguunt chartarum illarũ authores crassissimæ ignorantiæ. Hæc vt confirmem addo: Brasilienses non modò à nobis differre assandi mo-

Chartarũ Cosmographicarum error.

do

do,sed etiam nostrum morem illis planè fuisse incognitum,tum etiam cum apud illos degebamus. Etenim ego & sodalis quidã meus in vico quodam Indicam Gallinam cum nõnullis alijs volatilibus veru ligneo impositis nostro more ad ignem versantes assabamus. Quod factum Barbari in ludibria vertebant, nec priùs adducti sunt vt crederent carnes quæ continuò agitarentur percoqui posse, quàm ipsi periculum fecere. Ergo (vt vnde digressus sum eò redeam) vnius aut plurium captiuorum carnibus (duos siquidem aut tres nonnunquam vno die mactant) in eum modum assatis, turba illa vniuersa quæ mactationi interfuit *Boucano* circumit exultans, membráque hostium torrentia toruis intuetur oculis,deinde quantumuis multi particulam singuli arripiunt: non tamen cibi causa, (quod suspicari nõ immeritò quis posset) isthæc perpetrant: quamuis enim sine controuersia carnes humanas sapore commendent, vltionis tamen potiùs iis edendis quàm victus rationem habent: anus excipio carnium illarum,vt dixi,auidissimas.Huc verò tendũt, vt mortuos ad ossa vsque corrodentes superstitibus metum incutiant. Quippe, quò animos suos truculentissimos & sæuissimos expleãt,nulla est cadauerum illorum particula, ab extremis articulis ad nasum vsque aures & verticem,quæ(excepto cerebro) ab illis non exedatur.Ptolemæi itaque Lathuri Regis Ægypti barbaries eò fuit immanior, quòd licet

Barbari nostrũ assandi morem ludibrio habent.

Barbari singuli captiui carniũ frustum arripiunt.

humaniore est disciplina excultus, ad tantam sit delapsus crudelitatem, vt cæsis xxx. Iudęorum millibus captiuos cęsorũ carnibus vesci adegerit. Cæterùm *Tououpinambaultij* nostri in singulis pagis aceruatim mactatorum caluarias diligenter asseruant, (prout apud nos in cœmiterijs solent) Gallis verò ad eos commeantibus fusissimè rerum suarum gestarum præconium persequuntur, aceruósque illos quasi trophæa quædam, fortitudinísque suæ monumenta ostentant. Præterea grandiora crurum & brachiorum ossa non negligenter recondunt, fistulis (vti dictum est) conficiendis: dentes quoque auulso filo traiiciunt, & circa collum obuolutos gestant. Gen. Ind. Hist. scriptor de Insulæ *Zamban* malis agens, refert eos hostium ab se mactatorum capita ædium sacrarum valuis affigere solitos: dentésque collo appẽsos ad ostẽtationẽ gestare.

Caluarum acerui à Barbaris cur asseruentur.

Lib. 2. c. 71.

Mactatores verò isti summo illud tribuũt decori: patrato enim egregio illo facinore, secedunt pectúsque, brachia, crura, suras & reliquas corporis partes incîdunt, incisuiásque vt perpetuò cuti inhęreant vnguẽto nescio quo illinunt, atróque puluere inspergunt, quem nulla temporis diuturnitas delere potest. Creduntur autem eo plures mactasse hostes quo pluribus scatent incisuris, ac proinde fortissimi cẽsentur. Quæ vt faciliùs à quibusuis percipiantur sequenti pictura expressimus. Alterum quoque Barbarum sagittam arcu iaculantem adiunximus.

Denique vt tandem horrendæ isti tragœdiæ finem imponamus, si fortè contingat vt mulieres quæ captiuis nupserant grauidę ex illis sint factæ, Barbari (dictu horrendum, visu verò maximè stupendum) liberos nonnunquam recèns natos, raro paulò adultiores vorant, hanc autem causantur rationem, pueros illos ex hostium semine progenitos esse. Barbari verò hostes suos quibuscum continenter bellum gerunt funditus aboleri non modò percupiunt (eandem enim crudelitatem *Margaiatès* in *Tououpinambaultios* exercent) sed etiam mira profunduntur voluptate si videant hospites suos eodem esse animo. Etenim carnes humanas nobis ab illis appositas quoties reiiciebamus, (quod à me & plerísque ex nostris semper est factum, neque enim per Dei gratiam adeò immanes vnquam fuimus vt eas vel attingere religio nobis non esset) nos non satis fideles sibi censebant. At meo maximo dolore referre cogor, Neustrios quosdam interpretes, qui apud Barbaros nouennium exegerant, sese vt ad illorum mores accommodarent vitam atheorum more transigentes, non modò crebris scortationibus sese cum Barbaris fœminis inquinabant, adeo vt vnus ex illis trimulum puerulum ex vago illo concubitu sustulerit: sed etiam exuto omni humanitatis sensu, Barbarósque immanitate superantes, à se permultos *Margaiates* & mactatos & deuoratos fuisse gloriabantur. Porrò vt quæ sit *Tououpinambaultiorum* in ho-

Horrenda crudelitas.

Neustrij interpretes vitam atheorum more trásigunt.

hostes suos crudelitas, pergã describere, contigit eo tempore quo apud illos degebamus, vt de vico quodam in maiori insula sito cogitarint. Pagus hic à quibusdam *Margaiatibus* incolebatur, qui tamen *Tououpinambaultiorũ* ingruente cum *Margaiatibus* bello *Tououpinambaultijs* in deditionèm venerant, pérque totos vigenti annos pacifice apud illos egerant. At tandem inter *caouinandum* sese mutuò incitantes & animos addentes, pagi illius incolas vniuersos interniecioni deuouẽt. Decretum exequi non cunctantur, noctu inopinantes intercipiunt & semisopitos opprimunt, adeò vt non sine commiseratione clamores & eiulatus audirentur. Galli re audita circa mediam noctem eò properant armati, pagus enim à castello nostro non longiùs x. passuum milibus aberat. Verùm antequàm eò aduenissent, Barbari rabie & præda incitati obuios quosque trucidarant casásque vt latentes extruderunt incenderant, adeò vt, perpaucos superstites nostri inuẽerint. Quin immò ex nostris nonnulli asseuerabant se non modò adultos frustatim concisos, sed etiam infantulos lactantes integros *Boucano* impositos vidisse. Ex adultioribus tamen aliquot mari sese commisêre, & noctis tenebris obsecundantibus natantes euasêre, inque nostrum Castellum se recepêre. Quod vbi resciuerunt Barbari, non æquo tulerunt animo, immò suos hostes à nobis detineri mussi-

Pagus à Barbaris vastatus.

Barbaries horrenda.

tantes conquerebantur. Tandem verò mercibus quibusdam à nobis placati fuere, clientes verò nostros, Villagagnoni mancipia reliquere.

Interiectis aliquot diebus, ego cum quibusdam aliis Gallis in pago ab indigenis *Piram-iou* nominato in insula illa maiore animi gratia exspatiabamur, inopinantes captiuum iuuenē, forma & statura non mediocri in cōpedibus ferreis quas Barbari à Christianis acceperant, detentum offendimus. Is lingua Lusitana nos compellat, (duo ex nostris ob Hispanici sermonis peritiam eius verba capiebant) significat se in Lusitania fuisse, Christianum esse, Baptismo initiatum, Antonio sibi nomen. Præterea, quamuis natione *Margaias* esset, quod frequenti cum Lusitanis commercio ferinum ingenium ex parte exuerat, innuit se vehementer optare, si qua id ratione fieri posset, ab hostium manibus euadere. Tū nos prȩterquàm quod nostrarū erat partium quotquot dabātur è Barbarorū faucibus eripere, auditis vocibus Christiani & Antonij longè vehementiùs commoti sumus, & miseratione ducti. Atque ita è nobis vnus, qui linguam Hispanicam callebat, quique fabrilem exercebat artem, recepit se postridiè eius diei limam ad compedes dissecandas allaturum: monuítque vt simulac solutus esset, (nam à nemine obseruabatur) in dumetis ad maris littus sese abderet, tantisper dum

Margaias in Lusitania baptisatus captiuus.

Barba-

Barbaros colloquio occuparemus: nos ſcapha exceptum, in Caſtellum noſtrum transſducturos: quò ſi perduceretur, minimo negotio cum Barbaris de ſua redemtione tranſigi poſſe.

His non parum recreatus gratias egit, ſéque ſingula exactè exequuturū ſpondet. At Barbari licet ſermones vltrò citróque habitos non cepiſſent, nonnihil tamen ſuſpicātes ſimulac è pago egreſſi ſumus, vicinitate demum, idque tumultuariè coacta miſerum Antonium mactant. Nos poſtridie limam afferentes, per ſpeciem farinę aliorúmque cibariorum quærendorum pagum illum repetimus: atque à Barbaris quærimus vbinam captiuus ille quem pridie videramus. Illi nos in caſam proximam deducunt, carniúmque Antonij fruſta *Boucano* impoſita oſtendunt. Deinde nos abs ſe eluſos fuiſſe ſuſpicātes per ludibrium caput oſtentabant, nóſque cachinnis excipiebant.

Non multo poſt duos quoque Luſitanos Barbari noſtri cepere: quos ex improuiſo in Tuguriolo luteo, in mediis ſyluis conſtructo, non procul ab Caſtello ſuo quod *Morpion* vocant, adorti fuerant. Luſitani quidem totius diei ſpatio Barbarorum impetum ſuſtinuerant, at tandem cùm eos tela cæteræque munitiones deficerēt ſtrictis maioribus gladiis, quos nos ambarum manuum dicimus, in Barbaros irruunt, ac complures cædunt,

Luſitani duo à Barbaris capti & deuorati.

multos quoque vulnerant. Barbari contrà pertinaciter obſiſtũt,ſingulis, potius occumbendum ducunt,quàm victoria non parta pedem referre. Itaque tãdem Luſitanos captos deducunt,è quorum ſpoliis ipſe veſtes bubalinas à Barbaro emi. Vnus quoque ex interpretibus argenteam lancem emit, quam Barbari cum multa alia ſupellectile in illo tuguriolo erant deprædati, quámque pretii ignari cum duobus cultellis permutarunt. Porrò Barbari in ſuos pagos reuerſi, Luſitanis per ludibrium barbam conuellunt, doloríſque impatientes derident,híſqueverbis increpãt. Quid? vóſne qui nuper impetum noſtrum tã fortiter ſuſtinuiſtis,nunc cum mors erat fortiter obeunda muliebri eſſe animo? Ac tandem more ſolito eos immaniter mactant,deuorántque.

Exempla quidem permulta de Barbarorũ crudelitate præter iſta à me poſſent afferri, niſi quæ attulimus ad horrorem cuilibet incutiendum ſufficere exiſtimarem. Verumenimuerò vt ij qui hæc tam horrenda paſſim apud Barbaros vſurpata legent, norint permulta quoque non minus deteſtanda alibi geri, præter eam quam commemorauimus Iudæorum crudelitatem,qui Traiani temporibus quadraginta hominum millibus cæſis, non modò eorum carnes deuorarunt, ſed etiam ſanguine vultum obliuerunt, pelléſque induerunt: Præter etiam horrendum Ptolemæi

mæi Lathuri Regis Ægypti facinus qui trigin ta Iudæorum millibus cæsis, captiuos occisorum carnibus vesci vi adegit, alia quoque exempla in medium afferam. Chalcondilus historia de Imperij Græci lapsu & Turcici incremento, (quod verè tragicum dixeris) scribit Turacanum vnum ex Amurati II. Legatis, Albanorum copiis instructa acie deuictis fusisque captiuos 80. immaniter trucidasse, quorum capita truncata, in pyramidis formā coaceruari iussit, quasi partę victoriæ insigne trophæum. Amuratus verò vltra istmi angustias transducto exercitu, trecentos milites qui noctis tenebris obsecundantibus in proximum montem confugerant, intercludit. Illi commeatus inopia in deditionem venerūt honestas expectantes conditiones. At Amuratus omnes in vnum locum conuenire mandat, ac coram se iugulandos curat. Idem Amuratus, cuius nondum erat sæuitia expleta, ex omni captiuorum copia sexcentos adolescentes forma præstantes, sua emit pecunia: quos deinde patris Manibus immolat quasi peccatorum expiatio in tanta sanguinis humani profusione esset posita. Sed isthæc ludi iocíque dicantur præ sceleratissimi Mechmeti XII. Turcarum Imperatoris crudelitate, qui non modò Imperij administrationis Amurato successor fuit, sed maximè in omni immanitatis genere, immo quem in hac parte magno superauit interuallo. Vt enim omittam florentissimæ simul ac celeberrimæ vr-

Lib.5. c. 5.

Trophæū ex capitibus humanis.

Lib.7.c.4.

Immanitate Amuratus immanitate cumulat.

Lib.8. c.6.

Constantinopol. expugnatio, regnante Mechmeto 12. Tur. Imp. ad 56 Cal. Ian.

bis Constantinopoleos expugnationem quæ ipso regnante Anno salutis 1453. Ad V. Cal. Iunias contigit, qua sanguine omnia, horrore, morte, fugientibus & persequentibus, victoribus & victis repleta erant: Adeo vt cæsorum & eorum qui præ ingenti irruentium multitudine suffocati erant cumulus portarum fornices superaret: Peculiaria quædam de monstri illius crudelitate posteris mādata recēsebo. Viginti Albanos milites, qui Thrasia, quam ipse expugnarat, relicta, in oppidulum quoddam Phiasiæ, Rupellam nomine, sese receperant, rotario supplicio brachiis cruribúsque conquassatis semiuiuos in summo cruciatu languentes desperabundos reliquit. Insuper immanissimo illi monstro non satis erat quoscumque in oppidis aut castellis ostendebat ferro cædere, prout Leontarij contigit, vbi ne vnus quidem superstes est relictus, adeo vt sex mille hominum cadauera, præter ingentem equorum & pecorum copiam; illic fuerint numerata: Sed inaudito hoc supplicij genere complures insuper affecit. Acinace peracuto singulos homines in duas partes vno ictu circa transuersum septū diuidi iubebat, artificio barbariem omnem superante: bis enim singuli mortis persentiebant dolores. Vtraque pars per aliquod tempus præ somno quo opprimebatur cruciatu huc & illuc non sine gestibus horrendis sese volutabat. Trecenti milites in oppido Mitylene anno 1459. quo capta est vrbs illa, hoc imma-

Lib.9.cap. 1.

Mechmeti in ipsa bruta animātia crudelitas.

Monstrosa crudelitas. Lib.9. cap. 7. & Lib. 10. cap. 12.

immaniſſimi ſupplicij genere ſunt affecti. Quingenti quoque alij ab Omare Baſſiano Conſtantinopolim miſſi, quos in oppidulo à ſe expugnato ceperat eadem occubuerunt morte. Horum cadauera poſtquã aliquandiu in area in qua laniati fuerant neglecta iacuerũt, hos horrẽdè mugiẽs ad ea accedit, vnámque cadaueris partẽ cornu attollit, alioq; loci cõportat, tum alterã petit prioríque adiũgit, Quæ res cùm à multis perſpecta fuiſſet breui ad Mechmetum perfertur: Ille mirum in modum anxius, cadauer illud diſiungi, partéſque ſeorſum ad priſtinum locum comportari iubet. Bos inſequitur repetitis mugitibus, cadauer verò illud, inter cætera agnoſcit, denuóque carnibus ſublatum aliò aſportat. Mechmetus hoc portento vehementer commotus (ac meritò quidem) è veſtigio cadauera ſepeliri iubet, bouẽ verò ad ſua pecuaria deducendum, ac per reliquũ vitæ tẽpus alendũ curat. Tradunt nonnulli cadauer illud à boue canibus Turcis clementiore aſportatum, Veneti cuiuſdam corpus fuiſſe: alij Illyrico tribuunt. Atqui vt vt ſit (inquit Chalcondylus) hoc oſtento multum fœlicitatis genti à qua ille oriundus erat, portendebatur.

De boue qui herũ mortuũ agnoſcit mira hiſtoria.

Vladi verò ſæuitia humanis auribus tinnitum longè grauiorem ciebit, idcirco de ea referre vltimo loco viſum eſt. Vlando attributa Moldauia Mechmeti liberalitate in gratiam fratris cuiuſdam Vladi quo ſceleratus

Vladi immanitas horrenda & cæterorum omniũ atrocitatem ſuperans.

Mechmetus ad nefarias libidines abutebatur, hoc primo veluti auſpicio prouinciam illam adminiſtrare cœpit. Potentiſſimos quoſque Moldauienſes, ac primariæ autoritatis viros, à quibus propter authoritatem & gratiam, ne defectionem molirentur ſibi metuebat, corripit, eóſque non contentus eſt vulgari aliquo ſupplicio è medio tollere, ſed viuos omnes palis transfixos ſummo cum cruciatu extinxit. Immo eorum familias ne vxoribus quidem & infantibus exceptis, eodem furore ſuſtulit. Adeo vt breui temporis ſpatio triginta & eo ampliùs hominum millia ab eo trucidata fuiſſe à multis confirmetur. Mortuorum porrò bona & honores ſatellitibus ſuis eſt largitus. Mechmetus certior factus Vladũ de defectione & rebellione in ſe cogitare, quendam ſuum à ſecretis Catabolmum nomine, natione Græcum per ſpeciem amicitiæ ad eum mittit, eo cõſilio vt Vladum ad ſe blandis verbis pertraheret. Eodẽ quoque tempore Mechmetus ad Chamum quendam cui Valaquiam prouinciam clàm demãdarat, literas dat, mandátque vt quacumque ratione vi, dolóve Vladum corriperet: eo nihil gratius ſibi accidere poſſe ſignificat. Hi duo communicatis conſiliis Vladum intercipere conantur, Vladus verò nullo modo perturbatus confirmatis militum ſuorum animis, reliquis omnibus in fugam verſis Chamum & Carabolmum cum quibuſdam aliis viuos capit. Quos cruribus & brachiis abſciſ-

Lib. 9. cap. 12. 13. & 16.

ſis

ſis palis viuos affixit. Chamo verò, prout eius poſtulabat dignitas eminẽtiorem tribuit locum. Quod ab eo hoc conſilio factum eſt, vt ſubditis ſuis terrorem incuteret, ac ne tale quid in poſterum auderent niſi idem ſupplicium ſubire vellent, anſam præriperet. Præterea exercitum ingentem ſumma celeritate conſcripſit, Danubiúmque flumen tranſiit, atque in Mechmeti ditionem quam flumen illud alluit, magno irruit impetu, eámque eſt populatus, pagos incendit, fœminas ipſas, immò infantes, in cunis vagientes ferro cecidit. Quacũque verò iter faceret immaniſſimè ſæuiebat, & vaſtitatis vbique notas inurebat. Quibus ab Mechmetum perlatis, maximè vero nuntio de Legatorum morte crudeliſſima, ac in primis de Chamo tam atroci ſupplicio affecto, qui præcipua in aula miniſteria olim geſſerat, Mechmetum non parum commouerunt. At longè moleſtius illi fuiſſet tantam iniuriam ab infimæ ſortis homine ſibi illatam inultam relinquere. Itaque cum inſtructiſſimo exercitu Valaquiam ingreſſus, & Legatorum ſuorum cadauera palis adhuc affixa comſpicatus, nouo quaſi dolore, & nouo furore fuit percitus. Cadaueribus autem illis auulſis & ſepultis, tria paſſuum millia eſt progreſſus, ac in lanienam illam incidit ab Vlado in ſubditos patratã, quæ res horrorem conſpicantibus mouebat. Erat enim locus aliquantulum editus, & in omnes partes apertus, duo paſſuum millia in longitudinem ob- Horrendũ viſu ſpectaculum.

tinebat, latitudo mille occupabat: Innumeris rotis, palis, crucibus, furcis, cadaueribus onustus ceu sylua quædam consitus erat. Ex cadauerum facie perhorrida, cruciatus quos ante obitum pertulissent cõiicere facile erat. Laniatorum numerus ad millia viginti facinoris atrocitatem augebat. In his erant infantuli maternis adhærentes vberibus, lactantes enim suffocati fuerant. Inauspicatæ præterea aues, aerem seu nubes atra condensabãt, ac in corporum humanorum concauo vnde iam antè viscera extraxerant, nidos struebant. Quibus conspectis Mechmetus, ingenio alioqui barbaro & crudelissimo, apud se cogitans vnius homunculi, & quidem abiectissimæ conditionis, atrocitatem ac immanitatẽ crudelissima quæque facinora ab se patrata longo interuallo superasse, modò obmutescebat, modò misericordia quadam ducebatur, atque apud se mussitabat, mirum nõ esse quòd sceleratus ille subditis suis adeo formidolosus esset, quandoquidem tale facinus patrare sustinuisset: Ideóque difficillimum esse statuebat hominem ab sua ditione depellere, qui & imperio suo & subditorum obsequio tam insigniter vteretur. Mox verò collecto animo, neminem esse qui carnificem illum non contemneret arbitratur. Quinimmo Turcæ ipsi tam horrendo κοιμητηρίῳ conspecto Vladum adeò atrocis facinoris authorem diris deuouebant. At Vladus omnibus istis neglectis, Mechmeti exercitui continuò insta-

instabat, eúmque modò in alis, modò in nouissimo agmine lacessebat, atque ita non paucos singulis diebus perimebat, damnúmque non minus equitibus ac Arapibus afferebat. Tamen (ne vlteriùs in his recensendis progrediar) ille suo tandem periculo est edoctus sæuitiã illam qua in subditos vsus erat, dum res suas egregiè stabilire volebat, multò plus detrimenti quàm commodi sibi attulisse. Nã paulatim suis à se deficientibus Mechmeto prouinciã cedere, atque in Hungariam profugere coactus est. Eò vbi appulit, ob scelera quæ mille suppliciis expiari non potuissent in vincula coniectus fuit. Quatuor hęc monstra coniuganda & quasi concathenãda duxi, vtpote quæ infernali remigio sint aptissima, Turacanum videlicet, cuius (quantumuis flagitiosissimi) nequitia penè nulla videatur si cum Amurato conferatur: Quem rursus crudelitate & sæuitia superauit Mechmetus: Omnes verò sceleratissimus & immanissimus Vladus magno post se reliquit interuallo. At verò (inquies) Turcæ isti fuerunt inhumanissimi, quos merito Brasiliensibus ἀνθρωποφάγοις immaniores dixeris.

Quare vt paulò attentius ad ea quæ apud nos geruntur animum aduertamus, quæro in primis quid à fœneratoribus & rapacibus auaris pręstetur? qui sanguinẽ & medullas tot viduis, tot orphanis exugunt, ac proinde viuos deuorant, quos semel iugulasse satiùs esset quàm languentes diutiùs detinere? Annõ

Fœneratores barbaris Americanis immaniores.

feritate & crudelitate Barbaros Americanos
Mich.3.8 superãt? Atque hinc fit vt exclamet Propheta. Quod comedunt, caro est populi mei, & cutem eorum ab eis nudant, ac ossa eorum diffringunt: diuidúntque vt quod est in olla, & velut carnem quæ est in lebete. Iam verò si de carnium humanarum esu ferino prorsus & tygrino, quot quæso, hîc apud nos reperti sũt, cum in Italia, tum in aliis regionibus, ex iis qui Christianum præ se ferunt nomen, qui eò immanitatis delapsi sunt, vt sæuitiã suam explere cupientes, cor iecúrque inimicorũ suorum deuorarint? Penes historias innumeras de rebus istis scriptas fides esto, singula enim persequi si cupiam tempus me deficiat. At, ne in aliena inquiram, Quæ lingua, quis calamus immania facinora referat quæ in Gallia nostra sunt patrata? Tædet me certè, tam horrenda commemòrare, Gallus enim sum. Funestissimis bellorum ciuilium temporibus, quibus ab hinc annis xx. iuxta eorum calculum qui diligentiùs isthæc sunt persecuti, decies quater centena hominum millia interierunt: inter quos quadraginta reperiuntur nobilissimorum virorum millia, qui vniuerso terrarum orbi deuincendo, vel saltem Græciæ Turcarum Tyrannide tam diu oppressæ in libertatem asserendæ suffecissent. Atque vt aliquid afferam è tot in vulgus emissis ingentibus voluminibus, quibus prouinciarũ, locorum, vrbium, homicidarum, atque adeo trucidatorum ipsorum nomina eduntur, quæ
con-

consultò à me omittuntur, ne ea quæ iam consenuisse videntur recrudescant: Nobilis cuiusdam viri reformatam religionem profitentis viscera auulsa fuere, ac primo per totam vrbem circumducta, deinde in vrbis fossas ad sterquilinium coniecta sunt. Cor autem, & iecur, baculis affixa, instar trophæi verè Diabolici circumgestata fuere. Quin eo vsque perrupit scelesti cuiusdam rabies, vt iecinoris illius particulam cani obiecerit, canis verò homine longè humanior attingere recusauit: tum immanis herus canem non sine blasphemis vocibus hoc sermone insequebatur, Nunquid tu quoque es Lutheranus? Alibi vir quidam insignis & de literis optimè meritus, ventre, vultúque humo pertingente, in publicam vrbis plateam pertractus, primò semiustulatus in mare deijcitur, tum extractus canibus lacerãdus obijcitur. Mechmeti immanitatem superiùs meritò sumus detestati, qui vno Acinacis ictu medios homines dissecabat, duabúsque veluti mortibus mulctabat: At si istum de quo agimus dispiciamus quater eum necatum fuisse comperiemus, nam vultu ventréque terram euerrẽte pertractus, quodammodo mactatus fuit, deinde vstulatus, tertiò submersus, quartò à canibus dilaniatus. Non multò clementiùs cum alio actum est cuius cerebrum lapidibus comminutum fuit, deinde in flammas coniectus est, indéque extractus, muro est appositus vt quibusuis tormentulorum displo-

Cõsule historiam ecclesiasticã Gallicam. Anno 1580 excusam lib. 3. pag. 374.

Canis hominibus ipsis longè humanior.

Lib. 3. pag. 383.

Tomo 2. lib. 7. pag. 356.

dentibus ſcopus eſſet. Puerpera quædam die
à partu quarto de lecto deturbata & in infi-
mos gradus deiecta fuit. Infantulum verò cui
diligentiſſimè in vlnis poſito cauerat, lanij
illi crudeliſſimè ei auellũt muróque allidũt,
vocibúſque blaſphemis Lutheranorum pro-
geniem eſſe extirpandam prædicabant. Cor
ex cadauere iacente ab militibus ſeu potiùs
furiis eductum mordebatur: illi verò mutuo
387. ſibi illud porrigentes ſe præſagiiſſe iam antè
dicebãt, Hugonottũ à ſe comeſtum iri. Mu-
lieri honeſtiſſimæ, veſtibus penitus nudatæ,
vbera in orbem exciſa fuere, tum patratis in
400. eam nefandis ſceleribus, in proximum flumẽ
deiecta eſt duabus eius filiabus tam horren-
dum facinus ſpectantibus. Itali quidam in
454. religionis odium puerulum viuum in duas
diſſecant partes, eiúſque iecur deuorãt. Ado-
517. leſcenti cuidam oculi pugione effoſſi ſunt, tũ
vlmo eſt ex pedibus ſuſpenſus tormentulo-
rúmque glandibus eſt confoſſus. Viri qua-
531. tuor veram religionem profitentes carceri-
bus noctu educti in pontem deducti ſunt, v-
bi primùm veſtibus omnibus exuti ſunt, tum
miſerè excarnificati ſunt, ſicarij enim eos mi-
nutim concidentes per ludibrium ſeſe inui-
cem compellant, neſcio an brachium poſſem
amputare, tum crebris ictibus alius brachiũ,
alius collum, alius caput contundebat, donec
ſemiuiuos in ſubiectum flumen coniecerunt,
at humus eorum ſanguine infecta horrorem
prætereuntibus incutiebat. Carnifices verò
ad

ad eluendam crudelitatis suæ notam humum multa aqua perfundunt. Sed efficere non possunt quin sanguis ille continuò apud Dominum personet, qui cùm sanguinem humanũ à brutis effusum reposcere non cunctetur, quid de hominibus est statuendum à quibus adeo iniustè effusus fuerit, quíque hac ratione Dei imaginem violare nõ dubitarint? Gen.9.5.6.
Quidam Euangelij minister multis acceptis vulneribus, ambobus oculis effossis, tũ fune pedibus alligato, huc & illuc est pertractus ac tandem palo alligatur, in struem lignorum coniectus est, atque ita viuus exustus. 585.

Vt autem appareat nullius conditionis homines à tanta barbarie fuisse immunes, Quidam ex summi senatus præsidibus, senex & venerandus, qui quidem iam pridem Religionis reformatę opinionẽ habebat, quam tamen (quæ erat illius timiditas) palam professus nunquam erat, baculis primum immaniter verberatus, ac penè mactatus est. At sicarij cùm satis amplos loculos pro libidine non inuenissent, eũ pecunias suas deglutiisse prætexentes capite ad pectus vsque in aquã demerso, ex pedibus suspenso, adhúcque viuo, ventrem dissecant, visceráque in flumen proiiciunt. Cor verò hastæ affigunt, pérque vrbem circungestant, in hæc erumpentes verba. En vobis cor nefarij illius Hugonottorũ Præsidis. Quid plura? Nunquid ex humanis auriculis frictura est confecta? Nobilis quidam adolescens glandibus sclopetariis ictus, 595. 596. 601.

nudúſque in dumum ſpinis conſitum coniectus eſt, atque ibi ardentiſſimis ad Deum
Lib.8.pap. 728. precibus animã agit. Prouecta ætate vir pugionibus confoſſus & lapidibus obrutus, canibus obiectus eſt. Ex permultis cadaueribus viſcera extracta ſunt, ſicariis exclamantibus annõ quis eſſet qui Hugonotti viſcera emere vellet.
717. Sed, ô rem nefandam & inauditam!
Lib.9.775. 777. 778. & 823. annon pueruli aſſati fuere? viríque viui terræ mandati? Quinetiam inuentum eſt cadauer multis confectum vulneribus ſale aſperſis.
260. Quo nimirum ſupplicij verè diabolici genere miſer ille crudeliſſimè fuit excruciatus.
785. Præterea ducenti vigintiquinque homines brachiis adnexo fune colligati fuerunt quaterni, & quini, nudi, oculis ad ſolẽ poſitis, at-
795. que hoc modo enſibus, ſecuribus, & pugionibus confoſſi fuere, ſtramine incenſo pudendis eorum ambuſtis. Vir pugione cõfoſſus cum ſtatim animam non ageret crebris ſecuris ictibus confeſtim mactatus fuit. Alius letali vulnere percuſſus in lecto decumbe-
815. bat, huic malę ad aures vſque diſſectæ ſunt, tum in ipſo cubili iugulatus eſt.

Sed ne in iſtis hiſtoriis recenſendis quæ libris quos ad marginem adnotauimus memoriæ proditę ſunt, æquo ſim prolixior, preſertim quum tabellis iam pridem excuſis depictæ ſint, quæ hæc præ ſe ferunt nomina, Lanienæ Vaſſiacæ, Lanienę Turonenſes, Lanienæ Cadurcorum, aliæque in Gallia noſtra patratæ: Quid quæſo, dicturi ſumus de cruen-

ta illa Tragœdia quę initium habuit Lutetiæ die 24. Augusti, Anno 1572. qui dies D. Bartholomeo dicitur sacer, atque Gallicis in kalendariis meritissimè rubrica est adnotatus? Cuius quidẽ culpam in eos non reiicio, quos authores minimè habuit. Quámque Rex noster pacis edicto summo suo dolore actam fuisse iure declarauit. Inter cætera innumera, quæ tum per vniuersum regnum crudelissimè sunt admissa, annon cadauerum humanorũ adeps, ex Arari flumine (in quod proiecta fuerant plusquam Americana aut Turcica feritate mutilata,) extractorum Lugduni auctione publica venumdatus fuit? Nonne iecinora, corda, aliæque humanorum corporum partes ab immanissimis sicariis, quósque inferi ipsi abominantur, deuoratæ fuerunt? Nunquid Antissiodori, viri cuiusdam pij nomine Cor-regis, atrociter excarnificati, cor in frusta concisum venale est à carnificibus expositũ, ac deinde ad prunas tostum & deuoratum? Innumera etiamnum sunt in viuis hominum millia, qui de istis ante nostra tempora inauditis cumulatissimè testabuntur. Libris quoque (vt iam dictum est,) hac de re scriptis & excusis posteris mandabuntur. Ac ne plura persequi cogar, (nam horret animus; deúmq; precor vt tanto vulneri remedium adhibeat) sæuitia cum sæuitia, immanitásque cum immanitate comparetur: trésque aptentur tabulæ contiguæ, in quarum

Vide Comment. Gallica. & historiã nostri temporis.

Gallica immanitas cum Americana & Turcica cõparatur.

prima Barbari Americani depingantur, clauis suis ligneis captiuos mactantes, fœminæ quoque cadauera, calida perfundentes, tum corpora frustatim concisa; brachia etiam, cura, fœmora, capita *Boucano* imposita, inter coquendum horridè contrahantur & deturpentur, ipsi denique Barbari gestu quàm fieri poterit immanissimo carnes illas vorantes apponantur.

In secunda Turacanus tiara amictus, pyramidem ex humanis capitibus crudeliter obtruncatis construens. Amuratus quoque & Mechmetus Turcarum imperatores adhibeantur: quorum prior, innumeris necatis hominibus eorum sanguine patris manibus litet: Posterior rotario afficiat supplicio complures milites, aliósque in duas partes vno acinacis ictu dissecet, atque ita bis mori cogat. Addatur Vladus, qui subditos palis transfigat, & quidẽ magno numero: effingantur quoque rotæ & patibula, tanta copia vt syluam efficiant, humanis cadaueribus onusta, infantuli ab matrum vberibus pendeant, vultu quos dolores moriendo persenserint, deformitate indicante: Coruis aliísque inauspicatis auibus circumuolantibus, atque in mediis quorum antè oculos, & viscera deuorarint nidos construentibus: Cæteráque ad rem exaggerandam adiiciantur, quæ ex descriptione superiùs allata pictor excogitare poterit.

In tertia, furentes & rabidi Galli, naturæ

turæ leges & Principum suorum edicta violantes, qui veluti Tortores & carnifices immanissimi, homines ex pedibus suspendant, facie ad humum inuersa, ventrem ferro dissecent, viscera eximant, per vicos circumducant, & in fœdissima quælibet sterquilinia coniiciãt: Qui humana corda & iecinora verubus & longuriis transfixa circumgestent, eáque modò cruda, modò in prunis tosta vorent, immò cani deuoranda porrigant, qui horrore percitus aufugiat, taliáque monstra humanitate superet: Qui semiusta corpora humana, in mare proijciant, rursúmque extrahant, muróque applicent, ac tormenta displodentibus pro scopo proponant: Qui adipem humanum educant, venalémque instar bubuli seui exponant: Qui quorundam capita lapidibus cõminuant, corporáque in flammas conijciant ac postea canibus dilanienda proijciant: Qui muliebres mammas circumsecent: Qui puerperas è cubili auellant, puerulósque muris allidant, nonnullos instar nefrendis assent: Qui viris quibusdam oculos pugionibus eruant, quos arbore ex pedibus suspensos tormentulorum glandibus conficiant: Qui de media nocte nudos homines ad pontem quendam sicis dissecent, minutímque concidant, inque subiectum flumen dent præcipites: humo cruore adeo infecta, vt tortores ipsos horrore perculsos notam illam eluere oporteat: Qui Eumenidũ furorem longè superantes, auriculas humanas in

ſartagine frigant, omaſorúmque inſtar comedant:, Qui viuos homines ſepeliant: qui minutatim corpora concidant, vulneráque ſale aſpergant, vt grauiori cum dolore coniunctam mortem comminiſcantur: Qui complures ſimul vinctos, nudato corpore, ſoli oculis oppoſitis, gladiis, ſecuribus, pugionibus dilanient: quorum pudenda accenſo ſtramine amburant: Qui corpus ſica confoſſum nec dum exanimatum, ſecuri mactent: Qui viro, vulnere lethali accepto ac in lecto decumbente, vtramque malam ad aures vſque diffindant, eúmque inſtar ouis iugulent.

His, inquam, ita depictis, quæ minimè exaggero, ita enim geſta ſunt, immo maiori quàm quæ verbis exprimi poſſit, crudelitate: Quænam trium harum tabularum immanior & viſu magis horrenda eſt iudicanda? Nunquid hæc poſtrema? hæc vtique. Itaque non abs re quidam, cuius nomen me ignorare ſanctè affirmo, poſt Gallicam illam lanienam quas reliquas omnes omnium temporum immanitates longo interuallo ſuperare videbat, verſiculos Gallicos ſcripſit, quos ita expreſſimus.

Exulta Pharao, Neróque ſæue,
Herodéſque, & Achabe: nam furore
Gallo ſæuitia eſt ſepulta veſtra.

Immo addere poſſumus ſæuitiæ omnia quæ vnquam extiterunt exempla, ſiue apud Scy-

Scythas,aut Tartaros,ſiue apud alias natio-nes,ne excepta quidē immani Triumuiratus Romani laniena. Quapropter ne deinceps Barbarorum ἀνθρωποφάγων crudelitatem adeò abhorreamus, quandoquidem non minor, immo longè immanior apud nos paſſim locum habet. Illi enim feritatem in hoſtes ſuos tantum exercent: Nos verò,vt conſtat ex iis quæ relata ſunt,cognatorum,vicinorum, propinquorum ſanguine manus noſtras commaculamus. Itaque monſtroſiſſima quæque vt videamus in Americam vſque non eſt excurrendum. Verùm hîc forſitan Catholicus quiſpiam Romanus obiiciat, quid? tu inuidiam omnem in noſtros deriuas, de vobis autem Religioſum nomen profitentibus, ne verbum quidem.An ſcelerum immunes, & quaſi Angeli in armis fuiſtis? Ego verò reſpōdeo, quantum obſeruando aſſequi potui, primo quidem ciuili bello ex noſtris nō paucos tales extitiſſe, prȩſertim ſi cum veſtrarū partium hominibus conferantur: Secundo autem non parum à priſtina pietate degeneraſſe,ac proinde humana æquo plura perpetraſſe: Tertio verò in peius ruentes, præſertim ex quo vobis admixti fuerunt, non negarim complures deploratæ ſpei homines in furias degeneraſſe. Quibus æquiores ab eo tempore minimè nos præbuimus, ac iis,aduerſus quos ſeſe bellum gerere profitebātur, quibus tamen meliores non eſſent: Quod apparet vel ex ea, quam edidi,hiſtoria de fa-

Religioſi bellorum ciuiliū in peius ruere cœperunt.

me & obsidione Sancerrana, cui ipse interfui, Anno 1573. nec non ex iis quos in ipso exercitu conscripsi commentariis. Eorum itaque peccata minimè dissimulaui, à quorum partibus stabam in optima caussa, quantumuis pessimè acta. Atque vt hoc etiam loco tester quanto cum dolore Galliam à suis alumnis sanguine fœdatam conspexerim, facinus narrabo cuius recordatio animum meũ sine fremitu nunquam subit, adeo mẽti meæ, immanitatis illius imago adhęsit.

Nostri oppidulum quoddam (cuius nomẽ consultò non edo) obsedêre, oppidani rei militaris imperiti, sese ad defensionem parant, auxilium præsto sibi affuturum rati: itaque tormenta crebrò displodunt, ac non modò milites quosdam interficiunt, sed etiam ex ducibus nonnullos vulnerant, item equos præstantissimos. Quæ res nostros non parum exacerbauit. Denique cohortes aliquot ex nostris sub vespertinum crepusculum, Ducum industria deductæ, ac sermone animatæ muris succedunt, scalas admouent, conscendunt, oppido denique quamuis munitissimo, fortitérque ab ciuibus propugnato, adeò vt non semel nostros mœnia iam occupantes propulsarint, vi potiuntur: obuios quosque ferro transfigunt, immo ne vnum quidem virum superstitem fuisse credo, nisi si qui abditissimis latibulis sese commiserant. Ego tum in vrbe vicina ab nostris occupata eram. Po-

stri-

ſtridie cum quibuſdam aliis ad expugnatum illud oppidulum accedo, vt quid ibi contigiſſet viderem. Tantam nimirum ſtragem nactus ſum vt totus cohorruerim: quippe iugulatis pleriſque, locóque decliui, vndiquáque ſanguinis riuuli defluebãt. Ego tam atrox facinus conſpicatus, quod tamen infectum fieri nequibat, Præfectum rogo, liceat cadauera illa terrę mandare, quod lubens conceſſit. Ruſticos duos latentes metu conſternatos magno labore inuenio, eos mortis metu eximo: tres ingentes foſſas ab iis excauari curo: vnam in Sacello, reliquas duas in hortis, pro tẽporis opportunitate commodis, illa enim die eò vnde migraram redeundum mihi erat. Cadauera vndiquaque ſcalis & aſſeribus impoſita ad foſſas illas comportari iubeo. Inter mortuos ſeptem mulieres repertę ſunt tréſque pueruli. Eueſtigio Præfectum adeo, rei atrocitatem oſtendo, iuſta Dei iudicia tãtam crudelitatem vltura nobis imminere expono. Ille diligenti facta inquiſitione, refert ea non conſulto ſed per imprudentiam contigiſſe, dum noctu milites oppidum ingreſſi domos intrant, lucerníſque minimè accenſis obuios quoſque trucidant, vel in ipſis cubilibus vbi permulti latitabant: veriti nè oppidani inſtauratis viribus noui quidpiã molirentur. Ego ad inſtitutum opus reuertor. Mortuorum, qui numero erant centum & quinquaginta plùs minùs, aceruo iuſto. Fœminæ viros ſuos affines ſingulæ perquirunt,

Funeſtũ ſpectaculum.

Fœminæ & pueruli ab Religioſis per imprudentiã interfecti.

quarum pleræque lugentes & iachrymantes me quem sedulò de sepeliendis illis curam gerere videbant, rogāt liceat sibi linteis suos inuoluere. Id verò per me omnibus quibus ea res erat cordi licuit. Sed (proh, facinus indignum! atque irati in te Dei certissimum indicium, miserrima Gallia, apud quam iustis suppliciis minimè profecit, tu enim magis ac magis induruisti.) mulier quædam suos inter cadauera requirit, virum primò conspicit, vnúmque ex natis: tum alterum mox animaduertit: suos deinde fratres duos conspicatur. Hæc iustissimo mœrore ac dolore (si quę vnquam mulier) perculsa, puerulum septem annos natum quem manu tenebat his compellat verbis: Ah mi filiole, quàm verè orphanū te homicidæ isti effecerunt! Patrem tuum, duos fratres, duos etiam auūculos tibi hodie abstulerunt. Quanto tum dolore perculsus fuerim quærendum minimè arbitror. Ac ne quid dissimulē, immo quas pepererint miserias bella nostra ciuilia commonstrem (hic enim est scopus meus vt agnito malo, nostro saltem cauti fiamus periculo) miles quidam è nostris legionibus (nostrum non dicam) repertus est adeo humanitatis sensus expers, vt audita homicidarum voce quam mœstissima illa mulier emiserat, viris quinque illa cæde amissis quibuscum tam arcto amoris vinculo erat coniuncta, eam confossurus pugioni manum admouerit. Illum ego compesco, quæróque nunquid me agnoscat: probè ex-

Facinus lugendum.

bè,excipit. (nos enim cuilibet ſatis eramus noti, vtpote qui miniſterio noſtro in ipſo exercitu fungeremur.) Tum doceo miſerrimam illam mulierculam in tãta animi ægritudine ferẽdam eſſe: Se niſi ferreus ſit, mecũ gemitus illius luctibus adiungere debere, ob tam immane facinus, quod omnium noſtrum peccatis acceptum erat ferendum: Simúlque miſeri illius populi reliquias conſternatas metu conſolor, ac periculi, quo nondum liberatas ſe eſſe credebant, metu eximo. Miles verò ille ſeu ebrius, ſeu potiùs inſano aut Diabolico furore percitus, gementi illi mulieri denuo minatur. Ego verò qui amicis verbis erga immaniſſimum illum nihil profeceram, denuntio, ſi eam attingat, fore vt noſtrum alter ſepeliẽdorum augeat numerum. Hoc ego narraui exemplum, vt quanta confuſio noſtros quoque inuaſerit palàm faciam. Noſtrûm omnium Deus miſereatur: Enimuerò ſi Gallos ob inſignem ſuam comitatem & manſuetudinem olim per vniuerſum terrarum orbem adeò celebratos inſpiciamus: eos ab auitis moribus víque adeo degeneraſſe comperiemus, vt crudelitate vincant non modò cęteras omnes gentes, vt ſatis demõſtratum eſt à nobis, ſed & feras ipſas, Leones, Tigres, vrſos, lupos, ipſúmque adeo *Ian-ou-are* Americanum. Deum Opt. Max. rurſus oro vt Gallorum tot ſceleribus condonatis, faxit tandem vt ad ſanam mentem redeant.

Miles naturæ affectu vacuus ac Diabolico furore percitus inter Religioſos.

CAP. XVI.

Quid nomine religionis apud Barbaros Americanos veniat: De erroribus in quos ab impostoribus, quos Caraibes *vocant inducuntur: Déque crassissima Dei ignoratione quæ apud eos obtinet.*

3. de legib. QVAMVIS Ciceronis illud dictũ, nullam esse gẽtem neque tam immãsuetam, neque tam feram quæ non, etiamsi ignoret qualem Deũ habere deceat, habendum sciat, communi omnium calculo pro axiomate certissimo habeatur, tamen quomodo erga *Tououpinambaultios* nostros constet, non satis scio. Nam verum Deum ignorãt. Nullos quoque Deos falsos siue cœlestes siue terrestres agnoscunt, nec colunt: ac proinde locum vllum publicũ in quem religionis ergò conueniant non habent. Contrà quàm ab Ethnicis olim, ac etiãnum ab Idololatris nostri temporis vsurpatur. Nominatim verò ab Indis Peruanã prouinciam incolentibus, quæ cum *Tououpinambaultiorum* regione est continens, ab eáque distat passibus 1000000, qui Soli & Lunæ sacrificant. Mundi quoque creationem ignorant, dies nominibus non discriminãt, alium alij non præferunt: hebdomades, menses & annos non obseruant, Tempora Lunis dimetiun-

Toupin. verum & falsos Deos ignorãt, mũdíque creationẽ.

metiuntur: Scripturę, siue sacra illa sit, siue prophana, non modò penitus sunt ignari, sed etiam Characteribus quibus animi sensa notare possint penitus carentes, Quum primò in eas terras venissem, verba & sententias aliquas vt sermoni eorum assuescerem scribebam, eásque mox coràm ipsis legebam. Illi præstigias id esse rati, inuicem his verbis alij alios alloquebantur: Non mirum istum qui heri ne vnum quidem verbum idiomatis nostri callebat, nunc vi & ope huius chartæ, quę illum nostra eloqui docet, ita peritè ea sonare vt à nobis intelligātur? Barbari Hispaniolam Insulam incolentes idem prorsus de Hispanis qui primi ad eos accesserunt, iudicabant: Hæc sunt historiographi verba. Indi animaduertētes Hispanos etiam absentes, mutuò inter se colloqui literarum beneficio, credebant vel eos prophetico agi Spiritu, vel literas ipsas loqui. Quo factum est vt Barbari, veriti ne peccata innotescerēt sua, ita sese in officio cōtinuerint, vt ab eo tēpore, nec mētiri, nec quicquāHispanis suffurari ausi fuerint. Quid de scriptura sentiant.

Hîc si quis hoc argumentum dilatare cupiat latissimus ei pateat campus tum ad scripturæ artem laudibus prosequendam, tum ad demonstrandum quanto nos Deus affecerit beneficio, nos, inquam, Europæos, Asiaticos, & Afros, præ Barbaris istis quartā orbis partem incolentibus. Illi enim mentis conceptū nonnisi expressis vocibus exponere possunt: Nos verò scripturæ adminiculo, aliorum arcana cognoscimus, nostra verò consilia cum Scripturæ ars excellentissimū Dei donū.

eis communicamus, qui vel in remotiſſimis degũt terris. Ac ſanè præter bonas artes quas ex libris addiſcimus, (quæque Barbaris ſunt ignotæ) ſcripturæ quoque ars inter excellentiſſima quibus nos Deus cumulauit dona eſt recenſenda.

Minimè autem moror quod Socrates (vt refert Plutarchus) dicebat: Literas quas vulgus putat repertas iuuãdę memoriæ, vehemẽter illi officere. Olim enim homines ſi quid audiſſent dignũ cognitu, nõ libris ſed animo inſcribebant: hac exercitatione confirmata memoria facilè tenebant quicquid volebant: & quod quiſque ſciebat habebat in promptu. Poſt, reperto literarum vſu, dum libris fidũt, non perinde ſtuduerũt animo infigere quod didicerant. Ita factum eſt, vt neglecto memoriæ cultu, minùs viuida eſſet rerum cognitio, & pauciora quiſque ſciret: quandoquidem tantum ſcimus, quantum memoria tenemus. Quam ego ſententiam, præſertim in Philoſopho, ac Græciæ ſapiente dignam iudico reprehenſione. Nam & Cicero, cæteríque docti, poſt eum, hiſtoriam, quæ ſine librorum vſu commodè contexi non poteſt, matrem eſſe temporum affirmarunt. Illud quidem verum eſt, Patres qui ante Moſis ſcriptorum omnium primi, tempora vixerunt, permulta, & quidem optima, quæ non commentariis, ſed menti & memoriæ mandabãtur, poſteris per manus tradebant. At longè tutiùs illud eſt factum ex quo obtinuit ſcriptura.

Ergo, vt ad *Tououpinambaultios* noſtros

redeamus, quoties cũ illis colloquebamur, ac mentio de Deo incidebat, dicebamus nos credere in vnum Deum creatorem cœli & terræ, qui vt orbem & quæcunque in eo ſunt, condidit, ita omnia pro arbitrio gubernat. Illi vbi hęc audierant, alij alios intuentes, & in hanc vocem (quæ admirationis nota ipſis familiaris eſt) erumpentes, *Teh!* defixi & ſtupefacti hærebant. Prætereà, quoniam, vt ſuo dicemus loco, Tonitru fragore vehementer terrentur, (id *Toupan* vocant) ſi eorum conſulentes ruditati occaſionem inde arriperemus, eos edocendi, diceremúſque Deum illum eſſe de quo verba illis faciebamus, qui, vt ſuam indicaret potentiam, cœlum terrámque eo modo concuteret: illi excipiebant Deum illum à quo adeo terrerentur eſſe nequam. Hæc eſt hominum illorum miſerrima conditio. At, quærat fortaſſe quiſpiam: fieríne poteſt, vt brutorum inſtar Americani ſine religione viuant? Ego verò reſpondeó, quod iam antè attigi, perparum ab eo abeſſe, nec credere me gentem vllam in toto terrarum orbe eſſe quæ ab omni religione ſit magis aliena. Attamen vt etiam exponam quantulum lucis inter denſiſſimas tenebras quibus obcæcantur perſpexerim, Affirmo eos non modò immortalitatem animarum credere: ſed pro certo quoque habere, poſt mortem eorum animas qui virtutem coluerint (virtutem autem illi definiunt ſuo more, nẽpe vltionem ſumere de hoſtibus & quam plurimos mandere) pòſt altiſſimos montes euo-

Barbari de Deo vero audientes admirabundi defixi manent.

Toupan tonitru.

Pſal. 29.

Americani animarum credunt immortalitatem.

lantes, patrum & auorum ſuorum animis aggregari, ibíque in amœniſſimis hortis perpetuis deliciis ac tripudiis lætum æuum agere: (Hæc eſt longa illa Socratis peregrinatio, hi Poetarum Elyſij campi) ignauorum contrà manes, qui ſine vlla propugnandæ patriæ cura inglorij vixerunt, abripi ab *Aygnan*, (ſic illi cacodęmonem vocant) & cum eo ſempiternos inter cruciatus viuere.

Ioſeph. de bello Iudai. li. 2. c. 7.

Conſtat etiam Eſſenios Græcorum ſententiæ ſuffragantes, olim credidiſſe bonas animas carnalibus vinculis releuatas vltra Oceanum degere, (cui furori ſi fides eſſet adhibenda, Braſilia denotaretur) vbi eis ſit repoſita perfruitio: Illic quippe eſſe regionē, quæ neque imbribus, neque niuibus, neque æſtu aggrauetur, ſed quam Oceano oriens Zephyrus, & leniter aſpirans amœnet: malis autem animabus affirmant (ſeu potiùs ſomniant) procelloſa loca & hyberna deſtinari plena gemitibus exercendarum ſine fine pœnarum. Cæterum miſerrimi noſtri Barbari, in hac etiam vita miſerè ab Cacodæmone torquentur. (quem alio nomine *Kaagerre* vocant) ipſe enim eos nonnunquam vidi etiam nobiſcum colloquentes protinus inſtar phreneticorum exclamantes! *Hei, hei*, opem ferte nobis, nos enim verberat *Aygnan*, Immò affirmabāt illi cacodæmonem ab ſe conſpici modò beluæ ſpecie, modò auis, modò etiam portentoſa aliqua forma. Quia autem magnopere mirabantur nos ab cacodæmone non infeſtari.

Aygnán cacodæmon Barbaros vexat.

Itaque dicentibus nobis tormẽtis illis à Deo illo nos eximi, de quo frequenter illis verba faciebamus, qui Aygnano longè ſuperior eſſet, ac ne nobis moleſtiam vllam pareret obeſſet, non ſemel contigit, vt periculo vrgẽte, ſe in Deum credituros pollicerentur, malo autem liberati promiſſionis erant immemores. At verò vt conſtet tormenta quibus infeſtantur ludicra non eſſe, ipſe eos nonnunquã vidi, malũ illud recordantes adeo horrore perculſos, vt præ angore ſudantes manúque femur plaudentes, his verbis apud nos conquererentur. *Mair Atouraſſap, Acequeiey, Aygnan Atoupaué.* Hoc eſt mi ſtulte, mi ſocie, Cacodæmonem præ reliquis omnibus malis reformido. Si verò quis noſtrûm contrà his eũ compellabat verbis, *Nacequeiey Aygnan*, hoc eſt, ego verò Cacodæmonẽ non metuo, tum illi ſortem ſuam deplorantes, Ah, quàm nos felices eſſemus, ſi eo, ſicuti vos eſtis ab illo, tuti eſſemus! Tum nos excipiebamus credẽdum igitur eſſe in eum qui *Aygnan* eſt potentior. At illi, vt dictum eſt, quamuis periculo præſente ſeſe id facturos pollicerentur, mox ad ingenium ſuum redibant. Antequam progrediar vlteriùs, ad ea quæ de Barbaris animam immortalem eſſe credẽtibus, addam, id quod ab Occid. Ind. hiſt. ſcriptore eſt relatum, Barbaros Cuſco vrbis accolas non modò animarum immortalitatem, ſed etiã (præter Theologorum axioma Philoſophos omnes cæteróſque ethnicos ac Barbaros corporum

Peruenſes Barbari, corporum credũt reſurrectionem.

rum

rum reſurrectionem ignoraſſe, immò negaſſe) corporum reſurrectionem credere. Quæ res hoc exemplo ab illo confirmatur. Indi, inquit, cum animaduerterent Hiſpanos ſepulchra, vt auro, cæteriſque pretioſis potirẽtur, aperientes oſſa proiicere, ac diſpergere, rogabant ne ita diſpergerentur, ne illud reſurrectioni obeſſet: illi enim (inquit) corporum reſurrectionem vt & animæ immortalitatem credunt. Alius quoque author prophanus affirmat gentem Barbaram & ethnicam eò vſque proceſſiſſe vt reſurrectionem crederet. Hæc ſunt illius verba. Poſtea Cæſar Ariouiſtum & Germanos deuicit, qui corporis erant inſolita proceritate, fortitudine non minori, fortiter enim pugnabant, mortémque contemnebant, ſe reſurrecturos opinantes.

Hiſt. Gen. Ind. lib. 4. c. 124.

Vide Appianum de bello Celtico. cap. 1

Hæc ego ideo commemoro vt intelligant omnes, ſi Athei, quorum plena hîc ſunt omnia, id habent cum *Tououpinambaultijs* commune, quod ſibi perſuadent, & quidem portentoſiùs quàm illi, nullum eſſe Deum, ab illis ſaltem diſcant Cacodæmones eſſe, qui in hac etiam vita eos excruciant, qui Deum, eiúſque potentiam inficiantur. Si verò obiiciant (quod faciunt nonnulli,) Cacodæmones aliud nihil eſſe quàm prauos hominum affectus, ac proinde ſtultè Barbaros ea imaginari quæ non ſunt: Reſpondeo: ſi ea quæ à nobis veriſſimè dicta ſunt conſiderentur,

In Atheos

nimirùm Americanos viſibiliter, & realiter à Cacodæmone excruciari, ex eo patere ſatis quàm ineptè crutiatus ille humanis tribuatur affectibus. Etenim quînam fieri poteſt vt quantumuis ſint violenti, homines vſque adeò afficiant? Ea omitto quæ quotidiana hic edocet experientia, immò etiam, niſi illud eſſet coràm porcis margaritas proiicere Dæmoniacos, quorum meminit hiſtoria Euãgelica à Chriſto ſanatos huc afferre poſſim.

Deinde quandoquidem Athei iſti indigni ſunt penitus, quibus ea proponãtur, quæ tã diſertè de animæ immortalitate ſacræ teſtantur literæ, Barbaros denuò illis noſtros opponam, à quibus, licet obcæcatiſſimis, diſcent animâ hominum præditum eſſe, quæ non modò nunquàm intereat, ſed etiam à corpore ſeiuncta, vel æternæ deſtinetur beatitati, vel damnationi ſit obnoxia.

Tertio, ad carnis reſurrectionem quod attinet, quoniam canes iſti ſibi quoque perſuadent, corpus ſemel extinctum nunquam excitatum iri: Indos Peruenſes illis oppono, qui falſa licet ſint imbuti religione, immò non alio quàm naturæ ducantur inſtinctu, cum nefariis tamen iſtis in iudicio
Iac.2 19. ſunt ſurrecturi. Verumtamen cùm ſint Cacodæmonibus ipſis peiores, (vti iam diximus) qui Apoſtolo teſte Deum vnũ eſſe credunt & horreſcunt, plus æquo illis à me tri-

buitur, quando Barbaros Americanos illis pro doctoridus propono. Quapropter perditorum illorum mentionem in posterum non faciam, sed eos iam inde ad Inferos relego vbi portentosorum errorum suorum fructus promeritos percipient.

Ergo vt ad institutum sermonem meum reuertar, nimirum de eo quod religionis nomine apud Barbaros nuncupari potest, si diligenter id quod iã antè attigi perpendatur, eos nimirùm quibus alioqui maximè grata esset ab omnibus perturbationibus immunitas, audito tamen tonitru inuitus contremiscere, potẽtiæ cuiusdam metu, cui resistere nullo modo possint, inde facile est colligere nõ solum Ciceronis sententiã à me initiò allatã apud eos locum habere, verũ etiam metũ illum potentiæ Dei quem agnoscere nolunt, ἀναπολογήτους illos redditurum esse. Ac sanè ex eo quod Apostolus dicit Deum qui præteritis temporibus siuit omnes Gentes suis ipsarum viis incedere, non tamen passum esse se expertem testimonij, bona tribuendo, dando cœlitus pluuias, ac tempora fructibus edẽdis apta: patet satis solam hominum malitiam obstare quò minùs ad Creatoris sui notitiam perueniant. Alibi quoque dicitur Dei inuisibilia ex creatione Mundi perspici.

Act.14.17.

Rom.1.20

Itaque licet Americani nostri ore Deum non confiteantur, quandoquidem apud sei-

pſos conuincũtur aliquam eſſe deuinitatem: Inde colligo eos excuſabiles futuros, nec ignorantiæ prætextum merito captaturos eſſe. Verùm præter ea, quæ à me dicta ſunt de animæ immortalitate, quam ipſi credunt, de tonitru, quem perhorreſcunt, & de Cocodæmonibus, à quibus excruciantur: (quæ tria in primis ſunt notãda) quartum inſuper addam caput, ex quo manifeſtum erit tenebras denſiſſimas quibus obruuntur minimè efficere vt religionis illud ſemen, (ſi modò nomen tam auguſtum rei adeo obſcuræ conueniat) in illis non pullulet, aut penitus extinguatur.

Caraibes pſeudo-prophetę.

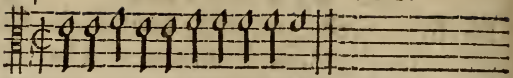
Igitur vt narrationem ipſam ordiar, in primis tenendum eſt Prophetas, ſeu ſacerdotes quoſdam apud eos eſſe, quos ipſi *Caraibes*, qui vicatim commeantes miſeris illis perſuadent, ſe (quod cum Spiritibus commercium habeant) quibuſcumque viſum fuerit fortitudinem impertiri, qua bello hoſtes ſuperẽtur, ſed etiam ſua ope fructus omnes, craſſáſque illas radices enaſci, quas Americanum ſolum producere diximus. Præterea (quantum à Neuſtriis interpretibus accepi, qui multos annos in illis terris vixerant) *Tououpinambaultijs* id moris eſt, vt tertio vel quarto quoque anno frequentiſſimi conueniant. Cui conuentui ex inopinato vt mox dicam ipſe interfui. De quo quæ ſequuntur referenda habeo. Ego, cum Gallo quodam nomine Iacobo Ruffo, atque etiam interprete quodam

Neu

Neuſtrio peregrè profecti, in vico quodam diuertimus: poſtridie illius diei ad iter nos ſummo manè accingebamus, cùm vndiquaque confluentes accolas conſpicimus. Vici verò illius incolæ aduenientibus ſeſe adiunxerunt, ac mox ſexcentenos in area quadam aggregatos videmus. Nos conuentus illius cauſam ſciſcitamur: conſiſtimus: ſciſcitantes turbam illam in tres diuidi partes videmus. Viri omnes in caſam quandam ſe recipiunt, fœminæ in alteram, pueri quoque in tertiam confugiunt. Ego, qui *Caraibes* aliquot viris permixtos videram, inſolitum quid ab illis factum iri ſuſpicans ab comitibus meis efflagito, vt mecum rem totam obſeruaturi illic conſiſtant: quod ab illis impetraui. *Caraibes* antequam fœminas & pueros dimitterent ſumma cautione prohibuerunt ne è caſis ſuis egrederentur, ſed diligenter ad cantum attēderent, nobis quoque indicūt vt in ea in qua erant mulieres caſa deliteſceremus. Nos qui ientaculo intenti eramus, atque eorum quæ acturi erant ignari, murmur quoddam ſubmiſſum è caſa, in quam viri ſeceſſerant erumpens exaudimus (caſa porrò illa à noſtra triginta fermè paſſibus diſtabat) mulieres quæ numero erant 200. ſtantes, auréſque arrigentes in vnum veluti aceruum ſeſe glomerant. Viris verò vocem paulatim attollentibus adeò vt eorum diſtinctæ voces à nobis exaudirentur hortantium iſtam interiectionem identidem repetentium.

Narratio de maxima Barbarorū celebratione.

Barbarorũ modulatio.

Vlulatus gestúsque horrendi fœminarũ Amer.

mox mulieres tremula voce eandem illam interiectionem recinentes audimus, *He, he, he*, &c. Vocem verò tantâ animi contentione sustulerunt, idque toto quadrantis horę spatio, vt nos spectatores in admirationem rapuerit. Ac sanè illæ non modò horrendum vlulabant, sed etiam magno impetu prosiliebant, mammásque suas concutiebant, spumámque ore èmittebant, immo nonnullæ (non absimili ab iis modo qui comitiali morbo conflictantur) exanimes procidebãt. Quo fit vt credam Cacodęmonem corpus il-

Lib.3. c.3.

larum inuasisse, eásque dæmoniacas repentè factas fuisse. Præterea perspectis iis quæ à Bodino libro cui Dæmonomaniæ nomen fecit de veneficarum exstasi, quam asserit veneficis omnibus quæ cum Cacodæmone expressum fœdus pepigerunt, familiarem esse, quæque nonnunquam spiritu rapiuntur, corpore sensus omnis experte remanẽte, quamuis etiam & corpore & animo nonnunquam

Lib.2.ca.3. & li.3. c.1.

rapiantur. Adde (inquit ille) quod nusquam conueniunt quin choreas agant, inter quas quantum ex veneficarum quarundam confessione elicere potuit, conclamant omnes, *Har, har* (quod optimè cum *He, he*, Americanarum nostrarum conuenit,) *Dæmon, huc salta, illuc salta*: Aliæ verò respondent, *Sabbath, Sabbath*, hoc est festum, seu quietis diem, ma-

nus, ſcopáſque, quas in manibus habent attollentes, vt certiſſimum lętitię edãt ſignum, ſéque ex animo Dæmoni ſeruire ſignificent, atque adeò vt adorationem Deò debitã imitentur. Nam in Lege diuina Iſraelitis præſcriptum erat, vt ad Dominum manus attollerent, ac coram ipſo ſeſe exhilararent. His inquam perſpectis colligo Satanam vtrarumque Dominum eſſe: eáſque eodem duci ſpiritu, nec locorum interuallum obſtare quo minùs pater ille mendaciorum hîc & illic in eos agat, qui ſibi iuſto Dei iudicio traditi ſunt. Pueros conſimiliter conclamantes cùm audiſſem (etiam ſi iam per ſemiannum cum Barbaris egeram, ac penè eorum moribus aſſuefactus eram,) tamen, ne quid diſſimulem, nonnihil tum timui, præſertim quum quis rei illius exitus eſſet futurus ignorarem, tandem quum clamoribus illis finis eſt impoſitus, viris aliquantulum ſilentibus; pueris quoque & fœminis penitus tacentibus, mox viri tam ſuauiter; tantáque cum harmonia cantare cœperunt vt miro eos videndi tenerer deſiderio. Sed cùm è caſa illa exire vellẽ; & à mulieribus detinebar, & ab Interprete admonebar, ſe (qui ſeptem iam annos apud Barbaros exegiſſet) ad ſolennia illa accedere nunquã auſum fuiſſe, denique ſi accederẽ non ſatis prudenter me facturum. Quibus effecit vt puerili metu pauliſper hęreſim. attamen, quoniam ille probabilem nullam rei illius cauſam afferebat, fœminis & inter-

Deut. 12. 6. 7.

Americanæ mulieres eodẽ cum veneficis noſtratib. ducuntur ſpiritu.

prete nonnulli reluctantibus, egressus sum: vetulorum quorundam vici illius incolarum amicitia fretus. Accedens igitur ad eum locum in quo concentum illum audiebam, ego vt commodiùs quid intus fieret perspicerẽ, casæ tectum manu perforaui. Sunt enim oblongæ ac rotundæ in morem pergularum hortensium nostratium, herbísque à summo ad imum contectæ. Inde comites meos digito innuens aduoco, ac tandem in casam illam ingredimur. Barbaros vt vidimus præsentia nostra non commoueri, (quod futurum suspicabatur Interpres) immo ordines optimè seruare, ac versus suos persequi: in angulum quoddam secessimus, ac otiosè eos contemplati sumus. Atque vt id exequar quod pollicitus sum superiùs, descripturum me esse alterum chorearum genus: Hi sunt eorũ inter saltandum gestus. In orbem dispositi erant, sibi mutuò adhærentes: manus tamen sic mutuò non apprehendebant proni, corpore nõnihil inclinato, alteram tãtum è tibiis, nimirum dextram, succutientes, manu dextera clunibus imposita, sinistra verò pendula, atque hoc habitu & cantilabãt, & tripudiabãt. Tres istiusmodi orbes vniuersa illa multitudo constituebat in quibus mediis terni erant aut quaterni *Caraibes*, pileis, vestibus atque armillis plumaceis ornati. Eorum singuli vtraque manu *Maraca* gestabant, hoc est crepitaculum illud è fructu struthiocameli ouum

Quæ sit casarum Americ. forma.

Barbarorũ in orbem saltãtium gestus.

Caraibes Maraca cõsecrantes.

ouum magnitudine ſuperante, cuius iam antè facta eſt mentio, in eum inquiebant vſum, vt ex illis Spiritus loqueretur : atque vt ea ritè conſecrarent continuò concutiebant. Hos eo habitu commodiſſimè conferre poſſum cum circulatoribus papiſticis, qui ementita diuorum Antonij, & Bernardi fercula, aliáque idololatriæ inſtrumenta circunferentes miſeræ plebeculæ imponunt. Porrò typo, quem ſubiecimus & tripudiatorem, & *Caraibem Maraca* quatientem oculis conſpiciendum præbemus.

Inſuper *Caraibes* illi ſaltantes modò progrediebantur, modò regrediebantur, nec continuò vt cæteri in eodem loco fixi manebant. Præterea obſeruaui eos frequenter cānâ prelonga, cui *Petum* herbam accenſam imponebant, huc & illuc ſeſe conuertiſſe, ac herbæ illius fumum in circunſtantes exſufflaſſe cum his verbis. Accipite omnes Spiritum fortitudinis quo hoſtes veſtros ſuperetis. Id verò ab *Caraibibus* iſtis ſæpius eſt factitatum. Rituum iſtorum celebratio in duas horas producta eſt: viris illis continuò ſaltantibus, & cantillantibus. Concentus verò eorum adeò ſuauis erat, vt inexpertis vix ſit credibile quàm optimè ſymphonia illa quadret, præſertim cùm Barbari Muſicæ artis penitus ſint ignari. Ac ſanè cùm initiò aliquo fuiſſē perculſus metu, vt nuper commemoraui, contrà tunc tanta fui lætitia perfuſus, vt non modò extra me raptus fuerim: ſed nunc etiam quoties mihi in mentem venit concentus ille, & exultat animus, & eo aures continuò perſonare videntur, præſertim verò rithmi epodiū gratum auribus ſonum exhibebat, quod poſt ſingulos verſus ad hunc modū modulabātur.

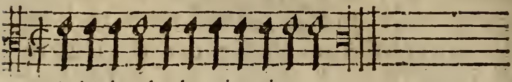
Caraibes Barbaros exſufflātes

Heu heuraheura heura heura heura heura heura ouech.

Modulationi illi finem impoſituri pede dextero vehementiùs quàm antea humum quatientes ſinguli quoque ſputum emiſerunt, at-

que omnes vna voce, eáque rauca, hunc crebrò repetitum modulabantur cantum.

Tum ego qui, quòd eorum linguam nondum planè callerem, non pauca eorum quæ ab illis fuerant dicta non ceperam, Interpretem rogo vt ea mihi explicare velit. Ille mihi significat istos primùm quidem auos vita functos, qui fortissimi fuerant, luxisse, tandẽ verò consolationem ex eo cepisse quòd sperarent futurum vt illos tandem pòst montes adirent, ac cum illis tripudiarent & hilaria celebrarent: deinde grauissimè *Ouetacatibus* (populi sunt non multùm ab eis remoti, quibuscum inimicitias perpetuas gerunt, quos etiam superare nunquam potuerunt,) interminatos esse, ac prædixisse futurum vt breui caperentur ac deuorarentur, prout ab *Caraibibus* ominatum erat. Insuper nescio quid cantionibus suis interseruisse de diluuio aquas olim adeò exundasse, vt vniuersam terram operuerint: atque illa inũdatione homines omnes fuisse extinctos exceptis demum maioribus suis, qui præaltas arbores cõscenderant. Quod postremum proximè ad sacram accedit historiam & ab illis aliàs non semel audiui. Verisimile est autem illos de Diluuio quod Noachi temporibus contigit aliquid audiuisse, ac posteà (quæ est hominum in veritate obscuranda procliuitas, adde quod vt

Confusa Barbarorũ opinio de diluuio.

nuper attigi, omni carent ſcripturæ genere, ac proinde difficile eſt illis res vetuſtate obſitas ab mendacio ſartas tectas conſeruare) fabulam illam confixiſſe, Proauos nimirùm ſuos proceris arboribus conſcenſis ſaluti con ſuluiſſe.

Sed ad *Caraibes* noſtros redeàmus. Illi eo die ab Barbaris lautè excepti fuere, nam & cibis exquiſitiſſimis, & largo potu *Cauoin* liberaliter fuerunt tractati. Ego quoque cum ſociis meis qui inopinato Bacchanalibus illis interfueramus à *Mouſſacat* noſtris, hoc eſt patribusfamiliâs, qui victum hoſpitibus præbent, lautiſſimè fuimus excepti. Præter ea autem quæ à me dicta ſunt, diebus illis (quibus hæc ſolennia tertio quoque anno celebrantur apud *Tououpinambaultios*) exactis aliquando quoque antequam aduenerint, *Caraibes* illi vicatim circumeunt, plumis præſtantiſſimis in ſingulis familiis iubent ornari tria quatuórve illa crepitacula quæ *Maraca* nominant: quibus ita ornatis, longiorem baculi quo transfiguntur partem humi defigunt, tum cibum potúmque eis apponi iubent. Quo fit vt miſeri illi ex impoſtorum illorum perſuaſione credant fructus illos excauatos atque ad illum modum ornatos, cibos abſumere. Quare ſinguli *Mouſſacat* diligenter eis apponunt non modò farinam cum carnibus & piſcibus: verùm etiã *Caouin*. Quinimmò *Maraca* illis in terrã ita defixis totos dies quindecim ſumma cum diligentia

Maraca Apparat⁹.

Craſſa ſuperſtitio.

ministrant. Denique miseri illi post fascinationem illam tantam de *Maraca* illis (quæ continuò manu gestãt) opinionem induunt, vt sanctitatem illis tribuentes, affirment dum ab se concutiuntur spiritum quendam secum è mediis illis colloqui. Adeo autem erãt pręstigiis illis fascinati, vt si nos illac iter facientes conspectis delicatioribus quibusdã cibis quos *Maraca* suis apposuissent, edendos accipiebamus, (quod sæpe factum est à nobis) Barbari magnum aliquod infortunium inde nobis euenturum rati, non minùs offendebantur, ac solent superstitiosi, ac Baalis sacerdotum successores, si libationes idolis suis oblatas abripi videant: Quibus tamen in Dei contumeliam tum ipsi, tum meretrices cum spuriis suis aluntur. Præterea si ex eo abrepta detegendi eorum errores occasione, significaremus se ab *Caraibibus* decipi non modò in eo quod *Maraca* edere ac bibere docerent, seu præsertim in eo quod falsissimè iactarent sua opera, fructus & radices crassas quibus vescerentur, nasci: quod soli Deo in quẽ crederemus esset acceptum ferendum: hęc inquam tanti erat apud eos momenti, ac si quis hîc in Papam obloquatúr, vel Lutetiæ Genouefæ ferculum pluuiam ciere negarit. Quam ob causam impostores illi *Caraibes* non minore nos prosequebantur odio, atque olim Baalis pseudoprophetę Eliam suas præstigias detegentem. Ac proinde conspectum nostrum fugiebant. Cæterùm licet *Tououpinambaultij* nostri,

Crassissimus error.

1. Reg. 18. 19.

Veritas mendaciũ fugat.

noſtri,vt à me initio huius Capitis eſt dictũ, externo ritu nullo,immò ne adgeneliculatione *Caraibes* ſuos nec *Maraca*, nec rem vllam creatam colant,multò minùs adorant,vel inuocant.Exemplum ſubiiciam earum quas in illis obſeruaui religionis reliquiarum. Cùm fortè aliquando cum aliis Gallis aliquot in quodam pago eſſem (*Ocarentim* ipſi nominant) & in aperto ac propatulo cœnaremus, confluentes Barbari eius vici incolæ, noſtri contemplandi non conuiuandi gratiâ (nam hoc de more habent,vt cum iis quos maximè colunt nuſquam conuiuentur) maiores natu præſertim, cum multis beneuolentiæ ſignis nos tanquam ſtipatores noſtri circunſtabãt. è naribus piſcis cuiuſdam os longitudine trium quatuórve pedum, in ſerræ formam, præ manibus habentes pueros à nobis arcebant his verbis:Procul eſte, nebulones: eſtis enim indigni qui ad viros iſtos accedatis. Nos verò ne minimo quidem verbo dicentes interfati, attentè & tacitè intuebantur. Donec peracto conuiuio magno natu quidam quum obſeruaſſet nos à precibus cibum auſpicatos, precibus cibum auſpicatos,preci bus quoque cœnam clauſiſſe,accedens ita infit.Quid ſibi vult hic ritus,quo vosmodò vſi eſtis, cùm ſublatis piſcis omnes præter vnum qui loqueretur ſilentium tenuiſtis? ad quem pertinebat ea oratio quam ille habuit? Veſtrúmne præſentium ad aliquẽ, an ad ab-

Vetuli Barbari quomodo Gallos excipiant.

Occasio veri Dei annuntiandi Barbaris.

sentium? ibi ego opportunè oblatam eam occasionem arripiens, vt apud eos de vero Dei cultu loquerer: cùm præter eius pagi amplitudinem & frequentiam, Barbaros etiam solito attentiores animaduerterem: rogare Interpretem nostrum vt suis verbis meum illis sermonem quoad capere ipsi possent explicaret. Tum à quęstione senis exorsus, preces nostras ad Deum dirigi respōdi: eúmque etsi sub ipsius aspectum non caderet, non tantùm liquidè audiuisse nos sed etiā quidquid pectore occultum haberemus, id perspicuè cognoscere. Inde ad creationem mundi delapsus, in primis laboraui, vt docerem hominē nobilissimum inter creaturas à Deo esse conditum: vt eo magis celebrandæ opificis sui gloriæ studeat. Ac nos quidē quòd ipsum coleremus eius manu infinitis periculis longissimæ nauigationis in tam vasto mari eripi, eiusdémque ope fretos ad omni *Aignan* metu tum in hac, tum in ventura vita esse liberos. Quare si *Caraibum* suorum imposturas, & Barbarum deuorandæ humanæ carnis morē abiicere vellent, eadē prorsus Dei dona consequuturos, quæ nos habere cernerent. Multa præterea de humani generis labe ac ruina, vt eorū animos ad Christū pręparаremus subiecimus, quoad eius fieri potuit acommodatis ad eorum captum rationibus

Act. 14.15 & exemplis: (prout legimus à Paulo & Barnaba factum, qui Listrenses ab idololatria ad

verum

verum Dei cultum reuocaturi docebant, vt à vanis rebus, quibus dediti erant ad Deum viuum conuerterentur, qui fecit cœlum & terram & omnia quæ in eis sunt) quę in pręsens fusiùs persequi supersedeo. Illi quum nos ingenti cum admiratione duas amplius horas perattentè auscultassent. tum vnus ex iis authoritate & ætate grauis, in hūc modum disseruit: Mira, equidem optima & nobis non antè audita, hic dixistis. Ac vestra quidē oratio mihi in memoriā redigit, quę nobis sæpe auos nostros narrantes audiuimus: Nempe iam inde à priscis temporibus, & tā multis ab hinc Lunis quot iam meminisse non possumus (quippe illi Lunarum numero aut vicibus: non mensibus atque annis temporū spacia definiunt) venisse in has terras quendam *Mair*, (id est Gallum seu qualibet alia è gente aduenam) vestro more vestitum & barbatum. Atque eum, vt ipsos sub Dei vestri obsequium duceret, eadem oratione apud eos esse vsum qua nos hodie affamini. Sed, vt nobis quoque à Patribus per manus traditum est eos illius verbis fidem adhibere noluisse. Itaque mox successisse alium, qui Ensem, symbolum maledictionis, illis traderet. Inde sequuta inter nos bella, neque ex eo mutuis cædibus alii in alios sæuire destitimus, Nunc vero postquam diuturno vsu his assueuimus, si nunc repente auitum morem exueremus,

Barbari de vero Deo sermonē audientes obstupescunt.

Notatu dignissima Barbari narratio.

apud vicinas gentes ludibrio & derisui esſemus.

Hîc nos ſumma contentione ac vehementia teſtari tantùm abeſſe, vt finitimorum ludibriis moueri oporteret, vt contrà, ſi ſummũ illum & cœli & terræ opificem ſeriò colerent, de omnibus, qui ob id vltrò moleſti eſſent, victoriam referrent. Poſtremò eam verbis noſtris efficaciam addidit Dominus, vt non multi tantùm Barbarorum, ad eam quam ex nobis didiciſſent legem, deinceps vitam compoſituros, nec cæſorum hoſtium carnes vltrà eſturos ſe promitterent: ſed ſecundum hoc Colloquium, poſitis humi genibus, nobiſcum Deo gratias agerent. Ea oratio quæ ab vno è noſtris clara voce in medio eorum cœtu ad Deum concepta fuerat, mox illis per interpretem expoſita eſt: nos ab illis in penſilia è bombyce cubilia, dormitum deducimur: Sed nondum ſomnus nos corripuerat, quum ecce iſtos cantantes, & conclamantes, audimus. Sumendam de hoſtibus vltionem, & plures quàm antea eſſe mandendos. En inconſtantiã miſeri huius populi, & humanæ naturæ triſte exemplar. Mihi tamen equidẽ perſuadeo, ſi Villagagno nunquam à vera Religione deſciuiſſet, & nos diutiùs in illis terris morati eſſemus, fore vt aliqui tandem Chriſto lucrifierent.

Barbari Dei cultui adhærere pollicẽtur precibúſq; interſunt.

Id mihi ab illo tempore non ſemel in mẽtem venit quod dixerat ille à maioribus ſibi per

per manus traditum fuisse, *Mair* quendam, hoc est nostratem hominem, (neque enim Gallúsne fuerit an Germanus multum laboro) ad se deuectum, verum sibi Deum annuntiasse: Ac quærere apud me cœpi an non ex Apostolis quendam innuant. Ac sanè, quamuis eos libros meo calculo comprobare nolo, qui præter Dei verbum de Apostolorum peregrinationibus mira narrant, Nicephorus de Diuo Matthæo agens, scribit illum apud Cannibalas Euangelium prædicasse, qui & ἀνθρωποφάγοι sunt, nec multum ab Tououpinambaultiis distant. Sed multo magis mouet me Diui Pauli, quem ex psalmo 19. desumpsit locus, In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrarum verba eorum, quod à doctis quibusdam interpretibus ad Apostolos refertur. At enim quandoquidem constat Apostolos in remotissimas vsque orbis partes penetrasse, quid incommodi ex eo consequetur, si asseramus vnum aut plures Apostolos in Americam commeasse? Faceret illud quoque ad generalissimam expositionem, quam nonnulli afferri volunt dicto illi Christi, fore vt prædicetur Euãgelium regni in vniuersa terra. Quod tamen præcisè de Apostolornm ætate affirmare nolim. Confirmò tamen (quod à me iam initiò est dictum) me nostra memoria Euangelium apud Antipodas annuntiatum vidisse & audisse. Itaque & obiectio soluetur quæ illi loco fieri solebat, & Barbari in extremo die magis

Lib. 1. cap. 41.

Rom. 10. 18.

Mat. 24. 14

Euangeliũ nostra ætate apud antipodas annuntiatũ.

fient ἀναπολόγητοι: Ad reliquum verò Americanorum ſermonem quod attinet, quo affirmant maioribus ſuis recta docenti & monenti obſequentes ſe præbere recuſantibus, gladium datum fuiſſe, quo etiam nunc ſe mutuò trucidant: non alienum ab eo videtur, id quod eſt in Apocalypſi equo ruſo inſidenti datum fuiſſe vt tolleret pacem è terra, vt alij alios mactarent, datúmque fuiſſe ei gladium

Cap.6.4. magnum. Hæc ſunt ipſa Ioannis verba, quæ, quo ad literam (vt loquuntur) ad *Tououpinambaultiorum* noſtrorum ſermonem proximè accedunt: Attamen, ne ſententiam detorquere, néue longius petita afferre videar, locum hunc aliis applicandum relinquam.

Interim alterum ſuccurrit exemplum, ex quo patet Barbaros illos Braſilienſes, ſi modò diligenter docerentur, ſatis dociles eſſe, vt ad veram Dei cognitionem perueniãt. Exemplum illud hoc loco inſeram. Ego cibariorũ parandorum cauſa in continentem tranſductus, cum Barbaris duobus *Tououpinambaultijs* ac tertio *Oueanen* (quę gens eſt *Tououpinambaultijs* fœdere iuncta) qui cum vxore amicos inuiſerat, atque tum domum redibat. Cum his tribus iter per ſyluam faciens, noua arborum herbarúmque ſpecie, ſimul canoro auium concentu, ad prædicandas Dei laudes imitatus totum pſalmum 104. alta voce cecini. Tres illi mei comites adeo cantu (neque enim verba capiebant) ſunt delectati, vt *Oueanen* ille finito pſalmo vultu maximè hilari

Nota ſermonis ſerié & quæſtiones Barbari.

lari his me compellarit verbis. Tu ſanè ſuauiſſimè ceciniſti ac tuus cantus mihi in memoriam reuocauit gentis cuiuſdam, quæ & vicina, eſt nobis & ſocia modulationem: Quo non mediocri affectus ſum lætitia. At (inquit) illius verba capimus, tua verò minimè: Quæſo igitur vt quidnam id ſibi velit quod ceciniſti nobis exponas. Ego, tum quantum potui copioſè (ſolus enim tum Gallus cum illis eram, duo verò me in proximo vico opperiebantur) expoſui me in genere Deum celebraſſe ob rerũ conditarum pulchritudinẽ, ac earũ adminiſtrationem: Speciatim verò id illi à me tributum fuiſſe, quod ſolus homines cæteráque animantia alat, quódque arbores ac plantas, quæ in vniuerſo ſunt terrarum orbe eius vi ac potentia enaſcantur. Cantionem porrò illam iam olim ante decem Lunarum millia (quæ ſola eſt illis temporum diſtinctio) à Dei illius mei Spiritu dictatã fuiſſe, atque ab Propheta ex noſtris ſummo cantatam, & poſteris in eundẽ vſum traditam. At hæc Barbari, (prout ſunt ad eã quæ dicuntur attentiſſimi, & cœptum ſermonem minimè abrumpunt) hunc meum ſermonem, quem in ſemihoram produxeram auidè excipientes ingenti cum admiratione in exclamationem hanc eruperunt. *The*! quàm vos *Mair* (ſic illi Gallos appellant) fœlices eſtis, qui tot arcana ſciatis quæ nobis miſeris occulta ſunt! Inde ex illis quidam vt mihi gratularetur animalculum *Agoti*,

Barbari ſuã agnoſcunt obcæcationem.

quem gerebat,(de quo Cap 10.) ita me cōpellans dono dedit. En tibi quia ſuauiter acciuiſti.hāc ego digreſſionē haud grauatè adiunxi, vt docerem Barbaros Americanos quantumuis in hoſtes ferociſſimos, non adeò eſſe agreſtes vt ea quæ audiunt cum iudiciò non diſcernant. Immò auſim affirmare illos ſermonibus texendis aptiores eſſe quàm ſint ruſtici noſtrates,atque adeo ex illis permulti, qui vel magnificè de ſe ſentiunt.

Iam ſupereſt vt quæſtionem expediam, quæ hinc oritur, vndenam Barbari Americani genus duxerint. Ego verò primùm aſſero quidem eos ex vno filiorum Noachi originem traxiſſe, ſed à quo non iſta conſtare: Quod neque ex ſacra hiſtoria, neque ex profana confirmari poſſit. Conſtat quidem Moſem,vbi de Iapheti filiis verba facit, eos Inſularum incolas fuiſſe aſſerere, ſed quia omnes in eo conſentiunt, quod eo loco Moſes Græciam,Galliam,& Italiam deſignet, quas regiones,quod interiectum ſit mare, inſulas appellat,minimè conſentaneum eſt illud ad Americam referre. Neminem quoque credo aſſenſurum ſi dicantur à Semo oriundi à quo Iudæi & ſemen benedictum: licèt ipſi quoque vſque adeo fuerint deprauati vt eos tandem meritiſſimè, reiecerit Deus.Itaque quādoquidem illi earum rerum penitus ſunt ignari,quæ ad ſalutem æternā ſpectant,(quam in ſolo Chriſto ſumus adepti,) ſintque gens (ſi quæ alia)à Deo maledicta & derelicta:etſi

Vndénam originem traxerint Barbari.

Gen. 10.5.

ad

ad hanc vitam quod attinet iam demõſtraui atque demõſtrabo etiã deinceps, eos de rebus iſtis caducis non admodũ ſolicitos eſſe, quo fit vt vitam hilarem ac ferme curis vacuam tranſigant, contrà quàm faciunt noſtrates non pauci, terrenis iſtis adeo inhiantes, vt veriùs languere quàm viuere dicantur probabiliùs eſſe videtur eos à Chamo originem trahere. Quam ſententiam hac coniectura, veriſimillima confirmo. Cùm Ioſue iuxta promiſſiones Patriarchis factas mandatúmque ſibi peculiariter datum in terram Chanaam ingrederetur, teſtatur Scriptura, tantum terrorem irruiſſe ſuper illius terræ incolas, vt diffluxerint metu Iſraelitarum: vnde etiam fieri potuit (quod aliorum pace dixerim) vt Americanorum noſtrorum Maiores, Iſraelitarum conſpectum fugientes mari ſe commiſerint, ac tandem in terram Americam appulerint. Quinetiam Gomara, hiſtoriæ Indicæ ſcriptor, vir eruditus, exiſtimat Peruẽſes, (quorum terra Americæ eſt continẽs à Chamo originem ducere, ac maledictionis diuinæ in Chamum hæredes eſſe. Quod mihi in mentem venerat & in commentarios retuleram, annis 16. antequam Gomaræ libros conſpexiſſem. Huic quoque ſententiæ id ſuffragari videtur, quod in Sapientiæ libro ſcriptũ extat, cap. 12. ver. 4. 5. Antiquos habitatores terræ ſanctæ, viſcera comediſſe humanarum carnium. Attamen quia multa aduerſus iſthæc afferri poſſunt, prout multos in ob

Americani feliciter hanc tranſigunt vitam.

Ioſ. 2. 9.

Li. 5. c. 217.

iectionibus afferendis laboraſſe ſcio, nihil mihi hac de re ſtatuendnm exiſtimo. Ergo fruatur vnuſquiſq; ſua ſententia, vt vt ſit, ego pro mea parte, certiſſimò ſcio eos homines eſſe, ex Adami corrupto ſemine prognatos, ac tantum abeſt vt eorum in diuinis rebus ἀναισθησία perſpecta, fides mea quæ aliunde, per Dei gratiam firmatur, concuſſa aut labefactata fuerit, multò minùs, vt inde, Atheorum & Epicureorum more, aut nullum eſſe numen, aut ſi quod ſit rerum humanarum curam abieciſſe cōcluſerim: Cùm potiùs agnito in illis maximo diſcrimine quod eſt inter eos qui Spiritu Sancto & Sacrarum literarum lumine ſunt illuſtrati, & alios qui cæcitati ſuæ ac reprobo ſenſui ſunt traditi, magis ac magis fuerim in amplexanda cœleſti veritate confirmatus.

CAP. XVII.

De coniugio, polygamia, & conſanguinitatis gradibus quos Barbari obſeruant: déque liberorum apud eoſdem educatione.

Conſanguinitatis gradus.

IN coniugiis hi tantum obſeruantur conſanguinitatis gradus: Nemo eorum matrem, ſororem, vel filiam in vxorem ducit: reliquorū ratio nulla habetur: patruus neptem ducit, atque

que ita deinceps. Tamen, vt infrà dicetur in Colloquio Americano, nemo filiam aut sororem sui *Atouraſſap* matrimonio ſibi iungere poteſt. Is autē *Atouraßap* dicitur, cuius tanta eſt cum quodam neceſſitudo, vt bona inter vtrumque ſint communia. Ritibus verò ſeu ceremoniis nullus eſt locus. Qui viduam aut virginem cupit, comperta amatæ voluntate parentes, aut ſi deſint, propinquos adit, rogátque num filiam ſuã ſibi nubere velint? Si annuant, eam continuò domum deducit, nullo conſcripto dotali inſtrumento (perſcriptoribus enim apud Barbaros nullus eſt locus) atque pro legitima vxore habet. Si vero repulſam patiatur, abſque vlla animi perturbatione, cœpto deſiſtit. Sed notandum eſt polygamiam apud eos in vſu eſſe, ac proinde cuilibet viro tot vxores ducere, quot viſum fuerit licere. Immo quò plures quis habuerit, eò fortiorem & generoſiorem censeri. Inter cæteros quendam vidi qui octo Domi haberet, atque de illis non raro permulta in ſui commendationem prædicaret. Id verò eſt maximè mirandum quòd in tanta vxorum multitudine, licèt vna præ cæteris à viro diligatur, cæteræ nuſquam illud ægrè ferãt, aut Zelotypia ducãtur, aut apertè muſſitent. Itaque tranquilliſſimè & maximè concorditer viuunt, ſua xylina cubilia texentes, rem familiarem curantes, hortos conſtruentes, radices plantantes. Diſpiciant verò omnes, annon (etiamſi polygamia à Deo non eſſet prohi-

Polygamia.

Cócordia inter Americ. mulieres admiranda.

bita)inter mulieres noſtrates tam bene conuenire poſſet. Meliùs ſanè cum quouis ageretur ſi ad triremes demãdaretur, quàm vt tãto rixarum inuolucro implicaretur. Huius rei
Gen.29. & 30. teſtis eſt Iacobi Sancti Patriarchæ anxietas, ductis Lea & Rachel quãtũuis ſororibus. Qui verò fieri poſſet vt noſtrates mulieres plures vna ſimul viuerent? vt vna illa quæ à Deo in adiutorium viro data eſt non raro inſtar mali cuiuſdam genij domeſtici eum vexet? Attamen non eo hæc à me dicuntur animo, quaſi eas inſimulare velim quæ ſeſe in officio continent, hoc eſt, obſequium cultúmque viris debitum exhibent: quin immò has quæ ſibi hac ratione laudem conciliant, tantò magis laudandas, quàm reliquas vituperandas exiſtimo. Atqui, vt ad inſtitutum de Americanorum coniugiis ſermonem reuertar, ſciẽ-
Adulteriũ abhorrent Am. dum eſt adulteras mulieres adeo Barbaros abominari, vt ſola naturæ lege ducti, hæc obſeruent in viri ſitam eſſe poteſtate adulterã, vel mactare vel ſaltem ſumma cum ignominia & opprobrio dimittere. Hoc quidem verum eſt eos de innuptiarum pudicitia conſeruanda non admodum ſollicitos eſſe: immò facilè cuiuis eas proſtituere. Ita vt (quod iam à nobis eſt dictum) permultas in variis pagis ab Neuſtriis Interpretibus compreſſas viderim, quibus tamen nulla ob eam rem ignominiæ nota inuſta erat. Nuptæ verò diligenter caueant ne hac in parte peccent, ni mactationis aut ignominioſę dimiſſionis pœnam velint

velint incurrere.

A me præterea eſt obſeruatum, (quamuis illi regionem calidam incolant, ac contrà quàm de orientalem plagam incolentibus vulgò dici ſolet,(Iuuenes cum mares tũ fœminas libidini non admòdum deditos eſſe. Atque vtinã noſtrates æquè ſibi hac in parte temperarent. Verùm ne plura quàm par ſit illis tribuam, memini eos nonnunquam inter rixandum, conuitium hoc *Tyuire*, hoc eſt, ἀρσενοκοῖται, mutuò ſibi obiicere ſolitos, ex quo coniicere eſt (neq; enim pro comperto habeo, nec aſſeuerare velim) flagitium illud apud eos locum habere.

Grauidæ mulieres, ab grauioribus oneribus tantùm abſtinẽt, reliqua munia conſueta exequuntur. Ac ſanè mulieres multò, labore viros antecèdunt, viri enim(niſi quod aliquãdo matutino tempore, nuſquam meridiano, arbores quaſdam ad hortos cõſtruendos collocant) tempus inſumunt in militia, venatione, piſcatu, clauis ligneis fabricàndis, arcubus, ſagittis, aliíſque id genus. Ad mulierum partum quod attinet, non auditione accepta, ſed viſu percepta referemus. Ego aliúſque Gallus in vico quodam diuerteramus, circa mediam noctem clamorem muliebrem ingentem exaudimus, ſurgimus, eam ab belua *Jan-ouare* interceptam rati, accurrimus, mulierem parturientem offendimus, cui vir obſtetricabatur: is puerulo in vlnas recepto dentibus vmbilicum abſcidit, naſum verò de- Grauidæ mulieres Americ. quomodo ſe gerant. Viri Amer. vxorib. obſtetricantur.

pressit,(illi enim puerorum formam in simitate collocant contrà quàm faciant obstetrices nostrates, quæ infantulorum recens natorum ad elegantiam protrahunt) quod etiam apud cæteros omnes locum habet editus in lucem infantulus statim lauatur, ac coloribus atro & rubro ab patre depingitur: tum, fasciis minimè inuolutus, xylino cubili pensili imponitur. At si masculus fuerit, pater ligneum gladiolum, pusillum arcum, & paruas sagittas iam inde ab natiuitate ei dabit, lectulóque cum puero imponet, ac puerulum osculis, hísque compellabit verbis. Mi fili, vbi adoleueris, ad vltionem de hostibus tuis sumendã fortis esto. Ad nominũ impositionem quod attinet, memini eum de quo modò egi ab parente *Orapacen* nominatum fuisse. Quæ dictio arcum & neruum sonat: vox enim est composita ex *Orapat* quod est arcus, & *Cen* neruus. Eadem quoque in aliis seruatur ratio, Nam illi sine delectu rerum sibi cognitarum nomina liberis imponunt, vti nos canibus, aliisque nostratibus brutis: verbi gratia, *Sarigoy*, quadrupes animal: *Arignan*, gallina: *Arabouten brasilia arbor* : *Pindo* herba prægrandis: & sic de aliis.

Quare Barbar. infantulis deprimatur nasus.

Infantuli crepũdia.

Quæ sit Americ. nominum imponendorum ratio.

Alimentum est præter lac maternum, farina mansa, & tenerrimum quodq; cibi genus. Puerpera biduo tãtùm, aut ad summũ triduo discumbit, deinde puerulo mitella xylina imposito vel hortum petit, aut ad cætera expedienda negotia proficiscitur. Quæ tamen non

Infantulorum alimẽtum.

non ita ſunt accipienda , quaſi noſtratium mulierum cõſuetudini detractum quicquam velim,quæ ob aëris intemperiem viginti minimùm dies reſupinæ in lecto iacent:Quęque adeò ſunt delicatæ vt nulla vrgente neceſſitate , ſimulac liberos ſunt enixæ, procul ab ſe eos ablegent, atque adeò vel inſciis ipſis extingũtur,vel ſaltem iam grandiuſculi ſint, oportet vt luſibus eas oblectent , antequam domum admittantur. At vero ſi delicatulæ quædam querantur iniuriam ſibi à me fieri, qui eas cum Barbaris mulieribus comparem, quarum,inquient, ruſticitas nihil habet cum ſua teneritudine commune: Equidem ad leniendum acerbum iſtud dictum eas ad Bruta ipſa animantia remittam. Quæ quidem vniuerſa ne exceptis minimis auiculis vna veluti voce eas docebunt generi animantium omni à natura eſſe inditum,vt de prolis educatione ſit ſolicitum. Atque vt tandem obiectiones omnes anteuertam, quæro ab iſtius farinæ mulierculis annon ſint delicatiores regina quadam Gallica ? quæ cum comperiſſet puerulum ſuum alienæ mulieris lac exuxiſſe,materno accenſa affectu , adeo excanduiſſe fertur,vt non priùs conquieuerit , quàm Infantulus lac alienum euomuiſſet?

Sed ad rem,apud nos hęc obtinuit opinio, puerulos,niſi diligenter faſciis inuoluerẽtur, ac conſtringereutur, diſtortis futuros cruribus : Atqui aſſero iſthæc minimè à Barbaris curari (vt pote qui infantulos recens natos

nudos ac minimè religatos lectis xylinis imponant) quorum tamen liberi omnium mortalium rectissimè incedunt. Fateor equidem aëris temperiem ad id plurimùm valere, ac proinde concedo, puerulos nostrates hyemis tempore diligenter esse inuoluendos ac fasciis in cunis religandos, quòd alioqui frigori ferendo sint impares. At æstate ac temperatis anni tempestatibus, præsertim cum gelu non riget, (cùm bona tamen aliorum venia) censuerim, quantum experientia assequi potui, infantulos vinculis illis esse soluendos atque in libertatem vindicandos, genere quodam cubilis ad id excogitato ex quo decidere minimè possent. Ac sanè in hac sum sentētia, nō parum incommodi afferre calorē summum, quo æstatis tempore pueruli apud nos fasciis reuincti quasi percoquuntur.

Infantuli Americ. mundissimi absque linteorū vsu.

Ne tamen plura quàm par sit satagere me ab nonnullis obiiciatur puerulos nostrates parentibus & nutricibus educādos relinquo. De Americanis verò, addo matres quę & linteis carent, & foliorum (quorum tamen maxima illis suppetit copia) ad hæc ministeria non vtuntur adminiculo, frustulis ligneis tam diligenter posteriora infantulorum abstergere, vt ab omni sorde continuò sint immunes. Adultiores quoque eandem seruant rationem, quos etiam (in fœdam istam materiam paulisper degrediens) commemorare libet, in casis quidem mingere consueuisse, nec tamen fœtorem vllum inde oriri: licèt ignibus

bus crebris ferè iugiter colluceant, atque arena ſint ſtratæ: at quoties aluum ſunt exoneraturi, procul ab ædibus ſecedere ſolitos. Præterea, cùm Barbari de liberis ſuis ſingulis ſint ſoliciti, quorũ in ſingulis familiis magnus eſt numerus,(non tantus tamen vt occurrat Pater qui ſexcentos filios ſuſceperit, prout Gen. Ind. Scriptor affirmat ſe regem vidiſſe cui tot eſſent liberi, quod meritò quidem inter prodigia eſt recẽſendum,) tum verò maximè mares diligunt quod ſoli bello ſint apti, ac vindictę de hoſtibus ſumendę ſint cupidiſſimi. Iam verò ſi quis quærat quonam eos imbuant à teneris eruditionis genere? Reſpondeo: ex iis quæ à me capitibus 8. 14. & 15. de eorum ingenio, bellis, ac hoſtium deuorandi ratione dicta ſunt facile eſſe colligere, eos, quibus ſcholę ne auditione quidem notæ ſunt, bonas artes minimè edocere. Ac proinde, eos tanquam veros Lamechi, Nimrodi, & Eſaui ſucceſſores, non modo venatores eſſe & bellatores ſed etiam hominum mactatores & deuoratores.

Cap. 96.

Gen. 4. 13. & 10. 8. 9. & 27. 23.

Quibus in rebus occupentur Barbari.

Inſuper de *Tououpinambaultiorum* coniugio dicere quantum feret pudor, pergens, Aſſero (contrà quam ab nonnullis eſt confictum) viros naturalem verecundiam ſeruãtes, nuſquam cum vxoribus coràm congredi. Qua in re, non modo ſunt Cynico illi præferendi qui ἐπ' αὐτοφώρῳ deprehenſus impudentiſſimè reſpondit, ſe hominem plantare: ſed etiam fœtidiſſimis noſtratibus hircis, qui homi-

Naturalis verecũdia in Americanorũ cõiugiis ſeruatur.

num conſpectum turpia quæque admittentes minimè fugiunt. Prȩter ea quȩ dicta ſunt, notatu eſt inprimis dignum, nos qui in terris illis per annum integrum viximus, fœminam nullam menſtruis laborantem vnquam conſpexiſſe. Ego crediderim fluxum illum ratione nobis ignota eas diuertere. Puellas enim annos duodecim natas vidi, quarum latus ab axilla ad genu vſque animalis cuiuſdam dente acutiſſimo, ab matribus incideretur. Puellæ verò præ ſummo dolore frendentes, magnam cruoris copiam emittebant: Hoc illas remedio menſtrua anteuertere coniicio. Hîc verò ſi à Medicis, atque aliis harum rerum peritis obiiciatur, hæc cum eo quod nuper à me eſt dictum mulieres Barbaras eſſe fœcundiſſimas, non conuenit, quandoquidē menſtruis ceſſantibus mulieres nec concipere, nec parere poſſunt: Reſpondeo, mihi in animo eſſe quæſtionem hanc ſoluere, immo nec plura de his adiicere.

Americ. fœminarū purgatio.

Cap. 8. ſub finem eorum refellimus errorem qui vel ſcripſerūt, vel tacitè crediderūt, fœminarum nuditate uiros ad libidinem pellici. Nonnulla etiam de puerorum Barbarorum educatione adiūximus. Itaque ea lector inde requirat moneo, vt fuſiori ſuppleant tractationi.

CAP.

CAP. XVIII.

Quid leges, quidque politia apud Brasilienses nuncupari possit : Quam humaniter excipiant hospites : Déque lachrymis ac factis sermonibus, quibus hospites in ipso ingressu ab mulieribus excipiuntur.

AD politiam Barbarorum quod attinet, vix credibile est quàm pulchrè inter eos sola naturæ luce ductos conueniat. Nec referri istud potest nisi summo eorum pudore qui Diuinis & humanis sunt instructi legibus. Quod tamen de tribulibus inter se, aut de fœderatis est intelligendum: etenim erga inimicos quomodo se gerant, iam est à nobis demonstratum. Si quæ tamen contentio inter quosdã apud eos exoriatur quod rarissimè accidit, nam toto anni spatio, quo apud eos vixi, bis tantum rixantes videre mihi cõtigit) spectatores litem componere minimè curant: sed eos pro libidine agere, oculos licèt sibi nutuò sint confossuri, sinunt. At si alter alteri vulnus inflixerit, comprehendíque possit, vulnus ei eadem in corporis parte ab vulnerati cognatis infligitur. Imò si fortè vulnus mors consequatur, ab mortui cognatis de medio tollitur homicida: Denique vitam pro vita, oculum pro oculo, dentem

Barbari cõcorditer viuunt.

Homicidarum apud Barbaros pœna.

Leuit. 24. 19. 20.

pro dente rependunt. Sed isthęc, vt dixi rarissimè apud illos contingunt.

Pagi & familię Americ. quo disponantur modo.

Res soli apud eos sunt casæ, & agri longè ampliores quàm qui incolis alendis desiderentur. Ad casas quod attinet, sciendum est primum, singulos pagos sexcentena hominum capita capere: quare complures eadem casa habitare necesse est. Attamen singulis familiis suum occupantibus locum (absque vllo interstitio, nam nihil est quod impediat quominùs ab extremo vno ad alterum ædes illæ pateant quæ in passus 60. vt plurimum producuntur) pater quísque familias vxores & liberos seorsim positos habet. Ad hæc obseruandum est (quod est sanè mirandum) Americanos vnum locum vltra quinque aut sex menses non incolere. Sed exportata materia, atque herba *Pindo* quibus casæ eorum constant, vicos suos frequenter transportant, quibus tamen eadem semper seruantur nomina. Nos ipsi pagos nonnullos à pristino loco mille passibus remotos conspeximus. Ex quibus satis constat, non modo apud Americanos nostros ingentia non ædificari palatia (quemadmodum à quodam scriptum est Indos Peruēses domos ligneas tā magnificas habere, vt in illis cœnacula sint longitudine passuū CL. Latitudine verò LXXX.) sed etiā à nullo casam ædificari, quam & perficere, immo vltra vicies struere ac destruere ante obitum non cogatur, si tamen iustam hominis ætatem attigerit. Iam si quæratur ab ipsis

Pagorum apud Americ. transportatio.

Hist. Gen. Ind. libr.2. cap.3.

cur

curnam tam frequenter ſedes mutent? In promptu eſt reſponſio. Cœli mutationem ad valetudinem multum conferre: præterea ſe ſi ad maiorem conſuetudine recederēt confeſtim interituros. Ad agros quod attinet *Mouſſacat* quiſque aliquot quidem peculiares habet quos pro arbitrio vbicūque viſum fuerit ad componendos hortos ſeligit. Sed anxiam illam curam de fundis diuidendis, & limitibus figendis, & definiendis agris Auaris & leguleiis noſtratibus relinquunt. Quos agros peculiariter poſſideat Ame.

De eorum ſupellectile non ſemel à nobis in ſuperioribus eſt dictum. Sed nequid eorum omittamus quæ ad Oeconomiam Barbarorum pertinēt, hoc loco recenſebo Americanarum mulierum in goſſipio, (cuius apud eas vſus eſt multiplex tam in funiculis, quàm in penſilibus ſuis cubilibus texendis) nendo artificium.

Extractum ex flocculis, pro omni carminatione digitis aliquantulum extendunt, tum humi aceruatim diſponunt, (nam colis vti non norunt) pro fuſo virgulam habent digiti craſſitudine, pedali longitudine, qua orbiculum ligneum transfigunt, goſſipium virgulæ ſummæ alligāt, tum ad femur) vt fuſos ſuos ſolent noſtrates) inſtrumentum illud torquentes, è manu emittunt. Orbiculus ille per domos vel plateas inſtar verticuli deuoluitur. Atque eo modo filum nent non modo craſſum ad cubilia xylina texenda, ſed & ſub- Goſſipium quo modo nent Americ. mulieres.

tilissimũ Huiusmodi ego in Galliam attuli, quo thoracem è candida tela ornari curaui: cuius tanta erat tenuitas, vt à quibusuis pro lectissimo Serico haberetur.

Inis cubilia xylina.

Cubilia sua xylina *Inis* nuncupant. Fœminæ, ad quas pertinet istud opificium, textrinas habent ab nostratibus nõnihil absimiles: neque enim in planum sunt constructæ, neque tot machinamentis constant, sed editæ ad earum staturam: suo more ordiuntur, tum ab imo texendi initium faciunt. Quædã ex cubilibus illis ad formam retium, alia dẽsiora instar telæ rarissimæ conficiunt. Quinque aut sex pedum longitudinem obtinent, latitudinem vlnæ: extremo vtrique fibulæ xylinæ adduntur, quibus funes, annectunt: ac trabibus ad hunc vsum in casis accommodatis suspendunt. In Castris degentes, aut in syluis ad venationem aut in litoribus ad piscatum ea ex arboribus suspendunt. Hæc cubilia (nequid à nobis prętermittatur) vbi sordes vel ex humano sudore vel ex fumo, ob ignis perennitatem contraxerunt, hoc abluũtur modo. Mulieres fructum quendam in syluis colligunt, forma ab cucurbite plane non absimili, verum longè ampliorem, adeò vt ægrè singula poma alterâ manu gestentur, hos fructus frustatim concidunt, atque in prægrande aliquod fictile vas coniectos aqua madefaciunt. Tum baculo vehementer mouent, atque spumam ex illis excitant

Cubilia Barbarorũ quomodo sternãtur.

Spuma quę Saponis vicem supplet apud Americ.

:ant, cuius ope (loco ſaponis) cubilia ſua ita
nundant, vt niuem vel fullonicos pannos cā-
lore adæquent. Cæterùm expertis iudican-
lum relinquo, annon ſuauiùs, æſtiuo prǽſer-
:im tempore, in Cubilibus illis decumbatur,
quàm in lectis noſtris vulgaribus: An etiam
:emere in Hiſtoria noſtra Sancerrana, affir-
narim longè commodiorem eſſe eiuſmodi
:ubilium vſum in excubiis, quàm & recepto
nore, milites in στιβάδοις volutentur, nam &
veſtes conſpurgantur, & pediculi comparan-
:ur, & quod magis eſt, ſi ad certamen ſit con-
ſurgendum corpus quodammodò armis quę
continuò militibus adhęrent conquaſſatur:
quod in vrbis Sancerranæ obſidione experti
ſeriò ſumus. Hoſtis enim per integrum an-
num ad portas noſtras permanſit.

Reliquam Americanorum Suppellectilem vt in pauca contrahamus, mulieres (quibus res Domeſtica eſt curæ) Canneas ingentes parant; & prægandia fictilia vaſa conficiunt ad *Caouin* ſuum imponendum: Ollas quoque varia forma effingunt, pelues paruulas & mediocres, paropſides atque id genus alia, vaſa quæ extrinſecus quidem minimè ſunt polita, intrinſecus tamen adeò læuigata & alba neſcio qua infectura quæ continuò indureſcit decorata, adeò vt figulorum noſtrorũ induſtriã mulieres illę facilè adæquent. Prætereà fucũ neſcio quẽ Leucopęũ aqua madefaciũt, deinde varias rerum formas in ſuis vaſis af-

Ingentia, mediocria & exigua fictilia vaſa mulieres Amer. fabricãt.

fingunt intrinſecus,atque in iis præſertim, in quibus farinam, aliáque ciborum genera aſſeruanda reponuntur. Eorum itaque vſus eſt gratiſſimus,immò longè præſtant illa vaſa ligneis, quibus non pauci hîc vtuntur.Hoc tamen pictrices illæ laborāt vitio,quòd vbi penicillo quicquid collibuerit effinxerunt,ſi rogētur eadem denuò pingere,minimè poſſint: quod exemplum nullum præter phātaſiæ ſuæ induſtriam propoſitū habeant.Hinc fit vt picturarum iſtiuſmodi duæ vix vnquam ſimiles reperiantur.

Pocula aliáque vaſa ex fructibus Corbes & caniſtri.

Præterea(vt alibi dixi) Barbari cucurbitas aliáque fructuum genera habent, quæ diuidunt atque concauant,illíq; pro poculis(quæ *Coui* appellant)aliíſque varij vſus vaſis vtuntur.Corbes quoque habent amplas & mediocres, atque adeò caniſtros, iuncis aut herbis ſubflauis, ab ſtramine triticeo non alienis aptiſſimè contextos. Hos *Panacon* nominant, ínque illis farinam, aliáque quæ fuerint viſa imponunt. De armis, veſtibus plumaceis,Inſtrumentóque *Maraca* iam eſt à nobis facta mentio, itaque vt breuitati conſulam, plura non addo. Ecce, iam Caſas Barbarorum extructas,atque ſuppellectile inſtructas habemus, iam ipſi in illis ſunt inuiſendi.

Sed paulò altiùs iſtud eſt repetendum.Etſi *Tououpinambaultij*, hoſpites perquam humaniſſimè excipiunt, tamen Galli, aliíque aduenæ

uenæ, qui eorum linguæ ſunt ignari; initiò non parùm ſunt ob tam inſuetos mores attoniti. Ego quum primùm inter illos verſarer (quod vigeſimo circiter die poſt noſtrũ ad Caſtellum Collignium appulſum contigit) Interpres quidam ad vicos quoſdam in continentem me deduxit, is quem primum vidi indigenarum lingua *Ybouraci*, Gallica verò *Pepin* de naucleri cuiuſdam nomine, qui quõdam ad eum locum nauem onerarat, nuncupatur: quatuor tantùm paſſuum millibus ab Caſtello noſtro diſtat. In ipſo ingreſſu me frequentes circumeunt Barbari, hiſque compellant verbis. *Marapé-dereré, Marapé dereré?* hoc eſt, Quo nomine vocaris? quę quidem voces verè mihi erant Barbaræ, alius verò eorum, galerum meum mihi ablatum capiti ſuo imponit, alius cingulum & enſem meum lateri nudo ſuo ſubligat: alius tunicam induit: méque ſuis clamoribus hebetant: itáque meis induti ſpoliis huc & illuc diſcurſant. Ego tum meorum omnium iacturam feciſſe me arbitrabar, nec ſatis ſciebam quàm tutò apud illos eſſem. Verùm vt ipſe expertus ſum, metus ille ex moribus illorum ignoratione oriebatur, illi enim idem omnibus aduenis; præſertim iis quos nondum conſpexerunt, factitare ſolent. Sed vbi animi gratia aliquantiſper eo habitu obambularunt, ſingula præciſè reſtituunt. Tum fui ab interprete admonitus illos vehementer optare, quod mihi nomen eſſet intel-

Barbari cõmiter hoſpites excipiunt.

Eorum quę authori cũ primũ Barbaros adiit, acciderunt, faceta narratio.

ligere : sed in eo edendo ab nominibus apud nos vsitatis abstinendum esse, vtpote quæ Barbari nec pronuntiare, Ioannis enim loco *Nian* dicebant, nec memoriæ mandare possent: sed aliquid esse proponendum quod illis esset notum. Res tam feliciter successit, vt, quantum significauit mihi interpres, qui linguæ Brasilicæ erat peritissimus, (neque enim subtilius inquirendo hæc confinxi, vt impudenter calumniatur Theuetus, ineptissimè de suo *Quoniambeco* Viror. Illust. libro disserens) nomen meum Lerij Ostreum significaret. Itaque respondi me, *Lery-oussou* vocari. Illi rem probare, atque interiectione sua admirante *Teh!* crebrò vsurpata, his me compellare. Pręclarum sanè nomen! nec vnquam *Mair* vllum offendimus cui tale esset nomen: ac sanè Circe nusquam hominem in tale ostreum transformauit, nec qui tam sedulo cum Vlysse dissereret, quàm ego ex illo tempore cum Barbaris disserui. Obseruandum est autem eos adeo tenaci esse præditos memoria vt si cuiusquam nomen semel audierint, illud nusquam obliuioni mandent. Reliquos quos in hospitibus excipiendis obseruant ritus posteà recensebo: iam quid mihi tum primùm inter Barbaros versanti contigerit explicabo. Ego cum interprete eo die vlterius sum progressus, atque in pago *Euramiri* Indigenarum lingua, Gallica verò Goset de interpretibus cuiusdam nomine, qui eum aliquādiu incoluerat, diuertimus: occidente sole

Autoris nomen Americ. lingua.

ſole appulimus, Barbaros ſaltantes, & *Caouinantes*, ob captiuum, quem eo die mactarant, offendimus. Carnium illius fruſta Boucano impoſita animaduerto. Quanto ibi horrore fuerim perculſus, minimè quærendum arbitror. Attamen id minimum fuit ſi cum ſummo metu quo poſtea fui conſternatus conferatur. Caſam ingredimur, cubilibus pēſilibus inſidemus more recepto, fœminę eo, qui à nobis dicetur modo, lugent. Paterfamiliâs amicis nos excipit verbis. Interpres qui iſtis erat aſſuefactus, quíque eorum compotationibus apprimè delectabatur: me rerũ omnium ignarũ inſalutatum relinquit, atque ad ſaltantes ac *caouinantes* abiit. Ego verò qui defeſſus eram, poſtquam me farina, & quibuſdam aliis cibis nobis appoſitis refeci, in cubili decubui. Attamē & ſtrepitu Barbarorum ſaltantium & *caouinantium*, & captiuũ deuorantiũ, mox fui expergefactus, & (quod maximũ) quodā qui captiui boucanatum pedem manu geſtabat ad me accedente, atque à me (vt poſtea intellexi, tũ enim verba illius minimè capiebā) annō vellē ex eo edere quærente, adeò fui metu conſternatus, vt à ſomnolentia fuerim penitus liberatus. Ac ſanè omnino credebam geſtu illo quem in deteriorem partem rapiebam, ab Barbaro mihi indicari, fore vt mox carnes meæ eo modo vorarentur. Præterea vti mentes ſuſpicionem parit, in mentem mihi extemplo venit Interpretem prodidiſſe me,

atque iu Barbarorum manus tradidiſſe. Quare ſi qua fugiendi potuiſſet mihi via, ego impigrè fugam capeſſiſſem. Sed vndiquaque me Barbari, quorum mentem non ſatis noueram (nihil enim mali in me moliebantur) circumſtabant. Ego in metu confirmatus futurum ominabar vt mox mactaret, quare totam noctem precibus ad Deum fundendis tranſegi. Cogitent lectores, qui de iis quę à me narrãtur ſeriò cogitabunt, num mihi longiſſima viſa meritò fuerit. Prima luce Interpres, (qui totam noctem cum Barbaris genio indulſerat,) ad me redit, atque me pallidum ac febri correptum videt: ibi quærit num me malè haberem, annõ placidè quieuiſſem? Ego tum acriter eum increpare, qui me inter barbaros illos ſolum reliquiſſet, quorum ſermonem minimè capiebam. Quid multa? cùm metum deponere non poſſem, obnixè rogo vt ſine mora illinc faceſſeremus. Ille verò bono me animo eſſe iubet: ac minimè malè in nos affectos eſſe Barbaros denuntiat. Rem omnem Barbaris aperit, qui mihi totam noctem, vt aduentum gratularentur, adſciterãt: Illi ſignificant ſe de eo nonnihil ſubolfeciſſe, dolere tamen ſe quòd in tanto eorum metu noctem illam tranſegiſſem. Ac tandem in cachinnos prorumpunt, quod fuit metus illius mei ſolatium. Inde ad quoſdam alios vicos ego & Interpres ille perreximus. Sed iſthæc de primo meo inter Barbaros errore dicta

cta ſint ſatis. Ad cætera reuertar.

Hi ſunt ritus quos expiciendis hoſpitibus Barbari obſeruant. In primis oportet hoſpitem ſtatim vbi in domum *Mouſſacat* illius fuerit ingreſſus, quem ſibi hoſpitem delegerit (quod in ſingulis pagis eſt faciendum, nec ad alium eſt diuertendum, niſi illius in malã gratiam velis incurrere) cubili xylino pẽſili inſideat, as tacitus ibi aliquãtulum remaneat. Mox mulieres adueniunt, cubile cingunt, humíque ſedentes manus oculis imponunt ſuis, atque eo modo fauſtum hoſpites aduentum deflentes, innumera in illius laudem proferunt.

Mulieres Americanæ hoſpitum aduẽtũ deflent.

***

Verbi gratiâ:tu tantum vt ad nos accederes laborem ſuſcepiſti : tu bonus es,fortis es. Si vero hoſpes fuerit Gallus; addunt, merces præclaras permultas nobis attuliſti, quibus hîc caremus.In ſumma, vt dictum eſt,mulieres illæ lachrymis obortis adulatoriis huiuſcemodi ſermonibus hoſpites excipiunt. Hoſpes verò qui in cubili xylino ſedet, ſi gratiã vult cum hoſpite inire, compoſito vultu,niſi ſeriò lachrymari voluerit (prout nonnullos ex noſtris vidi adeò fracto animo, vt fœminarum iſtarum vlulatu lachrymę illis excuterentur)ſaltem quædam reſpondẽdo, & ſuſpiria trahendo fletum ſimulet neceſſe eſt. Peracta hac lepidiſſima à mulieribus ſalutatione, *Mouſſacat* hoc eſt paterfamiliâs, qui etiam, vt in pictura videre licet,in fabricanda ſagitta vehementer occupatus,ne oculos quidem quaſi non animaduertens in hoſpitem per aliquod tempus cõiecerit, (blanditię à noſtris amplexibus admodum alienæ) tandem ad hoſpitem accedens, his eum compellat verbis. *Ere* Ioubé hoc eſt, veniſtine? tum vt vales? quid quæris?&c. quibus quo ſit reſpondendum modo inferiùs in Colloquio Americ.dicetur.Quærit poſtea num eſurias?Si annuas,confeſtim cibos varij generis,putà farinam, quæ illis panis vices præſtat, ferinam, volatilia,piſces,aliáque id genus in fictilibus tibi apponi iubet: verũ,quod mẽſis ſcãnſque vſus non ſit apud eos, humi omnia illa appo-

Hoſpitii apud Americ.geſtus.

Mouſſacat quo modo hoſpitem excipiat.

nũtur. Ad potum quod attinet, ſi *Caouin* volueris, domíq; fuerit, ſtatim tibi dabitur. Denique poſtquam mulieres fletibus hoſpitum aduentum ſtrenuè celebrarunt, ad eos accedunt fructus aut alia munuſcula ferentes, atque ita tacitè pectines, ſpecula, vitreos globulos, quibus brachia inuoluunt, exigunt.

Porrò ſi in eo vico pernoctare voles, *Mouſſacat* cubile mundiſſimum tibi ſuſpendi iubet, quod circum igniculos accendi curabit, atque noctu crebro ſuſcitari folliculis quæ ipſi *Tatapecoua* vocant, ab orbiculis non abſimilibus, quibus ignis inuaſionem ab vultu arcent apud nos delicatiores fœminæ. Non quòd frigori obnoxia ſit illa regio, ſed propter noctis humiditatem, maximè verò quia moribus eſt ab illis receptum. Sed quando in ignis mentionem incidimus, quem illi *Tata*, fumũ verò *Tatatin*, nũcupant, operæpretium puto præclaram illius excitandi rationẽ vt exponam: ea non minorem meretur admirationem quàm Scoticus lapis, qui (vt refert ſingularitatum regni illius inueſtigator) ſtuppa aut ſtramine obuolutus ignem per ſe excitat. Ergo Barbari, quòd eo admodum delectentur, igne vbicunq; ſint, ægrè carẽt, ſiue domi ſiue in ſyluis venãtes, ſiue ad littus piſcãtes, præſertim noctu, vehemẽter enim metuunt, ne incauti excipiãtur ab *Aygnania*, à quo (vt iam diximus) crebrò cæduntur, & affliguntur. Itaque pro eo quod nos lapide atque chalybe ad

Scoticus lapis admiranda ratione ignẽ concipit.

Cur barbari igne delectentur: atque de egregia illius apud eos excitandi ratione.

be ad ignem excitandum vtimur, cuius vſus illis eſt incognitus. Illi lignorum genera duo habent, quorum alterum eſt molliſſimum, alterum verò duriſſimum, quibus ad ignem excitandum hoc vtuntur modo: virgam ex prę-duri illius ligni pedali longitudine ab altera parte exacuunt ad fuſi modum, huius cuſpidem in fruſto aliquo mollis illius ligni defigunt, tum ſiue humi, ſiue ſtipiti impoſitum, virgam illam manuum volis maxima celeritate voluunt, quaſi ſuppoſitum ligni fruſtum perforaturi. Illa tam celeri támque violenta agitatione non modò fumus excitatur, ſed etiam ignis: itaque admoto goſſipio, vel foliis quibuſdam ſiccis (fomitis noſtratis loco) commodiſſimè ignis concipitur. Cuius rei ego ipſe feci periculum. Nec tamen mihi eſt animus ea confirmare quę Theuetus ſcripſit, Barbaros Americanos ante ignis vſum cibos fumo exſiccare conſueuiſſe, prout enim philoſophicum hoc ἀξίωμα, quod in prouerbium abiit vt veriſſimum habeo, ignem abſque fumo nõ eſſe, ſic eum indoctum phyſicum iudico, qui nobis perſuadere nititur fumum abſque igne exiſtere. Fumũ hîc intelligo cibis percoquẽdis aptũ, cuiuſmodi à Theueto innuitur. Nam ſi hac ſolutione nodo illo ſe expedire vellet, ſe id de exhalationibus intellexiſſe, etiamſi concedatur callidas eſſe, nõ tamen datur eas cibos exſiccare & percoquere poſſe: quinimò & carnibus, & piſcibus potiùs humiditatem ſint aucturæ. Quapro-

Sing. Amer. cap. 53.

pter, quid quæso est lectoribus imponere si hoc non est? Quando igitur adeò grauiter tū in Cosmographia, tum alibi de iis conqueritur Theuetus, quos, quia res ab se commemoratas pro sua lidibine non exponant, eo accusat nomine, quod non satis diligenter in suis scriptis sint versati: Lectorem rogo, vt locum istum diligēter obseruet de nouo isto calido, ac imaginario fumo, quem ego ad ipsius ventosum remitto cerebrum,

Aduenæ quid hospitibus repēdant.

Iam igitur ad *Tououpinambaultiorum* in hospitibus excipiendis curam redeamus. Postquam eo quo diximus modo, hospites cibum sumpserunt, atque decubuerunt, si liberales sint, viris cultros, forfices, atque volsellas, ad barbam euellendam aptas: Fœminis pectines, & specula: pueris hamos dare solent. Si verò cibariis hospes indigeat, vbi de pretio est conuentum, ea asportare licet. Porro quia illi iumentis omnibus carent, omnes pedibus iter facere necesse est, si aduenæ fuerint defessi, atque cultrum cuidam ex Barbaris obtulerint ille confestim (nam ad gratificandū sunt promptissimi) operam suam offeret ad defessum gerendum. Ego ipse cùm in terris illis versarer non semel baiulis illis vectus sui, & quidem bis mille passuum itinere. Quos si vt paulisper requiescerent monebamus, illi nos his verbis irridebant, Quid? Nósne tã effœminatos aut fracto animo esse censetis, vt oneri succumbamus? te potiùs totum diem absque vlla intermissione gestarem. Nos verò in cachin-

Barbari aduenas humeris gerunt.

Gradatii bipedes.

chinnos erumpentes gradarios illos bipedes mirabamur, atque illis animum addentes, diccbamus: Pergamus igitur.

Naturalem charitatem abũdè inter se mutuò exercent, nam & pisces, & ferinam, & fructus, aliáque quotidie alij aliis donant, immò vehementer dolerent si vicinos iis rebus quas ipsi habent indigere cernerent. Atque etiam eadem liberalitate erga aduenas vtuntur. Cuius rei exemplum vnum afferre satis erit. De periculo quodã quod euasimus, ego Gallíque alij duo, quod scilicet, mors nobis imminebat, ingenti lacerto nobis obuiam facto, capite huius libri decimo memini: nos tum à via in mediis syluis per biduum aberrauimus, ac famem non mediocrem sumus perpessi, tandem ad vicum quẽdam *Pauo* nomine ad quem iam ante diuerteramus, peruenimus. Ibi nos liberalissimè ab Barbaris fuimus excepti. Illi enim auditis incommodis quæ perpessi eramus, ac præsertim summum in quo versati eramus periculum, vt ab feris deuoraremur maximè vero, ab *Margaiatibus*, communibus nostris hostibus mactaremur, ad quorum fines per imprudentiam proximè accesseramus: Conspectis quoque spinarum incommodis quorum miserè cutis nostra erat lacerata, adeo nostra mala grauiter tulerunt, vt verè affirmare hoc loco possim blanditias fictas quibus nostrates miseros cõsolari solent, longè ab sincera gentis illius quam nos Barbaram appellamus hu-

Barbari natura duce charitatem colunt.

manitate abesse. Illi enim limpida aqua pedes
Barbarorũ humanitatis insigne exemplũ. nostros (quod antiquorum morem mihi in memoriam reuocauit) abluerũt, singulis nostrûm seorsim in pensili lectulo sedentibus. Tum patresfamiliâs, qui iam cibos nobis apparari prouiderant, recentémque farinã, quæ (vt aliâs dixi) candidi panis medullę bonitate non cedit, corradi iusserant, confestim nobis nonnihil refocillatis præstantissimos quosque cibos, putà ferinam, volatilia, pisces, fructúsque exquisitissimos, quibus continuò abundant, nobis apponit iubent.

Præterea nocte adueniente *Moussacat* hospes noster, pueros omnes à nobis, vt placidiùs quiesceremus, remouet. Postera autem die summo manè ad nos accedit, quærítque agite *Atourassap*, (hoc est fœderati intimi) placidéne hac nocte quieuistis? Placidissimè, excipimus. Tum ille: adhuc quiescite filioli mei, heri enim vos admodum defatigatos esse animaduerti. In summa verbis exprimere non queo quàm humaniter & blandè à Barbaris illis excepti fuerimus, qui nos nõ minori prosequuti sunt benignitate, ac Melitẽses
Act.28.1.2. Barbari Paulum cæterósque naufragos: de quibus Lucas in Actis Apostolicis. Cęterum nos nũquã absque pera mercibus plena peregrè proficiscebamur, quæ nobis pecuniæ instar essent apud Barbaros illos. Itaque illinc abeuntes quæ visa sunt hospitibus donauimus: nimirũ cultros, forfices, volsellas viris: pectines, specula, armillas, & vitreos globulos

los fœminis: pueris verò piſcatorios hamos.

Hîc quid mihi aliquando apud eos contigerit narrare libet, vt quanti faciant merces illiuſmodi commonſtrem. Ego in quēdam pagū diuerteram, à *Mouſſacat* verò meo rogatus ſum vt quid in pera mea haberem ſibi indicarem, váſque ingens fictile mercibus meis imponendis afferri iubet: vniuerſas depromo, ordinéque diſpono. Tum ille vehementer admiratus, Barbaros reliquos aduocat, atque infit, Videte quæſo, ô boni, qualem virum apud me exceperim, an non liquidiſſimè apparet illum prædiuitem eſſe, quandoquidem tantas opes apud ſe habet? Illę tamē merces (vt comiti meo Gallo ſubridens ſignificaui) quas tanti Barbarus ille faciebat, nimirum cultelli ſex vario capulo, totidem pectines, tria ſpecula, aliáque minimi pretij pauca, vix Lutetiæ duobus argenteis capitatis væniiſſent. Ego tum, quia homines liberales (vt eſt à nobis dictū) amant, vt mihi authoritatem & gratiam apud illos cōciliarem, *Mouſſacat* meo cultrorum meorum præſtantiſſimum coram omnibus donaui, quem non minoris ille fecit, atque apud nos quilibet torquem aureum maximi pretij donatum faceret.

Quanti à Barbaris æſtimētur cultri, aliæque merces.

Iam ſi quæratur an tuta nobis eſſet apud illos habitatio? Reſpondeo eos prout inimicos tam inſano proſequuntur odio, vt captos mactent, voréntque: ſic viceuerſa tanto, támque arcto amicos (in quorum eramus nume-

Barbari amicis fidiſſimi.

ro) amore complecti, vt potiùs quiduis subeant ad eos tuendos, quàm vt vllo eos affici incommodo patiantur. Itaque eorum expertus fidem illis iam tum maximè fidebam, ac nunc faciliùs fiderem, quàm plerisque Gallis infidissimis atque à proauorum fide degeneribus. Nominatim degeneres addo: nam bonis quibus per Dei gratiam nondum penitus est destituta Gallia, vllò modo detractum nolim.

Historia de periculo in speciem iminente.

Verumtamen vt nihil quoad eorum mores attinet dissimulem, rem hîc narrabo maximè mihi in speciem periculosam. Accidit vt sex Galli casu in vicum illum *Ocarantin* (de quo sæpe facta est mentio) conueniremus: ibi pernoctare statuimus terníque arcu cõtendimus ea conditione vt victi Indicis gallinis aliísque cibis in cœnã mulctarẽtur. Ego qui cũ sociis inferior in ludo fuerã, gallinas venales conquiro. Puer quidam ex eorum numero, quos suprà Rosea naui aduectos fuisse ad linguam Americanam ediscendam demonstraui, mihi occurrit, dicítque: En tibi præpinguem Indicam anatem: Eam occide, pretiũ pòstea numerabis. Pareo, eóque faciliùs, quòd non semel in pagis aliis itidem Gallinas occideramus, quas cum bona Barbarorũ gratia cultris quibusdam redemeramus: mortuam manu apprehendo, domúmque in quã ad *caouinandum* frequentes Barbari conuenerant ingredior: cuiusnam sit anas precium numeraturus quæro: prodit vetulus quidam

caperata

caperata fronte, ac suam esse significat. Pro ea sibi numerari quod velit pretium peto. Cultrum, inquit ille. Ego haud mora præbeo: Elegantiorem velle se ait. Denuo Elegantiorem offero. Nec istum placere ait: Quid ergo à me exigis? inquam. Falcem, excipit. Ego qui pretium inauditum exigi à me videbam, quíque apud me falcem tum non habebam, cultro contentus sit moneo: méque aliud nihil daturum esse. Interpres cui mores Barbarorum innotuerant (quamuis hac in parte, vt mox dicam deceptus fuit) vehementer Barbarum iratum esse significat: falcem quouis tandem pretio inuestigandam esse, atque illi pendendam. Falcem ab puero de quo nuper dixi mutuò accipio, ac Barbaro trado. Renuit. Ego nonnihil iratus, tertiò ab eo quæro quid igitur petat? Ille audacissimè, te interficere volo, ait, pro vt anatem meam occidisti. Ea enim fratris cuiusdam mei olim fuerat, atque idcirco præ omnibus meis in pretio habebam. His dictis bardus ille domũ abit, clauáque ingenti lignea sex pedum longitudine instructus ad me redit, denuóque mortem mihi minatur. Ego tum valde fui attonitus, metum tamen meum dissimulabam diligenter. Tum interpres cubili pẽsili quod inter me & aduersarium meum erat interiectũ, quid facto opus esset oportunè monuit. Gladium tuum & arcum ac sagittas ostentãdo, inquit, his illũ cõpella. Quo cũ sibi negotium esse putet? te fortem ac strenuum esse,

nec impunè eum mortem tibi intentaturum: denique quod in animo erat dissimulans, variis sermonibus vltro citróque habitis nullo de dissidio sedando laborante, Barbarus ille meus ebrius, quippe totum diem *Caouinando* transegerat, dormitum abiit. Ego cum interprete ad socios nostros contentionis meę ignaros coenatum me cõfero. Nihilominus tamen totum illud à Barbaro meo ioco factũ fuerat. Norunt enim illi se qui immortales cum Lusitanis inimicitias gerunt, si velGallũ vnum occidant, mercibus penitus prohibitos iri. Ac sanè ille paulò pòst experrectus, per Barbarum quendam mihi significat, me suum esse filium, quæque abs se acta fuerant, eo tantùm animo gesta fuisse, vt quàm strenuè in Lusitanos & *Margaiates* bellaturus essem, periculum faceret. Ego verò vt occasionem omnem ei idem vel in me, vel in alium quemuis tentandi tollerem, adde quod istiusmodi lusibus delectari nemo solet: Respondeo me facilè tali parente, qui exserto gladio filiorum periculum faceret, carere, immo etiam postridie eius diei domum quandam in qua erat, ingressus, vt quàm ægrè illud ferrem, seriò cognosceret, eo præsente, astantibus cultellos, aque hamos dono, illum verò indonatum relinquo: Ex hoc igitur exemplo, eóque cuius antè memini, de periculo quod sum imaginatus tum, cumprimùm apud illos versatus sum, satis apparet ea, quæ dixi, constare, nempe amicis eos fidis-

fidiſſimos eſſe. Iſtud quoque obiter eſt notandum quòd Senes qui ſecuribus, falcibus, ac cultris olim caruerunt, quibus tamen ad ligna ſecanda, ad arcus fabricandos, ſagittáſque parandas tam cõmodè iam vtuntur nón modò Gallos humaniſſimè excipiunt, ſed & iuniores vt idem in poſterum præſtent crebrò hortantur.

CAP. XIX.

Quam curam morbis ſuis adhibeant Barbari: de eorum ſepultura & exequiis: déque inſano eorum circa mortuos luctu.

TANDEM vt huic de Barbaris Americanis ſermoni finem imponamus: hoc quoque loco aliquid de eorũ in morbis ſuis cura, ac obitu dicendum eſt. Ergo ſi fortè contingat, vt eorum aliquis in morbum incidat, partem dolore affectã vbi indicauit ægroti intimus, quidam ore exſugit, nonnunquam etiam ab impoſtoribus quibuſdã, quos illi *Pagés*, hoc eſt medicos aut chirurgos, appellant. (Sunt autẽ à *Caraibibus*, de quibus antea, diuerſum genus) miniſterium illud præſtatur. Doloremquoque ſe extrahere dicunt, ac vitã producere. Febribus, aliiſque vulgaribus morbis aliquando laborant: at non ita frequenter atque nos ſolemus. Præterea cum inſanabili quodam morbo conflictantur, quem illi

Pagés Barbarorum medici.

Pians Vocant. Is plerumque à libidine prouenit: puerulos tamen eo infectos vidi non absimili ab variolis nostratibus modo. Contagio hæc in pustulas tādem abit digito pollice ampliores, quæ corpus vniuersum, atque adeò faciem ipsam inuadunt. Itaque iis qui hoc morbo affecti fuerint tā insignes suæ impuritatis notæ inuruntur, atque apud nos venerea lue laborantibus. Cuius rei exemplo fuit Neustrius quidam interpres, qui crebris sese scortationibus cum mulieribus ac puellis Barbaris contaminarat. Is meritis dignissimam reportauit mercedem: nam eius corpus vniuersum, atque adeò vultus ipse, tam erat deturpatus, vt elephantiaco morbo laborantem deformitate referret: támque insignes inustæ sunt notæ, vt deleri nusquam potuerint: hinc fit vt morbus ille omnium perniciosissimus ab illis habeatur. Sed ad rē. Ægrotanti cibum nusquam præbent, nisi ab eo petatur; inedia licèt sit periturus. Prȩterea morbus quantumuis sit grauissimus, valentes non desistunt saltando, cantando, bibendo, more recepto, miserum ægrum strepitu obtundere: nec conqueritur æger, quòd se nihil profecturum esse norit. At si diem suū obeat, cantus ille (si præsertim pater quidam familiâs fuerit) in lachrymas repentè conuertitur, tantíque eduntur gemitus, vt si fortè in pago quodam diuertebamus luctus illius tempore, nobis vel aliò erat commigrandum, vel insomnis nox erat ducenda. In primis autem

Barbari ęgrotos quo modo tractēt.

tem non ſine admiratione mulieres exaudiũtur, quæ ſic vociferantur atque exclamant, vt luporum aut canum vlulatus, non humanas voces edi dicas. Has autem effundũt querelas voce tremula. Obiit fortiſſimus ille, qui nobis tot captiuos deuorandos olim præbebat! Tum cæteræ, ô egregium venatorem, ô præſtantiſſimum piſcatorem, ô ſtrenuum Luſitanorum & *Margaiatium* mactatorem! In ſumma mulieres illæ ſeſe mutuò ad luctum incitantes, brachiáque inuicem amplexantes, vt in ſubiecta pictura videre eſt, ab his luctibus ac præconiis non priùs deſiſtunt, quàm cadauer elatum fuerit.

Denique Barbaræ iſtæ mulieres Bearnenſium ritum in viris ſuis mortuis lugẽdis imitantur,quos quantum accepi,his proſequuntur querelis. *La mi amou, la mi amou: Cara rident,œil deſplendou:Cama leugé, bet danſadou: Lo mé balen,lo m'esburbat:mati depes: fort tard cougat,* hoc eſt, mi amice, mi amice,vultu hilari,oculis ſplendẽtibus,cruribus pernicibus, egregie ſaltator,fortis ac ſtrenue,qui ſummo manè ſurgebas,atque ad multàm noctem vigil decumbebas. Vaſcones quoque mulieres, quæ ſuperioribus iſthæc addunt,*Yere, yere, O le bet renegadou, ô le bet iougadou qu'here:* hoc eſt heu,heu,quã ſtrenus erat deierator,quàm inſignis luſor! Porrò iis quas diximus querelis Barbarę mulieres crebrò epodiũ hoc adiiciunt. Obijt, obijt is quẽ iam lugemus! Tum viri,heu! mortuus eſt, nec eum amplius videbimus, donec poſt montes cum ipſo pro vt docent nos Caraibes noſtri choreas agamus. Alia inſuper eiuſdem generis multa addunt. Eiulatus verò illi ad ſex horas producuntur, neque enim mortuos ſuos inſepultos diutiùs ſeruare ſolent. Tum excauata foſſa non oblõga, vt ſolemus,ſed in orbem, dolij maioris inſtar, cadauer erectum ſepelitur. Patres verò familiâs defunctos cubili ſuo xylino obuolutos in mediis ædibus ſepeliunt, plumis, aliiſque quibus dum vita manebat delectabãtur, in ſepulchro reconditis. Permulta in hanc ſententiam antiquorum exempla huc afferri poſſent, à quibus idem olim erat factitatum: Sepulchra, atq; in Sepeliẽdo ritus Americanorum.

Antiquit. lib.7. c.12.

Mūdus cū cadauere sepelitur.

Consule Bézoné li. 3.c.2.

cuiusmodi est illud quod Iosephus commemorat de pecuniis in Dauidis sepulchro cōditis: Id etiam quod profanæ testantur historiæ de viris illustribus, qui post obitum pretiosissimo quoque mūdo ornati sepulti sunt. Ac ne longiùs ab Americanis nostris recedamus, Indi Peruenses Reges suos ac *Cacicos* sepelientes, magnam auri, argenti, atque gemmarum vim in eorum coniiciunt sepulchra: quę cùm Hispani scrutarentur, ingentes inde diuitias contraxerunt. Quibus rapacissimis hominibus apprimè id conuenit quod Plutarchus de Semiramide commemorat. Semiramis Regina, quæ Babilonem condidisse dicitur, monumento quod sibi pararat inscripsit, Quisquis rex pecuniis eguerit, aperto monumento quantum voluerit capiat. Darius potitus ea ciuitate, titulo credens, saxum ingens, quo claudebatur monumentum, vix amolitus, nihil quidem inuenit pecuniarum, sed ex altero saxi latere hoc inscriptum reperit. Ni vir malus esses, & pecunia inexplebilis, haudquaquam mortuorum loculos moueres. Sed ad *Tououpinambaultios* nostros redeamus. Ex quo Galli ad eos commeare cœperunt, ab pretiosorum in sepulchris repositione abstinuerunt. Sed inauditam ac verè Diabolicam superstitionem retinuerūt. Prima à funere nocte, Barbari, quibus hoc persuasum est, fore vt *Aygnan*, ni alios cibos offenderet paratos, cadauer effoderet, ac deuoraret, vasa nō pauca farinę piscium, carnium,

Error verè Diabolicus.

alio-

aliorúmque ciborum diligenter paratorum, nec non potionis *Caouin* plena circa sepulchrum apponunt. Quam libationem tandiu faciunt quoad cadauer penitus consumptum esse credant. A quo errore eò difficiliùs dimouebãtur, quòd interpretes quidam Neustrij, sacrificorum Belis exemplo, non semel antè nostrum aduentum cibos illos clam subripuerãt. Quo facto Barbaros in errore adeò confirmarant, vt quamuis cibos illos vespere appositos manè superesse demonstraremus, magno tamen labore perpaucos ab errore dimouimus. Hoc autem Barbarorum somniũ ab Rabbinorum commento non est alienũ: nec ab eo quod Pausanias cõmemorat. Rabbini enim scribunt cadauer hominis tradi in potestatem Cacodæmonis cuiusdam, quem Zazel, aut Azazel nominant: quémque principem deserti in Leuitici libro dici affirmãt. In cuius erroris confirmationem Scripturæ locos detorquent, quibus dicitur serpenti, puluerem comedes omnibus diebus vitę tuę: atque ita ratiocinãtur. Quandoquidem corpus nostrum è limo terræ desumptum est, qui serpentis est cibus, ei subiiciatur necesse est, quoad in spiritualem naturã transformetur. Pausanias etiam author est interpretes Delphicos tradidisse Cacodæmonem quendam, quem Eurinomum appellant, mortuorum carnes deuorare solitum, atque ossa carnibus nudata relinquere. Qui errores ad Americanorum somnia proximè accedunt.

Consule viret. Phisic. Papal. Dialo. 3. pag. 210.
Leui. 16. 8.
Gen. 3. 14.
Isa. 65. 24.

Denique quoties Barbari, eo quo diximus modo, vicos ſuos aliò comportāt, ſepulchris mortuorum tegmina quædā ex herba *Pindo* imponunt. Quò fit vt viatores cœmeterij formam quandā agnoſcant. Ad quę loca ſi quādo in ſyluis errantes virorum defunctorum recordentur, tantos edūnt eiulatus, vt procul exaudiantur. Tandem eas quò quantum ad ſatietatem fuerit, lugeant relinquo. Quando igitur Barbaros ad ſepulchrū vſque ſum proſequutus, de eorum moribus dicendi hîc finē faciā. Lector tamē præter ea quæ attigimus, nonnulla poterit obſeruare in eo quod ſubiicimus colloquio: quod ſcriptum fuit eo tempore quo in America viuebam ope cuiuſdam interpretis, qui & linguę Americanę erat peritiſſimus, (quippe ſeptem annos iam in illis terris vixerat) & linguam Græcam à qua non paucas voces mutuantur Barbari, optimè callebat.

CAP. XX.

Colloquium in ipſo aditu Braſilienſes oræ inter indigenas Tououpinambaultios Tououpinenkin *Braſilicè ac Latinæ conſcriptum.*

Tououpinambaultius.

Ere-ioubè? Veniſti ne?

Gallus.

Pa-aiout, Sic eſt, veni.

T.

Teh! auge, ny-po, Bene dixiſti.

Mara-pé-déréré? Quomodo vocaris?

G.

Lery-ouſſou, Oſtrea magna. Cognomé authoris lingua Americana.

T.

Eré-iacaſſo pienc? Patriam ergo reliquiſti vt hîc deinceps habitares?

G.

Pa. Ita eſt.

T.

Eori-decretani ouani repiac. Adeſdum igitur, & locum habitationis tuæ circumſpice.

G.

Auge-bé, Bene eſt.

T.

I-endê répiac? aout I-endérépiac aout é ehéraire Teh! Oouéreté Tenoy Lery-ouſſou ymé en. Ecce igitur, fili mi, venit in has regiones noſtri memor, papæ?

Caramémo arcæ, aliáque vasa. *Erérou dé caramémo?* Attulistine capsas? Eo verò nomine comprehendimus quidquid includendis omnis generis vestimentis aptum est.

G.

Pà arout. Etiam, attuli.

T.

Mobouy? Quot?

Quotquot habueris vsque ad numerũ quinque, verbis notare poteris, hoc modo. *Augépé.* 1. *mocouein*, 2. *mossaput.* 3. *oioicoudic*, 4. *ecoinbo*, 5. Si duas tantum habes, quatuor numerare non oportet. Satis enim erit si dixeris tria *mocouein.* Si quatuor habueris sic dices *oioicoudic.* Et sic de reliquis. At verò si quinariũ numerũ excedant, numerum quem voles totidẽ digitis tuis, aut si non sufficiunt, sociorũ qui tibi adstant iudicare poteris: Non enim habent aliam numerandi rationem.

T. *Máé pérérout, de caramémo poupé?* Quid in capsis attulisti? G.

Vestiméta. *A-aub.* Vestimenta.

T.

Mara vaé? Cuius coloris?

G.

Colores. *Sóbouy-été.* Cærulei.
Pirenk. Rubei
Ioup. Lutei.
Son. Nigri.
Sobouy, massou. Viridis.
Pirienk. Variorum colorum,
Pegassou-aué. coloris Columbini.
Tin. Albi. Et de indusiiis intelligitur.

T.

T.

Máé pámo? Quid præterea?

G.

Acang aube-roube, Galeros

T.

Seta-pe? Multos?

G.

Icatoupaué. Innumeros

T. Galeri.

Ai pogno? Id ne totum eſt?

G.

Erimen. Minimè

T.

Eſſe non bat, Omnia nomina.

G.

Coromo. Expecta paululum.

T.

Nein. Age igitur.

G.

Mocap. ſeu, *Mororocap*. Ignea tormenta, Catapultas vtriuſque generis: Nam *Mocap* omne genus tormenti ſignificat: maiora etiam quæ nauibus imponuntur ad repellendos piratarum inſultus. Pronuntiant autem aliquando per B. & In ſcribendo, ſi fieri poſſet, intermiſcendę eſſent M. & B. *Mocap-coui*, Attuli etiam puluerem igneum. *Macap-camorou*. Cornua & alia inſtrumenta ad puluerem includendum. Tormenta bellica. Puluis pyroides. Inſtrumenta ad pulueiem continendum.

T. *Mara váé* Cuiuſmodi ſunt?

G. *Tapirouſſou ak*, E cornu bouis conflata

T. *Augé-gatou tégué*. Optimè dictum.

M âepé sepouytrẽ? Quid tibi numerabitur pro ea re?

G.

Arouri. Ea instrumenta tantùm attuli, quæ si vicas, nolo tam cito vendere.

T.

Interiectio.

Hé! Interiectio est, qua vtuntur dum quis eos alloquitur, quasi respõdere velint, Libenter? Et tamẽ quiescũt, ne importuni videãtur.

G.

Arrou-ita ygapem. Cultros ferreos attuli.

T.

Naoepiac-icho péné? Nunquid eos videbo?

G.

Bégoé irem. Quando erit otium.

Falces.

T.

Nérérоúpe guya-pat? Nunquid falces attulisti?

G.

Arrout. Attuli.

T.

Igatou-pé? Sunt ne pulchræ?

G.

Guiapar été. Eximiæ sunt.

T.

Aua-pomoguen? Quis eas fabricauit?

G.

Pagé-ouassou remymognén. Ille qui tibi notus est, cuiusque nomen tale est, eas fabricauit.

T. *Augé-terah.* Id bene se habet.

T.

Acêpiati-mo-mên. Papæ? Libẽter eas viderem.

G. *Karamoussee,* Alio tempore id fiet.

T. *T âcépiah taugé.* Iam, iam videam.

G.

G. *Eémbereingué.*Expecta adhuc.

T.

Eréroupé itaxé amo? Attulisti ne cultros?

G.

*Arroureta.*Plerosque attuli.

T.

Secouarantin vaé? Sũtne cultri capulo diuiso?

G.

*En-en.*non.*Jvetin.*Albo capulo.

*Taxe miri.*paruos cultros.

*Pinda,*hamos. *Moutemouton,* Subulas, *Arroua.*Specula. *Kuap,* pectines. *Moúrobouyéte,* Armillas cæruleas.*Cepiabyponeum.* Cuiusmodi hîc non extant. Eæque pulcherrimæ sunt inter eas quas hîc vidimus ab eo tẽpore quo adferri cœperunt.

hami, subulæ, specula, pectines, armillæ.

T.

*Easo ia voh de carameno t'acepiah de maé.*Aperi arcam vt tua bona intuear.

G.

*Aimossaénen.*Occupatus sum.

Acépiag-oucairen desue? Alio die aperiam ad te veniens.

T. *Nârour icho p' Irémmaé desue?*Nonne aliquando ad te bona adferam?

G. *Mael pereroupotat?*Quidnam vis adferre?

T. *Sceh dé,*Nescio.Quid tu?

*Maé peréi potat?*Quid vis?

T.

*Soô.*feras.*Oura.*aues.*Pira.*pisces.*Ouy.*farinam. *Yetic.*rapas *Cõmenda-ouassou.*magnas fabas.*Cõmẽdamiri.*fabas paruas.*Morgonia ouassou.*aurea

bestiæ, aues, pisces farina, rapæ, fabæ, mala aurea & citrea.

& citrea mala, *Mae tirouén*. Omnes denique aut pleraſque res.

T. *Mara-vaé ſoo éréinſceh?* Cuius generis animal comedere aues?

G. *Nacépiah quevon-gouaaire*. Nolo ea comedere quæ hîc proueniunt.

T. *Aaſſenon deſuoe*. Ea tibi nominabo

G.

Nein. Age vero.

T.

Tapirouſ-ſou quale animal. *Taperouſſou*. Fera quam ſic vocant, quam ſemi aſinum aut ſemi vaccam dicere poſſis?

genus cer-uorum ac Damarũ. *Sé-ouaſſou*. Genus cerui ac Damæ.

Apre. *Taiaſou*. Aper.

Agouti. *Agouti*: Rufum animalculum nefrendis magnitudine.

Pague. *Pague*. Fera eſt magnitudine nefrendis, nigro & albo colore diſtincta.

Tapiti. *Tapiti*. Genus leporis.

G. *Eſſe non ooca ycheſue*. Nomina mihi aues.

Magnæ a-ues trium generum. T. *Iacou*. eſt auis caponis magnitudine. Eius autem tres ſunt ſpecies, Nempe *Iacoutin*, *Iacoupem*, & *Iacou-ouaſſou*: boni guſtus omnes inter cæteras aues.

Moûton. Syluester pauo. Sunt autem nigri & Leucopæi, & corpus adeo magnum habent ac noſtri, auis rara.

Genus magnarũ perdicum. *Mocacoua*. eſt genus perdicis quæ corpus magnitudine caponis habet.

Ynambou-ouaſſou. eſt etiam perdix fera alterius magnitudinem æquans.

Ynambou. Perdix eſt non multũ ab iis diſtans, quas

quas, in Gallia videmus. *Pegassou.* Turtur. *Paicauc*, Aliud genus turturis minoris. G. Turtures.

Seta-pé pira senaé? Est-ne magnus bonorum piscium numerus? T.

Nan. Tot sunt.

Kurema. Mulus.

Parati. Mulus altero melior.

Aaara-pep. Piscis planus delicatior aliis.

Atrara bouten. Alius lutei coloris, qui minoris est pretij.

Atrara meri. Maximè parui qui in dulci aqua viuunt, boníque gustus sunt.

Ouara. Magnus piscis boni saporis.

Kamouroupouy-ouassou. Magnus piscis. G.

Mamope-dérétam? Vbinam degis?

T.

Kariauh, ora-ouassou-onêe, Iauéu-ur assic? piracã, opẽ, Eiraia itanẽ, taracouir-apã, Sarapo-u. Sunt nomina propria virorum qui Ganabarã sinũ ingredientibus ad sinistrũ latus apparẽt, nec mihi commodè explicari posse videntur. Vici circa ripas Ganabaræ.

Keri-u Ahara-u Kouroumouré, Ita-auh, Ioirarouem. Vici in ripa eiusdem fluuij ad latus dextrum.

Maiores vici in continenti ex vtroque latere hi sunt.

Sacouarr-oussou-tuue, Ocarentin, Sapopem, Nouroucuue, Arasa tuue, Vsu potúue. Ac multi alij qui ab iis qui cum indigenis commerciũ habuerunt, cognosci poterunt & à patribus familiâs, quos falsò reges vocant, qui in illis vicis habitant.

G.

Môbouy-pé toupica gatou heuou? Quot magni ſunt in his regionibus,hoc eſt fortes? T.

*Séta-gue.*Multi ſunt.. G.

Eſſenon auge pequoube ycheſue, Nomina mihi aliquem.

T.

*Nân.*Vocabulum ad reddendum eum attẽtum cui vis aliquid dicere.

*Eapira-ui ioup.*Nomẽ propriũ hominis quod nomen ſic exponas,caput ſemi caluum, & pilo admodum raro.

G.

*Mamo péſe tam?*Vbi habitat?

T.

karíauh-bè.nomen cõpoſitũ.

*Kariauh-bè,*In vico quẽ ita appellant,eſt autẽ nomen fluminis cuiuſdã à quo nomẽ vicus ſortitur,quia ad eũ ſitus eſt. Significat autem *Karios* domũ.Cõponitur autẽ ex voce *Karios*, & *auh* quæ domũ ſignificat extrahendo *os* & addendo *auh* erit.*Kariauh.Be*,autem eſt articulus ablatiui & ſignificat locum quem petis aut in quem proficiſceris.

G.

Cuſtos medicinæ aut fœmina Cacodæmone obſeſſa.

Moſſeny gerre. Quod ſignificat cuſtodẽ medicinarum,aut ad quẽ medicinę pertinẽt.Eo vero vocabulo vtuntur quũ mulierẽ veneficã deſignant aut à Cacodęmone agitatã. Nã *Moſſen*,eſt medicina *gerre* proprietas.

T.

Ourauh ouſſou auh arentin. Vici illius maxima penna.

T.

T.

Tou-couar-oussou-tuue gouare. In quo cānę instar magnarum arundinum leguntur. T.
Ou-acan. Pręcipuus locus eius vici, quod significat caput ipsorum. T.
Soouar-oussou. Folium ab arbore collapsum. Diuersarū rerū nomina.

T.

Morgouia ouassou. Ingens malum citreū aut aureum, Sic vocatur. T.
Maé du. Est flamma ignis.

T.

Moraca-ouassou. Magnum tintinabulum.

T. Tintinabulum.

Mae-nocep. Res quę partim emersit è terra, aut ex aliquo loco.

T.

Kariau piarre. Via quę ducit ad carios. Sūt vero ipsi pręcipui inter eos qui fluuiū Ganabaram incolunt.

T.

Chė-rorup-gatou, derour-ari. Maximè gaudeo te venisse.
Nein téréico, pai Nicolas iron. Mane vero cū domino Nicolao, sic nominabāt Villagagnonē. pai Nicolas Villagagno.
Neré roupé déré miceco? Adduxisti-ne vxorē?

G.

Arout-iran-chereco augernie. Adducā quū expedita erunt negotia mea. Miceco vxor.

T.

Marape derecouran? Quid tibi est negotij?

G.

Cher auc-onā. Domus ad habitādū parāda est. Domus.

T.

Maravae-auh? Quod genus domus? G.

Seth, Daé-ehereco-rem-eouap-rengné, Nōdum ſcio quid ſim facturus.

T.

Mein tereicouap derecorem. Cogita ergo quid ſit faciendum.

G.

Peretam-repiah-ireê. Poſtquam veſtrã regionem videro & aliquandiu cõmoratus fuero.

T.

Néréico-icho pe deauem a irom? Nõne cũ tuis, hoc eſt cum popularibus tuis habitabis?

G.

Maraui-amo-pé? Cur illud petis?

T.

Aipo-que. Non ſine cauſa dico.

Che poutoupa-gue déri. Id me malè habet, quaſi dicas, id ſcire cupio.

G.

Princeps aut ſenex. *Nénpé amotareum-pe oreroùbicheh?* Nunquid primarium noſtrum ſiue ſenẽ odio habetis?

T.

Erymen. Minimè verò.

Sérécogatou pouyr e ím été mo. Niſi res eſſet maxima cura digna, dicendum eſſet.

G.

Sé couaé apoau-e eugat engatoureſme, yporere cogatou. Eſt mos boni parẽtis, vt quod amat diligenter conſeruet.

T.

Bellum. *Nereſco-icho pirẽ ouariui?* Nõne in bellũ poſthac

hac es profecturus? G.

Assoirénué. Aliquando proficiſcar.

Mara-pé pérouagérré réré? Quod eſt nomen veſtris hoſtibus?

Touaiat ſiue *Margaiat.* gens eſt quæ eadẽ eſt cũ illis lingua: apud quam Luſitani habitant, *Ouetaca*, Verè ſunt Barbari & degunt ad fluuium *Mach-he*, & *parai.* Nomina hoſtium Tououpinam. *Ouetaca* vbi habitent.

Ouéaném. hi Barbari cæteros antecedũt, in ſyluis & montibus habitant.

Caraia. hi nobiliores ſunt, atq; etiam cibis, tum aliis rebus ad vitam neceſſariis præ cæteris omnibus abundant. *Caraia.* Inter alios excellentes.

Karios. Eſt populus qui degit vltra *Touaiare.* ad fluuiũ Platã cuius lingua eadẽ eſt cum Tououpinãbaultiis & Tououpinenkin. Differẽtia idiomatis eſt inter eos quos ſupra nominauimus. Ac primùm quidẽ *Tououpinambaultys tououpinenkin: Touuaiarre, Tenreminõ. & Kario.* Fermè eandem habent linguam. Affinitas ac differẽtia lingu. inter Braſ.

Karaia. Diuerſam à reliquis habent & viuẽdi & loquendi rationem.

Ouetaca. Differunt ab vtriſque & viuendi & loquendi ratione.

Oueanem. hi etiã diuerſum & victus & ſermonis ab aliis modum habent.

T.

Teh-oioah pœireca à paauué, iendéue. Modus loquendi.

Alius alium quærit, atque id magno noſtro bono. Nã vox hęc *iende-ue,* eſt dualis quo Gręci vtuntur cũ de duobus fit ſermo: hi tamen reſoluitur voce nobis.

Ty ierob ah apóau ari. Exultemus quòd nos homines inuiſunt.

Apóau ac mea gerré,iendeſue. Gens eſt noſtri cõmodi ſtudioſa,quę nobis bona ſua largitur.

Tyréco-gatou iendeſue. Diligenter eam conſeruemus,hoc eſt,eam ita excipiamus vt ipſi ſatisfaciamus.

Iporenc été-am reco iendeſue. Prçclara ſe nobis res offert.

Ty maran-gatou apoau-apé. huic populo nos dedamus.

Ty moumourrou,mé mae gerre iẽdeſue, Ne iniu riã faciamus Gẽti quæ ſua bona nobis affert.

Typoich apoaue iendeſue. Suppeditemus eis cibos ad viuendum.

Typoeraca apoaué. laboremus vt prędã pro ipſis venemur. Vox *yporraca*, pręcipuè de piſcium venatione intelligitur, ſed eã ad alia etiam genera extendunt.

Tyrrout mae-tyronam ani apé, adferamus illis quidquid inuenire poterimus.

Tyre comremoich-meiende-mae recou ſſa-ue. Ne illos malè excipiamus qui nobis adferũt bona ſua.

Pé peroinch auu-mecharaire oueh. Ne mali ſitis pueri mei.

T apéré coih mae. Vt bona conſequamini.

Tœrecoih peraire amo. Et veſtri etiã liberi.

Nyrecoih ienderamoyn maé pouaire. Nulla bona habemus ab auis noſtris.

O pap cheramouyn mae-pouaire aitih. Quęcũque mihi auus reliquerat proieci.

Apoau maé ry os ierobiah. Magni æſtimans ea

bona quæ nobis afferuntur.

Iẽderamouyn-remié piaꝫ potategue aou-aire. Quę cùm noſtri videre optaſſẽt nec tamẽ viderũt.

The! oip otarhété ienderamouyn recohiare ete, iendeſue. Id bene eſt, quanta potior noſtra cõditio patrum noſtrorum conditione?

Iendé porrau-ouſſou vocare. Id nobis triſtitiam omnem eximit.

Iende-co-ouaſſou-gerre. Id efficit vt magnos hortos habeamus.

En ſaſſi piram, iendere mêmynon apé. Non amplius dolent pueruli noſtri quum tondentur.

Tyre coih apouau, ienderoua-gerre ari. Hos nobiſcum contra hoſtes deducamus.

Toere coih mocap, ó maé-aé. Habeant catapultas, quod genus armorum ſibi vindicant.

Mara-mo ſenténgatou-euin-amo. Cur non eſſent ſtrenui?

Memé-taé morerobiarem. Eſt gens impauida.

Ty ſenenc apouau, marã-iende-iron. Experiamur ipſorum vires dum nobiſcum erunt.

Ménré-taé moreroar roupiare. Illi ſũt qui debellant alios, Id eſt, Luſitanos.

Agne-he oueh. Quaſi diceret, quidquid dixi verum eſt. T.

Nein-tya-mouéta iéndéré caſſariri. Colloquamur de iis qui nos inuiſunt. Quod in bonam partem eſt accipiendum. G.

Nein-he atour-aßauep age igitur mi ſocie: hic verò notãdũ eſt voces *Atour-aſſap* & *Cotouaſſap*, differre. Nã prior ſignificat perfectũ fœdus inter eos ac nos pactũ eſſe, quo fit vt bona — Differẽtia inter *Atouraſſap*, & *Cotouaſſap*.

ſint cõmunia, cuius Filiã aut ſororẽ ducere in vxorẽ non poſſumus: Nõ ita verò de Coutouaſſap: ea, n. appellatione nominis alicuius vtũtur, vt tibię, oculi, auriculę & alia pleraq; eius generis nomina. T.

Colloq. de variis reb.

Mae-reſſe, iẽde moueta? De quibus loquemur? G.

Seeh macrouẽ-reſſe. De multis ac variis reb. T.

Cœlũ, ſol, Luna, ſtellæ, terra, mare, aqua dulcis & ſalſa.

Mara-pieng vvah rere? Quomodo vocatur cœlum? G.

Cœlum, T.

Cyh-rengne-taſſeuouh maetirouem deſue. G.

Augebe, Rectè. T.

Mah, Cœlum *Couaraſſi.* Sol. *Iaſce,* Luna, *Jaſſi tata ouaſſou.* Stella matutina & veſpertina quę Lucifer vocatur. *Jaßi-tata-miri.* Aliæ omnes ſtellę paruæ. *Ybouy,* terra. *Poirauem.* Mare. *Vhete.* aqua dulcis. *Vh-éen.* aqua ſalſa. *Vheen buhk.* aquæ quas nautę vocant Sõmaque. T.

Ita, petra, metallum & domus fund.

Jta. propriè lapis eſt, accipitur etiã pro quolibet metallo & ędificij fundamento vt *ach ita,* domus columna.

Yapurr-ita. faſtigium domus.

Iura-ita. trabes domus.

Omne genus lignorum.

Igaurah ſeu *ybouirah.* omne genus lignorum,

Orapat arcus.

Ourapat. arcus, & quamuis nomẽ ſit cõpoſitũ ex ybouyrah, quod eſt lignũ & apat, vncũ: Tamen pronuntiant *orapat* per ſyncopem.

Arre, aer. *arr aip.* Malus aër.

Amen. pluuia.

Pluuia.

Amen poytou. tempeſtas pluuia ingruente.

Tonitru

Toup-en. tonitru: toupẽ *Verap.* eſt coruſcatio.

Yory-

Tory-hu: Nubes aut brumæ. Nubes.
Ybneture Montes. Montes.
Quuum campeſtria loca vbi nulli montes. T. Planities.
Taue viri auh. Domus. *Vh-écouap* Fluuius decurrēs. Vici & fluuij.
Vh paou. Inſula. Syluæ.
Kaa, omne genus Syluarum & nemorum. Inſula.
Kàa-paou. Eſt ſylua in media planitie.
Kaa ouan. Qui in ſyluis educatus eſt.
Kaa gerre. Cacodęmō eſt qui ipſos vehemēter vexat. *kaa-gerre* Cacodæmon.
Ygat. Linter ex cortice arborum, triginta aut quadraginta homines ad bellū euntes capiēs: accipitur etiā pro naui quā vocāt *yguerreuſſou.* *Ygat.* Cymba.
Puiſſa-ouaſſou. Eſt rete piſcatorium.
Inguea. Eſt magna Cymba ad piſcandum.
Inguéi. Diminutiuum, Cymba quæ vſui eſt cū fluuij exundant. T. Rete piſcatorium.
Nomoquot.mae taſſe nomidéſue. Quęſo ne quid amplius nomines.
Emourbéou deretamicheſue. Iam de tua patria, & habitatione diſſere.
Augêbé derenguè eporem doup. Bene eſt, primū ergo interroga. Colloq. de Gallia.
Ia eh márape deretam-rere. hoc faciam. Quod eſt patrię ac regioni tuæ nomen? G.
Rothomagum. Vrbs quędam nominis. T.
Tan ouſcou-pe-um? Eſtne magnus vicus? Nullā ponunt differentiam inter vrbē & vicū: quia ipſi nullas habent vrbes.
G.
Pa. Sic eſt.

T

Moboÿ-pe-perouhichah gatou? Quot habetis Dominos

G.

Augépé. Vnicum.

T.

Mara-pe-ſere? Quod illi eſt nomen?

G.

Henticus. 2.

Henry. Tempore henrici ſecundi hæc nauigatio fuit ſuſcepta.

T.

Tére-porren c. Præclarum nomen eſt.

Mara-pé-peroubichan eta-ein ? Cur non habetis plures Dominos?

G.

De principe ac ſubditis.

Moroéré-chih-gue. Non plures habemus.

Ore ramouim-aue. A temporibus maiorum noſtrorum.

T

Marapienh-pee? Vos verò quid?

G.

Oroicôguè. Nos eo contenti ſumus.

Orée-mae-gerre. Et bene nobiſcum agitur.

T.

Epé noéré, coih-péroupichah-maé? Veſter autẽ princeps bona ne habet?

G.

Oerecouh. Infinita habet.

Oré-maé-gerre a hépé. Quicquid habemus in ipſius arbitrio poſitum eſt.

T.

Oriuÿ pe ogépé? In bellumne proficiſcitur.

G.

Pa. Ita.

Colloq. de vrb. ac vicis.

T.

Moloüy-aue-pe-[illegible]ny mae ? Quot vrbes aut vi-

aut vicos habetis?

G.

Setà-gatou. Plures quàm poſſim dicere.

T.

Nireſce nouih-ichopene? Nunquid mihi recenſebis?

G.

Ypo icopouy. Id nimis longum foret.

T.

Yporrenc pe-peretani? Locus veſtræ originis eſt-ne pulcher?

G.

Yporren-gatou. Pulcherrimus.

T.

Eugaya-pe-per-auce. Veſtrę domus ſunt ne ſimiles noſtris?

G.

Oicoe-gatou. Multùm abeſt.

T.

Mera-vaè? Cuiuſmodi ſunt ergo?

G.

Ita-gepe. Sunt prorſus lapideæ.

T.

Touroußou-pe. Sunt ne magnæ?

G.

Touroußou-gatou. Maximæ.

T.

Vate-gaton-pé. Sunt ne multùm excelſæ?

G.

Mahmo. Multùm. Id verò vocabulum admirantis eſt.

T.

Engaya-pe-pet-ancynim? Interior pars acceditne ad ſimilitudinem noſtrarum?

G.

*Erymen.*Non.

De rebus ad corpus ſpectantibus.

T. *Eſce-non de rete renomdau eta-icheſué.*Recita mihi ea quæ ad tuum corpus pertinent.

G. *Eſcendoup.*Audi.

G.. *I-eh.*Paratus ſum.

*Ché acan.*Caput meum.*De acan.*Caput tuũ, *Ycan*, Caput ſuum. *Oreacau.* Noſtrum caput. *Pé-acan,*Veſtrum caput.*An atcan.*Eorum caput.Vt autem hæc pronomina melius intelligantur,perſonas ſingularis & pluralis numeri tantùm declarabo.

Primùm.

*Ché.*Eſt prima perſona ſingularis num.quę in omni ſermonis genere,ſiue primitiuo ſiue deriuatiuo,poſſeſſiuo,aut alio denique inſeruit.

*Ché-aué.*Caput meum aut capilli.

*Ché-voua.*Mea facies.

*Che-nembi.*Meæ aures.

*Cheßhua.*Mea frons.

*Ché-reſſa.*Mei oculi.

*Ché-tin.*Meus naſus.

*Ché-iourou.*Meum os.

*Che-retoupaué.*Meæ genæ.

*Ché-redmiua.*Meum mentum.

*Ché-redmiua aué.*Mea barba.

*Ché-ape-cou.*Mea lingua.

*Ché-ram.*Mei dentes.

*Ché-aïoeué.*Meum collum,aut mea gula.

*Ché-aſſeoc.*Meum guttur.

*Ché-poca.*Meum pectus.

*Ché-rocapé.*Mea pars anterior.

Ché-

*Ché-atoucoupé.*Mea pars poſterior.
*Ché-pouy-asóo.*Mea ſpina.
*Ché-rousbony*Mei renes.
*Ché-reuiré.*Meæ nates.
*Ché-inuanpony.*Mei humeri.
*Ché inua.*Mea brachia.
*Ché-papouy.*Meus pugnus.
*Ché-po.*Mea manus.
*Ché-poneu.*Mei digiti.
*Ché-puyac.*Stomachus meus aut iecur,
*Ché-reguie.*Venter meus.
*Ché-pourou-aſſeu.*Vmbilicus meus.
*Ché-cam.*Mammæ meæ.
*Ché-oup.*Coxæ meæ,
*Ché-roduponam.*Genua mea.
*Ché-porace.*Cubiti mei.
*Ché-retemeu.*Tibiæ meę.
*Ché-pouy.*Pedes mei.
*Ché-puſſempé.*Vngues pedum meorum.
*Ché ponampe.*Vngues mearum manuum.
*Ché-guy-encg.*Cor meum & pulmo.
*Ché-encg.*Anima mea aut mens.
Ché-enc-gouere. Anima mea poſtquam è corpore exiit.

Nomina partium corporis pudendarum.

Ché rencouem.
Ché rementien.
Ché-rapoupit.

Quæ quidem breuitatis cauſa non fuſiùs perſequar. Notãdum verò eſt,nomina rerum accommodari non poſſe niſi pronomina primæ,ſecundæ,ac tertiæ perſonæ vtriuſque nu-

meri attribuantur. Vt autem meliùs capiantur, hoc ſit exemplum.

Primo.

Che, Ego, *De*, tu, *Ahe*, Ille.

Pluralis.

Oree, Nos. *Peè*, vos. *Au-ae*, illi.

Quòd ad tertiam perſonam *ahe*. eſt maſculinū. Et pro fœminino & neutro *aè* ſine aſpiratione. Et in plurali *Au-ae*, eſt maſculini ac fœminini generis, & proinde communis.

De rebus ad domū & culinam pertinentibus.

De rebus ad familiā ſpectantibus.

Emiredu-tata. Accende ignem.

Emo-goep-tata. Extingue ignem.

Erout-che-rata-rem, adfer fomites ad ignem ſuſcitandum.

Emogi pira, piſces coque.

Eſſeſſit, Torre.

Emoui. Elixa.

Fa vecu óuy-amo. Fac farinam.

Emogip-caouin-amo. Compone potum.

Coein vpé. Vade ad fontem.

Erout-v-icheſue. adfer mihi aquam.

Ché-renni augepe. Da mihi potum.

Quere me che-remyou-recoap. Veni vt mihi cibum præbeas.

Taie-poeh. Manus meas lauem.

Tae-iourou-eh. Abluam os meũm.

Ché-emboüaſſi. Eſurio.

Nam che iourou-eh. Non eſurio.

Che-vſſeh. Sitio.

Ché-reaic. Caleo, Sudo.

Ché-rou. Frigeo.

Ché

Ché racoup.Febricito.
Ché-carouc-aſſi.Triſtis ſum.
Carouc tamen veſperam ſignificat.
Aicoteue. Me res quædam excruciat.
Che poura-ouſſoup.Peſſimè agitur mecum.
Che roemp.Lætus ſum.
Aico memouoch.Ludibrio expoſitus ſum.
Aico-gatou.Res mihi cedunt ex ſententia.
Che-remiac-ouſſou.Meum mancipium.
Chere miboye.Meus ſeruus.
Che-roiac.Qui ſunt minores me & ad mihi miniſtrandum nati.
Che-porracaſſare.Piſcatores mei.
Ché-mae.Bona mea,merces,ſuppellex.Denique quidquid meum eſt.
Ché-rémigmognem.Eſt induſtriæ meæ.
Ché-rere-couarré.Meus cuſtos.
Ché roubichac.Qui eſt maior me,quem nos Regem noſtrum,ducem,principem denique vocamus.
Mouſſacat.Eſt bonus paterfamiliâs qui peregrinos viatores excipit.
Querre-muhan. Potens in bello, & in quadam re perficienda ſtrenuus.
Tenten. Qui videtur in bello,aut in alia re fortis.
Ché-roup.Pater meus.
Ché-requeyt. Meus frater natu maior. De progenie.
Ché-rebure. Minor natu.
Ché-renadire. Mea ſoror.
Ché-reue. Filius ſororis meæ.
Ché-tipet. Filia ſororis meæ.

Ché-aiche Amita.

Ai. Mater mea. Dicunt etiam *Ché-ſi,* Mater mea: & ſæpe quidam dum loquuntur de ipſa. *Ché ſut.* Socia matris meę, quæ patris etiam eſt vxor.

Ché rayt. Mea filia.

Chéremem ynou. Filij filiorum meorum & filiarum. Notandum eſt auunculum nomine, patris vocari & patrem nepotes & neptes ſuos filios ac filias appellare.

Verbũ apud Grámaticos

Quod Grammatici noſtri verbum nominant apud Braſilienſes dicitur *guengaue,* quod idem eſt ac loquendi modus. Vt autem aliquam eius rei notitiam habeamus, exemplum in medium proferemus.

Primum.

Singul. Indicat. aut demonſtrat.

Aico, Sum. *Ereico.* Es. *Oico,* eſt.

Pluralis.

Oreico, Sumus. *Peico,* eſtis *Auraé oico.* Sunt.

Tertia perſona ſingularis & pluralis ſimiles ſunt, niſi quòd in tertia *an aé* pluralis numeri pronomen eſt addendum quod ſignificat, Illi, vt apparet in præterito imperfecto numeri ſingularis, quod reſoluitur per aduerbium *aquoémé.* Id eſt eo tempore.

Aico-aquoémé, Tunc eram.

Ereico-aquoémé, Tunc eras.

Oico aquoémé. Tunc erat.

Plus imperfectum.

Oroico aquoémé. Tunc eramus.

Peico aquoémé, Tunc eratis.

Aurat

Aurae-oico-aquoémé. Tunc eram.

Pro præterito perfecto.

Singularis.

Accipiemus verbũ, *Oico*, vt ante & hoc aduerbium *Aquoé-méné*, quod eſt temporis præteriti & pluſquam perfecti.

Exemplum.

Aſſauouſſou-gatou-aquoéméné, Eũ perfectè amaui eo tẽpore. *Quo-uénén-gatou tegné*, Nũc vero nullo modo quaſi dicas debebat amicitiã meam colere quando ipſum amabam.

Pro futuro: *Aco-iren*, Ero in poſterũ: Et ita deinceps de ſingulis perſonis tã ſing: quã plu:

In Imperatiuo.

Oico, Sis. *Toico*: ſit.

Plurali.

Toroico; Simus, *Tapeico*: Sitis.

Aurae-toico, Sint. Pro futuro vero addere oportet, *Irén*, vt ante. Et Imperando pro præſenti dicendũ eſt, *Taugé*, quod eſt, Statim.

Pro optatiuo.

Aico-mo-mẽ. Quã libẽter eſſẽ. Et ſic deinceps: Optatiuum reſoluimus per aduerbium *Iron*.

Exemplum.

Taico-de-iron, Tecum ſim & ſic deinceps.

Participium.

Chéré coruré: Ens. Quod participiũ rectè per ſe intelligi non poteſt niſi addatur pronomẽ *de-ahe-ei-aé*. Pluralis quoque *Oréé, pée, an-aé*

Vox indefinita pro infinito accipi poteſt. Sed ea rarò vtuntur.

Coniugatio verbi *Aiout*. Exẽplũ Indicatiui;

aut demonſtratiui in præſenti tempore.

Singularis numerus.

Aiout. Venio, aut veni.
Ere-iout. Venis, aut veniſti.
O-out. Venit, aut venit.

Plural. numerus.

Ore-iout. Venitis, aut veniſtis.
An-ae-o-out. Veniunt, aut venerunt.

In aliis tẽporibus accipere debemus aduerbia quę pòſt declarabimus. Nullũ enim verbũ coniugatur quin per aduerbiũ reſoluatur, tũ in pręterito, pręſenti imperfecto, pluſquamperfecto, Indefinito & futuro.

Exemplum præteriti nondum perfecti.

Aiout-agouéme. Tunc veniebam.

Exemplum præteriti imperfecti & perfecti.

Aiout-agouéméné. Veni, aut veneram eo tẽpore.

Aiout-dimaé-né. Lõgum tempus elapſum eſt à quo veni.

Quæ tempora potiùs indefinita ſunt cenſenda.

Exemplum futuri.

Aiout-Iran-né. Veniam certa die. Poſſumus etiam dicere *Iran.* quamuis non addatur *né.* Notandum eſt etiam quòd dũ addũtur aduerbia, perſonæ repetendę ſunt, vt ſic in præſenti indicatiui & demonſtratiui.

Exemplum Imperatiui ſingularis numeri.

Eori. Veni: habet tãtùm ſecundã perſonam.
Eyot. Nam in hac lingua non poſſumus imperare tertiæ perſonæ, quã nõ videmus. Poſ-

sumus quidem dicere.
Emò-out. Fac vt veniat.

Pluralis numeri.

Pe-ori. Venite.
Pe-iot. Venite.

Soni.

Eiot & *pe-iot*, Simile sēsum habēt, sed prior, *eiot*, honestius est inter homines, quoniā vltimus *Pe-iot*, vsurpatur in vocandis bestiis & auibus quas domi alunt.

Exemplū optatiui: tamen videtur imperare.

Singula.

Aiout-mo. Libenter venisse. Et sic de cęteris personis vt in Indicatiuo: habet tēpus futurum addito aduerbio.

Exemplum coniunctiui.

Ta-iout. Veniam.

Sed ad implendam significationē addēda est hæc vox *Nein.* quę est aduerbium exhortandi, imperādi, orādi, & incitādi. Verbū hoc indicatiuo caret: attamē ab eo formatur participium.

Tovvme. Veniens.

Exemplum.

Che-rourmé-Assoua nitin.
Ché-remiéreco pouére.

Vt veniens inuêni quod aliâs perdideram.

Senoyt-pe. Hirudo.

Inuby-a. Cornua lignea quibus barbari sonitus cient.

FINIS COLLOQVII.

Insuper vt faciliùs iudicium de rebus à nobis in hac historia commemoratis ferre possint tum ij quibuscum eundo, ac redeundo nauigaui, tum ij omnes qui me in America viderunt, (è quibus non paucos superstites esse credo) ipsíque adeò nautæ, aliíque qui vel tantillum ad Sinum *Ganabara* sub Capricorni Tropico vixerunt: In eorum gratiam colloquio catalogum hunc, qui nomina pagorum 22. ad quos non semel oberraui adiungere visum est.

Pagi 22. quos in America peragrauit Autor.

Ac primùm quidem hæc sunt eorum nomina qui siti sunt ad dexteram, ingredienti sinum illum. *Cariane*.1. *Taboraci*. 2. Quorum postremum Galli Pepinum nominabant, de nauarchi cuiusdam nomine, qui nauem aliquando ad eum pagum onerarat. *Euramyry*.3. A Gallis Goffet nominatur de interpretis cuiusdam nomine, qui aliqandiu ibi habitarat.

Pira-ouassou. 4. *Sapopem*. 5. *Ocarentin*, pagus amoenissimus. 6. *Oura ouassou-oueé*. 7. *Tentimen*. 8 *Cotiua*. 9. *Pauo*. 10. *Sarigoy*.11.

Alium præterea Galli petram vocant, ob rupeculam à mola non absimilem, quæ syluam ingredientibus iter ad istum pagum indicabat.12. Alium quoque Galli *Vpec* nominant de Indicarum gallinarum nomine, quas Barbari *Vpec* nuncupant.

Alium præterea sagittarum vicum appellabamus, quòd cum primùm ad eum iter facere-

ceremus, in syluam ingressi, sagittas multas ad procerissimæ cuiusdam arboris putrefactæ cacumen emissas defixeramus, quę in posterum indicis vices nobis præstarent. 14.

Qui ad dexteram.

Keri-u. 15. *Acara-u.* 16. *Morgouia-ouassou.* 17.

Qui in Insulam magnam.

Pindo-oussou. 18. *Corouque.* 19. *Pirauiyou* 20. Alius præterea, cuius nomen mihi excidit situs inter *Pindo-oussou*, & *Pirauiyou*, ad quem in quibusdam captiuis emendis operam posui. 21.

Alius quoque inter *Carouque* & *Pindo-oussou*, cuius etiam appellatio non occurrit 22.

Quæ sit tum pagorum, tum ædium forma alibi demonstrauimus.

CAP. XXI.

De nostro ab America discessu: déque naufragijs & alijs non minimis periculis, quæ primùm in reditu nostro euasimus.

VERAM discessus nostri ab America causam si quis intelligere cupit, in memoriam sibi id reuocet necesse est quod suprà Cap. VI. sub finem retulimus. Nos nimirum postquã menses octo in Insula quam occuparat Villagagno, viximus (quos ad Idololatriam vi adigere non poterat) ab eo post suam à veræ religionis defectionem eiectos fuisse. Itaque in continentem secessimus, ad sinistram Ganabaræ sinum ingredientibus, ad eum locum quem nos *la briqueterie* nuncupamus, qui ab Castello Collignio passibus. M. distat. Ibi menses duos in tuguriolis quibusdã à Gallis piscatum euntibus olim extructis degimus. Per illud tẽpus Chappellęus & Boissius quos apud Villagagnonem reliqueramus ad nos veniunt, eandem ob causam eum deferentes ob quam nos ab illo discessionem feceramus: quòd nimirum ab Euangelio defecisset. Duo verò illi in nostrum sunt adscripti numerum qui naulum sexcentenarum Gallicarum libellarum, vnà cum aliquanta commeatus copia cum nauclero, cuius naui transportati sumus,

Lateritia, locus in America.

Chapellęus & Boissius cur à Villagagnone abscedunt.

mus,pacti eramus.

Verùm antequam vlteriùs progrediar, id est à nobis dicendum quod anteà nos dicturos recepimus, nimirum quo se gesserit modo in nobis dimittendis Villagagno. Legati regij nomẽ prę se ferebat, munúsque obibat in illis regionibus. Quare Gallorum qui eò veniebant nullus quidquam contra illius nutum adgredi ausus erat. Ille igitur tantisper dum nauis qua reuecti fuimus in anchoris stabat ad Ganabaræ sinum, quo in loco onerabatur, ex scripto nobis abeũdi potestatem facit,& literas dat ad nauarchum, quibus illi significat ne cunctaretur nos naui deportare, id quidem illi per se licere: nam (inquiebat fraudulẽter) quàm gratus fuit mihi olim eorum aduentus,quo me id assequutum esse rebar quod optabam, eorum discessione tam delector, quando mecum non consentiunt. Qua specie insidias nobis clam struxerat. Arculam enim cerata tela obuolutam (qui mos est ab nauigantibus receptus)epistolis plenã, quas ad familiares scribebat,eidem nauarcho tradit: quibus dicam in nos conscriptam clã interserit,qua primo quoque obuio regio Iudici vt in nos manus coniiciat,igníque addicat,edicit,vtpote hęreseos criminis reos à se peractos. Atq; ita merita nostra in se collata Villagagno indignissima perfidia veluti obsignauit. Quam tamẽ(vt mox dicetur)in cõtrarium Deus conuertit euentum: maximo enim nostro solatio, Villagagnonis verò

Villagagnonis indignissima perfidia.

ignominiæ ceſſit.

Tandem Prid. Nonas Ianuarij Anno 1558, nauem noſtram, Iacobæam nomine, braſilio, pipere Indico, goſſipio, cercopithecis, Sagouinis, pſittacis, aliiſque id genus quæ iampridem plerique noſtrum, ſibi compararãt, oneratam conſcendimus. Sed antequam è portu ſoluamus prætermittere nolo; vt magis ac magis pateat Villagagnonem vnum impedimento fuiſſe quominus Galli regionem illam tenuerint, Faribæum quendam nomine, Rothomagenſem, nauis noſtræ præfectum nauigationem illam ſuſcepiſſe religioſi nominis procerum rogatu, vt terram illam exploraret, atque habitationi idoneum locum deligeret. Ac ſanè is nobis ſignificauit, niſi Villagagnonis defectio obſtitiſſet, vltra octingenta hominum capita longis belgicis nauibus eò nauigatura mox fuiſſe. Ego verò facile credo, ſi Villagagno conſtanter in propoſito perſeueraſſet è Gallia vltra capitum decem millia eò commigratura fuiſſe, quæ & Inſulam noſtram ab Luſitanorum inſultibus propugnaſſent (quà tamen non multò poſt diſceſſum noſtrum ſunt potiti) ampliſſimóſque ac fertiliſſimos agros ſub regia autoritate in America incolerent. Quæ terra ſi id cõtigiſſet, Antarcticæ Galliæ nomen quod inditum fuerat, meritò retinuiſſet.

Villagagnonis à vera religione defectio in cauſa eſt cur à Gallis America nõ ſit occupata.

Sed vt ad rem, eodem ipſo die, nimirum Prid. Non. Ian. ſoluimus, ac Deo duce, vaſto illi Occidentali Oceano rurſum nos commit-

mittimus. Recensione facta, capitum numerus ad quadraginta quinque est inuetus. Nauigium enim quo vehebamur oneraria erat nauis mediocris, cuius Nauarchus, nomine Baudouinus, de quo antè facta est mentio, nautas vigintiquinq; habebat, nos verò quindecim eramus. Nauigationem porrò illam nonnisi imminentis periculi cum formidine suscipimus: enimuerò plerique nostrûm ob infinitos quos inter eundum exantlauerant labores, nisi adeò iniquus nobis fuisset Villagigno, vt in Galliam remigrarent nunquam adduci potuissent: tum quòd sincerè Deum illic colere liceret, tum etiam soli fertilitate experta: quarum rerum in Gallia tum erat, atque est etiamnum longè maior difficultas. Hinc fit vt ego, qui Patriam meam semper amaui atque amo, Americę valedicturus, hoc loco fateri cogar, me non rarò Americanorum consortij teneri desiderio, apud quos integritatem ac synceritatem maiorem sum expertus quàm apud nostrates plerosque Christianum nomen præ se ferentes. Iam enim apud nos fides nulla superest, résque adeò nostra tota Italica facta est, ínque dissimulationibus, atque verbis inanibus posita.

Qua die ab America discessimus.

At quoniam ipso nauigationis nostræ initio Breuia erant nobis transmittenda, (sunt autem scopuli arenæ permixti) quæ in mare ad LX. pass. Mill. porriguntur, quæ etiã quàm longissimè possunt fugiunt nautę, vento non satis ad altum tenendum secundo, vt tã grauè

Breuia.

declinaremus periculũ, retrò cedere propemodum coacti fuimus. Attamen postquam totos septem dies fluctibus agitati oberrauimus, nec multùm promouimus circa mediam noctẽ accidit nobis vt nautis pro more alternatim aquam è sentina ὑδράυλῳ haurientibus quamuis diu multúmque in illo perstitissent labore eã tamen exhaurire nusquam potuerunt. Nauclerus noster rem illam admiratus ad sentinam descendit, quidnam rei illud esset sciscitaturus. Nauem rimosam atque adeò aquis oppletam, vt iam paulatim demergi eam persentiremus, comperit. Quare, minimè quærendum arbitror, vtrum singulis nostrûm expergefactis vbi imminens illud periculum in quo versabamur innotuit, vehementer perculsi fuerimus nec ne. Ac sanè, tam certum erat submersionis mox futurę indiciũ, vt salutis spe omni abiecta, plerique iam mortem expectarent.

Imminẽs naufragium.

Veruntamen Deo ita prouidente quidam (in quibus eram) vitam suam quàm longissimè possent producere decernunt: séque colligunt, ac duobus ὑδραύλοις nauem ad horam vsque meridianam sustentant, hoc est, duodecim horarum spatio, quo tanta abundantia in nauem influxit quanta totis viribus à nobis potuit exhauriri. Immo cum brasilium quo erat nauis onusta aqua attigisset, sanguinem bubulum rubore referens è canalibus effluebat. Tantisper igitur dum tãta cũ diligentia, quantam res ipsa flagitabat, neruos omnes

con-

contendimus, ſecundo flante vento ad reditum in Barbarorum oram, quam (vt pote non multùm à nobis remotam) illius diei hora vndecima conſpeximus, proram eò conuertimus. Interea nautæ qui cum fabro lignario ſub foris erant rimulas quæ aquæ ingreſſum præſtabāt luſtrantes, tā gnauiter officio functi ſunt, vel lardo, plumbo, panniculis atque id genus aliis quæ illis non parcè nobis ſubminiſtrabantur, infeſtiſſimas quaſque obturant: atque ita viribus iam deficientibus paulíſper leuati fuimus. Attamen vbi faber lignarius nauem vndiquaque diligenter recognouit, aſſeruit eam (vtpote vetuſtam & verminibus eroſam) ad tantam nauigationem minimè eſſe parem quanta erat ea cui iam nos accincti eramus: Autórque fuit, vt vnde exceſſeramus eò rediremus, ibíque vel nauem aliam è Gallia venturam opperiremur, vel nouam conderemus: de qua ſententia acerrimè eſt certatum. Nihilominus tamen vicit naucleri ſententia, qui veritus vt ſi litus repeteret, nautis deſtitueretur, malle ſe affirmauit, vitam ſuam ad omnes caſus obiicere (quę erat illius amentia) quàm merciū atque adeò nauis ipſius iacturam facere. Se quidem Philippo, aliíſque quibus præerat, ſi ad Americam oram redire animus eſſet, ſcaphā ad eos vſus daturum eſſe. Ad quæ properè Philippus ſe quidem Galliam repetere decreuiſſe, atque ſuis omnibus vt idem facerent autorem eſſe reſpondit. Nauclerus verò alter excepit, na-

uigationem periculosissimã esse: ac præterea presentire se eam diuturniorem futurã quàm vulgò crederetur: ac proinde commeatum tot hominibus alendis nõ suffecturum. Quibus auditis ex vniuerso numero sex conuenimus, qui nauigationis pericula, ac præcipuè famem imminentem reformidantes Americanam oram à qua xx. tantùm passuum millia aberamus, repetere statuimus.

Id consilium vt exequeremur, haud mora, sarcinas nostras in scapham coniicimus, quæ nobis data fuerat, cum farinę exigua copia, atque aliquãtulo potu. Sed dum mutuo valedicentes bene alij aliis precaremur, quidam ex iis qui cum Philippo remanserant, summo quo me prosequebatur amore motus manum mihi porrexit atq; ita infit, obsecro te vt nobiscum remaneas, fac nos minimè in Galliam esse appulsuros, attamen longè maior affulget spes salutis, siue ad Prouinciam Peruensem, siue ad aliquam insulam appellamus, quàm si ad Villagagnonem reuertamur, apud quem (vt facilè est coniicere) quieti nunquam eritis. His permotus cum longiori orationi locus non daretur, ego relicta in scapha sarcinarum mearum bona parte in nauem rursus confestim conscendo, atque ita periculum summum (vt dicemus) ab amico illo sagaciter præuisum effugi. Quinque reliqui quorum nomina non sine causa hoc recensebo loco, Petrus Bordonius, Ioannes Bordellus, Matthæus Vernellius, Andreas Fontanus,

Gallorum quinque in Americam reditus.

nus, Iacobus Ballæus, ægrè à nobis nec ſine lachrimis abſcedentes Americanam oram repetiêre. Ad quam nonniſi maximo labore tandem appulerunt, atque ad Villagagnonē redierunt, qui tres primo nominatos loco ob Euangelii confeſſionē morte adfecit, vti fuſiùs à nobis dicetur ſub finem iſtius hiſtoriæ.

Itaque rebus omnibus apparatis, vela damus rurſúmque mari nos committimus, putri ac vetuſta illa naui vecti in qua ceu in ſepulchro mortem potius quàm vitā operiebamur. Ac ſanè prȩterquam quod maximo cum labore Breuia illa tranſgreſſi ſumus, per totū Ianuarium menſem continuis procellis ac tēpeſtatibus agitati fuimus, nauíſq; noſtra maximam aquæ copiā rimulis excipiebat, quam niſi continuo exhauſiſſemus, centies de die (vt ita dicam) periiſſemus. Labor autem ille non fuit vnius diei.

Maximo igitur illo labore vltra quadringenta paſſuū mill. prouecti, Inſulā quandā incultam cōſpicimus, in modū turris rotundā, quæ quātum cōiectura aſſequi poſſum paſſus mille in ambitu habebat. Eam verò cū ad dexteram prȩternauigaremus, eā non modo virentibus eo menſe Ianuario abundare animaduertimus, ſed etiā tanta auiū copia, quarū non paucæ malo rudentibúſque nauis noſtræ inſidentes prehendi ſe atque contrectari patiebātur, vt eminus columbariū forma referret. Aues in ea erant nigri, leucopei, ſubalbi atq; varii id genus coloris, omnes quidē inter

Inſula inculta arboribus atque auibus abundans.

volandum amplitudinem non mediocrē præ ſe ferebant, verùm captis quibuſdam vbi plumis eas nudauimus, corpore paſſerem amplitudine non ſuperante eas eſſe comperimus. Vltrà quatuor paſſuū mill. progreſſi ad dexteram rupes acutas emergentes conſpicimus, quę res metum dedit ne plures illiuſmodi ſub aquis laterent ad quos nauis alliſa frangeretur, quod ſi contigiſſet ab ea exhaurienda immunes fuiſſemus. Toto nauigationis illius noſtræ tempore quæ fuit quinque menſium terras nullas exceptis inſulis illis conſpeximus quas Nauiculatores noſtri in ſuis chartis minimè notatas inuenerunt, ac forſitan etiam à nullis antea conſpectæ fuerant.

Sub finem Februarij mēſis ad æquinoctialem circulum acceſſimus, adeò vt tribus tantum gradibus ab eo diſtaremus. Sed quia dies iam quinquaginta erant elapſi, cum nauigationis partem tertiam nondū confeceramus, commeatus verò pars bona erat conſumpta, ambigebamus vtrum ad S. Rochi promontorium deflecturi eſſemns necne, quæ terra Barbaros quoſdam incolas habet, à quibus commeatum nos accipere poſſe nonnulli ſpem faciebant. Vicit tandem eorum ſententia, quibus viſum eſt vt vlterius progrederemur, vtque cercopithecorum & pſittacorum quos nobiſcum vehebamus, pars occideretur, atque ita commeatui parceretur.

S. Rochi promontorium.

Porrò quarto huius hiſtoriæ capite ſummos retulimus labores qui nobis inter eundum

dum fuerunt exantlandi, vbi ad circulum æquinoctialem accessimus. At verò quia ipse expertus sum, non faciliorem à polo antarctico hoc tendentibus esse accessum, quæ mihi de ea re probabiliter videntur dicenda hoc loco adiiciam. In primis igitur illud ponendum est, circulum æquinoctialem cuius situs est ab Euro ad Fauonium, quasi dorsum siue spinam mundi esse, iis qui ab Aquilone ad Austrum nauigationem instituunt, & contra, (nam alioqui sat scio in globo nihil summum nihil infimum esse) dico igitur & accessum ad mundi illam summitatem esse ab vtraque parte difficillimum, & in mari fluctus vtrinque æstuantes, quos tamen in immani illa abysso cernere est difficile. Ventos quoque ab eo loco erumpentes atque in contrariam partem flantes, naues ipsas Æquinoctialis circuli accessu prohibere. Cui meæ sententiæ id suffragatur quòd statim vbi vel gradũ vnum ab vtrauis parte transgressi fuerint nautæ, lætitia summa exultantes, ac de reliqua nauigatione bene ominantes sese inuicem ad commeatum edendum hortantur: adeò vt naues in decliui globi versantes, non ita difficulter agantur, atque ad summitatem illam tendentes agebantur. Adde quod maria omnia inter se quamuis conuexa (quæ tamen admiranda Dei prouidentia ne terras obruant frenantur, licèt in terris fundata sint, atque adeo supra ipsam terram elata, quam in varias Insulas, & quasi particulas diuidunt

Quid causæ sit cur circa Æquinoctialẽ lineam difficilis sit nauigatio.

quas item inter se quodammodo concatenatas quibusdam filamentis & radicibus, vt ita loquar, in imis gurgitibus esse existimo) cùm inquam hæc tanta aquarum moles vnà cum terra ipsa suspensa quæque duobus axibus sustentata (quos axes in quadrangulis vtrique polo oppositos esse fingo, quorũ quatuor, decusses duas faciunt, quæ in orbem & semicirculum sphæram totam ambiunt) perpetuo agitur motu, quòd ex æstu marino apparet. Cùm igitur motus ille sub Æquinoctiali circulo initium habeat, certissimum est hemisphærio meridionalium aquarũ ad præscriptos limites recedente eos qui in medio globo versantur quasi in æquilibrio nonnihil hac quoque ratione ab cursu cohiberi. Addo insuper, quod & alibi attigi, aeris intemperiem malaciásque, quæ sub æquatore crebrò obtinent, non parum incommodi afferre: imò obstare quo minus celeri cursu transmittatur. Hæc sunt quæ paucis ac quasi obiter de hac re mihi dicenda fuere, de qua tamen in vtramque partem controuerti facilè esse existimo. Ac sanè nemo est, quantumuis eruditus, qui de his rebus statuere quidquam possit, quod non refellatur. Solus enim Deus qui ingentem hunc orbem aqua terráque constantem condidit, quémque non sine insigni miraculo suspensum continet, arcana isthæc omnia nouit. Ac sanè non est difficile argumenta quæ passim in scholis de hac re agitantur confutare; quæ tamen minimè

sunt

ſunt contemnenda, eo præſertim nomine quòd ingenia acuunt, dummodo iſthæc omnia non primam (quod faciunt Athei) ſed ſecundas eſſe cauſas meminerimus. Denique nihil certi hac in parte agnoſco niſi id quod ſacrę tradunt literę. Illæ enim Spiritum illius authorem habent à quo veritas omnis manet, ac proinde ſolas illas indubitatas habeo.

Sed curſum noſtrum perſequamur. Cùm tandem ad æquinoctialem circulum paulatim maximis cum laboribus perueniſſemus, Gubernator nauis, eleuationem noſtram aſtrolabio rimatus eſt: atque aſſeruit nos ſub linea illa æquinoctiali eodem ipſo die quo Sol ad eam peruenerat verſari, nimirum 4. Id. Mart. quæ res vt apprimè notāda, quęque ante illud tempus pauciſſimis contigiſſet ab illo eſt obſeruata. Pluribus hęc perſequi non lubet, cuilibet tantùm æſtimādum relinquo quanto æſtus tum perpeſſi fuerimus quibus Sol eſſet pro Zenith. Præterea quamuis, aliis anni temporibus Sol modò ad vnū, modò ad alterum ex tropicis exſpatietur: nullibi tamen ſiue mare ſiue terram ſpectes æſtus infeſtior perſentitur, quam ſub illa zona, ſatis id mirari non poſſum quod à quodam alioqui fide (quantum mihi cernere datum eſt) digniſſimo, eſt memoriæ proditum. Hiſpanos quoſdam per regionem quandam Peruanam iter facientes, non modò miratos eſſe quòd ſub æquatore niuem cōſpexiſſent, immò montes niue obtectos ægrè ſuperaſ-

Sub æquatore ipſa die Æquinoctiali verſati ſumus.

Hiſt. Gen. Iud. lib. 4. cap. 126.

ſent, ſed etiam tantum frigus experti eſſent, vt ſociorum ſuorum nonnulli gelu rigore fuerint exanimati. Iam ſi vulgaris illa phyſicorum afferatur ſententia, niuem in media aëris regione creari, quàm faciat ad rē, (quod cū bona eruditorū venia dictū ſit) nō ſatis video. Sol enim perpendiculariter in illa linea radios ſuos in terrā emittit, ac proinde aërē calefacit, qui niuē ferre non poteſt nedum vt eam cōgelet concreétque. Nec magis mouet me quod de montium altitudine atque de Lunæ frigiditate vulgò dici ſolet.

Quare inſolidum quid illud eſſe ſtatuo, atque ab Philoſophorum regulis exceptum: ſolutionem verò certiorem afferri minimè puto ea quam Deus ipſe Iobo affert, cui vt oſtēderet homines quantumuis acutiſſimos præclaris ſuis operibus rapiendis minimè pares eſſe, ait: An meos theſauros peneſtraſti? An grādinis theſauros oculis perluſtraſti? Quaſi ſummus ille opifex Iobo diceret, Quem horreum mihi putas eſſe, quo iſthæc contineantur? túne iſtarum rerum cauſſas rimari potes? Minimè id quidem, tu imperitior es quàm qui iſthęc poſſis aſſequi.

Iob. 38. 22.

Sed ad rem. Africus tandem ventus nos ab æſtibus illis ſummis eripuit, in quibus procliuius erat vt torreremur, quā in Papali purgatorio igne: ac mox arcticum polum, cuius conſpectu annum integrum carueramus, intueri cœpimus. Cæterùm ne lectores diutiùs detineam, ea minimè repetam quæ à nobis

ſunt

ſunt commemorata, de permultis obſeruatu dignißimis, de piſcibus volantibus, aliiſque prodigioſißimis, non vnius generis, qui à nobis inter eundum ſub torrida illa zona viſi ſunt: verùm eos ad narrationem illam remitto.

Iam igitur eorum à quibus eripuit nos Dominus periculorum narratio eſt repetenda. Iurgium ſubortum erat inter vnum ex pręfectis nauis noſtræ,& nauiculatorem noſtrum, quo fiebat vt neuter rectè officio ſuo fungeretur. Contigit vt nauiculatore ad 7. Cal. April. vicem ſuam explente vela omnia expandi atque in altum erigi iuſſerit:turbinem verò imminentem non animaduerterit, qui repentè in vela noſtra tanto impetu irruit. (quæ vt contraherentur iuſſiſſe debuerat) vt naui in latus inclinata,adeò vt mali ſummum quam attigerit,quin & rudentes, auium caueæ,aliæque ſarcinæ paulò negligentiùs collocatæ in mare deciderint,non procul abfuimus ab exitiali ſubmerſione.Attamen rudẽtibus ſumma celeritate abſciſſis,nauis paulatim erecta eſt. Nihilominus tamen nos in ſummum diſcrimen tum deueniſſe meritò affirmare poteramus.Illi tamen quorũ culpa totum illud nobis euenerat,non illo periculo manſueti facti ſunt, atque ad concordiam allecti. Sed contra ſimul atque à periculo exoliti fuerũt,gratiarum actionis loco pugnam intentarunt inter ſe adeò obſtinatam vt periculũ eſſet ne tandẽ ad cædem deuenirent. Humanũ ingenium niſi à Deo immutetur,indomitum.

Aliquot post diebus obtinente malacia, faber lignarius cum nautis qui de nobis leuandis à tanto labore (dies enim ac noctes in naui exhaurienda ὑδραυλοις occupabamur) soliciti erant, rimas quas obthurarent diligenter perquirunt. Sed dum quandam sarciunt, accidit vt asser longitudine & latitudine pedis vnius auulsus sit, aqua verò tanta copia tantóque impetu in nauem irruperit, vt nautas ipsos è vestigio abegerit, adeò vt illi fabrum lignarium reliquerint solum, ad nos verò qui in foris eramus accedentes re ipsa minimè explicata summo cum pauore exclamabant, actum est de nobis, actum est de nobis.

Casus qui submersioné nobis propemodum attulit.

Ad hæc Pręfectus, cũ nauarcho & Gubernatore, periculo vrgẽte asseres nauis quę foris sunt tegumẽto cõfestim in mare deiiciũt, quo facilius educeretur scapha. Brasilij quoq; maximam vim aliásque merces quarum precium ad Gallicarum libellarum millia decem accedebat. Illi igitur cõsilium de naue relinquenda inibãt, déque salute quęrenda in Scapha: Quam rursum ne nimio onere opprimeretur metuebant. Quo factum est vt nauarchus stricta machæra nos omnes ingressu illius prohibuerit: minatus, se brachium illi abscissurum qui primus in illam ingressum moliretur. Igitur rabido mari permissos nos esse autumabamus. Prius tamen illud naufragiũ ex quo singulari Dei ope emergeremus, in mentem nobis redibat, hortabatúrque vt totis viribus in eo perstaremus, ne nauis obrueretur: cum tamẽ alioqui ęquè mortem

itque vitam opperiremur. Tamen tãtum effecimus vt nauem incolumem retinuerimus. Atqui non omnibus erat ea animi fortitudo: nautæ enim plerique mortis illius quòd imminebat genus reformidãtes, adeò obstupuerant, vt rerum omnium curam iam abiecissent. Ac sanè, merito quidem asseuerare possum impios illos atheos qui passim inter pocula eos irridẽt qui mari sese cõmittunt, quíque tot pericula subeũt, si apud nos adfuissẽt nugas illas & ludibria sua confestim horrẽdis terroribus permutaturos fuisse. Mihi porrò dubium non est quin eorum qui isthæc aliáque quę iã commemorauimus pericula sunt lecturi plerique ex nostrate forma exclamẽt. Quàm tutum est brassicas in continente plãtare! Quàm faciliùs admirãda de Barbaris audiũtur quàm visuntur! Quàm sapienter olim Diogenes eos laudabat qui nauigãdi cõsilio inito minimè tamen nauigabãt! Atqui nõdũ nostrorum hic fuit exitus malorũ: tum enim cum in istud incidimus discrimẽ ab portu ad quem tendebamus vicies centena passuum millia aberamus. Fuerunt itaque multa alia nobis subeunda pericula: quinimo (vt mox dicetur) tantã perpessi fuimus famem, vt non pauci ex nostris extincti ea fuerint. Sed interim subiicienda est ratio qua istud euasimus periculum. Faber noster lignarius humilis quidem staturæ vir, sed animo forti, nauis sentinam vt cæteri minimè reliquerat, sed cõtra penulã suã nauticã vasto illi hiatui ad-

mouerat, pedibúsq; vt aquę virib. obsisteret quibus tamẽ non semel est à suo loco dimotus, atque in altum elatus, calcabat, tum quãta poterat vocis cõtentione eos aduocabat qui in foris erant consternati atque in summam iam deuenerant desperationem : monebátq; vt sibi uestes, xylina cubilia, aliáque quæ vsui erant subministrarent, quibus quàm maximè possent aquæ impetus tantisper cohiberetur, dum asserẽ appararet, quo hiatus ille perniciosus resarciretur. Quibus diligenter suppeditatis illius opera ab tam præsenti periculo liberati fuimus.

Ab eo tempore ventis adeò aduersis vsi sumus, vt nauis nostra modò ad Eurum, modò ad Fauoniũ depelleretur, cũ tamẽ ad Austrũ tẽderemus. Pręterea Gubernator noster illius artis nõ admodũ peritus à cursu aberrauit, atq; ita incertũ cursum donec ad Tropicum Cancri peruentum fuerit tenuimus.

Præterea per quindecim dies inter herbas mari innatantes versati sumus, quarum tanta erat densitas, tantáque copia, vt nisi securibus eas secantes, nauigio, quod illis frangendis erat impar, viam fecissemus, futurum autumo fuisse vt ibi substitissemus. Quoniam autem herbarum illa copia mare quodãmodo turbidum efficiebat, nos in paludib. cœnosis versari credebamus: ac proinde Insulas quasdam in propinquo esse iudicabamus. Verùm iacta bolide, cui funis quingentenarum vlnarũ longitudine alligatus est, nec fundum atti-

Herbidũ mare.

ttigimus,neque etiam Insulas vllas aut con-
inentem animaduertimus. Ad hæc id com-
memorare libet quod ab Ind. Hist. de hac re nemoriæ est proditum: Christophorus Co-
umbus,inquit,ea quam primùm instituit na-
iigatione ad Indiam nouam cognoscēdam,
Anno nimirum 1492. Commeatus reparandi
gratia ad vnam ex Cauariis Insulis diuertit, à
qua paulò post digressus, cùm dies permul-
os nauigasset, tandē ad mare adeò herbidū
leuenit vt pratum referret. Quæ res non pa-
um eum commouit quamuis nullum subes-
et periculum. Sed herbarum illarum descri-
ptionem subiungere placet. Colore sunt sub-
lauo, ad fœnum iam exsiccatum accedente,
oliis à ruta hortensi non absimilibus: baccas
uniperinas referentibus: prælongis quibus-
lam filamentis ac fibris colligantur, non ab-
imili ab hædera terrestri modo, atque ita ra-
licibus expertes, mari ipso innatant. Cæte-
ùm non satis tutò tractantur, nonnunquam
etiam sordes nescio quas rubras, quarū for-
ma ad galli gallinacei cristam accedit mari
nnatātes vidi, quarum adeò periculosus erat
contactus, vt si à nobis attrectarentur, manus
confestim intumesceret, ac rubore infesta-
etur.

Hist. Gen. Ind. li. 1. c. 16.

Herbarū illarū marinarum descriptio.

Quisquilia rubra mari innatātes.

At quia nuper in sermonem de bolide in-
cidimus, de qua multa ab anilium fabularum
commentis non admodum aliena sæpius au-
diui, nimirum nauigantes ea iacta è terra quę
inhęret, quibus in regionib. versentur agno-

ſcere quod falciſſimum eſſe de Occidentali mari aſſero. Itaque quod res eſt ſubiiciã. Bolis ergo inſtrumentum eſt trũculum piramidalem forma referens ac acuta parte perforatũ, quod funibus attexitur, ſebum verò ab altera parte applicantes in profundum demergũt nautę quoties locũ ſtationi idoneum nactos ſe eſſe putant. Cui ſi arena adhęſerit opportunam eſſe ſtationem colligũt: ſin minùs, limum aut rupes ſubeſſe cognoſcunt, cui anchora defigi minimè poteſt, ac proinde aliò eſſe properandum.

Bolis quid ſit, quiſque illius vſus.

Hæc habui dicenda ad erroris illius refutationem. Ij enim omnes qui in alto Oceano nauigarunt immenſam eſſe illius & inſcrutabilem, quantauis maxima funium copia adhibita, profunditatem norunt: Quò fit vt dies noctéſque, quãdiu ſecũdus eſt ventus, curſus ſit tenendus: obtinente verò malacia, cõſiſtere neceſſe ſit. Nauigia enim mari illi accommoda perindeac naues actuariæ remis non agũtur. Ex quo patet nugas eſſe ea quæ vulgo referũtur: bolide humum erui, qua in quibus terris nautæ verſentur dignoſcant, cùm vaſti illi gurgites (vt ſuprà dixi) ſint penitus imperſcrutabiles: Quòd ſi in mediterraneo mari, aut in ipſa terra vt quidam de Africę deſertis referunt in quibus ſtellarum & pixidis marinę ductu viatores iter conficiũt, locũ habeat, penes authores fides eſto. Ego quæ de Occidentali Oceano dixi vera eſſe confirmo.

Calchõd. de bello Turcico.

Igitur poſtquã herboſum illud mare præter-

tergressi sumus, veriti ne in piratas incideremus, tormẽta aliquot ferrea aptauimus, aliáque munimẽta instruximus. Quæ res nouum nobis creauit periculum. Cum. n. tormentarius noster puluerem igni admouisset, tandiu eum apud ignem reliquit quoad vas cui fuerat impositus cãdesceret, atque adeò ignem conciperet: cuius flamma vniuersum nauigiũ nostrum penetrauit. Adeo vt perparum abfuerit quin ob picem qua vndiquaque oblitũ erat nauigiũ flammis correpti fuerimus quibusdam velis ac rudentibus infestatis, tribus quoq; nautis grauissimè adustis, quorũ vnus post aliquot dies vitam cum morte commutauit. De me quod attinet nisi vultui meo pileum opposuissem, haud dubiè adustione fuissem turpatus, nisi quid grauius mihi accidisset. At illius mei pilei beneficio summis tantùm auriculis capillísque adustis incolumis euasi. Quod quidem ad decimum septimum Cal. Maias nobis contigit. Iam hoc loco aliquantulum est respirandũ nobis per Dei gratiam ab naufragiis, submersione, incendióq; hactenus liberatis.

CAP. XXII.

De extrema fame, tempestatibus, aliisque non paucis periculis, à quibus in Galliam redeũtes diuina ope erepti sumus.

TOT tantisper euitatis periculis è Scylla in Charibdim incidimus. Etenim cibariis nostris iam ante non quidem opiparis pars media repente fuit detracta, eò quòd tum temporis à Gallia decies centena passuum millia aberamus, quam moram non tempestates tãtum, nobis attulerunt. Nam (quod etiam alibi dixi) Gubernator noster à cursu adeò aberrauerat, vt cum assereret nos ad Hispaniæ oram accedere, Insulas Essoreas legeremus, quæ ab Hispaniẽsi ora sexies cẽtena passuum millia distant. Ille igitur error eò inopiæ nos redegit, vt sub Aprilis mensis finem commeatu penitus careremus. Postremum igitur solatium fuit, vt Cellulam gypsatam, in qua commeatus recondi solent, euerreremus: in qua vermes & murium excrementa maiori copia quàm micas reperimus, quisquiliis tamen illis diligẽter collectis, ac sigillatim distributis, pulmentum cõficiebamus, quod nigredine & amaritudine fuliginem superabat. Id genus cibi quàm palato esset gratum

Vermes ac muriũ excrementa vna cũ micis panis colliguntur & eduntur.

gratum minimè eſt quærendum. Per illud tempus quicunque cercopithecos & pſittacos reſeruarant iis (quod iampridem à multis erat factum) veſci non dubitarunt. In ſumma, iam ipſo Maij menſis initio ex nautis noſtris duo fame necati ſunt, atque pro nauigantium more in ipſo profundo ſepulti. Præterea tã dira vrgente fame totos viginti dies procellis ac tempeſtatibus adeò vexati fuimus, vt non modò vela omnia complicare, clauúmque obligare, ſed nauigium amplius regere impotes permittere illud flatibus atque vndis coacti fuerimus. Quæ res effecit, vt per totum illud tempus quantumuis vrgẽte fame piſcis à nobis nullus fuerit captus. In ſumma repentè nos in diram famem incidimus extrinſecus vndis, intrinſecus verò aqua petimur. Quare in eorum gratiam qui mare nondum viderunt, quos meritò mediã tantùm mundi partem vidiſſe dixeris, hoc loco, id eſt in memoriam reuocandum quod pſaltes de nauigantibus aſſerit:

Nautæ duo fame necati.

Pſal. 107. 23. 24.

At vos tranantes pictis vada ſalſa carinis,
Maris coloni diuitis,
Magna Dei verè miracula cernitis, alti
Diſperſa campis æquoris.
Nam ſimulac iuſſit, rapidi tota æquora venti
Ad ipſa tollunt ſidera.
Abripitur pariter ratis, & nunc nubila tangit:
Tumente vecta gurgite,
Tartara nunc contrà præceps cõtendit ad ima,
Ipſiſq; mergitur inferis, &c.

Per illud tempus cogente rerum inopia, quàm admirāda cōciperēt vota Nautę Papisticā superstitionē profitentes: Nicolao enim Cereū simulachrū iustę humanę magnitudinis sese persoluturos esse vouebāt, si quando daretur vt portū attingerent. Atqui aliud nihil illud erat quàm Baalem oculis & auribus captum compellare. At nos veram Religionem professi ad verum illum Deum vota omnia dirigebamus cuius benignitatem atque fauorē toties experti eramus: cuius etiā ope in media ipsa fame non sine insigni miraculo sustentabamur, à quo etiam vno mare ipsum ac tēpestates sedare posse noueramus.

1.Reg. 18. 26.

Interim licèt inedia ac proinde macie adeò confecti essemus vt nauigationis obeundis ministeriis vix ac ne vix quidem idonei essemus, egestas tamen singulos eò compellebat vt quacúmq; fieri posset ratione de famelico ventre saturando cogitarent. Nonnullis in mentem venit vt frustula parmarum ex tergo *Tapiroussou*, de quo anteà, in aqua decoquerent, ederéntque: at illa inuentio nō ita successit. Alij igitur eadem frustula excipientes prunis imposita torrent, quod adustum erat cultro eradunt: quod optimè successit, corium enim illud nobis fame iam cōfectis suillam cutem prunis assatam sapore referebat. Hoc facto experimento, quicunque parmas eiusmodi habebant frustatim eas concidebant falcibus, aliísque instrumentis, Frustáque diligenter in sacculis recondita apud

Parmæ ex tergo *Tapiroussou* mādūtur.

pud se continuò gestabant, immo in tanto apud eos erant illa pretio, atque loculi auro oppleti apud auaros & fœneratores nostrates esse solent. Iosephus de Hierosolymitanis obsessis verba faciens memoriæ prodidit eos nec cingulis nec calceamentis abstinuisse, Coriáque scutis detracta mandisse. At non defuerunt inter nos qui & Coriaceos thoraces ipsáque adeò calceamenta ederent. Immo pueri, qui nobis famulabantur fame adeò pressi fuêre, vt à Laternarum cornibus non abstinuerint, quarũ in nauigiis maxima suppetit copia, immo sebaceis ipsis Candelis si quas offenderent non pepercerunt. At nos summè debilitatos iugiter in exhauriẽda naue laborare necesse erat, alioqui mox submersi fuissemus, inediámque nostram largo potu compensassemus.

De Bello Ind. lib. 7. capit. 7.

Thoraces coriacei & calceamẽta exeduntur.

Laternarũ cornua cãdelęque Sebaceæ cibi vices præstant.

Porrò ingentem bolidẽ tertio nonas Maias sub solis Occasum in aëre ardentẽ conspeximus, cuius tanta erat velis nostris reuerberatio vt ea igne iam correpta esse crederemus: attamen nullo nostro incommodo statim euolauit. Iam si quæratur vnde bolis illa ortum habuerit, Respondeo rei illius causam indagare difficillimum esse, præsertim cùm terras nouas ex quibus ichtyocollæ aduehi solent, Insulámque Canada præterlegeremus, quæ regio est frigidissima, ex calidis exhalationibus ortam esse nemo dixerit. Nos igitur vt genere omni incommodorum affligeremur, Aquilone vento adeò infestati

Bolis ignea in aere conspicitur.

fuimus, vt totos dies quindecim calorem vix vllum persenserimus.

Tormentarius noster ad 4. Cal. Maias, cũ antè tanta fuisset fame oppressus vt psittaci viscera me præsente cruda paulò antè deglubisset, diem suum obijt, nec terræ, sed mari sepulchrali vt & superiores mortui mandatus est. Cuius mortem eò æquiore tulimus animo quòd opera ipsius facilè careremus: Etenim si Piratæ quidam eo tempore nos aggressi fuissent, non modò non propulsaremus eos, sed vltro in deditionẽ venire summis votis optabamus (quæ erat nostra miseria) dummodò cibus suppeditaretur nobis. Sed prout Deo visum est nos per totam nauigationem illam affligere, vnicum conspeximus nauigium, quod assequi minimè potuimus, vela enim apparare maturè per imbecillitatem nostram non licuit.

Mures captantur atque mãduntur.

Cæterùm consumptis illis de quibus paulò antè memini parmis, coriis, ipsisque adeò arcarum tegumentis, breuiter quicquid famem explere poterat, nos vltimam nauigationis nostræ lineã attigisse existimabamus. Sed penuria artium inuentrix, quosdam ex nobis mures vt venarentur compulit. Illi enim fame oppressi (quòd micas cæteráque omnia quæ corrodere solebant diligenter collegissemus) turmatim per foros cursitabant. Nos verò cùm diligenter, tum ingeniosissimè iis captandis variis decipularum generibus adhibitis inuigilabamus, nonnunquam etiam

etiam noctu feliũ more eos obſeruabamus. Quo factum eſt vt quantumuis latentes perpauci manus effugerint noſtras. Ac ſanè murem tum pluris, quàm bouem faceremus in continente, æſtimabamus. Vidi enim qui coronata tria, nonnunquam quatuor, in ſingulos mures numerarent. Immo quendam obſeruaui, qui cum Chirurgus noſter mures duos ſimul cepiſſet, hac voluit cum illo agere conditione, vt ſi murium ſuorum alterum commodare vellet, cum primum ad portum appelleremus, galerum, thoracem, femoralia, & tibialia ipſi penderet. Ille tamen (quòd veſtes vitæ ſuæ poſthaberet) conditionem reſpuit. Denique mures frequentes ac minimè exenterati in aqua marina elixabantur, qui tamen maiori nobis erant in pretio, quàm ſint in continente veruecini armi.

Præterea quo magis ac magis pateat nihil quod edule eſſet à nobis contemni, de quodam narrabo, qui cùm Præfectus noſter murem ſatis grandem apparaſſet, quatuor exſectis pedibus, quos in foris reliquerat, eos diligentiſſimè collegit, pruníſque aſſauit, aſſeruítque ſe perdicum alas tam ſciti ſaporis minimè vnquã ediſſe. Ac ſanè, quid eſt quod non tanta inedia oppreſſi mandiſſemus, aut potiùs voraſſemus, qui ad explendam famem oſſa ipſa olim proiecta aliáſque id genus ſordes ſummoperè optabamus? Nec dubium eſt quin ſi nobis virides herbæ aut fœnũ adfuiſſet, brutorum more ea mandiſſemus. Atqui

Muriũ des diligẽtiſſimè colliguntur.

non ſolùm cum malo hoc conflictabamur, totis enim viginti diebus quibus fame illa in feſtati fuimus, neque vinum neque aquâ dulcis in naui noſtra viſa eſt, reſtabat tãtum exiguus ſiceræ cadus, quem præfecti noſtri adeò parcè diſtribuebant, vt ſi vel Monarcha quis tum nobiſcum fuiſſet, cæteris largiorem potum non obtinuiſſet: ſingulis autem cyathus

Sitis fame intolerabilior.

quotidie aſſignabatur. Cum itaque non minus ſiti quàm fame infeſtaremur, quotieſcũque decidebat pluuia linteis expanſis, ferreóque globulo in medio ſito vt commodius in vaſa ſubiecta inſtillaret, aquã excipiebamus. Immo eã quę per foros effluebat, diligẽter colligebamus, nec obſtabant ſordes quæ eã lõgè turbidiorẽ ea quæ per vicos in vrbibus præterfluit, reddũt, quominus à nobis ebiberetur

Sancerrana fames.

Denique quamuis ea fames quam Anno 1574. in obſidione Sãcerrana perpeſſi ſumus, in earum numerum quę grauiſſimæ habentur recẽſeri debeat, vt videre eſt ex hiſtoria quã de ea re nos ipſi edidimus, quamuis diuturnior, non tamen ęquè grauis atque ea de qua nunc agimus fuit. Sancerræ enim neque aquę neq; vini laborauimus inopia, præterea herbæ quędam ac radices, vitiúmque gemmæ nobis ſuppetebant. Ego ſanè ſi ob cauſſæ iuſtæ patrocinium, obſidione alicubi tenerer, tantiſperdum Deo creatis rebus benedictionem ſuam impertiri viſum eſſet, quid pelles, membranæ, bubalini thoraces, aliáque eiuſmodi ſuccum aliquantulum habentes, quibus

tamen

tamen quotidiano vſui quamuis minimè familiaribus, in illa obſidione famem tolerauimus, expertus minimè vnquam famis metu in deditionem hoſtibus venirem, dummodo earum rerum copia ſuppeteret. At in illa noſtra nauigatione longè diuerſa erat ratio, eò enim redacti fuimus vt nihil nobis reſtaret præter braſilium lignum, præ omnibus aliis lignorum generibus ſiccum, atque humore expers. Nihilominus tamen non defuerunt inter nos qui fame ad extremū adacti, cibi alîus inopia, lignum illud dentibus atterere conarētur. In quibus erat Philippus dux noſter, qui cum fruſtulum ori admouiſſet altum trahens ſuſpirium me his compellauit verbis. Heu mi Leri, pecuniam in Gallia ad quater mille libellas olim credidi, cuius apocham vtinam conſcribere tenerer, & mihi pro ea panis vnus cum cyatho vini mihi præberetur. Petrus autem Richerius Paſtor, qui non ita pridem Rupellę ad Dominum migrauit, in cellula ſua proſtratus iacebat, adeóque erat viribus omnibus expers vt capud ad Deū oraturus minimè poſſet attollere, attamen ita proſtratus indeſinenter precibus ad eū fundendis intentus erat.

Braſilium lignū corroditur.

Philippi votum.

Richerij debilitas.

Antequam ſermoni huic finem imponam, id obiter obſeruare libet, quod in aliis quidem, maximè in me ipſo animaduerti, qui binas fames expertus ſum, eáſque eiuſmodi, vt nullum vnquam horridiores euaſiſſe credam. Corporibus inedia debilitatis, & defi-

Inedia rabiem generat.

ciete natura, ſenſibus alienatis, ſpiritibúſque diſſipatis, non modò feroces, ſed & moroſi & iracundi fiunt homines. Illa porrò iracundia meritò rabiei genus dici poteſt: Quò fit vt appoſitè vernaculo noſtro ſermone is fame dicatur furere, qui fame premitur. Preterea quoniam experientia res omnes expreſſiùs edocet, video non ſine cauſa Deum populo ſuo minantem famem niſi ſuis pareat

Deut. 28. 53. 54. preceptis, diſertè exprimere futurum vt viri illius qui fuerat mollis, & delicatus, valdè malignus ſit oculus in fratrem ſuum, & in vxorem ſibi chariſſimã, atque in filios ſuos, adeò vt non det vlli ex eis de carne filiorum ſuorum quam comedet. Nam præter ea quæ in

Prodigioſa multa famis tẽpore in mentem pleriſque venerant. Hiſt. Sancer. commemorauimus exempla de parentibus qui ex liberis ſuis vnum comederunt, déque militibus quibuſdam qui poſtquam cadauera eorum qui bello cæſi fuerãt, deguſtaſſent, ſe decreuiſſe ſi malum illud diutiùs perſtitiſſet, viuis manus afferre, affirmare poſſũ nos durante illa Nautica fame vix ac ne vix quidem pacatè alij cum aliis colloqui potuiſſe, licèt Dei timore cohiberemur, immò quin (quod Dominus condonet nobis)

Nautæ fame enecati. malignis oculis alij in alios fuerimus.

Sed vt reliquum nauigationis noſtræ curſum deſcribere pergam: Contigit rebus noſtris in peius ruentibus, vt nautæ alij duo 17. Cal. Maias fame necati fuerint. Quo tempore ex noſtris nonnulli fuere qui tam diuturnum errorem noſtrum in aquis ſecum reputantes,

nulla

nulla obiecta terra animo ſuo fingebant nos in nouo verſari diluuio. Cum igitur nautas illos mortuos in mare præcipites dari animaduertimus eundem nobis exitum omnibus impendere credebamus. Ego in tanta rerum inopia qua, vt dixi, cercopitheci ac pſittaci quos vehebamus confecti fuere, ad illud vſque tempus pſittacum plumis decorum, anſeris magnitudine, articulatè voces multas humanas imitantem, ſtudioſiſſimè cõſeruaram: eum Gaſpari Collignio offerre ſperabã, atque ea ſpe quinque dies cautiſſimè occultaram, nullo ei præbito cibo. Hunc tum vrgente fame, tum quòd vererer ne mihi noctu furto ſurriperetur, poſt alios omnes occidi. Ille mihi amicíſq; aliquot meis per tres quatuórve dies alimento fuit: integer autem à nobis fuit eſus, nullam enim particulam præter plumas eiecimus, adeò vt non carnes tãtùm, ſed & viſcera & pedes ipſos, atque adeò vngues, vncúmque roſtrum corroſerimus. Auis iſtius mortem ęgerrimè poſtea tuli: dolorem auxit, quod quinto ab eius obitu die terram conſpeximus. Cum igitur illius generis aues facilè careant potu, vel tribus nucibus totum illud tempus vitam illius ſuſtentare potuiſſem.

At verò, dicet quiſpiam, quid nobis cum tuo pſittaco? nóſne perpetuò in miſeriis illis veſtris ſuſpenſos tenebis? Annon tandem aliquando malorum & quidem omnis generis ſatis? Nunquid aut vita aut morte finis tan-

dem dabitur?dabitur vtique: Deus enim qui (non ſanè vulgari cibo) corpora noſtra ſuſtentabat, opẽ nobis tulit opportuniſſimam, effecitque immenſa ſua bonitate vt 8. Cal. Iun.cùm iam ad foros fermè languore confecti iaceremus,Britanniam inferiorem conſpexerimus. Veruntamen quod non ſemel à Gubernatore noſtro decepti fuiſſemus , qui terræ loco nubes nobis ac chimeras indicarat quæ properè euanuerant,ſpeculatore iterum atque iterum pro more exclamante, Terram, Terram , vix tamen verè illud dici credebamus. Atqui ſecũdo flãte vento prora obuerſa mox certò cognouimus continentem in propinquo eſſe. Iam verò vt liquidò appareat quantam in miſeriam quantúmque in diſcrimen adducti fuerimus,quámque opportunè Deus ſit nobis opitulatus,huc referre lubet quod nauclerus noſter edita voce affirmauit ſtatim vt gratiarũ actiones ob imminẽtem liberationẽ noſtrã egiſſet:Se nimirum omnino decreuiſſe, ſi diem vnũ adhuc in illo tam miſero ſtatu permanſiſſemus non quidem ſorte agere(vt ab nonnullis, in tales redactis anguſtias eſt aliquando factum) ſed aliquem ex nobis clàm interficere qui cæteris eſui eſſet. Quæ res minimè me commouit,conſcius enim mihi eram (quamuis omnes macie eſſemus confecti)me ab illo periculo tutum ſatis fuiſſe:niſi fortè cutem & oſſa nuda pro carnibus habere voluiſſet. Quoniam autem nautę noſtri Rupellam appellere

Qua die continẽté conpſeximus.

Prodigioſum decretum.

re

re decreuerāt,vt ibi Brafilium fuum lignum venderent, cum iam ab Britānia fex paffuum millibus tantùm abeffemus. Nauclerus cum Philippo & quibufdam aliis fcapha vecti ad oppidulum proximum (hodiernum vocant) contendunt,cibaria comparaturi. Inter quos duo ex noftris quibus pacunias fpeciatim numeraueram ad cibaria quædam mihi comparanda, vbi ad continentem appulerunt, nauem noftram famis domicilium effe rati, difertè teftati funt fe in eam pedem nunquam relaturos:quod ab ipfis eft factum.Relictis enim in naue farcinis fuis ab illo tempore eos nunquam vidimus.Attamen eorum vnus qui folus mecum è quatuordecim illis quorum nomina initio recenfui, hoc anno 1584. quo hiftoriam hanc corrigo recenfeóque,quāto cum labore priftinæ reftituti fuerint valetudini ad me fcripfit.Nobis quid hac in parte contigerit mox narrabo. Nobis in Anchoris noftris operientibus ad nos acceffere pifcatores quidā,à quibus cibaria petimus, illi fe à nobis irrideri arbitrati, immò ne iniuria aliqua afficerentur veriti, fugam capeffunt,at nos quos vrgebat fames, eos vt confifterent cogimus, ínque eorum lintrem irruimus. Tum illi extrema quæuis fibi imminere credebant. Nos verò pacatè omnia agere, cúmque cibariorum nihil præter cibarij panis frufta aliquot comperiffemus, vnus ex illis inuentus eft qui expofita extrema qua premebamur fame adcò ferū fe præ-

ſtitit, vt pro panis illius fruſtulo, quod vix obolo væniſſet, ſeſtertios duodecim non dubitauit à me exigere. Noſtri autem mox cum cibariis ad nos redeunt, quàm auidè à nobis fuerint excepta neceſſe non eſt dicere. Tum in propoſito perſeuerãtes, nimirũ vt Rupellæ litus peteremus, iam paſſuum ſex millia nauigaramus, cum ab Nautis qui nos aſſecuti ſunt admoniti fuimus Piratas quoſdam ad oram illam vagari. Quare poſt tot tantáque pericula, quæ Dei ope euaſeramus, ſi vltro in periculum nos coniiceremus, videntes illud nihil aliud eſſe quàm Deum tentare, illo ipſo die 7. Cal. Iunias portum intramus, Blauuetenſem, in Britannia: ad quod per illud tempus naues permultæ è variis regionib. reduces appellebant: quæ & tormenta diſplodebant, aliáque nauigantibus ſolemnia celebrabãt, atque ob partas victorias triumphabant. Inter quas vna erat ex vrbe Samnalea, cuius nautæ Hiſpanicam ex terris Peruanis reducem ceperant. Ea pretioſis quibuſque mercibus erat onerata, cuius pretiũ ad ſexaginta aureorũ nummorũ milla æſtimabatur. Cuius rei fama cũ per vniuerſam Galliã ſparſa fuiſſet, mercatores non pauci Pariſienſes, Lugdunenſes, aliíque eò ad merces illas coemendas commeabant. Quæ res commodiſſimè nobis euenit: accidit enim vt cum è naui egrederemur mercatorum illorum plerique iis auditis quæ perpeſſi eramus, & nos pręinfirmitate minùs ad greſſus figendos idoneos ſuſtẽtarint, & opportuniſſimè admonuerint

vt ab nimio esu diligenter nobis caueremus, paulatímque vires nostras pauculo cibo repararemus, iure ex veterum gallinarũ decoctione, lacte caprino, aliísque ad viscera dilatanda accommodatis. Ac sanè cum iis omnibus qui tam salubri paruerunt consilio bene est actum. Nautæ verò qui repentè ventrem cibo impleuere, non tulerunt impunè: nam è viginti, tot enim incolumes terram attigerunt, plures decem sibi mortem accersiuisse autumo: nos verò (quindecim eramus numero) qui, vt iam dixi, nauem illam in America conscenderamus in Galliam remigraturi, ad vnum omnes terra maríque incolumes tum seruati sumus. Hoc quidem verum est, nos nonnisi cute & ossibus tum constitisse, adeò vt alij alios intuentes cadauera è sepulchris eruta videre videremur. Adhęc vbi cœlũ terrestre persensimus, tantum ciborum nos cepit fastidium, vt (nam de me nominatim verius referre possum) in diuersorium tãdem delatus oblatum mihi vinum vbi olfeci, deliquium animi passus sim, ínque arcam quæ in propinquo erat delapsus. Qui verò aderãt futurum vt animã mox agerem existimabãt, habita pręsertim debilitatis meę ratione. Atqui minimo affectus fui casu illo incommodo. Itaque in lectum decubui, támque suauiter dormiui, vt nonnisi sequenti die & quidẽ multa luce experrectus fuerim: quamuis ante decem menses in lecto non decubuissẽ, quod ideo commemoro, quòd faciat contra eorũ

Famẽ consequitur ciborũ fastidium.

opinionem qui putant eos qui ab mollibus cubilibus desueuerũt ea repetẽtes initio dormire minùs posse. Blaueti igitur quatuor diebus transactis Hannebonẽ nos conferimus, quod oppidulum ab Blaueto quatuor passuum millibus distat. In quo totos quindecim dies quieuimus, nósq; ex medicorũ præscripto curauimus. Quantumuis tamen diligẽter nobis caueremús nemo nostrum effugere potuit quin tumore per totum corpus infestaretur, me cum tribus aliis exceptis qui ab vmbilico ad pedes vsque eo morbo laborauimus. Insuper cum διαρροία & stomachi solutione conflictabamur, adeò vt intra corpus nihil consisteret eorum quæ immittebantur.

Medicamentũ ad restringẽdã aluum accommodum.

Tamen medicamenti genus nobis est indicatum, quo postquam vsi sumus confestim ab eo morbo sanati fuimus: est autem eiusmodi. Ius hederæ terrestris est accipiendũ cum oryza probè cocta, in ipsa olla pannis veteribus restincta: quibus igni admotis ouorum vitelli sunt permiscendi. Confectionem illã cochlearibus admodum pultis ori admouebamus. Ac sanè nos omnes morbo illo extinctos futuros fuisse, nisi medicamentum illud adhibitum fuisset, facilè credo. Hæc sunt denique quæ de nauigatione illa nostra habui referenda: Quæ sanè inter minimas non est reponẽda si animaduertas nos gradus septuaginta tres nauigasse ab Aquilone ad Austrum. Verùm ne palmam merentibus præripere videamur, quantula est, si cum ingenti illa

Ioan. Sebast. de Cano. Hispanus, Et Drachus Anglus vniuersum terrarum orbẽ circundederunt. Consule Hist. Gẽ. Ind. c. 98. Itẽ. Popelin, de tribus mũdis.

illa Ioannis Sebaſtiani De Cano Hiſpani, aut (vt quidam volunt) Veneti vel etiam vt aliis placet ab vrbe Guetaria in Cãtabria Prouincia oriundi, qui vniuerſo orbe circundato, quod ni fallor, contigerat ante eum nemini, poſt eum quidem de Dracho Anglo idem referunt, qui in patriam redux pro inſignibus orbem terræ depingi curauit cum hac inſcriptione, *Primus me circumdediſti.*

Cæterùm iis à me lectis quæ Hieronymus Benzo de ſua in Peruenſem terram, aliáſque orbis illius regiones peregrinatione, quæ fuit annorum quatuordecim, ſcripſit: commune hoc mihi cum illo eſſe animaduerti, quòd (vt ipſe hiſtoriæ ſuæ initio refert) annos viginti duos natus eſſet cùm multorum exemplo peragrandi orbis cupidus ac præſertim viſendę eius mundi partis nuper repertæ, cui Indiæ Occidentalis nomen factum eſt, explere animum ſecũ tandem conſtituit. Ego verò eodem ſtudio impulſus, totidémque annos natus, in Braſiliam nauigationem ſuſcepi, pro vt ipſe hiſtoriæ huius initio adnotaui, ſed aliud eſt longè maiori dignum obſeruatione, quòd nimirum Benzo, (licèt ille de nobis nihil nec nos de ipſo vnquam audiuiſſemus) affirmat ſe Idibus Septembris An. 1556. in Hiſpaniam peractis ſuis peregrinationibus, appuliſſe: nos verò (quod etiam ſuper commemoraui) ad 4. Idus eiuſdẽ mẽſis, eodẽq; anno in Braſiliã ꝓfecturi Geneuâ exceſſimus. Iã igitur ſiquis tẽporũ

Statim poſt Benzonis reditum accingit ſe ad iter Americ. Autor.

seriem obseruare velit, eorum qui in Americam nauigarunt: nos statim post Benzonis reditum essemus collocādi. Porro cùm Benzonis historia Latino sermone primùm, ac posteà Gallico Vrbani Caluetonis amicissimi mei opera extet ex Italico conuersa, cui titulus est *Noua noui orbis historia*, adde quod author ipse inter eos qui multa obseruarunt, atque obseruata elegantissimè scriptis mandarunt, postremum non obtinet locum: necesse penitus esse existimo iis qui Americanorum mores probè nosse cupiūt, atq; adeò quàm immaniter miseræ illæ gentes ab Hispanis, à quibus subactæ sunt, excipiantur, vt historiam illam diligenter perlegant. Ille autem eò maiori est dignus laude, quòd historiā suam concludat prꝫstantissima gratiarum actione, quam ad Deum dirigit. In quo se minimè ingratum in eum fuisse, à quo beneficium hoc acceperat, vt res adeò nouas, támque à nobis remotas terras viseret, per totum quatuordecim annorum spatium, cuius etiam ope tot pericula euasisset. Illius tamen clarissimum nomen obscurare nititur Theuetus, veritatis, (si quis alius nostra memoria extitit) acerrimus hostis, suo virorum illustrium libro, quem nuper edidit. Ille enim de Francisco Pizarro Hispano à quo Attabalippa Peruensium rex fuit deuictus, verba faciens, totam Benzonis historiam ita in dubium reuocat (à cuius tamen facundia longissimè abest) vt meras fabulas esse dicas.

Theuetus Benzoni obtrectat.

Quæ

Quæ res forte à Theueto de industria est suscepta, quòd cum Hispania spiret, ac proinde Galliam patriam suam debito non prosequatur affectu, cuius tamẽ lepidissimus Benzo famę est studiosissimus aduersus eos qui quod minimo negotio Indos illos subegerint, cæteras omnes gentes tam facilè se deuincere posse iactant.

Sed vt ad nos redeam finem ac requiem laborum consequutos nos esse forsitan quis existimet: attamen nisi ille idem, cuius ope à tot naufragiis, tempestatibus, extremáque fame aliísque incommodis quę nos inter nauigandum assiduè vexarũt, liberati sumus, nos ad litus appulsos seruasset, extrema quæque nobis impendebant. Iam suprà dixi Villagagnonem tradidisse dicam in nos præscriptã, præfecto nauis illius qua reuecti sumus, vnà cum mandatis ad obuios quosque magistratus vt in nos (vtpote hæreseos criminis reos à se peractos) animaduerterent, igníq; addicerent. Contigit autem vt Philippo Duci nostro cum Magistratibus (ab religione quam profitebamur non abhorrentibus) cui arcula illa epistolis dicæ illi adiunctis plena tradita fuerat necessitudo intercederet. Quò factum est vt optimè ab illis excepti fuerimus contrà quàm cupiebat Villagagno, imò etiam fortunis suis non pepercerunt, quin nostris, quibus opus erat eas largirentur: Philippus quoque ab illis pecunias mutuo accepit, atq; ita Deus ille qui astutos in astutia deprehendit, nos ab illo periculo liberauit, effecítq; vt sce- Prouidentia Dei admiranda.

Jerati Villagagnonis perfidia detecta,id totũ ad illius contumeliã, noſtrũ verò ſolatiũ redũdarit. Tãto igitur accepto beneficio ab illius manu qui nos toties terra marίq; ſeruauit, Nautis noſtris Hannebone excedẽtibus, vt Neuſtriã patriã ſuã repeterent. Nos etiã vt à Britãnis illis recederemus quorũ idioma nõ minus nobis erat Barbarũ atque fuerat Americana lingua, ad Nannetes properamus,non quòd perceleres iter illud confecerimus: tanta enim erat infirmitas noſtra, vt equis, quibus inſidebamus regendis minimè pares eſſemus. Quocirca mercenarii à quibus regerentur ſingulis fuerunt mercede cõducendi.

Naturę reſtauratæ appetitus mirabiles.

Quoniam autem quodammodo reſtaurãda erant corpora noſtra nõ minus portentoſis flagrabamus appetitibus atq; ij ſunt quos de prægnantibus mulieribus referunt: quorũ, niſi ad finem properarem, exempla admirãda referre poſſem: quin etiam plerique ab vino ita abhorrebãt vt ab eo per menſem integrum abſtinuerint. Tandem vbi ad Nannetum vrbem peruenimus quaſi inuerſi eſſent ſenſus noſtri vniuerſi, aures oculíque noſtri adeò hebetes repente facti ſunt, vt formido inceſſeret ne in ſurdos atque cæcos euaderemus. Huc referri poteſt quod Ionathan Saulis filius dicebat, illuminatos fuiſſe oculos ſuos poſtquam aliquantulum mellis guſtaſſet, quibus verbis non obſcurè ſignificabat oculos anteà fuiſſe inedia hebetatos. Verùm tamen ab primi nominis medicis quibuſdam

Surditas oculorũque hebetatio ex fame orta.

1.Samuel. 14.27.29.

aliíſque

aliiſque claris viris, qui ad nos frequentiſſimè accedebant tanta cũ diligentia curati fuimus, vt nulla tantorum malorum veſtigia nobis adhæſerint, quinimò de me poſſum affirmare, exacto ab eo tempore menſe me optimum aurium oculorúmque vſum habuiſſe. Hoc quidem verũ eſt me ab eo tempore ſtomachi debilitate ſemper laboraſſe: quæ etiam fame illa Sãcerrana, cuius paulò ante memini adeò eſt cõfirmata, vt minimè dubitẽ ea me nunquam liberatum iri, donec me totũ Deus fœliciſſima reſurrectiõe inſtauret. Itaq; apud Nãnetes quo in loco (vt dictũ eſt) optimè excepti fuimus recuperatis valetudine ac viribus, noſtrûm ſinguli quo viſũ fuit abiere.

Antequam finem huic hiſtoriæ imponamus id vnum ſupereſt, vt dicamus de quinque illis qui Americam repetiêre, tum quum primùm redeuntes, naufragium euaſimus. Quæ res quo modo innotuerit, paucis dicã. Viri quidam fide digni quos in America reliqueramus, quíq; nos quatuor exactis mẽſibus ſunt inſequuti, in Philippum ducẽ noſtrũ Lutetiæ inciderunt, illíque narrarũt ſe, maximo ſuo dolore, tres ex illis à Villagagnone ſuffocatos ob Euangelij profeſſionem ſpectaſſe: quorũ hæc ſunt nomina. Petrus Bourdonus, Iohannes Bordellus, Matthęus Verneulius, quinetiam integram tum confeſſionis tum mortis eorum hiſtoriam deſcriptam attuliſſe ſignificarunt, illíque tradiderunt. Quam ego haud multò poſt ab illo accepi.

Eam vbi legi perſpexíque, fidos illos Chriſti ſeruos à Villagagnone tantiſper morte plexos fuiſſe, dum nos cum tempeſtatibus ac variis periculis conflictabamur: in memoriam mihi reuocaui me vnum (vti ſuo dictum eſt loco) ex ſcapha illa eductum fuiſſe, in quam ingreſſus iam eram in Americam remigraturus: ac proinde, & mihi quidẽ eſſe de quo maximas Deo gratias agerẽ, quòd me nihil minùs cogitantẽ, à tanto liberaſſet periculo, atque etiam mihi in primis onus illud incũbere, vt trium illorum martyrum fidei confeſſio memoriȩ proderetur, atque in eorũ referretur album qui noſtra memoria, ob Euangelij confeſſionem, fortiter mortem oppetierunt. Eodẽ illo anno hiſtoriam illam Ioanni Criſpino nobili typographo, tradidi, quam martyrum Catalogo inſeruit, vnà cum eorum laborum deſcriptione, quos pertulerunt ab eo tempore quo à nobis diſceſſerunt, donec Americam terram attigerint. Eò igitur Lectores remitto: hoc enim loco mentionem eorum feciſſem nullã, niſi ea quam diximus cauſa adactus eò fuiſſem. Hoc vnum addam, Villagagnonem, quòd primus piorũ ſanguinem in orbe illo nuper reperto, fuderit, meritò à quodam Americanum Cainum nominatum fuiſſe. Iam iis eſt ſatisfaciendum à quibus quiſnam fuerit exitus illius quæri ſolet. Eum nos in Caſtello Collignio (quemadmodum fuſiùs in hiſtoriæ progreſſu dictum eſt) reliquimus, quod tamen non multò poſt deſeruit, cuius

Conſule Martyrum noſtri temporis hiſt. lib. 5.

etiam

etiàm culpa ab Lusitanis captũ fuit, vnà cum tormentis bellicis liliis Gallicis insignitis non sine immani Gallorum, quos in eo reliquerat, cæde, aliud nihil de illo ab eo tempore audiui (nec sanè multum in inquirendo laboraui) nisi quod post suum in Galliam reditum religiosis quam pessimè potius tum voce, tum scriptis exceptis inueterata malicia magis ac magis confirmatus, obiit tandem Anno 1577. mense Decembri, in prædio quodam Melitensi, ordini attributo, cui nomen Bellouaco: quod ab suo quondam famulo, mihi est renunciatum. Imò à quodam ipsius nepote, quẽ cum illo in America videram, accepi tam malè ante obitum, rebus suis eum prospexisse, vt suorum consanguineorum nullus fortunis ipsius auctus fuerit post obitum, vt neque dum vita manebat, id est ab eo nunquam non neglectos fuisse. Villagagnonis obitus.

Denique quandoquidem (vt ex hac historia satis apparet) & in genere & speciatim tot periculis, tótque mortis abyssis ereptus sum, an non meritò cum sancta illa Samuelis matre exclamare possum, Iehouam morte afficere, & in vitam restituere, demittere in sepulchrum & educere? possum sanè. Et quidem, ni fallor, optimo iure, si quis alius nostra memoria. Attamen si huius esset loci, addere possem Deum immensa sua bonitate me ab infinitis aliis, in quibus versatus sum, discriminibus eduxisse. Quare, si mare elementum adeò furens, me non absorpsit, si Barbari anthropophagi, quibuscũ fermè an- 1. Sam. 2. 6.

num vixi, me non deuorarunt, faméſque extremæ, quas toleraui, me non necauerunt: an non patria mea Gallia tygride immanior erit, ſi violentam atque immaturam mihi afferat mortem? Vtcunque tamen ſit, ego qui mortem filiorum Dei (in quorum numerum me aſcitum certò ſcio) coram eo pretioſam eſſe noui, totum me ipſius voluntati permitto. Hæc tandem ſunt quæ à me tum in ipſo mari, eundo, ac redeundo, tum in terra America, apud Barbaros obſeruaui. Me autem nõ latet tam amplum argumentum, réſque adeò varias à me commemoratas eo ſtylo, eáque, qua decebat grauitate, minimè fuiſſe deſcriptas: imò etiam lubens agnoſco me hac tertia editione nonnunquam ea quæ paucis fuerant perſtringenda fuſiùs quàm par erat perſequutum eſſe, & contrà in extremum aliud peccantem ea quæ longiorem poſtulabant orationem plus æquo contraxiſſe. At lectores rogatos velim vt ſtudium meũ æqui boníque conſulant, quòd orationis non ſatis comptæ damna reſarciat: Cogiténtque quàm dura mihi rerum quę in hac hiſtoria commemorantur, fuerit experientia.

Regi autem æterno, immortali, inuiſibili, ſoli ſapienti Deo honos ſit & gloria in ſecula ſeculorum, Amen.

PLVS VIDERE QVAM HABERE.

FINIS.

INDEX

INDEX ALPHABETICVS

RERVM ET VERBORVM

in hac hiſtoria obſeruandorum.

A.

Balenæ

B.

C.

Fumus

Scorassou

FINIS.